HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

Vadász Sándor
Vix és Károlyi

Hetés Tibor
Gondolatok a magyar hadtörténet-felfogás alakulásáról

Nyikolaj I. Szirko
A Pataki Ferenc partizáncsoport harctevékenysége

2

XVI. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1969

Vörös Őrség a budapesti főposta előtt — 1919

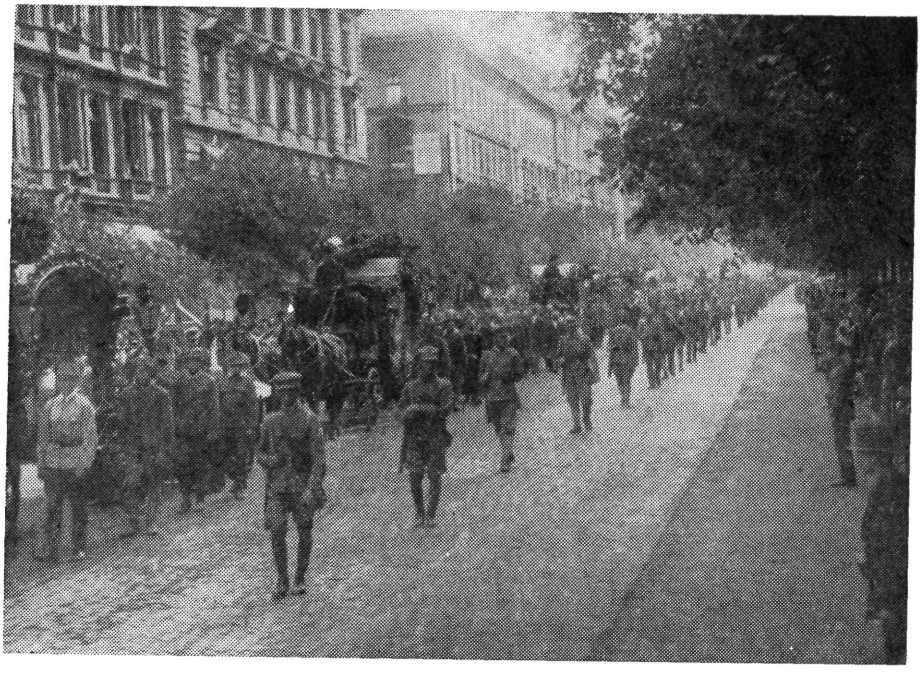

Az 1919. június 24-i ellenforradalom áldozatainak temetése Budapesten — június 29

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

2

1969

ÚJ FOLYAM BUDAPEST XVI. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Glatz Ferenc, a Magyar Történelmi Társulat segédmunkatársa (Budapest) — *Hetés Tibor,* a Munkásmozgalmi Múzeum osztályvezetője (Budapest) — *Nyikolaj I. Szirko* (Prága) — *Szőcs Ferenc* hőr. alezredes (Budapest) — *Réti László* kandidátus, az Országos Levéltár osztályvezetője (Budapest) — *Tóth Imre* kandidátus, (Szeged) — *Vadász Sándor,* az ELTE tudományos munkatársa (Budapest), valamint *Balázs József, dr. Csima János, Csizmarik Irén, dr. Gazsi József, Győrkei Jenő, Kiss Sándor, Molnár Éva, Molnár Pál, Viniczai István és Windisch Aladárné,* a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Tagok:

Benda Kálmán, Csillag Ferenc, Godó Ágnes, Liptai Ervin, Nagy Gábor, Tóth Sándor

Felelős szerkesztő:

Otta István

Főszerkesztő:

Mucs Sándor

Szerkesztő:

Molnár Pál

A szerkesztőség címe:

Budapest, I., Kapisztrán tér 2—4. sz. Telefon: 360—764

Felelős kiadó: Zrínyi Katonai Kiadó

Budapest, XIII., Dózsa György út 49. sz. Telefon: 409—550

Megjelenik negyedévenként

Előfizetési díj: 1 évre 32,— Ft, 1/4 évre 8,— Ft

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőnél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodájában (Bp. V., József nádor tér 1.) közvetlenül, vagy csekkbefizetési lapon (Csekkszámlaszám: egyéni 61 297, közületi 61 066), valamint átutalással a KHI MNB 8. sz. egyszámlájára

INDEX: 25—371

69.2444/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest — F. v.: Bolgár Imre

TANULMÁNYOK

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI SZERVEZETE ÉS PECSÉTJEI

Réti László

II. RÉSZ*

I. TÖRZSEK

I. hadtest. Pecsétjei: I. HADTESTPARANCSNOKSÁG és I. Vörös Hadtestparancsnokság [37] és [38]; I. HADTESTPARANCSNOKSÁG Hadbiztosság [39]; I. VÖRÖS HADTESTPARANCSNOKSÁG Egészségügyi főnöke [40]; Vörös Hadtestparancsnokság Hírszerző csoport. (Kétféle alakban.) [41] és [42]; I. VÖRÖS HADTEST II. CSOPORT Délszláv osztály [43].

II. hadtest. Pecsétjei: II. HADTESTPARANCSNOKSÁG és II. VÖRÖS HADTESTPARANCSNOKSÁG [44] és [45]; HADTEST PARNOK HELYETT [46]; II. HADTESTPARANCSNOKSÁG TÉRPARSÁG [47]; II. HADTEST PARANCSNOKSÁG ANYAGI CSOPORT [48]; II. VÖRÖS HADTESTPARANCSNOKSÁG TÁVÍRÓ ELŐADÓ [49); II. Hadtestparancsnokság Fejér megye és Székesfehérvár Városparancsnoksága (kétféle változatban) [50] és [51].

III. hadtest. Pecsétjei: III. HADTEST PARANCSNOKSÁG Katona politikai osztály [52]; III. HADTEST FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉKE [53].

IV. hadtest. Pecsétjei: IV. Hadtestparancsnokság [54]; IV. Hadtestparancsnokság hadbiztossága [55]; IV. Hadtestparancsnokság autóügyi előadó [56]; IV. Hadtestparancsnokság Gazdasági Hivatala [57]. A Hadügyi Népbiztosság 45. 51. és 58. osztályait július 4-én áthelyezték a IV. hadtesthez.[24] Eme osztályok régebbi pecsétjei: Hadügyi Népbiztosság 45. osztály Katonai szervezési osztály [58]; Hadügyi Népbiztosság 45. osztály [59]; HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 45. osztály Autó-ügyi Direktórium [60]; és MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 58. osztály [61]. Feltehetően átkerültek ekkor a 45. osztályhoz tartozó Személyautó Osztályok is. Megjegyzem, hogy itt az „Osztály" megjelölés minden valószínűség szerint nem ügyintéző osztályt, hanem hadrendi egységet jelentett. Pecsétjeik: HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG I. SZEMÉLYAUTÓ OSZTÁLYA [62]; HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG 2. Személyautó osztály [63]; HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG II. SZÁMÚ SZEMÉLYAUTÓ OSZTÁLYA [64] és A Hadügyi Népbiztosság II. sz. személyautó osztályának MUNKÁSTANÁCSA [65].

* A tanulmány I. részét lapunk 1969. évi 1. számában közöltük. — a Szerk.

[24] HL. MTK. Hünb. Eln. A. oszt. 13194/Eln. A.—1919. sz. rend. — 2/110. lt-i jelzet.

1. hadosztály. Egyetlen ismert pecsétje: I. VÖRÖS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG POLITIKAI BIZTOS [66].

2. hadosztály. Pecsétjei: 2. VÖRÖS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG (kétféle alakban) [67] és [68]; 2. VÖRÖS HADOSZTÁLYPARANCSNOKSÁG Gazdasági hivatala (kétféle változatban [69] és [70]; 2. VÖRÖS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG ELLÁTÓ GAZDASÁGI HIVATALA [71]; 2. VÖRÖS HADOSZTÁLY TÜZÉRSÉGI Felügyelője [72]; A 2. VÖRÖS HADOSZTÁLY POLTIKAI BIZTOSA TÁBORI POSTA [73]; 2. VÖRÖS HADOSZTÁLY FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉKE [74] és 2. Vörös hadosztály forradalmi katonai törvényszéke [75] és [76].

3. hadosztály. Pecsétjei: VÖRÖS HADSEREG 3. HADOSZTÁLY parancsnoksága (kétféle alakban) [77] és [78]; VÖRÖS HADSEREG 3. HADOSZTÁLY POLITIKAI MEGBIZOTT [79].

4. hadosztály: Pecsétjei: 4. MOZGÓ VÖRÖS HADOSZTÁLY [80] és 4. HADOSZTÁLY POLITIKAI MEGBIZOTTJA [81].

5. hadosztály. Két pecsétje ismeretes. Az egyik átalakított pecsét. Szövege: Vörös Hadsereg 5. Hadosztály Parancsnoksága [82]. Eredeti szövege M. Népközt. Önk. Hadseregének 5. Hadosztálya Parancsnoksága. A fenti pecsét a megfelelő részek kivágásával és a „Vörös" szónak tintával való beírásával alakult ki. A másik pecsét szövege: Vörös Hadsereg 5. Hadosztály Parancsnoksága [83]. Az 5. szám itt is tintával van beírva egy kivágott másik szám helyébe.

6. hadosztály. Pecsétjei: 6-IK DÉLVIDÉKI VÖRÖS HADOSZTÁLY parancsnokság [84]; VI. HADOSZTÁLY KIKÉPZŐ PARANCSNOKSÁG (kétféle alakban) [85] és [86]; M. 6. Vörös Hadosztály Kiképző Parancsnokság Gazdászati előadó [87].

7. hadosztály. Pecsétjei: 7. HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG [88] és 7. Hadosztály politikai megbizottja [89].

8. hadosztály. Pecsétjei: 8. VÖRÖS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG [90]; 8. VÖRÖS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG Hadbiztossága [91]; Magyar 8. Vörös hadosztály ellátó hivatal [92].

VÖRÖS VASAS 9. HADOSZTÁLY. Megalakítását április 19-én rendelte el a Hünb. 8041/eln. 6—1919. sz. utasításával. Pecsétjei: VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG (kétféle alakban) [93] és [94]; A IX. VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY HADÜGYI MEGBIZOTT (kétféle változatban) [95] és [96]; Vörös Vasas Hadosztály Politikai Biztos (háromféle alakban, illetve változatban) [97], [98] és [99]; BUDAPESTI VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY HADBIZTOSSÁGA [100]; VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY GAZDASÁGI HIVATALA [101].

Budapesti Hídfő Hadosztály. Pecsétjei: HÍDFŐHADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG [102]; BUDAPESTI HÍDFŐ HADOSZTÁLY Hadbiztossága [103]; BUDAPESTI HÍDFŐ HADOSZTÁLY Hadbiztossági főnöke [104]; Nagymihály politikai megbízott [105]; BUDAPESTI HÍDFŐ HADOSZTÁLY Parancsnokság Gazdasági hivatal [106]; HÍDFŐHADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG MŰSZAKI OSZTÁLY (kétféle alakban) [107] és [108]; BUDAPESTI HÍDFŐ HADOSZTÁLY Állomás Parancsnokság Érd [109].

Ruszin Vörös Gárda hadosztály. Megalakítását — a Ruszin Népbiztossággal egyetértésben — április 14-én rendelte el a Hünb 7950/eln. — 6 — 1919 sz. utasításával. A hadosztály vezényleti és szolgálati nyelve ruszin. Pecsétjei: Ruszin Vörös Gárda Hadosztály (kétféle alakban) [110] és [111]; RUSZIN VÖRÖS GÁRDA FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉKE [112] és A ruszin vörös

gárda forradalmi katonai törvényszékének vádbiztosa [113]. Mivel a Ruszin Vörös Gárda teljesen különálló alakulat volt, feltételezem, hogy pótegységei is közvetlen irányítása alá tartoztak. Ezért itt adom pótzászlóaljának pecsétjeit: RUSZKAKRAJNAI VÖRÖS GÁRDA PÓTZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [114] és RUSZKAKRAJNAI VÖRÖS GÁRDA PÓTZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI HIVATALA [115].

1. dandár. Pecsétjei: I. Dandárcsoport Parancsnokság [116]; A vörös hadsereg II. ho. 1. dandár csoport kirendelt politikai biztos [117] és ugyanez, csak III. ho. [118]. Mivel a hadrendek szerint a dandároknak folytatólagos állandó sorszámuk van, feltételezem, hogy ugyanarról az 1. dandárról van szó, csak átkerült egyik hadosztálytól a másikhoz. BUDAPESTI I. VÖRÖS DANDÁR CSOPORT SÜTŐDE [119].

2. dandár. Pecsétje: Vörös Hadsereg 2. dandár parancsnokság [120[; Vörös Hadsereg 2. dandár parancsnokság Hadbiztossága [121]; M. 2. vörös dandár kiképző csoport PARANCSNOKSÁGA [122].

3. dandár. Pecsétje: VÖRÖS HADSEREG III. TÁBORI DANDÁR PARANCSNOKSÁGA [123].

10. dandár. Pecsétjei: MISKOLCZI 10. VÖRÖS DANDÁR CSOPORT parancsnoksága [124].

18. dandár. Két pecsétje: Vas soproni 18. dandár csoport parancsnokság (kétféle alakban) [125] és [126].

19. dandár. Pecsétje: Kisalföldi 19. dandárcsoport politikai megbizottja [127].

29. dandár. Pecsétjei: 29. Vörös Dandár Politikai Megbizottja [128] és ugyanez más alakban, a „Dandár" szó után valószínűleg „Csoport" kivágva [129].

38. dandár. Pecsétjei: 38. VÖRÖS DANDÁRCSOPORT Parancsnokság [130]; 38. VÖRÖS DANDÁRCSOPORT Politikai biztos [131] 38. VÖRÖS DANDÁR TOBORZÓ BIZOTTSÁGA KECSKEMÉT [132].

46. dandár. Pecsétje: MAGYAR 46. VÖRÖS DANDÁRCSOPORT PARANCSNOKSÁG [133].

69. dandár. Pecsétjei: BUDAI 69. VÖRÖS DANDÁR CSOPORT parancsnokság [134]; BUDAI 69. VÖRÖS DANDÁR CSOPORT politikai megbizottja [135]; BUDAI 69. VÖRÖS DANDÁR CSOPORT TÖRZS GAZDASÁGI HIVATAL [136]; BUDAI 69. VÖRÖS DANDÁRCSOPORT gazdasági hivatalának politikai megbizottja [137]; Budai 69. Vörös Dandárcsoport SÜTŐDE PARANCSNOKSÁG [138].

80. dandár. Pecsétje: 80. DANDÁR KATONAI FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉKE VILÁG PROLETÁRJAI EGYESÜLJETEK [139].

Tengerész dandár. Pecsétje: VÖRÖS HADSEREG TENGERÉSZ DANDÁRA Dandárparancsnokság [140].

MÉMOSZ dandár. Pecsétje: M. É. M. O. SZ. Vörös Dandár katonája [141]. A két utolsó dandár a hadrendben nem szerepel.

II. GYALOGSÁG

Nemzetközi vörös ezredek. A hadrendben csak az 1. budapesti nemzetközi vörös ezred szerepel. Pecsétünk van 4 ilyen ezredtől.

1. budapesti nemzetközi vörös ezred: Pecsétjei: 1. BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÖRÖS EZRED PARANCSNOKA [142]; 1. BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÖRÖS EZRED POLITIKAI MEGBIZOTTJA [143]; 1. BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÖRÖS EZRED I. ZÁSZLÓALJ [144]; 1. BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÖRÖS EZRED III. ZÁSZLÓALJ [145].

2. budapesti nemzetközi vörös ezred. Pecsétjei: II. BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÖRÖS EZRED (NÉMET) EZRED-PARANCSNOK [146]; II. Budapesti Nemzetközi Vörös Ezred (német) Politikai Megbizott [147].

3. budapesti nemzetközi vörös ezred. Pecsétjei: 3. BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÖRÖS EZRED PARANCSNOKSÁGA (kétféle alakban) [148] és [149]; III. Nemzetközi Vörös Ezred Politikai Megbizottja [150].

4. budapesti nemzetközi vörös ezred. Pecsétje: IV. BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÖRÖS EZRED Politikai megbizottja [151].

1. gyalogezred. Pecsétjei: BUDAPESTI I. VÖRÖS GYALOGEZRED GAZDASÁGI HIVATALA [152]; 1. VÖRÖS BANKMUNKÁS ZÁSZLÓALJ [153]; Budapesti I. Vörös Gyalogezred Bankalakulat. Gazd. Közig. Szakelőadó [154]; BUDAPESTI I. VÖRÖS GYALOGEZRED PÓTZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI HIVATALA (kétféle alakban) [155] és [156]; 1. VÖRÖS EZRED ÜZEMGAZDASÁGA E V Ű G [157]; I. VÖRÖS GYALOG PÓTALOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG (kétféle alakban) [158] és [159].

1. vadászezred. A hadrendben nem szerepel. Pecsétjei: 1. SZÁMÚ SZOVJET VADÁSZEZRED PÓTZÁSZLÓALJ Parancsnokság (kétféle alakban) [160] és [161].

2. gyalogezred. Pecsétje: 2-IK SZ. MUNKÁSEZRED PARANCSNOKSÁGA [162].

3. gyalogezred. Pecsétjei: BUDAPESTI 3. VÖRÖS GYALOGEZRED II. ZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [163], és feltehetően ide tartozott: 3. sz. MUNKÁS VÖRÖS EZRED PÓTKERET Parancsnoksága [164].

4. gyalogezred. Pecsétje: BIHARI VÖRÖS EZRED Parancsnokság [165].

6. gyalogezred. Pecsétjei: 6. Istvántelki munkás gyalog ezred [167].

8. gyalogezred. Pecsétjei: 8. IK MUNKÁS EZRED III. Zászlóalj [168] és 8. sz. MUNKÁS VÖRÖS EZRED PÓTKERET Parancsnoksága [169].

9. gyalogezred. Pecsétjei: 9. VÖRÖS MUNKÁS GYALOGEZRED Politikai megbizott [170]; 9. sz. MUNKÁSEZRED ÉLELMEZÉSI VEZETŐSÉGE BUDAPEST [171]; 9. munk. ezr. I. Mémosz zlj. gazdasági hivatala [172].

10. gyalogezred. Pecsétje: 10. VÖRÖS GYALOGEZRED PARANCSNOKSÁG [173].

15. gyalogezred. Pecsétjei: 15. vörös gyalogezred parancsnokság Bácskai [174]; „Bácskai" 15. VÖRÖSEZRED 1. ZÁSZLÓALJ FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉKE [175]; BÁCSKAI VÖRÖS EZRED I. Zlj. GAZDASÁGI HIVATALA [176]; Bácskai Vörös Ezred II. Zászlóalj parancsnokság [177]; BÁCSKAI VÖRÖS EZRED V. ZÁSZLÓALJ [178]. A kimutatásban csak I—IV. zászlóaljról és jánoshalmai különítményről van szó. Lehet, hogy ez utóbbi volt az V. zászlóalj.

17. gyalogezred. Pecsétjei: 17. vörös gyalog pótzászlóalj parancsnokság (kétféle alakban) [179] és [180]; 17. vörös gyalog pótzászlóalj Gazdasági hivatala [181].

18. gyalogezred. Pecsétjei: Vas-soproni 18. vörös gyalog ezred II. menetzászlóalj parancsnoksága [182] és Vas-Soproni 18. Újonc (volt 5.) Zászlóalj Gazdasági Hivatala [183].

19. gyalogezred. Pecsétje: 19. vörös gyalogpótzászlóalj Parancsnokság GYŐR [184].

22. gyalogezred. Pecsétjei: CSEPELI 22-es VÖRÖS GYALOGEZRED Parancsnokság [185]; CSEPELI 22-es VÖRÖS GYALOGEZRED II. Zlj. politikai megbizott [186] („II. Zlj" tintával áthúzva); Csepeli 22. vörös gyalog ezred, pótzászlóalj [187]; Csepeli 22. Vörös Gyalogezred Pótzászlóalj Parancsnokság [188]; Csepeli 22. Vörös Gyalogezred Pótzászlóalj Politikai megbizott [189].

23. gyalogezred. Pecsétjei: 23. VÖRÖS GYALOGEZRED PARANCSNOKSÁG (kétféle alakban) [190] és [191]; 23. VÖRÖS GYALOGEZRED II. ZLJ. PARANCSNOKSÁG [192].

24. gyalogezred. Pecsétje: VÖRÖS HADSEREG 1/24 SZÉKELY ZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [193].

25. gyalogezred. Pecsétje: 25. VÖRÖS PÓTZÁSZLÓALJ Parancsnokság [194].

26. gyalogezred. A Hadügyi Népbiztosság május 30-án 137426/6 — 1919. sz. alatt elrendelte az 1. és 2. nemzetközi gyalogezred átszervezését 26. és 27. nemzetközi gyalogezreddé. Eddig csupán a 26. ezred egy pecsétje ismeretes: 26. Budapesti Nemzetközi vörösezred I. zászlóalj parancsnoksága [195].

29. vadászezred. Később átalakult 29. dandárrá, ezért a hadrendben nem szerepel. Pecsétjei: 29. VÖRÖS VADÁSZEZRED EZREDPARANCSNOKSÁG [196]; 29. vörös ezred 1. zászlóalj parancsnoksága [197]; 29. Vörös Gyalog pótzászlóalj (kétféle alakban) [198] és [199]; 29. VÖRÖS GYALOG PÓTZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [200]; 29. Vörös Gyalogpótzászlóalj Gazdasági Hivatala (kétféle alakban) [201] és [202].

30. gyalogezred. Pecsétjei: 30-ik vörös gyalogezred parancsnokság, 30. vörös gyalogezred parancsnokság és PESTMEGYEI 30. VÖRÖS GYALOGEZRED Parancsnokság [203], [204] és [205]; Pestmegyei 30. vörös gyalogezred politikai megbizott [206]; 30. vörös gyalogezred vonatparancsnok [207]; 30. vörös gyalogezred fegyver és lőszerügyi előadó [208]; 30. vörös gyalogezred gazd. szakelőadó (kétféle alakban) [209] és [210]; Pestmegyei 30. vörös gyalog ezred I. zászlóalj Gazdasági hivatala [211]; 30-ik vörös gyalogezred II-ik zlj. parancsnokság, 30. vörös gyalogezred II. zászlóaljparancsnokság és 30. vörös gyalogezred II. zlj. parancsnokság CZEGLÉD [212], [213] és [214]; 30. vörös gyalogezred II-ik zlj. gazd. hivatala, Vörös 30. gy. ezred II. zászlóalj gazdasági hivatala és 30. vörös gyalogezred II. zászlóalj gazdasági hivatal [215], [216] és [217]; M. 30. VÖRÖS GY. EZRED ÚJONCZOSZTAG PARANCSNOKSÁG [218]; M. 30. VÖRÖS GY. EZRED ÚJONCZOSZTAG Gazdasági hivatala [219]; M. 30. VÖRÖS GY. EZRED ÚJONCZ ZLJ: GAZDASÁGI HIVATALA [220]; 30. VÖRÖS GYALOG PÓTZÁSZLÓALJ Parancsnokság [221]; 30. VÖRÖS GYALOG PÓTZÁSZLÓALJ gazdasági hivatala [222].

32. gyalogezred. Pecsétje: BUDAPESTI 32. VÖRÖS GYALOGEZRED PARANCSNOKSÁG [223]; Budapesti 32. vörös gyalogezred pótkeret parancsnokság [224]; Budapesti 32. vörös gyalog ezred pótzászlóalj [225]; BUDAPESTI 32. VÖRÖS GYALOGEZRED PÓTZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [226]; 32. vörös pótzászlóalj parancsnokság Politikai megbízott [227] és 32. VÖRÖS GYALOGEZRED PÓTZÁSZLÓALJ Jóléti bizottsága [228] (a két pecsét egymásra van ütve, nem választható szét.); Budapesti 32-ik vörös gyalogezred pótzászlóalj orvosfőnök [229]; Budapesti 32. vörös gyalogezred pótzászlóalj gazdasági hivatala [230].

38. gyalogezred. Pecsétje: 38. vörös gyalogezred katonai forradalmi törvényszéke (kétféle alakban) [231] és [232].

39. gyalogezred. Pecsétje: 39. Vörös gyalog pótzászlóalj Gazdasági hivatala [233].

42. gyalogezred. A július 24-i kimutatásban nem szerepel. Pecsétje: 42. VÖRÖS GYALOGEZRED PARANCSNOKSÁG [234].

44. gyalogezred. Pecsétje: SOMOGY-BARANYAI 44. VÖRÖS GYALOG EZRED [235]; Somogy-Baranyai 44. Vörös Gyalog ezred Parancsnoksága [236]; Somogy-Baranyai 44. Vörös gyalog ezred III. Zászlóalj Parancsnokság [237]; Somogy-Baranyai 44. Vörös gyalogezred V. zászlóalj Parancsnokság [238].

46. gyalogezred. Pecsétje: 46. VÖRÖS PÓTZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [239].

47. gyalogezred. Egyetlen ismert pecsétje: Vörös Hadsereg Lakos Zászlóalj [240].

53. vadászezred. Pecsétjei: Magyar Tanácsköztársaság 53. sz. vörös vadászezred parancsnoksága [241]; Magyar Tanácsköztársaság 53. Vörös Vadászezred politikai megbizott [242]; MAGYAR TANÁCSKÖZT. 53. VÖR. EZRED Panasz És Tudakozó Iroda [243]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁGI 53. vörös vadászezred II-ik zászlóalj Parancsnoksága [244]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 53. VÖRÖS VADÁSZEZRED II. Zászlóalj Gazdasági hivatala [245]; Magyar Tanácsköztársaság 53. Vörös vadász ezred III. zászlóalj parancsnoksága [246]; Magyar Tanácsköztársasági 53. vörös Vadászezred 5. század parancsnoksága [247].

68. gyalogezred. Pecsétjei: 68. vörös gyalogezred újonc osztag Parancsnokság (kétféle alakban) [246 a] és [247 a].

69. gyalogezred. Később átalakult dandárrá, ezért a hadrendben nem szerepel. Pecsétje: 69. VÖRÖS GYALOG EZRED 5. munkás század [248].

101. gyalogezred. Pecsétje: 101. VÖRÖS GYALOG PÓTZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI HIVATALA [249].

Salgótarjáni munkásezred. A hadrendben csupán „Munkás salgótarjáni acélgyár vadász zászlóalj" szerepel. Van egy ilyen pecsét, de a többi pecsét azt bizonyítja, hogy Salgótarjánban nemcsak egy munkás zászlóalj, hanem egy ezred működött. A pecsétek szövege: Salgótarjáni Munkászászlóalj [250]; SALGÓTARJÁNI VÖRÖS MUNKÁSEZRED PARANCSNOKSÁG [251]; SALGÓTARJÁNI VÖRÖS MUNKÁSEZRED GAZDASÁGI HIVATALA [252]; SALGÓTARJÁNI MUNKÁSEZRED Pótzászlóalj [253].

III. vadász zászlóalj. A hadrendben XIII. szerepel, de úgy gondolom, hogy ez elírás, mert egyébként V-nél magasabb számú vadászzászlóalj nincs. Pecsétjei: Magyar Tanácsköztársaság III. Vörös Vadász Zlóalj Gazdasági hivatala (kétféle alakban) [254] és [255].

IV. vadász zászlóalj. Pecsétjei: IV. Vörös vadász zászlóalj parancsnokság „Pálmay"-csoport (kétféle alakban) [256] és [257].

V. vadász zászlóalj. Pecsétjei: V. VÖRÖS VADÁSZZÁSZLÓALJ Parancsnokság (kétféle alakban) [258] és [259]; V. VÖRÖS VADÁSZZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI HIVATAL [260]; V. VÖRÖS VADÁSZZÁSZLÓALJ Gépfegyver század [261].

1. vasas gyalogezred. Pecsétjei: BUDAPESTI I. VÖRÖS VASAS GYALOGEZRED PARANCSNOKSÁGA [262]; Budapesti vörös vasas gyalogezred II. zászlóalj politikai megbízott [263]. Bár három budapesti vörös vasas gyalogezred létezett, feltételezem, hogy ez az elsőhöz tartozott. 1. VÖRÖS VASAS GYALOGEZRED PARSÁG III. ZÁSZLÓALJ [264].

2. vasas gyalogezred: Pecsétje: 2-ik Vasas ezred II. Zászlóalj Gazdasági hivatal [265].

3. vasas gyalogezred. Pecsétjei: 3. VÖRÖS VASAS GYALOG EZRED [266]; 3. VÖRÖS VASAS GYALOGEZRED PARANCSNOKSÁG [267]; 3. Vörös Vasas Gyalogezred 1. zászlóalj Gazdasági hivatal [268].

II. tengerész gyalogezred. Pecsétjei: VÖRÖS HADSEREG TENGERÉSZ DANDÁR 2/II. GY. ZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁGA [269]; VÖRÖS TENGERÉSZ DANDÁR II. EZRED II. ZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI HIVATALA [270]; Vörös tengerész dandár II. ezred 7. század [271].

Roham zászlóalj: A hadrendben szerepel 6. rohamzászlóalj, II. rohamszázad, tengerész rohamszázad és II. rohamzászlóalj a 6. ho.-nál. Gondolom ez utóbbi pecsétjei az alábbiak: VÖRÖS ROHAM ZÁSZLÓALJ PARANCSNOK-

SÁG [271a]; VÖRÖS ROHAM ZÁSZLÓALJ HADÜGYI MEGBÍZOTT [272]; VÖRÖS ROHAM ZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI HIVATAL [273].

Székely zászlóalj: A hadrendben I. székely zászlóalj szerepel. Feltehetően ennek pecsétje: VÖRÖS HADSEREG IV/1 SZÉKELY ZÁSZLÓALJ [274].

Erdélyi zászlóalj. Valószínűleg nem azonos az előbbivel, a hadrendben nem szerepel. Pecsétjei: ERDÉLYI VÖRÖSZÁSZLÓALJ Parancsnoksága (kétféle alakban) [275] és [276]. ERDÉLYI VÖRÖSZÁSZLÓALJ gazdasági hivatala [277].

Kaposvári munkászászlóalj. Pecsétje: Vörös hadsereg kaposvári munkászászlóalj parancsnokság gazd. hivatala [278].

203. gyalogzászlóalj. A hadrendben ez és a következők félrászlóaljként szerepelnek. Pecsétje: IV. Védőkerület 152. Dandár 203. Zászlóalj Parancsnokság (kétféle alakban) [279] és [280].

204. gyalogzászlóalj. Pecsétjei: V. VÉDKERÜLET 204. ZÁSZLÓALJPARANCSNOKSÁG [281]; BUDAPESTI HÍDFŐ HADOSZTÁLY 204. zászlóalj politikai megbizott [282].

205. gyalogzászlóalj. Pecsétje: 205. GYALOG ZÁSZLÓALJ Hadügyi politikai megbizottja [283].

A hadrendben nem szereplő gyalogsági alakulatok

Postás gyalogezred. Pecsétjei: Postás Vörösezred Politikai megbizottja [284]; VÖRÖS POSTÁS GYALOGEZRED I. ZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI HIVATALA [285]; POSTÁS VÖRÖS EZRED kiegészítő parancsnoksága [286].

Istvántelki vadászezred. Pecsétje: VÖRÖS ISTVÁNTELKI VADÁSZEZRED I. Zászlóalj [287].

I. gyalog pótzászlóalj. Nem ismeretes, melyik magasabb egység keretében. Pecsétje: I. Vörös Gyalog Pótzászlóalj Hadügyi Megbizott [288].

Esztergomi vörösszázad. Pecsétje: ESZTERGOMI VÖRÖSSZÁZAD PARANCSNOKSÁG 1919 [289].

Esztergomi tengerészkülönítmény. Pecsétje: MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG VÖRÖS HADSEREG TENGERÉSZKÜLÖNÍTMÉNYE ESZTERGOM [290].

Kerékpáros pótszázad. Pecsétjei: Vörös Kerékpáros Pótszázad Parancsnokság [291] és Vörös Kerékpáros Pótszázad Parancsnokság Hadügyi megbízott [292].

Budapesti gyári munkásezredek

Az ismertetett hadrendekben nem szerepelnek. Sajátságos forradalmi alakulatok voltak. Április 8-án az összes budapesti nagyüzemekben toborzógyűlés volt, ahol azonos szövegű határozatokat fogadtak el. E határozat értelmében megalakították a budapesti tartalék-munkáshadsereg gyári osztagait.[25] A gyári munkásezredek végleges megszervezését a Hünb. 116.721/5—1919. sz. alatt rendelte el. Eszerint céljuk a tanácshatalom, a saját üzem megvédése és Budapest belrendjének biztosítása. Tagjai üzemben dolgozó munkások.[26] A gyári munkásezredek kezdetben a népbiztosság 51. osztálya alá tartoztak. Később az osztállyal együtt a IV. hadtest alárendeltségébe kerültek. Közvetlen irányításukra május 6-án kinevezték a Gyári Munkás Csapatok Főparancsnokát, június 12-én létrejött a Gyári Munkásezredek Felügyelősége. Bár a gyári munkásezredek nem harci, hanem karhatalmi

[25] Vöröskatona, 1919. április 10. Idézi *Liptai Ervin:* A Magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1960. 72. o.
[26] Közli: MMTVD VI. A — 338. o.

alakulatok voltak, közvetlenül a népbiztosság, majd a IV. hadtest parancsnoksága alá tartoztak. Ezért itt, a gyalogsági csapatok után mutatom be szervezetüket és pecsétjeiket.

A gyári munkásezredek hadrendje

1/I. — III. — Csepeli Acél és Fémáru Gyár.
2/I. — Lipták-gyár, Pestszentlőrinc, Magyar Lőszergyár, Pestszentlőrinc.
II. — Hoffer és Schrantz, Kispest, Győrffy és Wolfner, Erzsébetfalva, Timót utcai tüzérszerraktár.
III. — Teudloff és Dietrich, Kispest, Orenstein és Koppel, Pestszentlőrinc, 5. sz. vonatműhely, Pestszentlőrinc.
3/I. — Schlick—Nicholson, Váci út.
II. — Autójavító műhelyek VI. ker.
III. — EMAG Váci út, Hirsch és Frank Gépgyár, Aréna út. Herkules művek, Figyelő u.
4/I. — MÁV Északi Főműhely, Stephaneum nyomda.
II. — MÁV Északi Főműhely, Állami Művégtag műhely.
III. — MÁV Északi Főműhely, Sollux gépgyár.
5/I. — Óbudai Hajógyár, Óbudai Dohánygyár.
II. — Ganz Törzsgyár, Ganz Villamossági, Katonai Főreáliskola, Elmegyógyintézet, Lipótmező.
III. — Déli Vasút, Államnyomda, Dávid K. Dobozgyár.
6/I. — Albertfalvai Repülőgépgyár, Légcsavargyár, Albertfalva, Alfa Separator Gyár.
II. — Röck István Gépgyár, Felten és Guilleaume Kábelgyár, Mátrai Létragyár, Ganz—Fiat Motorgyár, Magyar Fiat Művek, Süss N. mechanikai gyár.
III. — Elektromos Művek Kelenföldi telepe, Sertéshízlaló, Nagytétény, Önművek, Nagytétény.
7/I. — Franklin Társulat, Fővárosi Házinyomda.
II. — Ericsson Villamossági Gyár, Magyar Rézhengerművek, Vulkán gépgyár, Weiner Gépgyár.
III. — Városi Elektromos Művek, Wolfram Izzólámpa Gyár.
IV. — Katonai kerületi építési osztály.
8/I. — Feloszlatva.
9/I. — Ganz Danubius.
II. — Első Magyar Csavargyár, Hirmann F. fémárugyár, Seifried Hugó Gépgyár, Roesseman és Kühnemann Gyár, Általános Iparművek, Kaszab-gyár.
III. — Láng Gépgyár, Kötélpálya Gyár, Riegler gyár, Szunyog-gyár.
10/I. — Mátyásföldi repülőgépgyár, Kistarcsai Gép és Waggon gyár.
II. — MÁV Keleti pu., Gaál István Reszelőgyár.
III. — MÁV Nyugati pu.
11/I. — Schlick—Nicholson Hajógyár, Káposztásmegyeri Üveggyár, Atlantica Hajókotrógyár, Újpest, Mauthner bőrgyár, Újpest, Egyesült Izzó.
12/I. — III. — Wolfner Bőrgyár.
13/I. — III. — Ganz Wagongyár és MÁV Ferencváros.
14/I. — II. — MÁV Istvántelki Főműhely.
III. — Alakulóban.
15/I. — V—VI—VII. ker.
II. — VII. ker.
III. — IV—V. ker.

16/I. — X. ker.
II. — VII. és IX. ker.
III. — külső IX. ker.
17/I. — III. — Alakulóban, I—III. ker.
Önálló munkászászlóalj — Városi Vízművek, Káposztásmegyer.[27]

Főparancsnokság

A főparancsnokság szervezeti felépítése ismeretlen. Eddig előkerült pecsétjei: Gyári munkásezredek főparancsnoksága [293].
Gyári Munkásezredek Főparancsnokságának POLITIKAI MEGBIZOTTJA FŐPARANCSNOKHELYETTES [294]; GYÁRI MUNKÁSEZREDEK FELÜGYELŐSÉGE [295]; MUNKÁS EZREDEK FELÜGYELŐSÉGE Hadügyi megbizott [296].

1. gyári munkásezred. Egyetlen ismert pecsétje: 1. sz. GYÁRI MUNKÁS EZRED GAZDASÁGI HIVATAL [297].

2. gyári munkásezred. Pecsétjei: 2. GYÁRI MUNKÁSEZRED PARANCSNOKSÁG és 2. számú gyári munkásezred parancsnokság [298] és [299]; 2. GYÁRI MUNKÁS EZRED Politikai megbizott [300].

3. gyári munkásezred. Pecsétjei: 3. Számú gyári munkás ezredparancsnokság és 3. gyári munkásezred parancsnoksága [301] és [302].

4. gyári munkásezred. Pecsétje: 4. számú Gyári munkás ezred parancsnokság [303].

5. gyári munkásezred. Pecsétjei: 5. számú Gyári munkás ezred parancsnokság [304]; Az 5. sz. GYÁRI MUNKÁSEZRED Politikai megbizottja [305]; 5. gy. munkás ezred I. zlj. parancsnoksága BUDAPEST [306]; II. 5. sz. GYÁRI MUNKÁS ZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG BUDAPEST [307].

6. gyári munkásezred. Pecsétje: 6. számú Gyári munkás ezred parancsnokság [308].

7. gyári munkásezred. Pecsétjei: 7. számú Gyári munkás ezred parancsnokság [309] és 7-ik GYÁRI MUNKÁSEZRED II-ik zászlóalj parancsnoksága [310].

9. gyári munkásezred. Pecsétje: 9. számú Gyári munkás ezred parancsnokság [311].

10. gyári munkásezred. Pecsétje: 10. számú Gyári munkás ezred parancsnokság [312].

11. gyári munkásezred. Pecsétje: 11-ik GYÁRI MUNKÁSEZRED PARANCSNOKSÁGA ÚJPEST [313].

12. gyári munkásezred. Pecsétjei: A 12-ik GYÁRI MUNKÁSEZRED PARANCSNOKSÁGA [314] és 12-ik gyári munkás ezred Hadügyi megbizott [315].

13. gyári munkásezred. Pecsétje: 13. számú Gyári munkás ezred parancsnokság [316].

14. gyári munkásezred. Pecsétjei: 14. GYÁRI MUNKÁSEZRED Parancsnokság [317] és Északi-Ganz 14. Munkásezred 2. Zászlóalj Parancsnoksága [318].

A 14. 15. 16. és 17. számmal Munkás Ezredek pecsétjei találhatók. Mivel azonban a kimutatások szerint a 15. gyalogezred bácskai, a 16. felvidéki, a 17. fejér-tolnai, az említett pecsétek pedig budapesti alakulatoktól valók, feltételezem, hogy itt a gyári munkásezredekről van szó.

[27] HL. MTK. 2. gyári munkásezred iratai, 92. doboz, számozatlan. Eredeti sokszorosított, 1919. május 25.

15. gyári munkásezred. Pecsétjei: MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 15. MUNKÁS EZRED PARANCSNOKSÁG [319]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 15. MUNKÁSEZRED II. ZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [320]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 15. MUNKÁS EZRED III. ZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [321].

16. gyári munkásezred. Pecsétjei: MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 16. MUNKÁS EZRED PARANCSNOKSÁG [322]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 16. MUNKÁS EZRED I. ZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG (323]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 16. MUNKÁS EZRED III. ZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [324].

17. gyári munkásezred. Pecsétjei: MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASG 17. MUNKÁS EZRED PARANCSNOKSÁG [325]; 17. számú Gyári munkás ezred parancsnokság [326] és 17-ik GYÁRI MUNKÁS EZRED GAZDASÁGI HIVATALA [327].

Önálló gyári munkászászlóalj. Pecsétjei: 1. SZÁMÚ ÖNÁLLÓ GYÁRI MUNKÁS ZÁSZLÓALJ [328] és 1. számú önálló gyári munkás zászlóalj Parancsnoksága [329].

III. HATÁRVÉD ÉS TÁBORI RENDÉSZET

I. sz. határvéd kerületi parancsnokság. Egyetlen alárendelt alakulat pecsétje ismeretes: VI. határvédelmi Vörösőr Zászlóalj Parancsnokság Németlad Gazdasági Hivatala [330].

III. sz. határvéd kerületi parancsnokság. Pecsétjei: Vörösőr határvéd kerületi parancsnokság Győr (kétféle alakban) [331] és [332]; A III-ik VÖRÖS-KERÜLET PARANCSNOKSÁG POLITIKAI OSZTÁLYA és 3. vörös határvéd kerületi parancsnokság politikai megbizottja [333] és [334]; 3. sz. vörösőr határvéd kerületi parancsnokság gazd. hiv. és 3. számú vörösőr határvéd kerületi parancsnokság gazdasági hivatala [335] és [336]; 3. sz. VÖRÖS HATÁRVÉD KERÜLET mozgó lőszer vonata [337]; Győri vörösőr határvéd kerület XII. zászlóalj Parancsnoksága [338]; XII. VÖRÖS HATÁRVÉD-ZÁSZLÓALJ Gazdasági hivatal [339]; Győri vörösőr határvéd kerület XIV. zászlóalj Parancsnoksága [340]; Győri vörösőr határvéd kerület XIV zászlóalj Gazd. hivatal [341]; Győri vörösőr határvéd kerület XIV. zászlóalj 2. század [342].

A győri határvéd kerülethez tartozó vonal- és szakaszparancsnokságok pecsétjei: LAJTA—IPOLY VÉDELMI VONAL teljhatalmú politikai megbizottja (kétféle alakban) [343] és [344]; KOMÁROMI VÉDŐSZAKASZ PARANCSNOKSÁG POLITIKAI MEGBIZOTTJA [345]; LIGETFALUI VÉDŐSZAKASZ POLITIKAI MEGBIZOTT [346]; Soproni védő szakasz parancsnokság [347].

IV. sz. határvéd kerületi parancsnokság. Pecsétjei: VÖRÖS HATÁRVÉD KERÜLETI PARANCSNOKSÁG [348]; IV. Határvédő Vörösőr Kerület Ellátó Gazdasági hivatala [349]; IV. sz. HATÁRVÉDELMI VÖRÖSŐR KER. PARANCSNOKSÁG II. ZÁSZLÓALJ [350].

Határvéd kerületi parancsnokság Zalaegerszeg. Pecsétjei: VÖRÖSŐR HATÁRVÉD KERÜLETI PARANCSNOKSÁG Kaposvár [352] és VÖRÖSŐR HATÁRVÉD KERÜLETI PARANCSNOKSÁG Gazd. hivatal Kaposvár [353].

I. sz. tábori rendészeti vörösőr ezred. Pecsétjei: I. Sz. TÁBORI RENDÉSZETI VÖRÖSŐR Ezredparancsnokság és 1. Vörösőr Tábori Ezred Parancsnokság [354] és [355].

II. sz. tábori rendészeti vörőr ezred. A pecséteken ezred helyett osztály áll. de azt hiszem ez itt ugyanazt jelenti. Pecsétjei: II. SZÁMÚ TÁBORI RENDÉSZETI VÖRÖSŐR OSZTÁLY PARANCSNOKSÁG (kétféle alakban) [356] és [357].

III. sz. vörösőr tábori ezred. A hadrendben nem szerepel. Pecsétje: VÖRÖSŐRSÉG 3. TÁBORI EZRED PARANCSNOKSÁG [358].

IV. sz. tábori rendészeti vörösőr osztály. A kimutatásban nem szerepel. Pecsétje: IV. Számú Tábori Rendészeti Vörösőr Osztály Parancsnokság [359].

A hadrendben nem szereplő további tábori rendészeti alakulatok pecsétjei: 18. Sz. TÁBORI RENDÉSZETI VÖRÖSŐR SZÁZAD PARANCSNOKSÁG [360]; TÁBORI RENDÉSZETI VÖRÖSŐR TARTALÉK OSZTÁLY Parancsnoksága [361]; Budapesti Vörösőrség Tábori Pótzászlóalj parncsnokság [362].

IV. LOVASSÁG

A hadrendben szereplők közül csak a 19. huszárosztály egy pecsétje került elő. Viszont ismeretesek a 29. és 32. lovasosztály, valamint a 69. lovasszázad és a budapesti huszár pótszázad pecsétjei. Ezek a pecsétek azonban csaknem kivétel nélkül május és júniusi keltezésű iratokon szerepelnek. Tehát a fenti alakulatok július végére vagy megszűntek, vagy nevet változtattak és az 1—7. huszárosztály elnevezés mögött rejtőznek. Az ismert lovassági pecsétek a következők:

19. huszárosztály. Pecsétje: Kisalföldi 19. Vörös Huszárosztály [363].

29. lovasosztály. Pecsétjei: Budapesti 29. Vöröslovasosztály parancsnokság [364] és Budapesti 29. Vöröslovasosztály GAZDASÁGI HIVATAL FŐNÖK [365].

32. lovasosztály. Pecsétjei: Budapesti 32. vörös lovas osztály parancsnokság (kétféle alakban, a 32. után mindkettőnél egy szó ki van vágva [366] és [367].

69. lovasosztály. Pecsétje: Budai 69. vörös lovas század parancsnokság [368].

Huszár pótszázad. Pecsétjei: Budapesti Vörös Huszár Pótszázad parancsnokság (kétféle alakban) [369] és [370].

V. TÜZÉRSÉG

A hadrend ezrednél magasabb tüzér alakulatot nem ismer. Van azonban egy tüzérdandártól eredő pecsétünk.

Hídfő hadosztály tüzér dandár. Pecsétje: HÍDFŐ-HADOSZTÁLY TÜZÉR DANDÁRPARANCSNOKSÁGA [371];

1. tüzérezred. Pecsétjei: I. VÖRÖS TÁBORI TÜZÉREZRED POLITIKAI MEGBIZOTT [372] és I. Vörös Tábori Tüzérezred I. Üteg [373].

10. tüzérezred. Pecsétjei: 10. vörös tüzérezred parancsnokság [374]; és 10. VÖRÖS TÜZÉREZRED I. OSZTÁLY PARANCSNOKSÁG [375].

17. tüzérezred. Pecsétjei: FEJÉR-TOLNAI 17. VÖRÖS TÜZÉR EZRED Parancsnokság [376] és FEJÉR-TOLNAI 17. VÖRÖS TÜZÉR EZRED I. osztály [377]; FEHÉR-TOLNAI 17. TÜZÉREZRED PÓTÜTEG PARANCSNOKSÁG [378].

18. tüzérezred. Pecsétjei: Vas-soproni 18. vörös tüzér ezred Pótalosztály parancsnokság [379]; M. VAS-SOPRONI VÖRÖS 18. TÁB. TÜZÉR EZRED PÓTÜTEG GAZDASÁGI HIVATALA (kétféle alakban) [380] és [381].

19. tüzérezred. Pecsétjei: 19. vörös tüzérpótüteg Parancsnokság GYŐR. [382]; 19. vörös tüzérpótüteg toborzó bizottság [383].

20. tüzérezred. Pecsétjei: ZALA VESZPRÉMI 20 VÖRÖS TÜZÉR PÓTÜTEG Gazdasági hivatala [384].

29. tüzérezred. Pecsétjei: 29. sz. VÖRÖS TÁBORI TÜZÉR EZRED Ezredparancsnokság [385]; 29. tábori tüzérezred panasz és tudakozó irodája [386]; 29. vörös tábori tüzérezred I. oszt. parancsnoksága [387]; 29. sz. vörös tábori tüzér ezred II. üteg [388]; 29. VÖRÖS TÁBORI TÜZÉREZRED 3. ÜTEG [389]; 29. vörös tábori tüzérezred VI. üteg [390]; 29. VÖRÖS TÁBORI TÜZÉREZRED PÓTÜTEG [391].

30. tüzérezred. Pecsétjei: 30. sz. VÖRÖS TÜZÉREZRED I. oszt. Parancsnokság [392]; 30. sz. VÖRÖS TÜZÉREZRED I. OSZT. POLITIKAI MEGBÍZOTT [393]; 30. sz. vörös tüzér ezr. I. oszt. II. üteg parság [394]; Magyar 30. vörös tüzér ezred II. osztály parancsnokság [395].

32. tüzérezred. Pecsétjei: 32. sz. Vörös tüzér ezred II. oszt. Gazdasági hivatala [396]; VÖRÖS 2/32 TÁBORI ÁGYÚ ÜTEG (kétféle alakban) [397] és [398].

38. tüzérezred. Pecsétje: 38. VÖRÖS TÁBORI TÜZÉR EZRED Parancsnoksága [399].

A 40., 41. és 46. tüzérezredek a hadrendben nem szerepelnek.

40. tüzérezred. Pecsétjei: 40. VÖRÖS VASAS TÁBORI TÜZÉREZRED Parancsnokság [400] és 40. VÖRÖS VASAS TÁBORI TÜZÉREZRED HADÜGYI MEGBIZOTT [401].

41. tüzérezred. Pecsétjei: 41. vörös vasas tábori tüzérezred Parancsnoksága [402]; 41. vörös vasas tábori tüzérzered Hadügyi megbizottja [403]; 41. Vörös vasas tábori tüzérezred 2. üteg [404].

46. tüzérezred. Pecsétje: 46. VÖRÖS TÜZÉREZRED PÓTÜTEG PARANCSNOKSÁGA [405].

68. tüzérezred. Pecsétjei: Jásznagykun 68. vörös tábori tüzér ezred parancsnokság [406]; Jász-Nagykun 68. vörös tábori tüzér ezred panaszirodája [407]; Jásznagykun 68. vörös tábori tüzér ezred I. osztály parancsnokság [408]; Jásznagykun 68. vörös tábori tüzér ezred 7. osztály parancsnokság [409]; Jásznagykun 68. vörös tábori tüzér ezred pótalosztály Parancsnokság [410].

69. tüzérezred. Pecsétjei: Budai 69. vörös tüzér ezred 4. csepeli tarack üteg [411]; Budai 69. vörös tüzér ezred pótüteg Gazdasági hivatala [412]; 69. vörös tüzér pótüteg parancsnokság [413]. („tüzér" szó után egy szó, valószínűleg „ezred" kivágva).

101. tüzérezred. Pecsétjei: Aradi—Békési 101. vörös tüzér ezred [414] és 101. vörös tüzér pótüteg parancsnokság [415].

1. vasas tüzérezred. Pecsétjei: BUDAPESTI 1. VÖRÖS VASAS TÜZÉREZRED PARANCSNOKSÁGA [416]; BUDAPESTI I. VÖRÖS VASAS TÜZÉR EZRED POLITIKAI MEGBIZOTTJA [417].

2. vasas tüzérezred. A hadrendben nem szerepel. Pecsétjei: BUDAPESTI 2. VÖRÖS VASAS TÜZÉREZRED Parancsnoksága [418]; és Budapesti 2. vörös vasas tüzérezred 2. üteg [419].

A hadrendben nem szereplő további tüzérségi alakulatok pecsétjei: BUDAPESTI VÖRÖS NEHÉZ PÓTÜTEG Parancsnokság [420]; Vörös Hadsereg Tengerész Dandára 12 pótüteg parancsnokság („12" és „üteg" tintával beírva) [421]; A II-ik ho. I. ddr. csop. tüzérezredeinek politikai megbízottja [422], 1. VÖRÖS DANDÁR TÜZÉR PÓTALOSZTÁLY [423].

VI. MŰSZAKI CSAPATOK

Árkászok. Pecsétjei: 1-ső vörös árkászszázad századparancsnoka [424]; 17-es Vörös Árkászszázad [425]; Újvidéki vörös árkász pótkeret [426].

Erődítő zászlóaljak. 29. VÖRÖS EZRED ERŐDÍTŐ ZÁSZLÓALJ, 29. VÖRÖS ERŐDÍTŐ ZÁSZLÓALJ és 1/29 Vörös Erődítő Zászlóalj [427]; [428] és [429]; 1/29 VÖRÖS ZÁSZLÓALJ politikai megbizott [430]; 1/29 ERŐDÍTŐ ZÁSZLÓALJ Katonai Forradalmi Törvényszék (kétféle alakban) [431] és [432]; 29/1 ERŐDÍTÉSI ZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI Hivatala (kétféle alakban) [433] és [434]; 29. VÖRÖS EZRED ERŐDÍTŐ ZÁSZLÓALJ I. SZÁZAD [435]; 29. VÖRÖS EZRED ERŐDÍTŐ ZÁSZLÓALJ II. Század [436]; 29. VÖRÖS EZRED ERŐDÍTŐ ZÁSZLÓALJ 3. SZÁZAD [437]; 29. VÖRÖS VADÁSZDANDÁR II. ERŐDÍTÉSI ZÁSZLÓALJ Parancsnokság (kétféle alakban) [438] és [439]; 29. vörös vadászdandár II. Erődítési zászlóalj politikai megbizottja [440]; 29. vörös vadászdandár II, Erődítési zászlóaljának Forradalmi Katonai Törvényszéke [441] és Katonai forradalmi törvényszék elnöke [442]; 29. VÖRÖS VADÁSZDANDÁR II. ERŐDÍTÉSI ZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI HIVATALA [443]. Schönmann I. Béla hadügyi megbizott (az 1/32. erődítési zászlóaljnál) [444] és 1/32 ERŐDÍTÉSI ZLJ: FORRADALMI TÖRVÉNYSZÉKE [445]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 1/69 ERŐDÍTŐ ZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁG [446]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 1/69 ERŐDÍTŐ ZÁSZLÓALJ Gazdasági Hivatala (447].

A hadrendben nem szereplő műszaki alakulatok pecsétjei: VÖRÖS HÍDÉPÍTŐ PÓTSZÁZAD GAZDASÁGI HIVATALA [448]; Budapesti vörös vonat pótszázad [449] és BUDAPESTI VÖRÖS VONATPÓTSZÁZAD HADÜGYI MEGBIZOTT [450]; Győri vörös vonatpótszázad parancsnokság Sopronban kiképzőcsoport [451]; Soproni Autós Különítmény [452] és Autós Különítmény parancsnokság Sopron [453]; RÁDIÓ PÓTKERET PARANCSNOKSÁG [454] és RÁDIÓ PÓTKERET PARANCSNOKSÁG GAZDASÁGI HIVATAL [455].

Távírók: A hadrendben hadosztályonként egy távíró század van feltüntetve, pecsétünk azonban hadtest távíró századról is van. Az eddig feltárt távíró-pecsétek: I. HADTEST TÁVÍRÓ SZÁZAD Parancsnokság (456]; 1. Hadtestparancsnokság 4. Vörös távíró építő század [457] és 4. VÖRÖS TÁVÍRÓ ÉPÍTŐ SZÁZAD Parancsnoksága [458]; 1. VÖRÖS HADOSZTÁLY TÁVÍRÓ SZÁZAD Parancsnokság [459]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 3. HADOSZTÁLY Távíró század [460].

VII. REPÜLŐ SZÁZADOK

A Hadügyi Népbiztosság már március 24-én, Hünb. 737/bk/37—1919 sz. alatt intézkedett a repülő alakulatok szervezetéről, majd április 8-án Hünb. 7848/eln. — 37 — 1919 sz. alatt a repülőalakulatok átszervezéséről. Lényegében azonban ez a szervezet a régi formában maradt fenn. A központi parancsnokság irányítása alatt 8 repülő század és egy vízi repülőszázad működött.

Parancsnokság. Pecsétjei: VÖRÖS REPÜLŐ CSAPAT PARANCSNOKSÁG (kétféle változatban) [461] és [462]; VÖRÖS REPÜLŐCSAPAT PARANCSNOKSÁG POLITIKAI MEGBIZOTTJA [463]; VÖRÖS REPÜLŐCSAPAT GAZDASÁGI HIVATALA [464].

2. repülőszázad. Pecsétjei: VÖRÖSHADSEREG 2. sz. RÖPSZÁZAD ALBERTFALVA (kétféle alakban) [465] és [466]; 2. számú Vörös Repülő század politikai megbizottja [467].

3. repülőszázad. Pecsétje: 3. VÖRÖS REPÜLŐSZÁZAD PARANCSNOKSÁGA [468].

6. repülőszázad. Pecsétjei: 6. vörös Röposztály Parancsnokság [469] és VÖRÖS LÉGJÁRÓCSAPATOK 6-ik repülő század MŰSZAKI IRODA [470].

7. repülőszázad. Pecsétjei: Vörös Repülőcsapat 7. Repülő Osztálya (kétféle alakban) [471] és [472].

8. repülőszázad. Pecsétje: VÖRÖS LÉGI CSAPATOK 8. számú harci repülőszázad [473].

Vizi repülőszázad. Pecsétje: VÖRÖS HADSEREG VIZIREPÜLŐ SZÁZAD [474].

VIII. PÁNCÉLVONAT ALAKULATOK

Egyetlen tanácsköztársasági provenienciájú páncélvonat pecsétnyomat ismeretes, erről sem lehet megállapítani, hogy akkor, vagy előbb keletkezett-e. Érdekessége miatt mindenesetre bemutatom. Szövege: VIII-as sz. páncél vonat parancsnokság [475];

IX. VASÚTI EZRED

Első pecsétje még átalakított. Eredeti szövege: Magyar Vasút Ezred, ebből az első szót kivágták és piros ceruzával írták a helyébe: Vörös. Így lett: Vörös VASÚT EZRED [476].

További pecsétjei: VÖRÖS VASÚTEZRED PARANCSNOKSÁG [477]; VÖRÖS VASÚTEZRED POLITIKAI MEBIZOTT [478]; VÖRÖS VASÚTEZRED Pótzászlóalj Parancsnokság (kétféle alakban) [479] és [480]; VÖRÖS VASÚTEZRED 7. PÁLYAÉPÍTŐ SZÁZAD parancsnoksága [481].

Hadihajózás

A hadrendben nem szerepel, de mint már fentebb szó volt róla a Hadseregparancsnokság megalakulásával annak lett alárendelve, Pecsétjei: MAGYAR HADIHAJÓS ŐRPARANCSNOKSÁG Jóléti bizottság [482]; Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadihajózás GAZDASÁGI HIVATALA (kétféle változatban) [483] és [484]; A Magyar Hadihajózás Műszaki Hivatalának Termelő Biztosa [485] VÖRÖS DUNAHAJÓRAJ PARANCSNOKSÁG (kétféle változatban) [486] és [487]; MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG VÖRÖS HAJÓSEZRED PARANCSNOKSÁG [488]; Magyar Tanácsköztársaság Hadihajós-Munkáscsoportjának MUNKÁSTANÁCSA [489] és BARACSI FOLYAMVÉDZÁR PARANCSNOKSÁG VÖRÖS DUNAŐRSÉG [490].

Végül bemutatok két pecsétet, melyek nem sorolhatók be a fenti rendbe: Vörös Hadsereg Katonája (Kiskunfélegyházán) [491] és M. vörös hadsereg felvételező állomás parancsnokság (Kassán) [492].

I. Vörös Hadtestparancsnokság
Hadbiztosság
VÖRÖS HADTESTPARANCSNOKSÁG
HIRSZERZŐ CSOPORT

I. VÖRÖS HADTEST II. CSOPORT
Délszlév osztály
43
II. HADTESTPARANCSNOKSÁG
44
HADTEST PARNOK HELYETT.
46
II. VÖRÖS HADTESTPARANCSNOKSÁG
45
II. HADTESTPARANCSNOKSÁG
TÉRPARSÁG
47
II. HADTEST PARANCSNOKSÁG
ANYAGI CSOPORT
48
II. VÖRÖS HADTESTPARANCSNOKSÁG
TÁVIRÓ
ELŐADÓ
49
II. HADTESTPARANCSNOKSÁG
FEJÉRMEGYE ÉS SZÉKESFEHÉRVÁR
VÁROSPARANCSNOKSÁGA
50
VÁROS-
PARANCSNOKSÁGA
51
III. HADTEST PARANCSNOKSÁG
52
III. HADTEST
53
IV. hadtestparancsnokság
Jazdasági
kivatala
57
IV. HADTESTPARANCSNOKSÁG
54
IV. hadtestparancsnokság
hadbiztossága
55
IV. Hadtestparancsnokság
autófigyi elvető.
56

V.
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
I. SZEMÉLYAUTÓ OSZTÁLYA
HADÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
II. SZÁMÚ SZEMÉLYAUTÓ OSZTÁLYA
MUNKÁSTANÁCSA
POLITIKAI BIZTOS
Gazdasági hivatala
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70

VI.
2. VÖRÖS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG
ELLÁTÓ GAZDASÁGI HIVATALA
71
2. VÖRÖS HADOSZTÁLY TÜZÉRSÉG
Felügyelője
72
73
74
2. Vörös hadosztály forradalmi katonai törvényszéke
75
VÖRÖS HADSEREG 3. HADOSZTÁLY
parancsnoksága
77
2. Vörös hadosztály forradalmi katonai törvényszéke
76
VÖRÖS HADSEREG 3. HADOSZTÁLY
POLITIKAI
79
4. HADOSZTÁLY POLITIKAI
81
VÖRÖS HADSEREG 3. HADOSZTÁLY
PARANCSNOKSÁGA
78
4. MOZGÓ VÖRÖS HADOSZTÁLY.
80
Vörös HADSEREG 5 HADOSZTÁLY
Parancsnoksága
82
VÖRÖS HADSEREG 4. HADOSZTÁLY
83
G-IK DELVIDÉKI VÖRÖS HADOSZTÁLY
84

VII

VI. HADOSZTÁLY KIKÉPZŐ PARANCSNOKSÁG.

86

VI. HADOSZTÁLY KIKÉPZŐ PARANCSNOKSÁG

85

Vörös Hadosztály Kiképző Parancsnokság

Gazdászati előadó

87

88

T. Hadosztály politikai megbízottja

89

VÖRÖS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG

90

Hadbiztossága

91

VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG

93

Magyár 8. vörös hadosztály eltató hivatal

92

VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY PARANCSNOKSÁG

94

VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY HADÜGYI MEGBIZOTT

95

VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY POLITIKAI BIZTOS

97

A IX. VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY HADÜGYI MEGBIZOTT.

96

VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY POLITIKAI BIZTOS.

99

VÖRÖS VASAS HADOSZTÁLY POLITIKAI BIZTOS

98

BUDAPESTI VÖRÖS ÁSÁS HADOSZTÁLY
HADBIZTOSSÁGA
100
VÖRÖS ÁSÁS HADOSZTÁLY
101
HIDFŐHADOSZTÁLY
PARANCSNOKSÁG
102
BUDAPESTI HIDFŐ HADOSZTÁLY
Hadbiztossága
103
BUDAPESTI HIDFŐ HADOSZTÁLY
Hadbiztossági főnöke
104
BUDAPESTI HIDFŐ HADOSZTÁLY
105
politikai megbízott
106
107
Hidfő hadosztály parancsnokság
műszaki osztálya
108
BUDAPESTI HIDFŐ HADOSZTÁLY
LRD
109
RUSZIN VÖRÖS GÁRDA
Hadosztály
110
112
RUSZIN VÖRÖS GÁRDA HADOSZTÁLY
111

vádbiztosa
PARANCSNOKSÁG
GAZDASÁGI HIVATALA
kirendelt politikai biztos
BUDAPESTI VÖRÖS DANDÁR CSOPORT
SÜTŐDE.
M. 2. vörös dandár kiképző csoport
PARANCSNOKSÁGA
Vas soproni 18: dandár csoport

29. VÖRÖS DANDÁR
POLITIKAI MEGBIZOTTJA
127
128
129
130
131
132
KECSKEMÉT
133
134
135
BUDAI 69
VÖRÖS DANDÁRCSOPORT
gazdasági hivatalának
politikai megbizottja.
136
137
138
139
140

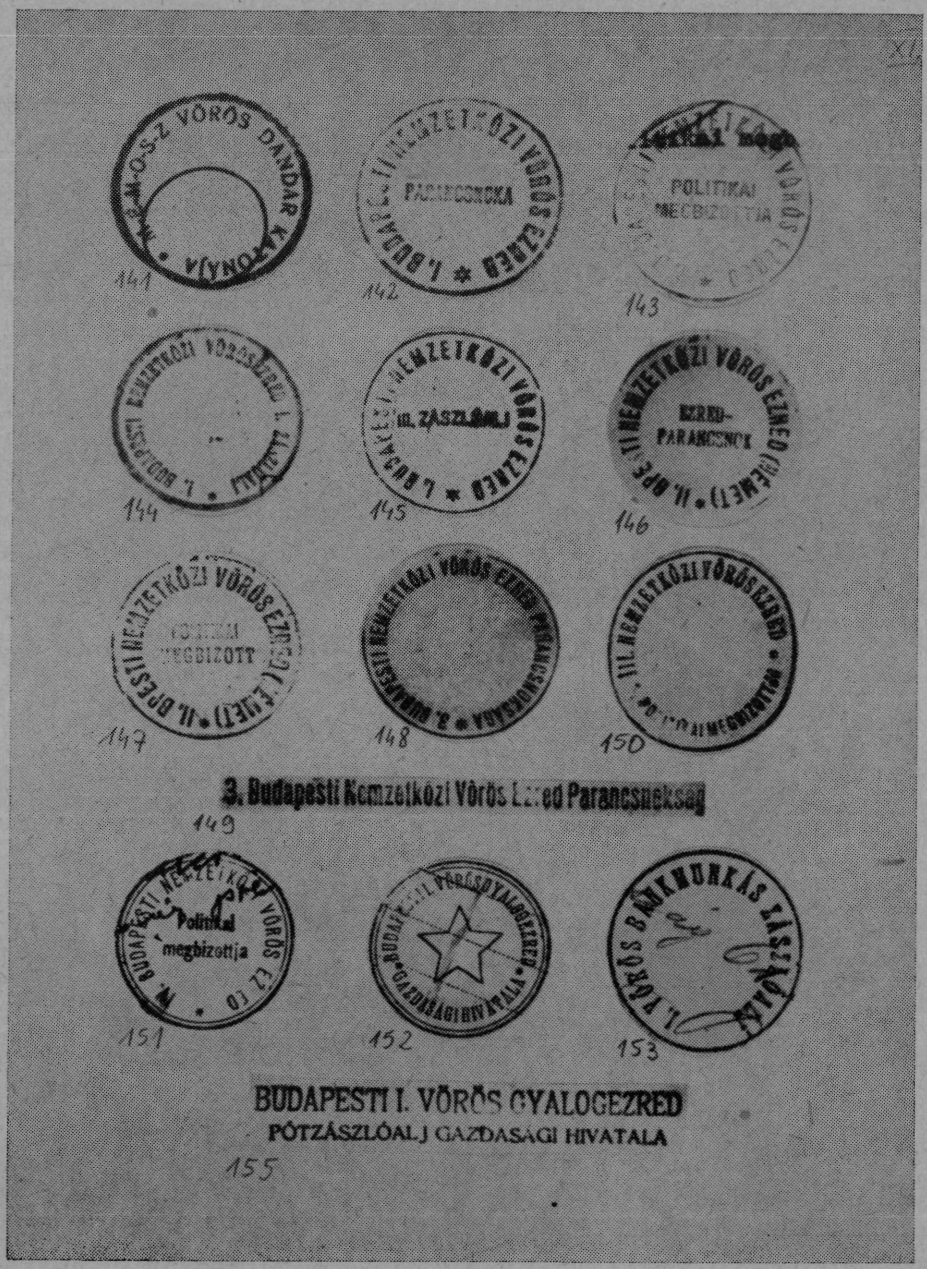
141
142
143
144
145
146
147
148
150
3. Budapesti Nemzetközi Vörös Ezred Parancsnokság
149
151
152
153
BUDAPESTI I. VÖRÖS GYALOGEZRED
PÓTZÁSZLÓALJ GAZDASÁGI HIVATALA
155

6. Istvántelki munkás gyalog ezred.

XIII.

168 — 8. IE MUNKÁS EZRED XIII ZÁSZLÓALJ

169 — 8. sz. MUNKÁS VÖRÖS EZRED PÓTKERET Parancsnoksága

170 — 9. VÖRÖS MUNKÁS GYALOGEZRED Politikai megbízott

171 — 9. sz. MUNKÁSEZRED ÉLELMEZÉSI VEZETŐSÉGET BUDAPEST

172 — 9. munk. ezr. I. Mémosz. zlj. gazdasági hivatala

173 — 10. VÖRÖS GYALOGEZRED PARANCSNOKSÁG

174 — 16. vörös gyalogezred parancsnokság Bacskai

175 — BACSKAI VÖRÖSEZRED I. ZÁSZLÓALJ

176 — BACSKAI VÖRÖS EZRED I. ZLJ. GAZDASÁGI HIVATALA

177 — 17. vörös gyalog pótzászlóalj parancsnokság

178 — BACSKAI VÖRÖS EZRED V. ZÁSZLÓALJ

179 — 17. vörös gyalog pótzászlóalj parancsnokság

180 — 17. vörös gyalog pótzászlóalj parancsnokság

181 — 17. vörös gyalog pótzászlóalj Gazdasági hivatala

182 — 17. vörös gyalog ezred II. munkaszázadalj parancsnoksága

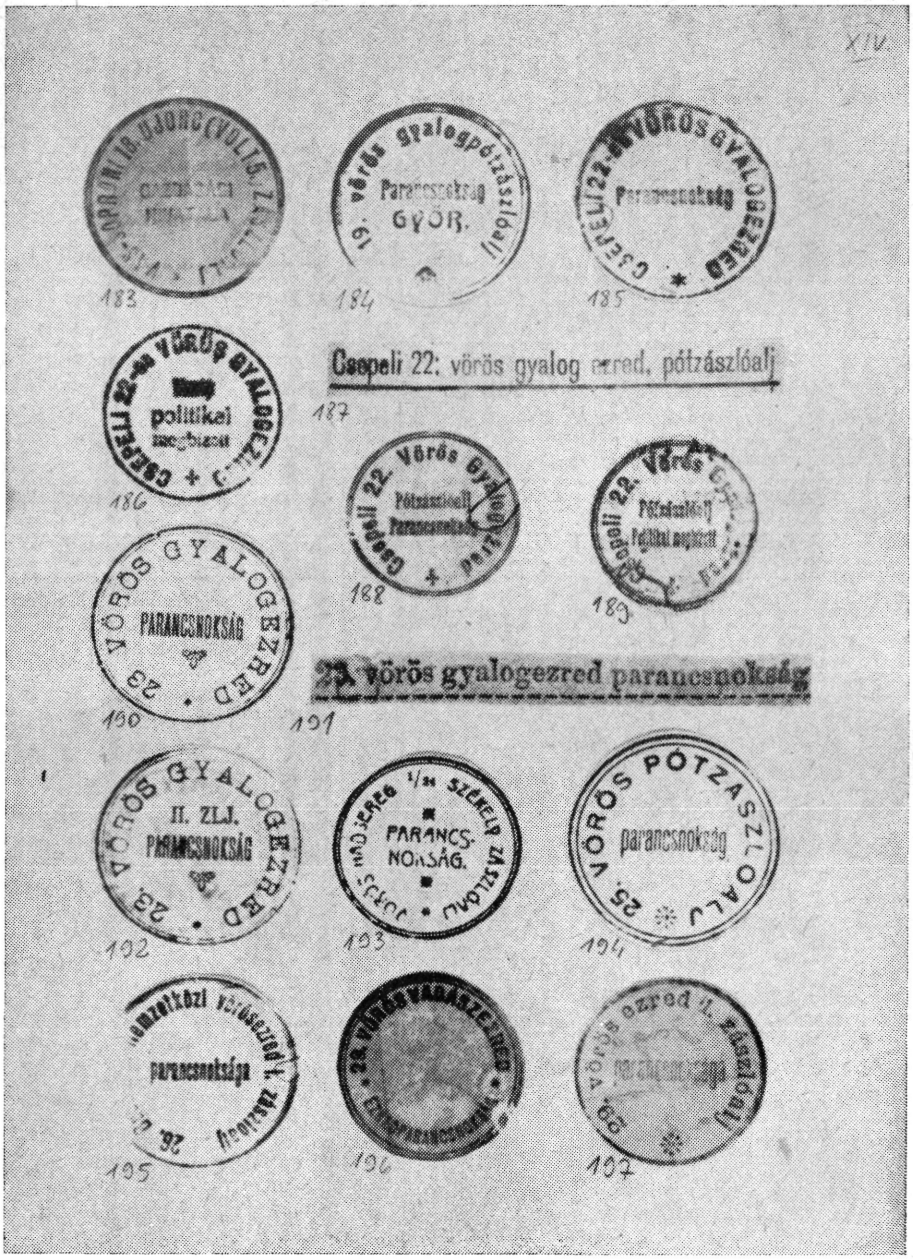
XIV.
183
19. vörös gyalogpótzászlóalj
Parancsnokság
GYÖR.
184
GYALOGEZRED
Parancsnokság
185
Csepeli 22: vörös gyalog ezred, pótzászlóalj
187
politikai
186
Csepeli 22. Vörös
Pótzászlóalj
Parancsnokság
188
Csepeli 22. Vörös
189
VÖRÖS GYALOGEZRED
PARANCSNOKSÁG
190
23. vörös gyalogezred parancsnokság
191
II. ZLJ.
PARANCSNOKSÁG
192
PARANCS-
NOKSÁG.
193
VÖRÖS PÓTZÁSZLÓALJ
parancsnokság
194
195
196
197

29. VÖRÖS GYALOGPÓTZÁSZLÓALJ
29. VÖRÖS GYALOGPÓTZÁSZLÓALJ
gazdasági hivatal
30. vörös gyalogezred
parancsnokság
30. vörös gyalogezred
30. vörös gyalogezred
30. vörös gyalogezred
gazdasági szakelőadó
Gazdasági hivatala

30. vörös gyalogezred
II. zászlóaljparancsnokság
213
30-ik vörös gyalogezred II-ik zlj. gazd. hivatala
215
Vörös 30. gy. ezred II. zászlóalj gazdasági hivatala
216
30. vörös gyalogezred
II. zászlóalj gazdasági hivatal
217
M. 30. VÖRÖS GY. EZRED UJONCZOSZTAG
Gazdasági hivatal
219
30. VÖRÖS GY. EZRED UJONCZOSZTAG
GAZDASÁGI HIVATALA
220
30. VÖRÖS GYALOG FOTISZTIISKOLA
parancsnokság
221
30. VÖRÖS GYALOG FOTISZTIISKOLA
gazdasági hivatala
222
BUDAPESTI 32. VÖRÖS GYALOG EZRED
223
224
Budapesti 32 vörös gyalog ezred
225
32. VÖRÖS GYALOG EZRED FOTISZTIISKOLA
PARANCSNOKSÁG
226

227
228
229
Budapesti 32. vörös gyalog ezred
pótzászlóalj gazdasági hivatala.
230
231
232
Gazdasági
hivatala
233
234
SOMOGY-BARANYAI-44. VÖRÖS GYALOG EZRED
235
Parancsnoksága
236
Parancsnokság
237
238

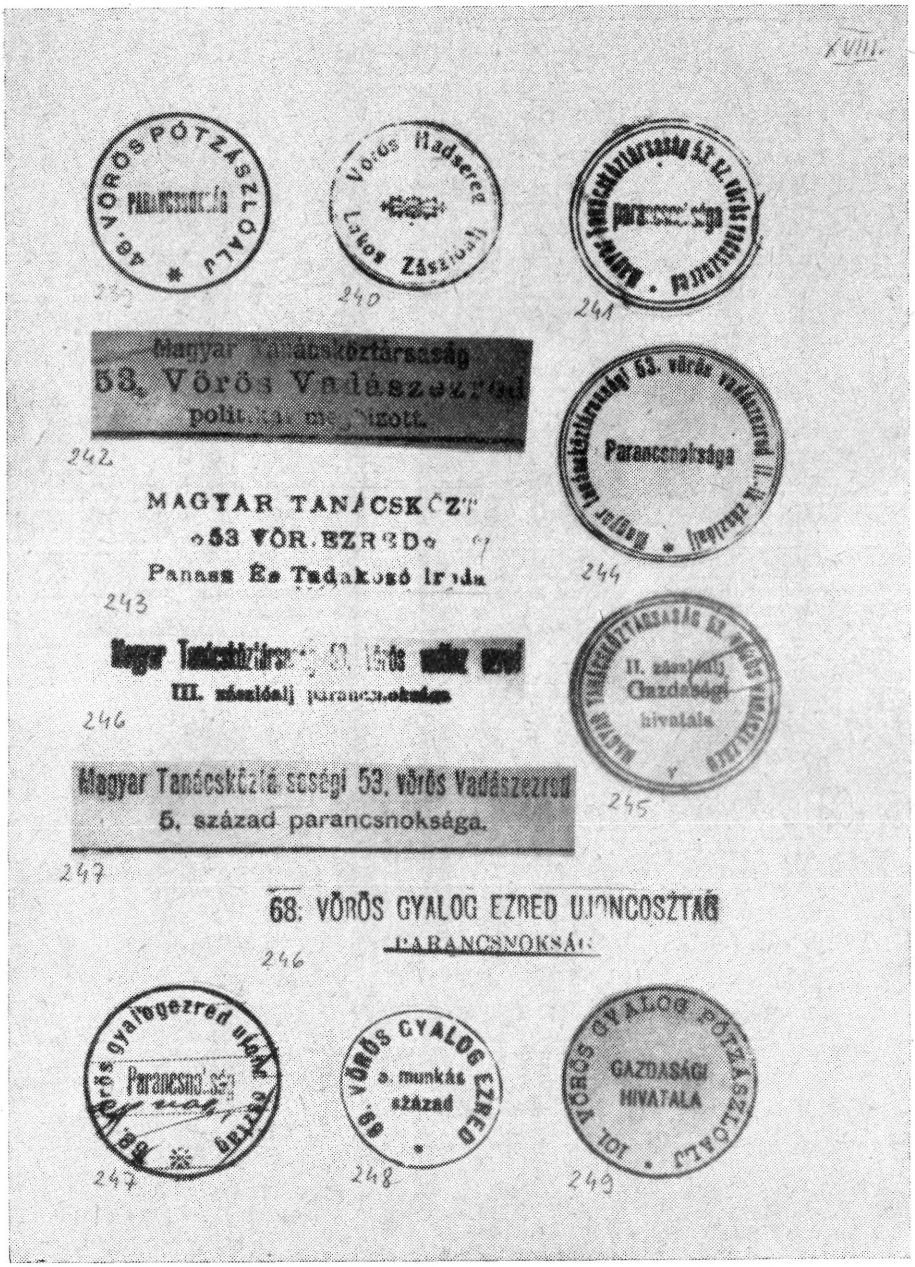

XVIII.

48. VÖRÖS PÓTZÁSZLÓALJ
PARANCSNOKSÁG

239

Vörös Hadsereg
Lakos Zászlóalj

240

Magyar Tanácsköztársaság 53. sz. vörös vadászezred
parancsnoksága

241

Magyar Tanácsköztársaság
53. Vörös Vadászezred
politikai megbízott.

242

Magyar Tanácsköztársaság 53. vörös vadászezred II.-III. zászlóalj
Parancsnoksága

244

MAGYAR TANÁCSKÖZT
53 VÖR. EZRED
Panasz És Tudakozó Iroda

243

Magyar Tanácsköztársaság 53. vörös vadász ezred
III. zászlóalj parancsnoksága

246

MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 53. VÖRÖS VADÁSZEZRED
II. zászlóalj
Gazdasági
hivatala

245

Magyar Tanácsköztársasági 53. vörös Vadászezred
5. század parancsnoksága.

247

68. VÖRÖS GYALOG EZRED UJONCOSZTAG
PARANCSNOKSÁG

246

68. vörös gyalogezred ujonc osztag
Parancsnokság

247

68. VÖRÖS GYALOG EZRED
5. munkás
század

248

101. VÖRÖS GYALOG PÓTZÁSZLÓALJ
GAZDASÁGI
HIVATALA

249

XIX
250
251
252
GAZDASÁGI HIVATALA
254
253
255
256
V. vörös vadász zászlóalj parancsnokság
„PÁLMAY"-CSOPORT
257
V. VÖRÖS VADÁSZZÁSZLÓALJ
Parancsnokság
259
258
261
GAZDASÁGI HIVATAL
260
262
263

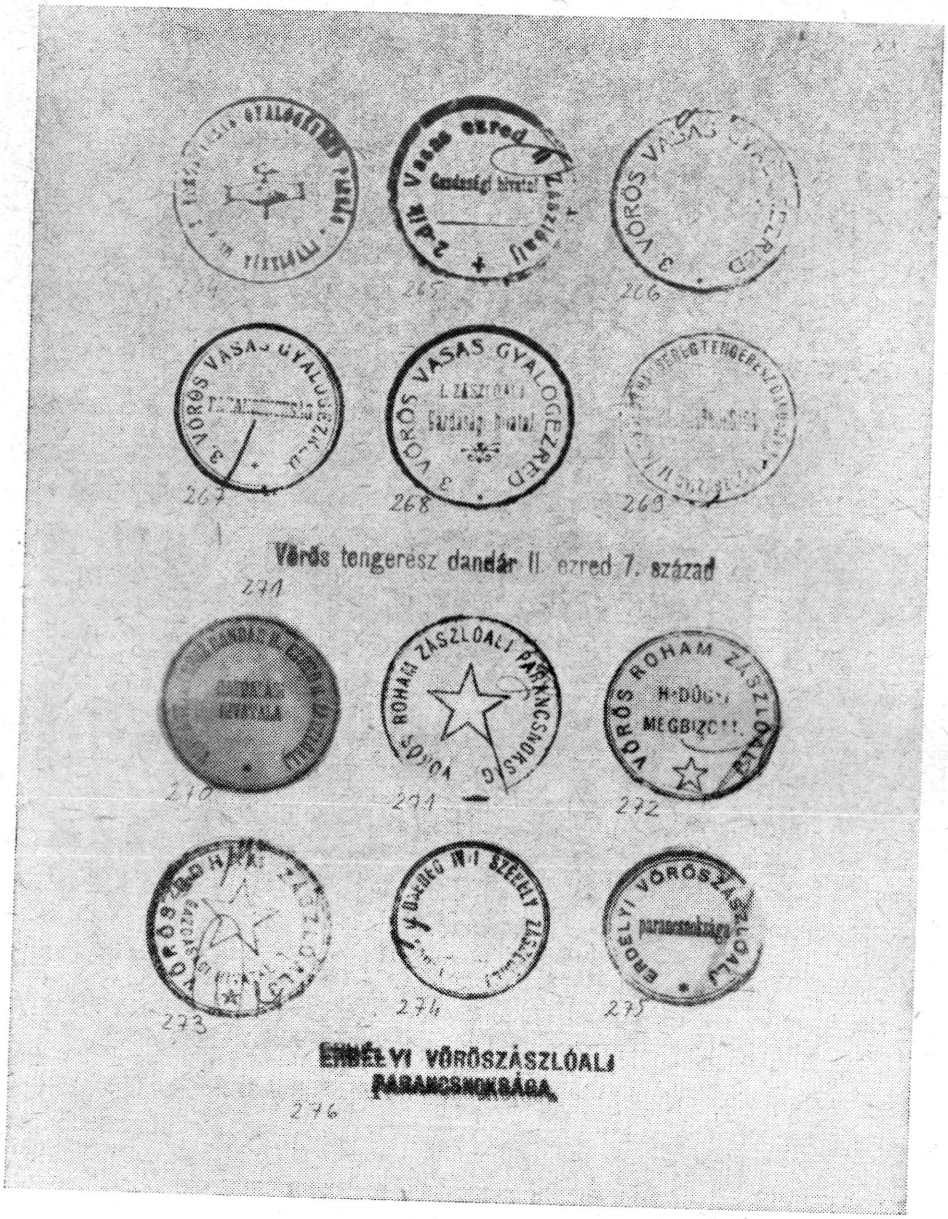
3. VÖRÖS VASAS GYALOGEZRED
Vörös tengerész dandár II. ezred 7. század
ENNÉLVI VÖRÖSZÁSZLÓALJ PARANCSNOKSÁGA

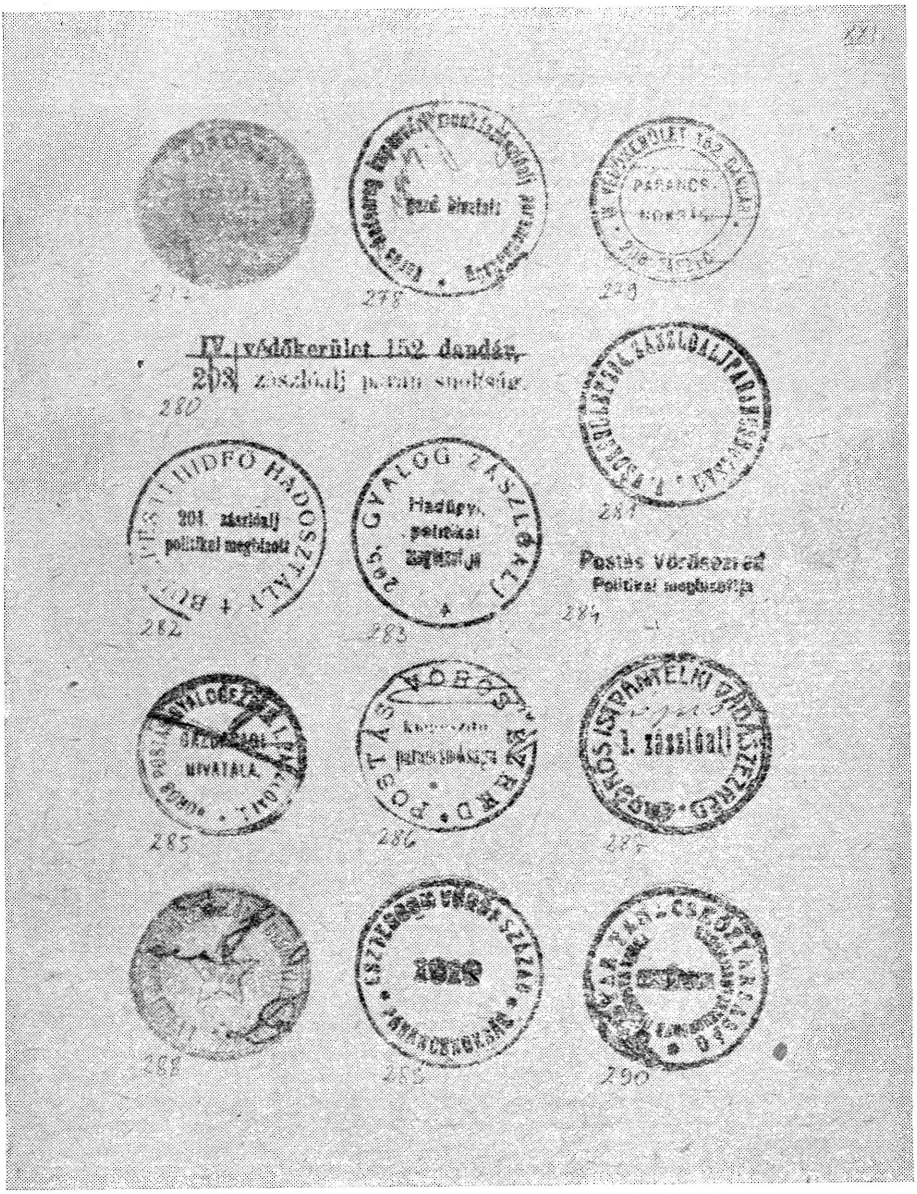
IV. védőkerület 152 dandár,
203 zászlóalj parancsnokság.
280
201. zászlóalj
politikai megbízott
282
Hadügyi
politikai
283
Postás Vörösezred
Politikai megbízottja
284
285
286
1. zászlóalj
288
290

XXII.
291
292
Gyari munkásezredek főparancsnokságának
POLITIKAI MEGBIZOTTJA
FŐPARANCSNOK HELYETTES
294
293
295
MUNKÁSEZREDEK PELŰGYELŐSÉGE
Hadügyi
megbizott
296
I. sz. GYÁRI MUNKÁS EZRED
GAZDASÁGI
H. VATAL
297
GYÁRI MUNKÁSEZRED
PARANCSNOKSÁG
298
2. számú gyári munkásezred parancsnokság
299
MUNKÁSEZRED
Politikai
megbizott
300
számú
301
4
számú
303
3 gyári munkásezred parancsnoksága
302

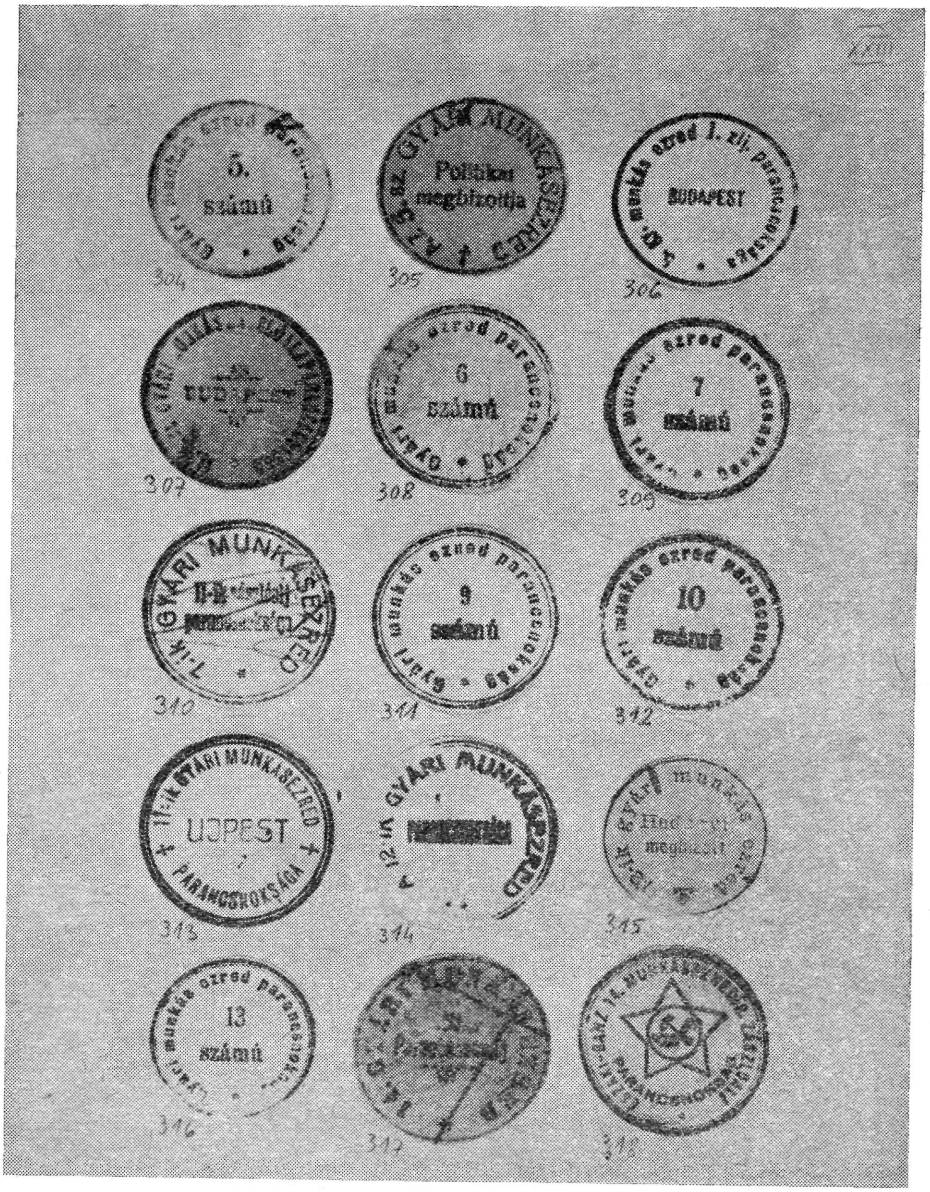
5. számú
Politikai megbízottja
BUDAPEST
6 számú
7 számú
9 számú
10 számú
UJPEST
13 számú

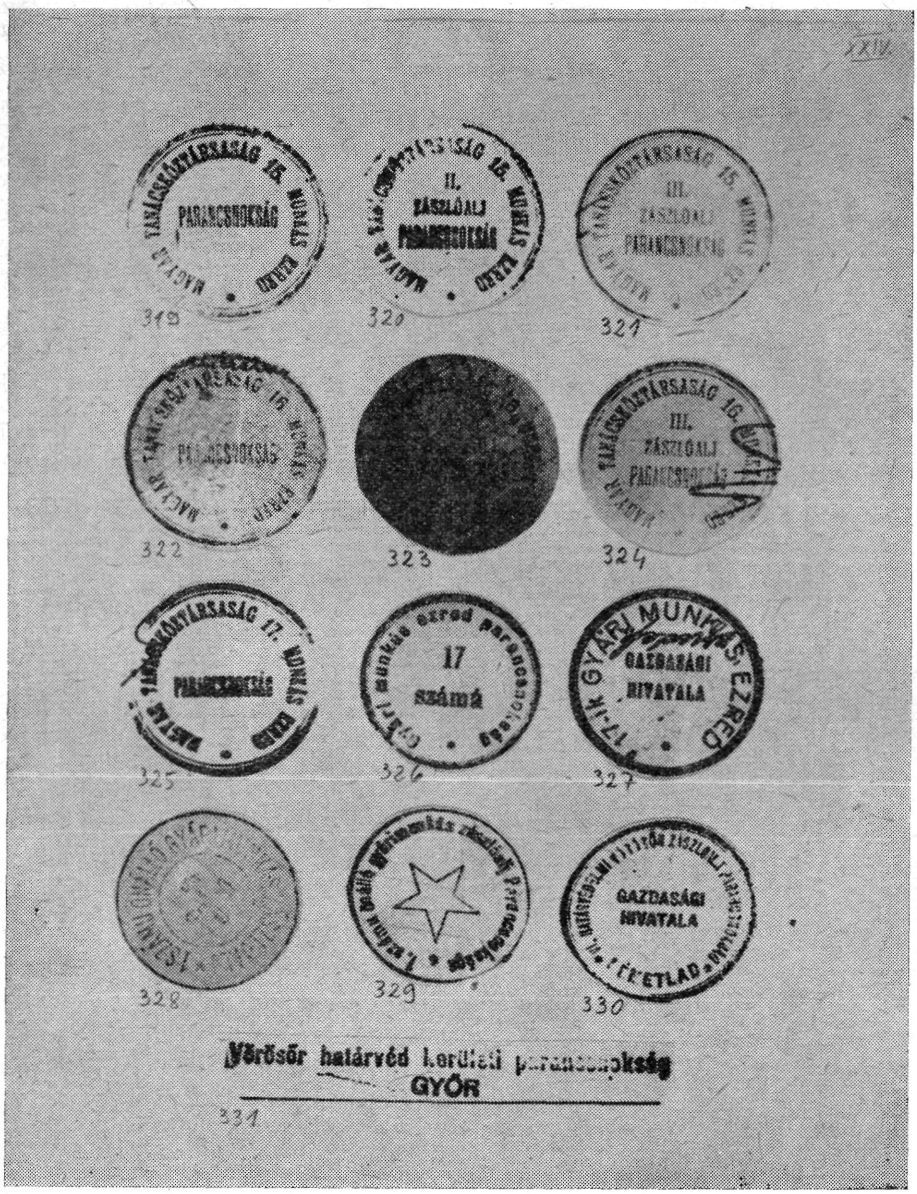
XXIV.
MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 15. MUNKÁS EZRED
PARANCSNOKSÁG
319
II.
ZÁSZLÓALJ
320
III.
ZÁSZLÓALJ
PARANCSNOKSÁG
321
322
323
III.
ZÁSZLÓALJ
324
MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 17. MUNKÁS EZRED
PARANCSNOKSÁG
325
Gyári munkás ezred parancsnokság
17
számá
326
17-ik GYÁRI MUNKÁS EZRED
GAZDASÁGI
HIVATALA
327
328
329
GAZDASÁGI
HIVATALA
330
Vörösőr határvéd kerületi parancsnokság
GYŐR
331

XXV.

332

333

334

3. számu vörösör határvéd kerületi parancsnokság
gazdasági hivatala.

336

335

3. SZ. VÖRÖS HATÁRVÉD KERÜLET
mozgó lőszer vonata

337

338

339

340

Ugyan vörösör határvéd kerület XIV. zászlóalj
3. század,

342

341

343

345

LAJTA-IPOLY VEDELMI VONAL
teljhatalmu politikai megbizottja.

344

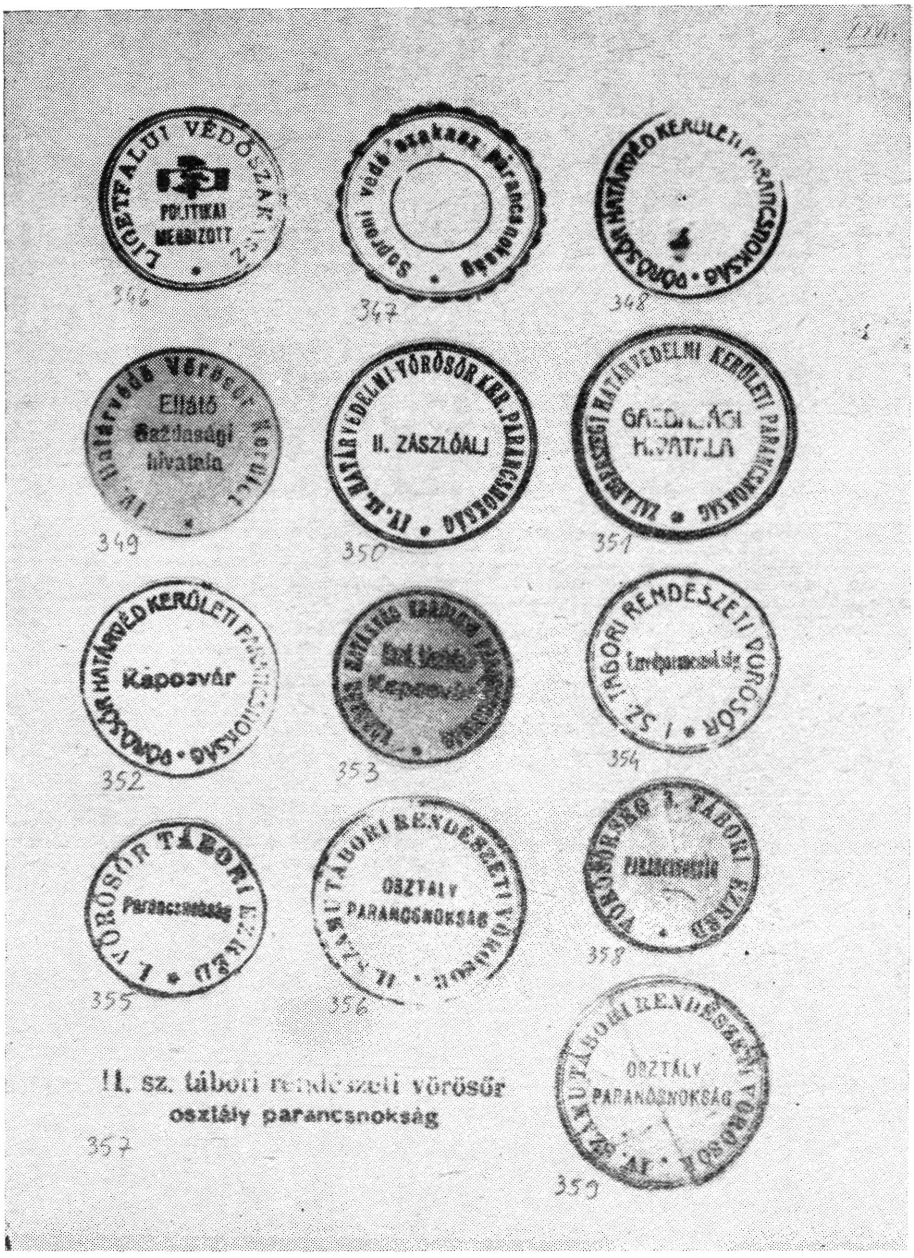

II. sz. tábori rendészeti vörösőr osztály parancsnokság

Budapesti 29. Vöröslovasosztály
GAZDASÁGI HIVATAL FŐNÖK
BUDAPESTI 32, VÖRÖS LOVAS OSZTÁLY
parancsnokság.
Budapesti vörös huszár pótszázad
Parancsnokság
HIDRÓ-
I. ÚTEG

XXVIII.
374
375
376
377
378
380
Vas-soproni 18. vörös tüzér ezred
379
381
382
383
384
385
386
29. Vörös tábori tüzérezred
I. oszt. parancsnoksága
387
388

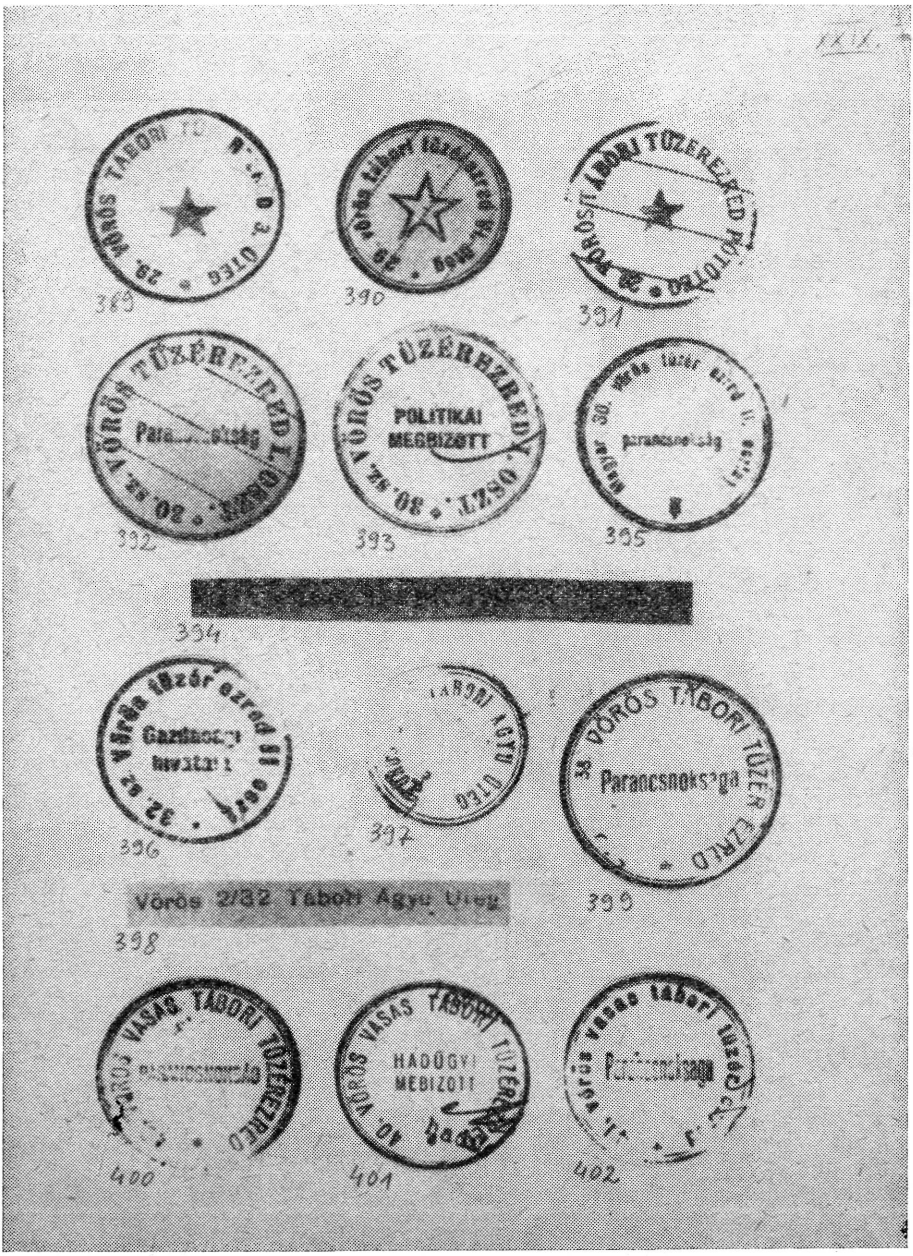

XXIX.

389

390

391

392

393

395

394

396

397

399

Vörös 2/32 Tábori Ágyú Üteg

398

400

401

402

41. vörös vasas tábori tüzér ezred
2. üteg,
403
404
405
406
Jász-Nagykun 68. vörös tábori tüzérezred
parancsnoksága
407
408
409
410
Budai 69 vörös tüzér ezred pótüteg
411
412
413
414
415
416

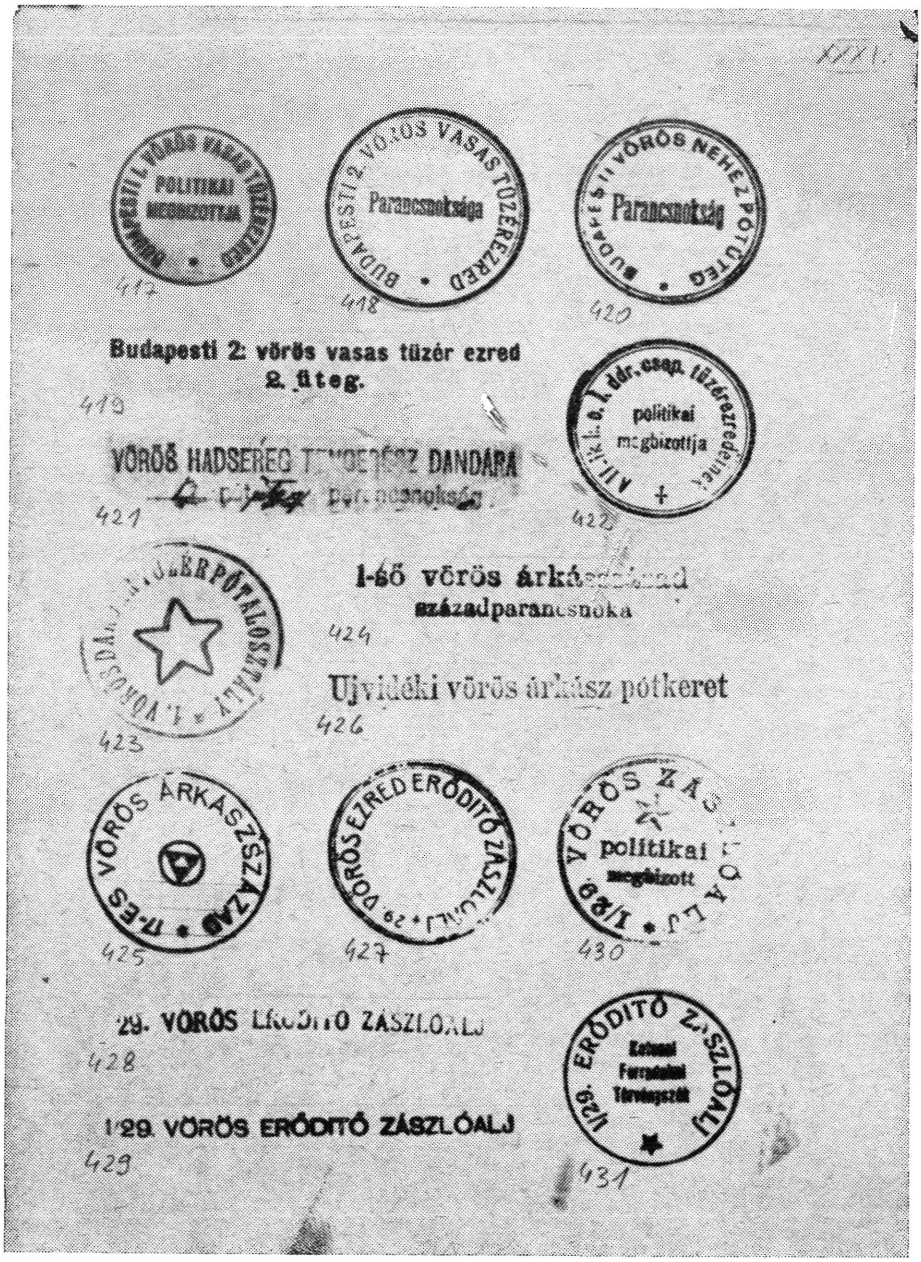
BUDAPESTI 1. VÖRÖS VASAS TÜZÉREZRED
POLITIKAI MEGBIZOTTJA
417
BUDAPESTI 2. VÖRÖS VASAS TÜZÉREZRED
Parancsnoksága
418
BUDAPESTI VÖRÖS NEHÉZ PÓTÜTEG
Parancsnokság
420
Budapesti 2. vörös vasas tüzér ezred
2. üteg.
419
VÖRÖS HADSEREG
DANDÁRA
421
politikai
megbizottja
422
1-ső vörös árkászszázad
századparancsnoka
424
Ujvidéki vörös árkász pótkeret
426
423
VÖRÖS ÁRKÁSZSZÁZAD
425
VÖRÖS EZRED ERŐDITŐ ZÁSZLÓALJ
427
VÖRÖS ZÁSZLÓALJ
politikai
megbizott
430
29. VÖRÖS ERŐDITŐ ZÁSZLÓALJ
428
1/29. VÖRÖS ERŐDITŐ ZÁSZLÓALJ
429
1/29. ERŐDITŐ ZÁSZLÓALJ
431

1./29. erődítő zászlóalj katonai forradalmi törvényszéke.

432

29/I. ERŐDITÉSI ZÁSZLÓALJ
Gazdasági hivatala

433

29. VÖRÖS EZRED ERŐDITŐ ZÁSZLÓALJ
I. SZÁZAD

435

29. VÖRÖS EZRED ERŐDITŐ ZÁSZLÓALJ
II. század

436

29. VÖRÖS EZRED ERŐDITŐ ZÁSZLÓALJ
III. SZÁZAD

437

29. VÖRÖS VADÁSZDANDÁR II. ERŐD. ZÁSZLÓALJ
parancsnokság

439

ERŐDITÉSI ZÁSZLÓALJ
Gazdasági hivatala

434

VADÁSZDANDÁR II. ERŐDITÉSI ZÁSZLÓALJ
Parancsnokság

438

29. Vörös Vadászdandár
II. Erődítési zászlóalj
politikai megbízottja

440

Katonai forradalmi törvényszék elnöke

442

VÖRÖS VADÁSZDANDÁR II. ERŐDITÉSI ZÁSZLÓALJ
GAZDASÁGI HIVATALA

443

Schimann Béla
hadügyi megbízott

444

445

Gazdasági Hivatala
Soproni
Soproni
1. Hadfestpárancsnokság
4. Vörös távíró építő század
Távírászati Hivatal
Távíró század
Távíró építő század
Távíró építő század
Távíró század
Távíró építő század
Távíró építő század
Távíró építő

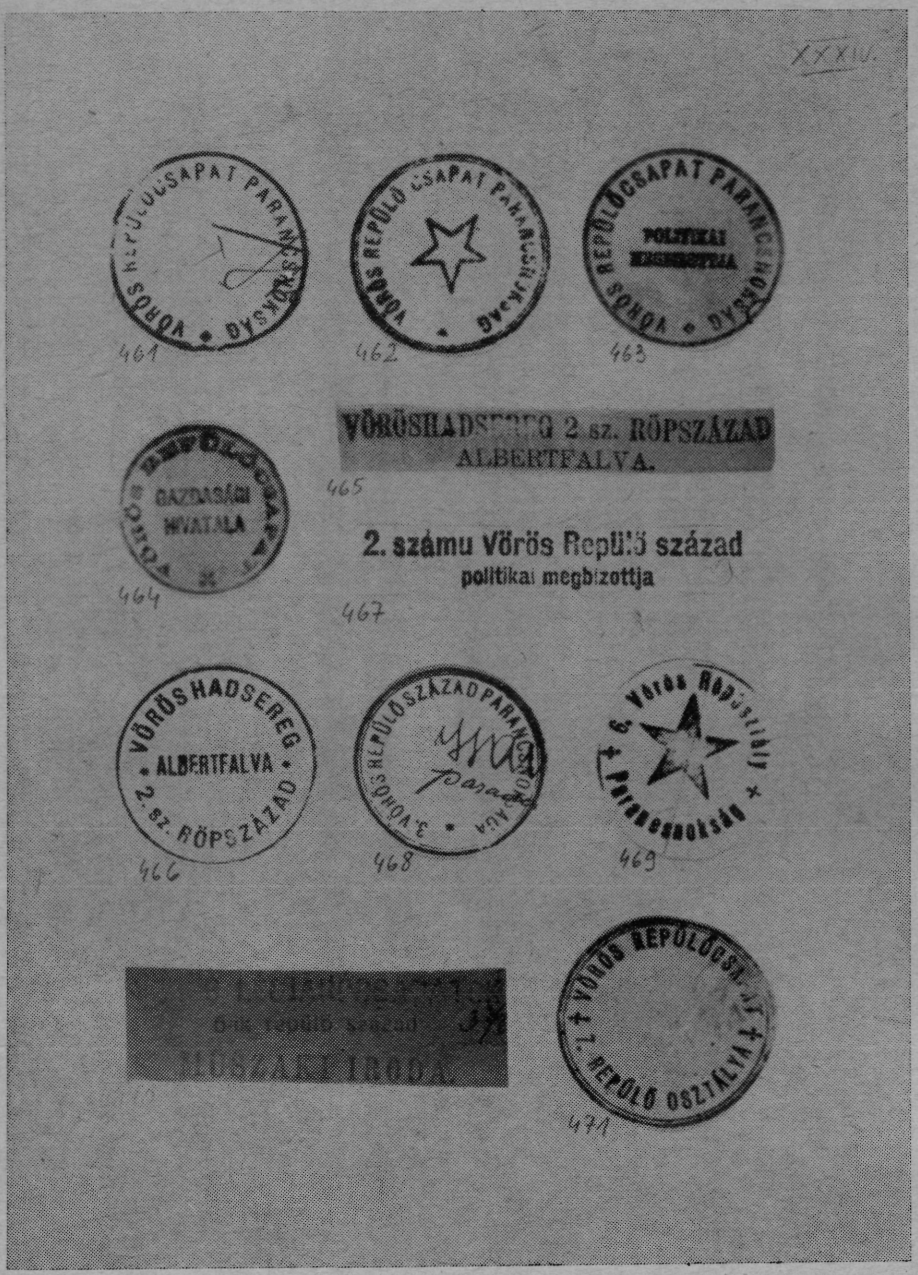
XXXIV.
461
462
463
VÖRÖSHADSEREG 2 sz. RÖPSZÁZAD
ALBERTFALVA.
465
2. számu Vörös Repülő század
politikai megbizottja
467
464
VÖRÖSHADSEREG
ALBERTFALVA
2. sz. RÖPSZÁZAD
466
468
469
471

VÖRÖS REPÜLŐCSAPAT
7. repülőosztálya.
472
VÖRÖS LÉGI CSAPATON
473
VÖRÖS HADSEREG
474
VASUT EZRED
476
VÖRÖS VASUTEZRED
PARANCS-NOKSÁG
477
VÖRÖS VASUTEZRED
POLITIKAI MEGBIZOTT
478
VÖRÖS VASUTEZRED
Pótzászlóalj Parancsnokság
479
481
Vörös Vasutezred Pótzászlóalj Parancsnokság
480
MAGYAR HADIHAJÓS FŐPARANCSNOKSÁG
Jóléti bizottság
482
MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG VÖRÖS HADIHAJÓZÁS
GAZDASÁGI HIVATALA
483

XXXVI

MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG GAZDASÁGI HIVATALA Vörös Hadihajózás

484

Á Magyar Hadihajózás Műszaki Hivatalának Termelő Biztosa

485

VÖRÖS DUNAHAJÓRAJ PARANCSNOKSÁG

486

487

MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG PARANCSNOKSÁG VÖRÖS HAJÓSEZRED

488

VÖRÖS DUNAÖRSÉG

490

Magyar Tanácsköztársaság Hadihajós-Munkáscsoportjának MUNKÁSTANÁCSA

489

VÖRÖS HADSEREG KATONÁJA

491

Á vörös hadsereg felvételező alkalmás parancsnokság

492

VIX[1] ÉS KÁROLYI

Vadász Sándor

A külföldi levéltárak egymás után nyitják meg kapuikat azok előtt, akik az első világháború, valamint a fegyverszünetet közvetlenül követő időszak történetének forrásaiba kívánnak betekinteni. Jelen tanulmány Franciaországban végzett kutatások eredményeként született meg.

I. Szövetséges Keleti Hadsereg[2]

(Armées Alliées d'Orient)

A hadtörténet művelői kevés figyelmet szenteltek e hadseregnek, mivel a Balkán mellékhadszíntérnek számított. Pedig a balkáni antanthaderőnek nem elhanyagolható szerepe volt e térség, Délkelet- és Kelet-Európa 1918—1919-es katonai-politikai helyzetének kialakításában. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása, az utódállamok kialakulásának bonyolult kérdései, az antant szovjetellenes tervei különleges feltételeket teremtettek a kontinensnek ezen a részén. A Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnoka: Franchet d'Esperey és tábornokai: Henrys, de Lobit, illetőleg az általuk kiküldött katonai missziók[3] közvetítették az antant, de legfőképpen a francia kormány külpolitikáját a délkeleteurópai országok felé.

Az antanthadvezetés a háború első éveiben nem volt hajlandó számottevő erőket elvonni a számára elsődleges fontosságú nyugati arcvonalról, ezért a Balkán-félsziget déli részén csupán kis létszámú expedíciós hadtest manőve-

[1] Közismert, hogy a francia szerzők egy része meglehetősen könnyedén túlteszi magát az idegen személynevek ortográfiájának szabályain, ezúttal azonban fordított esettel állunk szemben: Magyarországon fél évszázadon keresztül az esetek többségében helytelenül írták le — részben még írják — a budapesti antantmisszió vezetőjének és a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnokának nevét. A forrásokban kivétel nélkül minden esetben „Vix" és nem „Vyx" olvasható; ugyanígy „Franchet d'Esperey" és nem „d'Esperay".

[2] „Les Armées Francaises dans la Grande Guerre. X/1. Paris, 1923. T. VIII. 3e volume. „La Campagne d'Orient". Paris, 1934. A témára vonatkozó magyar feldolgozások közül megemlítjük *Liptai Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965.; *L. Nagy Zsuzsa:* A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918—1919. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. I—II. fej.; *Hajdú Tibor:* Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest, 1968. 4. fej.

[3] A két világháború közötti legrangosabb francia hadtörténelmi folyóirat, a *Revue de la Grande Guerre* évfolyamait átlapozva meggyőződhetünk arról, hogy egyetlen tanulmányt sem közölt a missziókról. Ugyanígy a „mission militaire" címszót is hiába keressük a legnagyobb hadtörténeti könyvtárak tárgyszó-katalógusaiban. A francia historiográfia hallgatása nem véletlen: a bécsi, varsói, prágai, pozsonyi, budapesti, bukaresti és belgrádi katonai missziók a fegyverszünet és a békekötés között, tehát az alakulás-levés időszakában rendkívül kényes és bonyolult megbízatásokat hajtottak végre.

rezett, az angol és francia egységekből felállított Corps expéditionnaire d'Orient (1915. február 22-től). Felállítását a francia parlament megkérdezése nélkül határozták el. Csak az év végén, december 2-án terjesztették ki a nyugati arcvonal hadműveleteit irányító Joffre parancsnoki jogkörét erre a hadseregre is.[4]

Változás akkor következett be, mikor a központi hatalmak hadereje lerohanta Szerbiát. Ekkor vált nyilvánvalóvá az expedíciós hadtest elégtelensége, és e felismerés következményeként az antant 1915. október 5 és november 28 között 8 hadosztályt, 150 000 embert tett partra Szaloniki kikötőjében. Ezt az erőt nevezték el Szövetséges Keleti Hadseregnek és egységes, francia főparancsnokság alá helyezték. A francia hadügyminisztérium hivatalos adatai szerint 1918. május 1-én 23 016 tiszt és 603 328 katona tartozott a kötelékébe. Ugyanebben az időpontban 349 hegyi és 640 tábori ágyúval, továbbá 270 lövegből álló nehéztüzérséggel rendelkezett.

Ha tehát a Szövetséges Keleti Hadseregnek csupán létszámát és tüzérségét tekintjük, és összehasonlítjuk a Balkánon bevetett osztrák—magyar és német hadosztályok számával, elsöprő antant fölényt kapunk eredményül. A fenti adatok azonban nem tükrözik hűen a tényleges erőviszonyokat. Sok gondot okozott a hadsereg heterogén jellege, a francia és angol hadosztályok mellett ugyanis jugoszláv, görög és olasz hadosztályokat, sőt egy orosz brigádot is magába foglalt. Legütőképesebb része a zömmel francia hadosztályokból álló Francia Keleti Hadsereg (Armée francaise d'Orient) volt. A vegyes összetételnél is súlyosabban esett latba a szállítóeszközök hiányára visszavezethető csekély manőverezési képesség. Joffre és Foch a saját arcvonalukon akarták kicsikarni a döntő győzelmet, ezért nem küldtek sem anyagot sem embert. A katonák zöme — 1918 végén — 25 hónapos, egyhuzamban eltöltött frontszolgálatra tekintett vissza. Ilyen körülmények között nem csodálható, hogy a háborús fáradtság itt még nagyobb mértékben éreztette hatását, mint más harctereken — különösen a fegyverszünet megkötése után. „Azt kell mondani — figyelembe véve, hogy a csapatok befejezték a háborút —, hogy nem akarnak tovább harcolni, miközben bajtársaik Franciaországban pihennek" — írta Franchet d'Esperey 1919 februárjában.[5] Mindezeket a tényezőket szem előtt tartva válik érthetővé, miért nem indítottak támadó hadműveletet az egymást váltó francia főparancsnokok. Ilyen volt a helyzet egészen 1918. június 18-ig, Frachet d'Esperey kinevezéséig.

Néhány elszórt adat azt bizonyítja, hogy Franchet igyekezett meggyőzni a „nagypolitika" irányítóit arról, hogy hathatósabb támogatást kell biztosítaniuk hadseregének.

„Hosszan elbeszélgettem akciónkról Clemenceauval, Pichonnal és Lloyd George-zsal de nem tudom, sikerült-e meggyőznöm őket"[6] — írta Joseph Reinachnak. „Clemenceau sosem szerette a Keletet, azonban mint nagy francia, nyilván számot vet azzal, milyen fontos értékek forognak itt kockán[7]. Tény azonban, hogy a tábornok a remélt segítséget sohasem kapta meg, amiben minden valószínűség szerint Foch féltékenységének is szerepe volt. Ennek ellenére támadást indított Macedóniában és győzelmet aratott az erősen megfogyatkozott ellenséges hadsereg felett. Az offenzíva eredményeként Bulgária kidőlt a sorból és megnyílt az út Magyarország déli határai felé. A tá-

[4] Vö. *Gén. Pedoya*: La Commission de l'Armée pendant la grande guerre. (Documents inédits et secrets) Paris, 1921. XV. fej.

[5] *Franchet d'Esperey* levele Freycinet-hez, 1919. február 25. Archives du ministere des Affaires étrangéres. Papiers Freycinet (Charles de). Dossier A.

[6] *Franchet d'Esperey* levele J. Reinach-hoz. Bibliothéque nationale. Départ. des manuscrits. 13 539. ff. 138. — A keltezetlen levéltöredék minden bizonnyal még Párizsból történt elutazása előtt íródott.

[7] *Franchet d'Esperey* levele Freycinet-hez, 1919. február 14. Aff. étrang.

bornok célja világos volt: elfoglalni Bulgáriát és Szerbiát, kiűzni Romániából Mackensen hadseregét, majd erőteljes előnyomulással bevenni Budapestet, s a centralizált magyar vasúthálózat és a dunai víziút felhasználásával eljutni Bécsbe, onnan pedig Berlinbe. Ezt a még 1914 végén kidolgozott hadászati tervét azonban nem válthatta valóra, éspedig nem egyszerűen a háború közeli befejezése miatt, hanem azért, mert a francia kormány új akciótervet dolgozott ki a Szövetséges Keleti Hadsereg számára, mely halomra döntötte a becsvágyó tábornok minden elképzelését.

Az 1918. október 7-i utasítást Clemenceau juttatta el a főparancsnokhoz. Ez a következőképpen határozza meg a hadicélokat: Szerbia teljes felszabadítása, a kapcsolat felvétele Romániával és Dél-Oroszországgal abból a célból, hogy helyreállítsák a keleti arcvonalat; elvágni Törökországot szárazon és vízen, hogy fegyverszünetre kényszerítsék; birtokba venni a tengerszorosokat és megnyitni a közlekedést a Földközi- és Fekete-tenger között. Az új terv megosztotta a feladatokat Franchet d'Esperey és Berthelot tábornokok között, olyképpen, hogy az utóbbit kinevezték a Szövetséges Keleti Hadsereg egységeiből megalakítandó ún. Dunai Hadsereg parancsnokává. Október 28-án került sor e hadsereg felállítására. Franchet átengedte Berthelotnak a 16. (gyarmati), 30. és 76. francia gyalogos hadosztályokat, a 27. angol hadosztályt, 1 ezred lovasságot, nehéztüzérséget és 3 repülőszázadot.

A Törökország térdre kényszerítésére kikülönített, Milne angol tábornok parancsnoksága alá helyezett hadsereg a 22., 27. és 28. angol, a 122. francia gyalogos hadosztályokból, valamint néhány olasz és görög brigádból állott.

A Szövetséges Keleti Hadsereg október folyamán előnyomult északi irányban. Október 31-én Törökország fegyverszünetet kért. November 1-én az antant csapatai bevonultak Belgrádba. Ezt a hadsereget azonban nem lehet összehasonlítani a korábbi, félmilliónál is többet számláló, valóban félelmetes haderővel! A Franchet d'Esperey közvetlen parancsnoksága alatt álló egységek nem csupán a Berthelotnak és Milnenek leadott hadosztályokkal fogyatkoztak meg: a kitört járvány két teljes hadosztályt levert a lábáról. Az egykori Francia Keleti Hadsereg megmaradt két hadosztályának október közepén 20 000 sebesültje és betege volt. A Szövetséges Keleti Hadsereg állománya ilyenformán 182 816-ra csökkent. Igazat kell adnunk a francia katonai szakíróknak, akik szerint ez a hadsereg csupán töredéke — és hozzá még rendkívül legyengült töredéke — volt a réginek. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Franchet d'Esperey életrajzírója. Azon tábornok és a Szövetséges Keleti Hadsereg krónikásai[8] — e hadsereg volt tisztjei — nemkülönben a legnagyobb keserűség hangján emlékeznek meg az október 7-i átcsoportosítás — szerintük végzetes — következményeiről. Maga Franchet a szövetségesek Főtanácsát okolta azért, hogy megállították előnyomulásában, s hogy a várt erősítés elmaradt. „E pillanatban fél Európa tőlem kért támogatást — egy olyan hadseregtől, amely hat hónapja nem kapott felváltást"[9] — írta november 21-én egyetlen barátjának, Eugéne Étienne-nek. Ő és törzstisztjei abban tévedtek, hogy kizárólag a gyűlölt ősi ellenség feletti győzelemre gondoltak, holott ekkor, 1918 októberében az antant vezetői már biztosak voltak Németország és a Monarchia vereségében, politikájukban előtérbe került az orosz kérdés, továbbá Délkelet-Európa háború utáni újjárendezésének problémája. Minden amellett szól, hogy Franchet hadserege még abban az esetben sem vonulhatott volna Budapesten át Bécs, majd Dél-

[8] *P. Azan:* Franchet d'Esperey. Paris 1949., *J. Ancel:* Les travaux et les jours de l'armée d'Orient (1915—18). Paris, 1921., *J. J. Deygas:* L'armée d'Orient *(1915—19).* Paris, 1932., *M. Larcher:* La Grande Guerre dans les Balkans. Paris, 1929.

[9] Bibl. nat. Départ. des manuscrits. 24 327. ff. 404.

Németországon keresztül Berlin ellen, ha történetesen valamivel később került volna sor a fegyverszünet aláírására a nyugati arcvonalon. Ennek a feltételezésnek látszólag ellentmond az a különben vitathatatlan tény, hogy a jugoszláv előörsök november első napjaiban átkeltek a Dunán, azonban elképzelhetetlennek tartjuk, hogy Franchet d'Esperey dacolni mert volna a kormány és a nagyvezérkar akaratával.

Időszerűnek látszik néhány következtetés levonása.

1. A felsorakoztatott bizonyítékok alapján nem tartjuk igazolhatónak azt az elterjedt véleményt, hogy 1918 novemberében sok százezer főt számláló óriási haderő állott Magyarország déli határainál. A magyar hadsereg felbomlása miatt persze a Szövetséges Keleti Hadsereg maradéka is elégséges lett volna az ország ideiglenes megszállására, de ez nem felelt meg az antant új katonapolitikai céljainak. Foch november 30-án közölte: leállít minden mozgást Budapest és Bécs irányába.

2. Az 1918. október 7-i Clemenceau-utasítás leglényegesebb új eleme egy a Jóni-tengertől a Don-vidékig húzódó szovjetellenes korridor felállítása volt. Az intervenciós tervek Romániára épültek, ezért adták át a legjobb hadosztályokat Berthelotnak. A hadműveletek befejeztével a francia katonai misszió élén politikai tanácsadóként kellett működnie a román kormány mellett. Berthelot szüntelenül beavatkozott a magyar ügyekbe, sőt külön megbízottat küldött Budapestre.

A Milne-féle konstantinápolyi haderő megszervezése nyilvánvalóan az angol imperializmus létérdekeinek elismerése volt. Az október 7-i utasítás ugyanis Görög- és Törökországot angol, Romániát és Dél-Oroszországot francia befolyási övezetnek minősítette. Az angol kormány egyenes kérésére nem használtak fel brit katonaságot a Dunától északra. Magyarország irányában tehát az angol uralkodó körök — legalábbis egyelőre — érdektelenséget mutattak.

3. Amíg Franchet d'Esperey korábban a Duna—Tisza közén akart előrenyomulni és hadseregét ennek megfelelően csoportosította, addig az új terv Románia elsőbbségére épült, ezért a főerőket ide helyezte át. A Magyarország számára megállapított demarkációs vonaltól délre eső részek megszállását a fentebb jellemzett két hadosztályra bízták, amelyek támadó hadműveletek folytatására nem voltak képesek. A hivatalosan Magyarországi Hadseregnek (Armée de Hongrie) elkeresztelt hadosztályok főparancsnokává Henrys tábornokot nevezték ki, de a tényleges parancsnokságot később — ideiglenes jelleggel — de Lobit tábornok gyakorolta. (Ez a hadsereg — nem véletlenül — 1919. augusztus 31-ig állott fenn.)

A Magyarország iránt tanúsított csekély érdeklődést bizonyítja továbbá az a tény, hogy Budapestre csupán kisebb jelentőségű katonai missziót küldtek. Ennek vezetője, Vix később állandóan panaszkodott amiatt, hogy a magyar kormánnyal szembeni fellépését nem támasztotta alá erős megszálló hadsereg jelenléte.

II. Az 1918. november 13-i belgrádi katonai konvenció

Ennek pontjait tanulmányozva azonnal szembeötlik, hogy a másik aláíró fél, a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnoksága Magyarországon kívánta kárpótolni magát a nyugatról várt utánpótlás elmaradása miatt. A vasúti gördülő anyag és hajópark átadására, illetve felhasználására, a megrongált szerbiai vasúthálózat és hírközlő berendezéseknek magyar segítséggel való helyreállítására, 25 000 ló állítására, végül, de nem utolsó sorban az élelmi-

szer-rekvirálásra vonatkozó pontok a balkáni antanthaderő speciális szükségleteinek kielégítését szolgálták. „Arra törekedett (ti. Franchet), hogy — az ő kifejezésével élve — hasznot húzzon abból a segítségből, amit a Budapesten talált de facto kormány nyújthatott neki élelmiszerekben és közlekedési eszközökben, hogy a lehető leggyorsabban észak felé nyomuljon".[10] Franchet szubjektív szándékainak azonban nem tulajdoníthatunk túl nagy jelentőséget, hiszen minden egyébtől eltekintve a háború befejezése is megálljt parancsolt neki. Sokkal fontosabbnak tartjuk annak a mindeddig nem kellően megvilágított kérdésnek a tisztázását, hogy miként értelmezte a francia kormány a belgrádi megállapodást.

Egykor szenvedélyes hangú polémia bontakozott ki az oktobristák és az ellenforradalmi korszak történetírói, publicistái között arról, vajon védhető volt-e a Duna—Száva vonal, kedvezőbb volt-e a Diaz-féle fegyverszünet a belgrádinál, helyes volt-e elfogadni Károlyi részéről a kétségkívül kemény feltételeket? Újabban L. Nagy Zsuzsa hívta fel a figyelmet arra a körülményre, hogy legújabbkori történetírásunk nem súlyának megfelelően foglalkozott ezzel a problematikával. Rámutatott arra a rendkívül fontos tényre, hogy a közkeletű felfogással ellentétben Belgrádban nem *fegyverszüneti,* hanem *katonai egyezményt* kötöttek.[11] Úgy véljük azonban, hogy a legújabban feltárt francia levéltári források alkalmasak arra, hogy végleg eloszlassuk a belgrádi megegyezést még mindig körüllengő félhomályt.

A megállapodás értelmezésének szükségessége akkor merült fel, amikor a csehszlovák csapatok megkezdték a szlováklakta megyék elfoglalását, a Károlyi-kormány pedig minden eszközzel fenn akarta tartani e területek magyar közigazgatását. Károlyi és hívei a belgrádi egyezmény XVII. cikkelyére hivatkoztak, amely kimondja: „A Szövetségesek nem avatkoznak bele a Magyar Állam belső igazgatásába." A csehszlovák kormányt, még inkább a nyugat-európai emigrációt, személy szerint Benešt, igen érzékenyen érintette a belgrádi megállapodás, amelyet ők egyértelműen Károlyi nagy sikerének tekintettek. „A belgrádi fegyverszünet nálunk és Szlovákiában bombaként hatott, annál is inkább, mert magyar részről komoly hadműveletek előzték meg és követték."[12] Mivel Károlyi a XVII. cikkelyt a magyar területi integritás elismerésének könyvelte el. Beneš legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy elérje az antantnál az ominózus cikkely törlését, illetőleg annak kimondását, hogy a katonai konvenció nem vonatkozik a csehszlovák államnak ígért területekre. „Az ebből (ti. a XVII. cikkelyből — V. S.) keletkezett konfliktus jogilag igen súlyos, politikailag rendkívül kínos és veszélyes volt. Sok munkát, harcot, bosszúságot és félelmet okozott nekünk."[13] Beneš emlékirataiból kiderül, hogy többször tárgyalt Clemenceauval, Pichon külügyminiszterrel, Foch marsallal, valamint angol és amerikai politikusokkal a magyar ügyről. Sikerült megegyeznie Pichonnal és Berthelot tábornokkal; november 25-én levélben kérte Pichont, közölje hivatalosan a szövetségesek álláspontját e kérdésben, mégpedig olyan formában, hogy a jövőben kizárjon minden félreértést és megfellebbezhetetlen legyen. Beneš akciója teljes sikerrel zárult: már két nap múlva, november 27-én asztalán volt Pichon egyetértő válasza, aki közölte vele, hogy a hadügyminiszter elküldte a megfelelő utasításokat a Szövetséges Keleti Hadsereg főparancsnokának. „Bizalmasan az ön

[10] *P. Azan:* i. m. 238. o.
[11] *L. Nagy Zsuzsa:* i. m. 11. o. — A magyar és francia kormány felfogása közötti eltérés a közzétett okmánypublikációk címeiben is kifejezésre jut. Vö.: „Documents concernant l'exécution de *l' armistice* en Hongrie" Budapest, 1919. „*Convention militaire* relative à l'Armistice en Hongrie". Paris, 1918.
[12] *E. Beneš:* Souvenirs de guerre et de révolution. (1914—1918). Paris, 1928. 486. o.
[13] Uo. 485. o.

tudomására hozom, hogy ezek az utasítások előírják a magyar csapatok haladéktalan visszavonásának követelését azokról a területekről, amelyeket jogtalanul megszálltak."[14] December 1-én Pichon titkos táviratot küldött — „nagyon sürgős" jelzéssel — a francia hadügyminiszternek. Ez nem más mint Clemenceau hivatalos állásfoglalása a francia kormány és az antant nevében. A hadügyminiszter utasítást kapott, hogy továbbítsa ezt a táviratot Franchet d'Espereynek. Tekintettel arra, hogy éppen ez a dokumentum tartalmazza a Magyarországgal szemben 1919. március 20-ig követett antantpolitika elvi alapjainak kifejtését, továbbá ez szolgált vezérfonalként a Vix-misszió számára, részletesen ismertetjük.

a) Az Ausztria—Magyarországgal november 3-án aláírt fegyverszünet magában foglalhat egy, a keleti arcvonalra vonatkozó végrehajtási egyezményt, de ezt csakis a Monarchia képviselőivel lehet aláírni.

b) Franchet d'Esperey látta a helyzet követelményeit, ezért „Belgrádban elfogadott és aláírt egy fegyverszüneti egyezményt Károlyi gróf küldötteivel, akik egy állítólagos magyar állam nevében léptek fel (ezt a szövetségesek nem ismerték el, következésképpen nemzetközileg nem létezőnek tekintendő)".

Ezt a megállapodást azonnal annullálni kellene, mert a tábornoknak nem volt felhatalmazása arra, hogy egy új államot elismerjen. Gyakorlati megfontolásokból kiindulva azonban — új komplikációk elkerülése végett — „anélkül, hogy ezt az okmányt szabályos fegyverszüneti szerződésnek elismernénk, úgy lehet tekinteni, mint a de facto helyi hatóságokkal kötött megállapodást (comme une entente avec les autoritáés locales de fait) és ennek keretében mindaz végrehajtható, ami nem áll ellentétben a november 3-i szabályos fegyverszüneti szerződéssel."

c) Maga a szöveg is hibás, mert a XVII. cikkely lehetőséget nyújt a „pseudo-kormánynak", hogy minden magyar területen továbbra is fenntartsa a magyar közigazgatást.

d) Erre a cikkelyre támaszkodva küldött Károlyi csapatokat a szlovák területekre, foganatosított letartóztatásokat stb.

e) Csehszlovákiát szövetséges államnak ismertük el, képviseltetheti magát a versaillesi konferencián, ennélfogva joga van megszállni a szlovák területeket.

f) Kramar cseh miniszterelnök és Beneš ismertették a Prágában keletkezett nagy izgalmat.

g) „Megparancsolom önnek, hogy legalábbis vegye elejét annak, hogy ezek a tévedések újabb súlyos következményekkel járnak; szólítsa fel a de facto magyar hatóságokat, hogy azonnal vonják ki csapataikat a szlovák területekről, ahol semmilyen körülmények között nem vethetik meg a lábukat, tekintetbe véve, hogy egy szövetséges szállja meg azokat."

h) A külügyminiszter informálni fogja a csehszlovák kormányt a foganatosított intézkedésekről.[15]

Franchet d'Esperey még e távirat elküldése előtt válaszolt a hadügyminiszter fentebb említett üzenetére, majd december 2-án — nyilván Clemenceau kemény megróvást tartalmazó parancsának kézhez vétele után — újabb táviratban kísérelte meg igazolni eljárását. Kifejti, hogy kénytelen volt tárgyalni a helyi hatóságokkal (emlékeztetjük az olvasót a Szövetséges Keleti Hadsereg súlyos helyzetére), de „megállapodása csupán tényleges okirat (acte de fait), amely nem bír egy speciális fegyverszüneti szerződés értéké-

[14] Uo. 491. o.
[15] Archive du Ministere de la Guerre, (a továbbiakban: AMG.) Hongrie. Carton No 1.

vel."[16] Pichon ilyen értelemben tájékoztatta a felvilágosításokat követelő olasz kormányt, néhány nappal később, december 5-én pedig még nyíltabban fejtette ki álláspontját a hadügyminiszternek. E szerint Csehszlovákia megérdemli, hogy kérései különleges elbírálás alá essenek, tekintetbe véve a háború folyamán az antantnak tett szolgálatait.

Az idézett források önmagukért szólnak, mégis szükségesnek tartjuk néhány fontosabb tanulság összegezését.

1. Károlyinak és környezetének felfogásával szemben a francia kormány nem tekintette szabályos fegyverszüneti szerződésnek a belgrádi konvenciót, hanem csak az általa egyedül elismert Diaz-féle fegyverszünet kiegészítő részének, a keleti arcvonal különleges szükségleteivel számot vető végrehajtási utasításnak. Ezt az értelmezést utólag dolgozták ki, amikor nyilvánvalóvá lett, hogy az eredeti szöveg jogi alapul szolgálhat a Károlyi-kormány integrációs törekvései számára.

2. Károlyi és az egész magyar közvélemény a polgári demokratikus rendszer de facto elismerésének fogta fel a belgrádi konvenció megkötését. Clemenceau és az antant viszont a Károlyi-kormányt nem egy szuverén állam nemzetközileg elismert képviselőjének, hanem egy megvert ország területén található tényleges hatóságnak tekintette.

3. Az antant már a háború folyamán a Magyarországot később körülvevő utódállamoknak ígérte a felbomlásra ítélt dualista monarchia egyes részeit. Mivel a cseh, román és délszláv burzsoázia szélsőséges nacionalista követeléseit csak Magyarország rovására lehetett kielégíteni, az antant nem tanúsított érdeklődést az éppen csak létrejött polgári demokratikus rendszer nehézségei, az antantbarát felfogásáról ismert Károlyi személyes sorsa iránt. Ez az érdektelenség csak súlyosbította a polgári demokratikus kormányzat belső válságát.

4. Clemenceau állásfoglalása újabb bizonyíték arra nézve, hogy az imperialista hatalmak saját szerződéseiket sem tartják tiszteletben, hanem vagy nyíltan megszegik, vagy — mint a jelen esetben — önkényesen, érdekeiknek megfelelően értelmezik azokat.

III. A Vix-misszió tevékenységének első szakasza

Franchet d'Esperey 1918. november 17-én Hughes-távíró segítségével hosszabb beszélgetést folytatott Henrys tábornokkal, akinek főhadiszállása Belgrádban volt. E szerint Henrys (III.) hadseregének kellett biztosítani Észak-Szerbiát, a Duna ellenőrzését Lom-Palánkánál, Fiume és Raguza kikötőinek megszállását, továbbá — amennyiben erre szükség lesz — Magyarország hadászati pontjainak megszállását a katonai konvencióban megállapított demarkációs vonalon túl és Budapest elfoglalását. Franchet a 17. és 76. gyalogos hadosztályokat a Dunától északra vonta össze. „Az első készenlétben lesz, hogy parancsomra Budapest körzetébe vonuljon."[17] Franchet ezzel kapcsolatban azt mondta Henrysnek, hogy ez a hadosztály valószínűleg 48 órán belül Budapestre indul. Ezt az intézkedését a közlekedési problémákra visszavezethető ellátási nehézségekkel indokolta. Magyarországon rendelkezésre állnak majd a vasútak és vízi utak — mondotta —, és az állati és növényi táplálék beszerzése sem okoz többé gondokat. A főparancsnok utasította beosztottját, hogy küldjön a magyar fővárosba francia tiszti bizottságot; ennek vezetésével Coudanne őrnagyot, vezérkarának egyik tisztjét bízta meg.

[16] Uo.
[17] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

Budapest megszállására — mint tudjuk — nem került sor. Ami a katonai misszió vezetőjének személyét illeti, nem lehet pontosan tudni, mi is történt valójában, tény azonban, hogy Henrys Károlyihoz intézett, november 20-i levelében saját vezérkari tisztjét, Vix alezredest nevezte meg a misszió parancsnokaként. Coudanne Vix helyettese lett. Közölte továbbá, hogy a missziónak a november 13-i konvenció végrehajtását kell biztosítania — a magyar miniszterelnökkel egyetértésben —, ezenkívül feladatkörébe vág mindazoknak a kérdéseknek a megoldása, melyek a francia megszálló csapatok szállításával, berendezkedésével függnek össze.[18]

A Vix alezredest és 50 fős kíséretét szállító különvonat — a misszió 2500 kg-os poggyászával — november 28-án érkezett meg Budapestre. A misszió tagjait az Andrássy út 114 számú házban szállásolták el. Vix szűkebb, tiszti kíséretében 2 őrnagyot, 6 századost, 1 hadnagyot és 1 alhadnagyot találunk (Vix másik helyettesének egy szerb tisztet neveztek ki, de az ő nevét és rangját az idézett forrás nem tünteti fel). A kíséret tagjai közül csupán egyet említünk, Serot századost, mivel őt a magyar kormány, pontosabban Károlyi mellé akkreditálták.

Kézenfekvő az összehasonlítás a romániai és csehszlovákiai francia katonai missziókkal. Emezek élén tábornokok álltak: Bethelot és Pellé. A bukaresti misszió névsorát jóval korábban, már 1918. szeptember 18-án összeállították. A lista élén Berthelot neve áll, aki akkor hadosztálytábornok, a 32. hadseregcsoport parancsnoka volt. Beosztottai között jó pár ezredest, alezredest és zászlóaljparancsnokokat találunk, s bár a végleges névsor némileg eltér a tervezettől, a változtatások a rangok megoszlását nem érintették. A kísérő legénység is igen nagyszámú volt, messze felülmúlta a budapestiét. Berthelot-val kapcsolatban emlékeztetnünk kell arra is, hogy nem függött Franchet d'Espereytől, s hogy a francia kormányhoz és a nagyvezérkar fűződő jó kapcsolatai révén nem lebecsülhető politikai befolyással rendelkezett. Ebből az összevetésből is az tűnik ki tehát, amit más kérdések kapcsán már volt alkalmunk bizonyítani: a francia kormány és az ő utasításait végrehajtó Franchet számára Magyarország harmad-negyedrangú terep volt, ezért küldött ide alacsonyrangú tisztekből álló, viszonylag kis létszámú, ennélfogva számottevő politikai szerepre nem hivatott missziót.

Vix jelentéseiből megtudhatjuk, mi volt az ő véleménye Károlyiról, a magyarországi belső helyzet alakulásáról, a misszió helyzetéről, de arról nem adnak felvilágosítást, milyen ismeretekkel érkezett meg szerzőjük Budapestre. Ezzel kapcsolatban nem hagyhatjuk említetlenül, hogy a Szövetséges Keleti Hadsereg a tájékoztatás terén is mostoha elbánásban részesült. Franchet d'Espereyt nem tekintették egyenrangú szövetséges parancsnoknak, nem kapott felvilágosítást az Olaszországgal és Romániával korábban megkötött titkos egyezményekről. (Jellemző, hogy a londoni szerződés tartalmát egy olasz hadnagy ismertette meg vele — Belgrádban!) A november 3-i Diaz-féle fegyverszünet részleteit sem ismerte. Clemenceau és Foch nem hallgatták meg a véleményét, politikusokkal nem volt kapcsolata, újságírókat nem fogadott: ilyen körülmények között nem csodálható, hogy értetlenül állott az új fejleményekkel szemben. Elképzelhető, milyen csekély tudása volt egy alantasnak, ha maga a főparancsnok sem ismerte ki magát a francia kormány külpolitikájában. A misszió tevékenységével kapcsolatban még egy általános jellegű megjegyzést kívánunk tenni: érintkezése a felsőbb hatóságokkal a szolgálati út szigorú betartásával történt, azaz a francia kormány utasításait Franchet juttatta el a III. hadsereg belgrádi főhadiszállására, ahonnan Henrys (vagy de Lobit) küldte tovább Budapestre.

[18] Uo.

A misszió és a magyar kormány viszonyára az első napokban Károlyi feltétlen lojalitása nyomta rá bélyegét. Ugyanez mondható Linderről is, aki belgrádi tartózkodása idején — a konvenció aláírására érkezett — felajánlotta Henrysnek, hogy francia tisztek ellenőrizzék a magyar raktárakat, készleteket. „Azt mondotta, hogy csapatainkat lelkesedéssel fogadják majd"[19] — jelentette Henrys Franchet-nek. A kormány készségét bizonyítja, hogy december elején megtette az előkészületeket az első, 15 000 lószállítmány átadására.

Károlyi tudatában volt annak, hogy — amint akkor hitte — csak a belgrádi megállapodás korrekt betartása esetén számíthat az antant jóindulatára. Ebben a vonatkozásban nagy súllyal esett latba az országot Németországhoz fűző mindennemű kapcsolat elszakítása, melyre az egyezmény XVI. cikkelye kötelezte a kormányt. Károlyi december 3-án levélben megkérdezte Vixet, milyen legyen magatartása a budapesti német konzullal szemben. Vix az említett cikkelyre hivatkozva teljes szakítást követelt, mire Károlyi ígéretet tett a konzul eltávolítására. Linder azonban felhívta Vix figyelmét arra a körülményre, hogy egy ilyen lépés után Magyarország többé nem kaphatna szenet Németországból, ami igen súlyos következményekhez vezetne — tekintetbe véve a forradalom erőinek növekedését. December 7-én érkezett meg Henrys válasza, Franchet utasításával. A főparancsnok szerint a budapesti német konzul visszatartása nemcsak kívánatos, hanem kifejezetten szükséges is, szem előtt tartva az ország szénellátását, mindaddig, amíg maguk a szövetségesek meg tudják oldani ezt a problémát. Vixet felszólították, hogy javasolja a magyar kormánynak a szénszükségletnek német segítséggel történő kielégítését. Henrys e cél érdekében azt indítványozta a főparancsnoknak, hogy adjanak felhatalmazást a magyar kormánynak bizonyos számú német hadifogoly szabadon bocsátására.[20] Ez az üzenetváltás nem hagy kétséget afelől, hogy a francia parancsnokok jól látták a szénhiány súlyos következményeit: a gyárak leállását, a munkanélküliséget, ennek forradalmasító hatását. Csak a proletárforradalomtól való félelmük bírhatta rá őket egy ilyen meglehetősen szokatlan kompromisszumra.

Fogasabb kérdésnek bizonyult az ún. Mackensen-ügy. A háború utolsó napjaiban Mackensen 150 000-es hadserege teljesen magára maradt, egyedül tartotta a román területeket. Franchet 3 francia és egy angol hadosztályt vont össze Bulgáriában, az ő feladatuk lett volna, hogy 600 kilométeres üldözést végrehajtva megállítsák és foglyul ejtsék ezt a hadsereget. Ekkor mutatkozott meg azonban, mennyire csekély volt a balkáni antanthaderő manőverezési képessége: egyszerűen képtelen volt feltartóztatni Mackensent, aki akadálytalanul vonulhatott vissza Romániából Magyarországon keresztül Ausztria, illetőleg Németország felé. Nem maradt más megoldás, mint a román és magyar hatóságokkal elfogattatni a német hadsereget. A románoknak sikerült foglyul ejteni — Erdélyben — jelentősebb egységeket, másként állt azonban a dolog Magyarországon, ahol a közvélemény egy része vitathatatlan szimpátiával tekintett Mackensenre a szerbiai és romániai győztes hadjárat miatt. Károlyi és a szociáldemokraták esetében ez a szempont nem játszott szerepet, ők inkább humanitárius megfontolásokból óhajtották, hogy a német katonák hazatérhessenek otthonaikba. Károlyi emellett nem hagyta figyelmen kívül azokat a nehézségeket, amelyeket 150 000 ember élelmezése, továbbá a német szénszállítások várható beszüntetése okozott volna az országnak. Természetesen nem helyezkedhetett szembe az antant akaratával, ezért megtette intézkedéseit, de ezeket a magyar hatóságok csendben elsza-

[19] Uo.
[20] Uo.

botálták, aminek következtében az internált német katonák is akadálytalanul megszökhettek és az egész Mackensen-hadsereg kivonult Magyarországról — 1919. január 3-án — kivéve parancsnokát, akit a Károlyiak fóti kastélyában helyeztek el.[21]

Nem szóltunk eddig a Mackensen-ügynek arról a vonatkozásáról, amelyet pedig a legfontosabbnak tartunk. Franchet d'Esperey és Henrys már említett, 1918. november 17-i beszélgetése bepillantást enged a főparancsnok szándékaiba. Miután utasította Henryst, hogy azonnal szerezzen értesüléseket a Mackensen-hadseregről, így folytatta: „Igen előnyös lenne, ha Mackensent fokozatosan Kelet felé nyomnánk vissza, rákényszerítve őt arra, hogy a lengyelek vagy csehszlovákok kezébe tegye le a fegyvereit." Nyilvánvaló tehát, hogy Franchet számára nem a német hadsereg személyi állománya, hanem a fegyverzete volt fontos. A csapatok lefegyverzése részben eredménnyel járt, december 12—13-án ugyanis 15 000 puska, 137 géppuska, 7 ágyú, valamint kocsik, gulyáságyúk kerültek az antantmisszió birtokába. December 18—19-én: 33 ágyú, 1800 puska, 37 géppuska, 1 millió töltény, 32 teherautó.[22] Vix 1919. február 24-én azt jelentette, hogy két vonat fegyvert és muníciót indított útnak Lengyelországba (14 000 puska, 220 géppuska, 4 millió töltény, lövedékek különböző kaliberű ágyúkhoz), amiért a lengyel kormány cserében szenet ígért Magyarországnak. Végső fokon tehát az egész Mackensen-ügy nem annyira az elmúlt, mint inkább a jövendő — szovjetellenes — háború krónikájához tartozik, a Lengyelországra és Romániára épített intervenciós terveknek is részét alkotja.

Ebben rejlik a magyarázata Vix ingerült hangú jegyzékeinek. Előtte természetesen nem maradtak rejtve az illetékes magyar hatóságok felemás intézkedései. Mind energikusabban követelte, hogy a kormány tegyen eleget a konvencióban vállalt kötelezettségének. Franchet azonban több megértést tanúsított Károlyi irányában. „Az események bebizonyították, hogy Károlyi nagy jóakaratot mutatott."[23] — mint a szövegből kitűnt, a vasúti sínek felszedésére vonatkozó utasítására célzott.

Mindent egybevetve tehát megállapíthatjuk: a Mackensen-ügy nem rontott lényegesen a misszió és Károlyi kapcsolatán, november végén-december elején viszonyuk — ha nem is mondható zavartalannak, ami az adott körülmények között nem is képzelhető el — többé-kevésbé kielégítő volt.

IV. A Vix-misszió és a kormányválság

A fordulópont akkor következett be, amikor a csehszlovák csapatok benyomulása Szlovákiába kiszólította a francia kormányt a titkos diplomácia labirintusaiból és nyílt színvallásra kényszerítette. Vix már november 29-én tárgyalt a szlovák kérdésről Hodžával, a csehszlovák kormány budapesti megbízottjával — ez volt az első találkozásuk — és kifejtette neki, hogy a Szlovákiára vonatkozó prágai álláspont teljesen ellentétes a belgrádi konvencióval, ezért a legnagyobb károkat okozhatja a csehszlovák érdekeknek a békekonferencián. Hodža azonban nyilván már értesült Beneš párizsi lépéseinek sikeréről, mert azt tanácsolta Vixnek, hogy kérjen felvilágosításokat

[21] Az ellenforradalmi korszak egyik hadtörténésze megdicsérte a magyar fegyverszüneti bizottságot és a szállítással foglalkozó központi szerveket, amiért kezdettől fogva nagy ügyességgel meghiúsították a német csapatok internálását. (*Béla Barkóczy—Klopsch:* Der Heimzug der Armee des Generalfeldmarschalls von Mackensen durch Ungarn, nach dem Zusammenbruch, Budapest, 1928. A Mackensen-ügyre lásd még: *Károlyi Mihály:* Az új Magyarországért, Budapest, 1968. 438—452. o.; *Böhm Vilmos:* Két forradalom tüzében. Budapest, 1946. 105—107. o.

[22] „La Campagne d'Orient." i. m. XIII.

[23] AMG. Hongrie. Carton No 1.

Henrys és Franchet tábornokoktól. Erre december 5-én került sor, egy nappal Károlyi tiltakozása után, aki azzal érvelt Vixnek, hogy egy önálló csehszlovák állam elismerése még nem ad jogot Magyarország határainak önkényes megváltoztatására. Vix a belgrádi főhadiszállásra küldött jelentésében félreérthetetlenül leszögezte, hogy a szlováklakta megyék megszállását a november 13-i megállapodás megsértésének tekinti. Hivatkozott az egyezmény III. cikkelyére („A szövetségeseknek joguk van megszállni minden helységet és minden hadászati pontot; ezek folyamatos kijelölése a Szövetséges Hadseregek főparancsnokságának a joga."), amelyben csupán hadászati pontokról van szó, nem pedig meghatározott területek teljes megszállásáról. Jelezte Henrysnek, hogy e pillanattól fogva nagyon nehéz lesz betölteni funkcióját. „Nemcsak azért, mert kelet-európai kis szövetségeseink visszaélnek a nekik biztosított nagy előnyökkel, hanem azért is, mert maga az antant sem kívánja tiszteletben tartani azokat a szerződéseket, amelyeket aláírt."[24]

Franchet december 9-én közölte Foch-sal Vix növekvő nehézségeit. Kínosnak mondta saját helyzetét, mivel ő kötötte meg az egyezményt; az antant habozása — írta — kételyeket ébreszt Magyarországon szándékai iránt. „Már jeleztem önnek, hogy Károlyi gróf, akinek helyzete nem szilárd, minden pillanatban kész lemondani." Ez azonban súlyos zavargásokhoz vezethet. „A mi érdekünk az, hogy részint a jelenlegi rend fenntartása, részint a konvenció pontjainak alkalmazása érdekében elismertessük, s ennek következtében megtartsuk a hatalmon Károlyi grófot."[25] Végül Franchet állást foglalt amellett, hogy a fenti célt követve a megszálláson kívül nem kell más, elfogadhatatlan követeléseket támasztani vele szemben.

Vix e napokban, december 6-án és 8-án, két rendkívül fontos üzenetet kapott. Franchet röviden kifejtette neki a francia kormány már ismertetett álláspontját: Károlyi nem egy szuverén kormány, hanem egy de facto hatóság feje, Vixnek ezt az elvet kell érvényesítenie a magyar hatóságokkal folytatandó tárgyalásai során. Még fontosabbnak véljük Henrys utasítását, mert ez lényeges új elemet tartalmaz. „Nem kell különbséget tenni a szükséges hadászati pontok és egész területek megszállása között."[26] — írta Vixnek, ami egyértelmű a konvenció III. cikkelyének merőben új értelmezésével. Henrys önkényes eljárása természetesen egyáltalán nem meglepő, logikusan következett kormányának instrukcióból, amely a francia imperializmus szolgálatában mindig megtalálta a jogi kibúvókat, ha a helyzet úgy kívánta. Mind Franchet, mind Henrys arra intették Vixet, hogy a legnagyobb elővigyázatosságot tanúsítsa Károlyival szemben, sőt újabb parancsig lehetőleg ne is érintkezzék vele. Vixnek nem volt szabad Károlyi tudomására hozni a francia kormány hivatalos állásfoglalását, a szlovák területekre vonatkozó igények elismertetésére kellett szorítkoznia.

Ezen a ponton meg kell állnunk egy pillanatra. Sajátos taktikával állunk szemben: az antant, jóllehet már 1918. október végén, tehát olyan időpontban, amikor Károlyi és Jászi még a „keleti Svájc" csillogó délibábjának bűvöletében éltek, „leírta" a Monarchiát és a történeti Magyarországot, óvakodott attól, hogy Károlyit felvilágosítsa célkitűzéseiről. Végig, egészen a Tanácsköztársaság kikiáltásáig meghagyta őt a legtökéletesebb bizonytalanságban, „mindössze" annyit tett, hogy Vix útján újabb és újabb jegyzékekkel bombázta — mindig többet követelve tőle.

Ha december 4—10-e között a csehszlovák kérdés pánikot okozott a polgári demokratikus rendszer vezetői körében, a hónap közepén bekövetkezett

[24] AMG. A. F. O. Hongrie. 105.
[25] Uo.
[26] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

román előnyomulás — Erdélyben — ezt a pánikot a kétségbeesésig fokozta. Arra a következtetésre jutottak, hogy az antant támogatása nélkül nem maradhatnak hatalmon. Vix, amikor megtudta, hogy a kormány kinyilvánította lemondási szándékát és a budapesti katonai misszióra vagy egy szövetséges katonai diktatúrára kívánja átruházni a kormányzás súlyos terhét, személyesen beszélt Károlyival, óvta őt egy ilyen elhamarkodott lépéstől, figyelmeztette felelősségére. E közbelépésnek minden bizonnyal volt szerepe abban, hogy a kormány egyelőre elállt tervétől és a helyén maradt.

Franchet d'Esperey a magyarországi helyzet ismeretében kísérletet tett arra, hogy elnyerje Clemenceau és Foch beleegyezését Budapest megszállásához. Ezt a lépést elengedhetetlennek tartotta — akárcsak beosztottjai, Henrys és Vix, valamint mindazok az átutazó tisztek, akik valamennyire is tájékozottak voltak a budapesti viszonyokat illetően. Mint mindig, ezúttal is Clemenceau mondta ki a végső szót ebben a kérdésben. Táviratát Henrys december 29-én továbbította Vixnek — Franchet megjegyzéseivel egyetemben: „Megismételt és nyomatékos kéréseim ellenére nem sikerült elérnem hogy Budapestet francia csapatok szállják meg" — írta Franchet. Clemenceau távirata a következőket tartalmazza: „Amint előre láttam, Budapest megszállása a jelen pillanatban megvalósíthatatlan, mert nekünk juttatná a magyarországi belső rend fenntartásának feladatát... Károlyi állhatatossága, hogy akaratunk ellenére cselekvésre kényszerítsen minket, aláhúzza ezt a veszélyt."[27] Franchet d'Esperey azonban, úgylátszik, nem nyugodott bele az elutasító válaszba, mert december 31-én titkos táviratot küldött a hadügyminiszternek és Fochnak. Feltehetően Clemenceaunak az az ígérete bátorította fel, hogy előterjeszti ezt az egész ügyet Foch marsallnak. Franchet ezúttal is legnyomósabb érvét hangsúlyozta, hogy ti. „a megszállás lehetővé tenné a jelenlegi magyar kormány támogatását is; bár nem ismerjük el, ez a kormány a rend elvét képviseli és megakadályozza, hogy az ország a bolsevizmus karjaiba hulljék."[28] Reményei azonban ez alkalommal sem teljesedtek be, Foch és a mögötte álló legfelsőbb katonai körök magukévá tették a politikai vezetés döntését.

Sem azelőtt, sem később nem merült fel ilyen súllyal Budapest francia megszállásának kérdése. (1919. március 21-e előtt!) Kétségtelen, hogy a Szövetséges Keleti Hadsereg képviselői és Foch mindennél jobban féltek a bolsevizmustól, ennek visszaszorítását tekintették legfőbb kötelességüknek. Nem ismerték részleteiben a magyarországi politikai erőviszonyokat, de mint kérdésfeltevésük mutatja — „Károlyi vagy a bolsevizmus" — a legalapvetőbb összefüggéssel tisztában voltak. Azért ragaszkodtak Károlyi személyéhez, mert gátnak tekintették, amely nézetük szerint egyedül volt képes — az ő kifejezésükkel élve — az arisztokrata ellenforradalom és a szélsőbaloldali erők visszaszorítására. Az antant számára nem volt könnyű elhatározásra jutni. Túlságosan leegyszerűsíti a történeti valóságot az a fajta szemlélet, amelyik a csehszlovák, a román és a délszláv állam elismerésének elvitathatatlan tényéből kiindulva úgy véli, hogy ekkor már semmilyen lényeges ellentét nem merült fel Franciaország és délkelet-európai szövetségesei között. Károlyi integrációs törekvései persze eleve kudarcra voltak ítélve, ez nem kétséges, csakhogy december közepén Párizsban nem akörül forgott a vita, hogy elismerjék-e Szlovákiát a csehszlovák állam részeként. November végi tárgyalásaitól eltérően Beneš ekkor már azt követelte, hogy az általa meghúzott vonalat az antant ismerje el még a békekonferencia megnyitása előtt,

[27] Uo.
[28] AMG. Hongrie. Carton No 1.

holott a határokat illetően a jelzett időszakban még nem volt végleges elképzelés, még minden cseppfolyós állapotban volt. Érthető, hogy a francia kormánykörök meglehetősen idegesek voltak, s amint maga Beneš írja, a Quai d'Orsay-n ingerült hangú megbeszélésekre került sor ezekben a napokban közte és francia államférfiak között. Végül is azonban ismét győzelmet aratott, jóváhagyták a kérdéses vonalat, Magyarországnak ki kellett ürítenie az északi megyéket.

A helyzetet bonyolította a katonai és politikai vezetés között megfigyelhető ellentét.[29] Az idézett Clemenceau-távirat szövegéből félreérthetetlenül kitűnik, hogy Budapest megszállásának tervét a kormány a nagyvezérkar megkérdezése nélkül vetette el és csak utólag kérte ki Foch véleményét. A katonák Károlyi mellé álltak, Clemenceau ellene volt. A miniszterelnök kerekedett felül, mivel nyomós érvek szóltak Franchet javaslatának elvetése mellett: a Franciaország nagyhatalmi igényeit rossz szemmel néző szövetségesek várható ellenállása, a hazai közvélemény rosszallása e népszerűtlen lépés nyomán; a kormány továbbá nem akarta megkötni a kezét azáltal, hogy magára vállalja a polgári társadalmi rend közvetlen védelmének ódiumát. A Szövetséges Keleti Hadsereg ismert állapota is befolyásolta elhatározását, hiszen a főváros megszállása egyben az ország jelentős részének elfoglalását jelentette volna, ehhez pedig nagyobb erőkre, következésképpen az 1918. október 7-i tervben körvonalazott koncepció átalakítására lett volna szükség. Clemenceau ezért magára hagyta Károlyit, ezzel a kocka el volt vetve. Újabb és újabb területi követelések kielégítését követelni, s ugyanakkor azt várni tőle, hogy megakadályozza a kommunisták hatalomra jutását: nyilvánvaló módon megoldhatatlan dilemma volt nemcsak Károlyi, hanem bármelyik más politikus számára. Ily módon tehát az antant sodorta kilátsátalan helyzetbe a Károlyi-rendszert, ennek válsága először a külpolitikában jelentkezett.

Visszatérve a misszió és a magyar kormány viszonyának tárgyalására, összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy december 5—10-e körül érezhetően hűvösebbé vált, majd a román előnyomulásnak köszönhetően tovább romlott, bár korai lenne azt állítani, hogy az antanthoz fűződő illúziók végleg szertefoszlottak Magyarországon. A magyar közvéleményt érthetően elkeserítette az antant bánásmódja, a sajtó — szinte pártkülönbségre való tekintet nélkül — ekkor kezdte támadni a missziót. Ez utóbbi sem érezhette magát teljes biztonságban, vagy legalábbis növekedett a magyar szervekkel szembeni bizalmatlansága, amit az bizonyít, hogy Vix előírta (december 15—20 között) minden titkos magántávirat és siffrírozott állami távirat elfogását, sőt szándékában állott kiterjeszteni az ellenőrzést az összes siffrírozott táviratokra — kimenőkre és bejövőkre egyaránt. December 20-án Belgrádban javasolta, hogy hagyják jóvá ezeket az intézkedéseket, amire minden bizonnyal sor is került.[30] Vix kétségkívül beavatkozott a magyar belügyekbe, bár a táviratok ellenőrzése e beavatkozásnak csupán enyhébb formája volt.

December végén s az újesztendő első napjaiban tetőzött a magyar belpolitikai válság, a polgári politikusok lázasan keresték a kibontakozás útját. A téma jellegéből következően nem foglalkozunk e válság belső gyökerei-

[29] Beneš már november végén felfigyelt erre a jelenségre. „Au cours de ces négociations, une certaine divergence de vues apparut entre les chefs militaires et les autorités politiques. Celles-ci considéraient l'armistice du général Franchet d'Esperey comme une faute, parce que, disaientelles, il avait été conclu de telle sorte qu'il pouvait porter préjudice a certaines visées poelitiques des Alliées." (I. m. 488. o.) Beneš jólértesültségéhez nem férhet kétség, az általunk megismert levéltári források minden lényeges ponton igazolják észrevételeit.

[30] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

vel[31], figyelmünket kizárólag egy kérdésre összpontosítjuk: hogyan hatott vissza a polgári demokrácia válsága a Vix-misszió helyzetére? Január elején alighanem minden korábbit meghaladó sürgés-forgás volt a misszió épületében, a magyar fegyverszüneti bizottság tagjai, „fejvesztett tisztek és rendőrök", polgári politikusok egymásnak adták a kilincset, hogy rémült hangon segítséget kérjenek a bolsevizmus veszélyével szemben, vagy hogy megtegyék javaslataikat a válság leküzdésére. Egyetlenegy látogatással foglalkozunk részletesebben, mivel maga Vix is ezt tartotta a legjelentősebbnek, és e találkozó lefolyásáról — az ismert szolgálati út lépcsőfokain keresztül — a francia hadügy és Foch is tudomást szereztek. Január 5-én este Lovászy, a Károlyi-párt jobbszárnyának legenergikusabb képviselője, sürgős kihallgatást kért — és kapott — Vixtől. Lovászy azt állította, hogy a kormány jobban aggódik a kommunista mozgalom erősödése miatt, mint valaha. „Károlyi január 3-án javaslatot tett — mondotta —, hogy átengedi neki a hatalmat egy a mérsékelt szocialista elemek közreműködésével megalakítandó polgári kormány létrehozása végett. Ez a kormány harcot indítana a bolsevizmus ellen."[32] Lovászy feltételeket szabott: elvállalja a megbizatást, ha Károlyi lesz a köztársasági elnök és az antant fegyveres támogatást nyújt az új kabinetnek. A kapott utasítások szellemében Vix a feltételeket elutasította és közölte látogatójával, hogy nem lehet számítani francia csapatok intervenciójára. Lovászy ekkor azt kérte, hogy Vix érdeklődje meg Párizsban, vajon az antant kedvezőbben ítélne-e meg egy polgári kormányt, mint a jelenlegit. A rendkívül kimérten viselkedő Vix, arra hivatkozva, hogy nem illetékes nyilatkozni ilyen kimondottan politikai természetű kérdésben, lényegében megválaszolatlanul hagyta Lovászy kérését. A magyar politikus rossz idegállapotára mi sem jellemzőbb, mint az a tény, hogy egy szó nélkül faképnél hagyta a misszió vezetőjét. Az egész beszélgetésnek egy olyan mozzanata van, amelyik némi magyarázatot igényel: miért helyteleníttette Vix, hogy Károlyi töltse be a köztársasági elnök tisztét? Nézetünk szerint azért, mert úgy gondolta, hogy ez esetben a politikai élet perifériájára szorulna és többé nem lenne képes betölteni a mérleg nyelvének szerepét a jobb és baloldal között.

Ami Vix és a magyar arisztokraták kapcsolatait illeti, a jelentések nagyon szűkszavúak, inkább csak általánosságban tesznek említést arról, hogy mindenki mindig ugyanazt hajtogatta: hajtson végre az antant intervenciót. Az előző év végén, novemberben és december első felében ezek az elemek még bíztak abban, hogy a kormány útját állja a baloldal előretörésének, de 1919 januárjában már csak a francia szuronyokban reménykedtek.

Vix parancsnokai annyira súlyosnak ítélték a helyzetet, hogy biztonsági intézkedéseket léptettek életbe a misszió védelmére. Január 18-án de Lobit tábornok, a Francia Keleti Hadsereg ideiglenes parancsnoka külön rendelkezést juttatott el Vixhez és a Fóton elszállásolt marokkói szpáhi ezred parancsnokához, Guespereau-hoz. (Az egyik dokumentumból kitűnik, hogy 50 fóti paraszt a francia katonák eltávolítását kérte.) A tábornok a zűrzavaros budapesti helyzetre hivatkozva felhatalmazta Vixet, hogy sürgős esetben, amikor a szolgálati út betartása lehetetlen (a misszió vezetőjének nem volt parancsadási joga), rendelkezzék az ezreddel vagy annak egy részével. Egy héttel később értesítette a missziót, hogy Franchet d'Esperey engedélye alapján szükség esetén monitorokból álló flottillát küldhet Budapestre Vix és a külföldi konzulok elszállítására, akik a főparancsnokság segítségét kérték. Ennek az akciónak a végrehajtását az angolok magukra vállalták: még a hónap elején, január 4-én Troubridge admirális parancsot adott egy had-

[31] Lásd *Hajdu Tibor:* i. m.
[32] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

nagynak, hogy a dunai angol flottilla egyik hajójával induljon Budapestre és lépjen kapcsolatba Vixszel.[33] Franchet és de Lobit tehát a legkomolyabban számoltak a kommunista hatalomátvétel lehetőségével.

A misszió helyzete 1919 januárban tarthatatlanná lett. A baloldal hevesen támadta, a közvélemény benne látta minden bajnak okozóját, de alapjában véve a jobboldal is elégedetlen volt vele, mert nem tudta kicsikarni tőle a hőn óhajtott ígéretet a főváros megszállására. Névtelen, fenyegető levelek érkeztek nap mint nap a misszió címére. Vix és a Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokai Berthelot tábornokot is okolták a magyarországi helyzet romlásáért. Berthelot 1918. december 19-én különleges megbizatással Budapestre küldte Mabilais őrnagyot, hogy a magyar kormány mellett képviselje őt, mint a bukaresti katonai misszió fejét és a Romániában, valamint Dél-Oroszországban állomásozó csapatok parancsnokát. Mabilaisnak az volt a feladata, hogy Vixszel együttműködve csökkentse a magyar—román ellentéteket, megoldja az Erdéllyel és a Bánáttal kapcsolatos problémákat. Rendszeresen tájékoztatta Berthelot-t Magyarország politikai, katonai és gazdasági helyzetéről, a budapesti misszió tevékenységéről. Vix amiatt panaszkodott, hogy az őrnagy igen gyakran keresztezte a misszió lépéseit, úton-útfélen nehézségeket okozott neki. Az utókor számára persze nem túlságosan érdekes ez a hatásköri villongás, Vix féltékenysége; inkább azt tartjuk fontosnak, hogy Berthelot kétségtelenül önhatalmúlag végrehajtott akciója újabb adalék a Dunai Hadsereg különleges helyzetének megítéléséhez.

Részletesen ismertetjük Vix január 9—10-e körül keletkezhetett jelentését, mert ebben foglalta össze a misszió helyzetére vonatkozó észrevételeit. A nehézségeket mindenekelőtt a magyar fegyverszüneti bizottság rosszakaratára vezeti vissza. A kezdeti időszakról szólva a magyar fegyverszüneti bizottsággal folytatott tárgyalásait úgy jellemzi, hogy ez néhány napi ellenállás és vita után minden esetben teljesítette a szövetségesek követeléseit. A helyzet megváltozására szerinte maguk az utóbbiak adtak okot, a hangnem ugyanis december elején változott meg észrevehetően, annak következtében, hogy az antant fenntartás nélkül azonosította magát a csehszlovák kormány és emigráció célkitűzéseivel. Az illetékes magyar szervek részéről mind hevesebbek lettek a tiltakozások a túlzottan megnövekedett jugoszláv és román igények miatt. Sajtóhadjárat kezdődött a misszió ellen, a szövetségesek visszaéléseire hivatkozva megtagadták a szállításokat.

A másik okot Vix a bolsevizmusban jelölte meg. A háború végén a társadalom összes bajai feltámadtak, lázadások törtek ki, melyeket a kormányzat elnyomott ugyan, de félő, hogy hamarosan nem lesz ura a helyzetnek, mivel még a polgári demokrácia táborának egy része is „a bomlást képviselő elemek" felé fordult az utóbbi időben. Vidéken is szervezkednek a rendszer ellenségei. A kormány teljesen képtelen úrrá lenni a válságon. A szocialisták szintén félnek a bolsevizmus erősödésétől, de nem hajlandók nyíltan fellépni ellene, mert attól tartanak, hogy elvesztenék egyetlen támaszukat (ti. a munkásosztályt) a burzsoáziával és az arisztokrata elemekkel szemben.

Ami a napilapok támadásait illeti, Vix azt állítja, hogy a misszióra akarják irányítani a népi elégedetlenséget. (E helyütt természetesen a Vörös Újságot nevezi meg, mint a legradikálisabb orgánumot.) „Főként azt szeretném tudni, mit gondolnak rólunk munkás és katona körökben."[34] Az ügynökök jelentései szerint — állítja a jelentés — támadják az antant képviselőit.

Vix hangsúlyozza, hogy az országban állandóan nő a nyugtalanság, minden oldalról jelentkeznek emberek, akik a szpáhik védelmét kérik, vagy enge-

[33] Uo.
[34] Uo.

délyt szeretnének kapni az ország elhagyására. Aligha szorul bizonyításra, hogy nem munkások vagy parasztok ostromolták Vixet ilyen kérésekkel.

Mivel a robbanás bármelyik pillanatban bekövetkezhet — írja Vix —, meg kell találni a kiutat a válságból. Határozottan szembeszáll azzal a tervvel, hogy vissza kell hívni a missziót Budapestről. „Ez az erő elvesztését jelentené." Konklúziója a következőképpen foglalható össze: hatalmazzák fel őt, mint a misszió vezetőjét, hogy közölje a magyar kormánnyal és fegyverszüneti bizottsággal: azonnal elhagyja Budapestet, ha a viszonyok nem javulnak meg. Ez a fenyegetés szerinte biztosan nem tévesztené el célját, cselekvésre bírná a kormányt. „Ez utóbbi csak félhet attól, hogy egyedül marad az őt körülvevő nemzetiségekkel szemben, amelyeknek étvágya állandóan növekszik, mialatt a belső helyzet súlyosbodik. A misszió budapesti jelenléte a belső rend oltalma és támogatás a külső ellenfelek követeléseivel szemben." Ha mindez eredménytelen maradna, ebben az esetben azonnal hatásos fenyegetésnek kell következnie az antant részéről, mert a tétovázás a legrosszabb lenne, óhatatlanul a gyengeség jelének tekintenék. Amennyiben nem lehetséges Budapest megszállása jelentős katonai erőkkel, nincs más megoldás — jelenti ki végezetül.

Nem állíthatjuk, hogy Vixnek a magyar belpolitikai válságról adott jellemzése különösebben árnyalt lenne, de a kormány helyzetének ingatag voltát felismerte — igaz, ez nem volt nehéz —, márpedig valóban ez volt a kulcskérdés a jelzett időpontban.

Belgrádban igen szkeptikusan ítélték meg e jelentés alapján a misszió kilátásait. Január 11-én kapta meg Franchet Belgrádból a budapesti helyzet rövid jellemzését. Henrys és de Lobit azt hangsúlyozták üzenetükben, hogy a válság által előidézett társadalmi mozgás — a szénválság fokozódása és az élelmiszer-tartalékok csökkenése, valamint a kommunista agitáció miatt — növekedett. Berthelot tábornok szándékai — szerintük — teljesen ellentétesek a belgrádi konvenció betűjével és szellemével, komoly mértékben járultak hozzá a misszió befolyásának aláásásához. A január 11-i üzenet legfontosabb mondanivalója mindenesetre az volt, hogy Belgrádban fontolóra vették Vix esetleges visszahívását a magyar fővárosból, mivel nem csupán tekintélye rendült meg, hanem a biztonsága is kockán forgott. Végül arra hívták fel a figyelmet, hogy a bolsevizmus veszélye és a francia csapatok létszámának apadása következtében Magyarország megszállása minden nappal nehezebb lesz.

Franchet az üzenet vétele után két nappal, vagyis január 13-án szabad kezet adott a Francia Keleti Hadsereg parancsnokának a misszió visszahívását illetően, de kérte, hogy csak végső szükségben folyamodjék ehhez a megoldáshoz.

E kritikus időszak forrásaiból egy érdekes adat ide kívánkozik. Január 13-án, vagyis már köztársasági elnökké történt kinevezése után, Károlyi felkereste Vixet. Hivatalos minőségben azt a kérdést tette fel neki, milyen kormányt látna szívesen az antant Magyarországon.[35] Károlyi látogatása bizonyság arra, hogy annyi csalódás után sem kívánt végleg szakítani Párizzsal, kikérte véleményét a magyar kormányválság megoldásának módozatairól.

A magyar kormányválság — mint ismeretes — január közepén átmenetileg megoldódott. Vixnek nem kellett igénybe vennie a Fóton elszállásolt szpáhik védelmét, visszahívására sem került sor. Január 19-én általános enyhülésről számolt be. Biztosak lehetünk abban, hogy mind ő, mind pedig fe-

[35] Uo.

lettesei megkönnyebbülten lélegeztek fel a tartósnak hitt konszolidáció láttán, de a polgári egység kormányának megalakítása a misszió számára csupán a tevékenység folytatását tette lehetővé, önálló kezdeményezésre még kevésbé volt módja, mint a korábbi időszakban.

V. A polgári demokratikus rendszer csődje és a misszió

A polgári demokratikus forradalom utolsó szakaszának valamennyi lényeges kérdése — a misszió és a kormány viszonyának szemszögéből vizsgálva — közös eredetre vezethető vissza: Vix összefoglaló helyzetjelentéseit, a neki küldött utasításokat a csehszlovák, a román és a jugoszláv csapatok előnyomulása által felvetett, igen súlyos gazdasági, politikai és katonai kérdések uralják. Anélkül, hogy belebocsátkoznánk az előnyomulás részleteinek tárgyalásába, csak a gazdasági szempontból leglényegesebb következményre, az ország energia- és nyersanyagforrásainak nagymérvű csökkenésére hívjuk fel a figyelmet. Ez teljesen váratlanul érte a kormányzatot. Elegendő felütni Károlyi valamelyik akkor elmondott beszédét, belelapozni a kortársak emlékirataiba, hogy megértsük: a polgári demokrácia tábora — a közvélemény nemkülönben — egyszerűen nem tudta elképzelni a történeti Magyarország megszűnését. De ha történetesen kisebb mértékben hatott volna a tömegpszichózist meghatározó wilsonizmus, az eredmény ugyanaz lett volna, mert néhány hét alatt nem lehetséges átállítani egy ország egész gazdasági életét. Valamennyi probléma közül a legégetőbb, a túlzás nélkül katasztrófálisnak mondható szénhiány volt. A szénkérdés nem egyszerűen egy volt a megoldásra váró problémák közül; mindenekelőtt termelési, azután tágabb értelemben vett gazdasági s egyúttal szociális kérdés volt, amennyiben a gyárak leállása munkanélküliséget, nyomort, létbizonytalanságot idézett elő; ilyen módon jelentős mértékben hozzájárult a munkásosztály forradalmasodásához, vagyis elsőrendűen politikai kérdéssé nőtte ki magát. A felsorolt következmények azonban e kérdéskomplexumnak még mindig csupán a belpolitikai oldalát jelentik, holott a szénhiány — amint egy ízen már volt alkalmunk rámutatni — bizonyos fokig megszabta a polgári demokrácia külpolitikai orientációját is. Nem csodálható, hogy 1919 január—februárjában Károlyi egyre nyomatékosabban sürgette Vixnél az ország életét megbénító ellátatlanság leküzdését. A lakosság élelmezése is óriási nehézségekbe ütközött. Miután kérései nem találtak meghallgatásra, február vége felé kétségbeesés szülte lépésre került sor: dr. Halmos Károly a gazdasági és élelmezési miniszter meghatalmazásával február 22-én — Vix közvetítésével — audienciát kért Henrys tábornoktól. A forrásokból nem tűnik ki pontosan, vajon az illető egyéni kezdeményezésével, esetleg a szakminisztérium vállalkozásával, vagy pedig kormányszinten elhatározott akcióval állunk-e szemben. Talán abban reménykedtek egyesek, hogy a felsőbb fórumon, a belgrádi főhadiszálláson nagyobb megértést tanúsítanak majd Magyarország sorsa iránt, mint az Andrássy út 114-ben, bár természetesen nem Vix jó- avagy rossz szándékán múlott a kormány kívánságainak teljesítése. Mindenesetre ismertek Halmos szándékai: elengedhetetlennek tartotta, hogy közvetlen kapcsolatba lépjen a jugoszláv kormánnyal a megszállt és meg nem szállt területek terménycseréje ügyében. Vetőmagot akart szerezni, mert a tavaszi mezőgazdasági munkálatok elvégzéséhez vetőmagkölcsönre volt szüksége az országnak. „Teljes mértékben hajlandó vagyok kompenzációkra, amennyiben ez az út egyáltalán járható a számunkra, tekintetbe véve szerencsétlen helyzetünket." Vix a következő napon továbbította Halmos levelét, a következő megjegyzéssel: „szilárd meggyőződése (ti. Halmosnak — V. S.), hogy ez a

lépés a legelőnyösebben hat ki jövendő kapcsolatainkra."[36] Halmos optimizmusát nem igazolta eredmény, mert az ügynek — tudomásunk szerint — nem lett folytatása.

A polgári demokratikus rendszer nemcsak a kül- és gazdaságpolitikában maradt magára súlyos gondjaival, az antant belpolitikai természetű kérdésekben is következetesen zátonyra futtatta a konszolidációra irányuló kísérleteket. Egyetlen példát említünk, a nemzetgyűlési választások tervének fogadtatását. Károlyi, miután kormányzásának első két hónapjának tapasztalatai meggyőzték arról, hogy az antant ellenségesen viseltetik az új kormány iránt, elengedhetetlennek vélte a parlamenti támogatást. Levelet írt Vixnek — 1919. január 5-én —, s ebben kifejtette álláspontját. E szerint a kormány kötelességének érzi, hogy összehívja a nemzetgyűlést, mivel a háború kirobbantásáért és a nemzetiségek elnyomásáért felelős régi házat feloszlatta. A magyar kormány számára ez létkérdés, ezért arra kéri a Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokságát, hogy a megszálló katonaság ne akadályozza a választások lebonyolítását. Ellenkező esetben a képviselőház csonka lenne, amiért a felelősséget a magyar kormány előre elhárítja magától.[37]

Franchet d'Esperey titkos táviratban közölte a francia hadügyminiszterrel: a választások elhalasztására szólította fel Károlyit, amíg a hadügy döntése megérkezik. „Ez a kérés elfogadhatatlan — írta Franchet —, mert előre befolyásolná vitatott területek odaítélését."[38]

A két álláspont áthidalhatatlan volt: a Károlyi-kormány azért óhajtotta kiterjeszteni a választásokat a történeti Magyarország egész területére, mert attól félt, hogy — ha beéri a ténylegesen uralma alatt álló területekkel, ezt a megszállt területekről való lemondásnak tekintik; ugyanezen megfontolásból kiindulva — ellentétes érdekből — Franchet és személyében az antant nem volt hajlandó megadni hozzájárulását. Az idézett távirat záró sora („a jelenlegi helyzet alkalmas a zavartkeltésre") arra enged következtetni, hogy Franchet-t a magyarországi erőviszonyok eltolódása is aggasztotta, a baloldal győzelmétől tartott. A nemzetgyűlési választások meghiúsításának alapvető oka azonban kétségkívül másutt, a megszállást végrehajtó burzsoá kormányok területi igényeinek védelmében keresendő.

Sok kellemetlenséget okoztak Károlyinak a missziót ért sajtótámadások miatti tiltakozások. Az antantellenes sajtókampány ügye nagy tehertétel volt a misszió és a magyar kormány viszonyában, december végétől kezdve úgyszólván sohasem került le a napirendről. Vix szüntelenül elégtételt követelt, a „bűnös" újságírók megrendszabályozását, lapok betiltását, de Károlyi erre nem volt hajlandó. Mérsékelt hangú, igen taktikusan megfogalmazott leveleiben tudtára adta Vixnek, hogy az érvényben levő sajtótörvények értelmében a kormány nem alkalmazhat cenzúrát, teljes sajtószabadság van Magyarországon. Az elkobzás sem áll módjában, de ha Vix sérelmesnek találja egyik vagy másik lap állításait, jogában áll magánszemélyként panaszt tenni a budapesti államügyésznél, ebben az esetben a szerző büntetést kap; a másik lehetőség: Vix maga írja alá az elkobzást, de akkor egyedül övé a felelősség.

Vix Károlyi válaszait december végén elküldte Belgrádba. Kísérőlevelében arra a következtetésre jutott, hogy „ha ez a sajtóhadjárat újra kezdődne, nem marad más hátra, mint egy francia különítménnyel közvetlenül elfogatni a szerzőket, de ez nem történhetne meg nagyon komoly kellemetlenségek elő-

[36] Uo.
[37] Uo.
[38] AMG. Hongrie. Carton No 1.

idézése nélkül."[39] Amennyiben ez a terv megvalósult volna, minden bizonnyal ez lett volna Vix legönállóbb akciója, mert egyébként mindig utasításra cselekedett. A politikai válság elmélyülésével párhuzamosan a misszió elleni támadások is gyakoribbakká — és hevesebbeké — lettek, Vix érzékenysége pedig, ahogy ez történni szokott, tekintélyének süllyedésével egyenes arányban fokozódott. Az események gondoskodtak arról, hogy ez a téma ne veszítse el aktualitását. Február végén például az okozott nagy izgalmat a fővárosban, hogy egy Szlovákia felé haladó, zsírt szállító vonatot állítólag francia egyenruhába bújtatott csehszlovák katonák kísértek. A sajtó szellőztette az ügyet, mire Vix az ismert recept szerint tiltakozott és cáfolatot követelt.

A misszió iratanyagának tanulmányozása közben a kutató hamar észreveszi, hogy 1919 januárjától kezdve Vix egyre többet foglalkozott a magyar hadsereg újjászervezésének kérdéseivel. Ez igen figyelemre méltó új jelenség, arra int, hogy a történeti kutatásnak az eddiginél nagyobb teret kell szentelnie e kérdés tanulmányozásának. A polgári demokratikus forradalom katonapolitikai koncepciójának elemzése, a magyar hadsereg újjászervezésének ismertetése külön tanulmányt érdemel, e helyütt csupán jelzésekre, néhány szempont felvetésére szorítkozhatunk. A francia hadvezetés érdeklődésének növekedése januárban, majd különösen februárban nem a véletlen műve volt, pontos értesülésekkel rendelkeztek a folyamatban levő intézkedésekről. Felmerülhet az a kérdés, honnan, milyen forrásokból értesültek a történtekről. Első helyen a misszió saját ügynökhálózatát említjük. Vix egyik beosztott tisztje a hírszerzésre kapott megbizatást, a már ismertetett jelentések egy-két alkalommal kifejezetten hivatkoznak ügynökök által szolgáltatott adatokra. Ezek alkalmazásának köre azonban korlátozott volt, a hadügyminisztérium vezető pozcióiba nem juthattak be, ennélfogva a hadseregszervezés legbizalmasabb dokumentumaihoz nem férkőzhettek hozzá. Akadtak azonban olyan minisztériumi főtisztviselők, magasrangú tisztek, akik a misszió segítségére siettek és kicsempészték a legféltettebb katonai titkot képező tervezeteket, utasításokat — hacsak egy-két órára is. Harmadik forrásnak a romániai és prágai francia katonai missziókat tekinthetjük, amelyek elég gyakran juttattak el Vixhez ilyen jellegű információkat. Egy ízben például Berthelot-tól tudta meg Vix, milyen felszólalás hangzott el a magyar Minisztertanács ülésén a hadseregszervezéssel kapcsolatban.

Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy Párizsban mindent tudtak: hány hadosztályt kívánt felállítani a magyar kormány, milyen módszerekkel akarta végrehajtani a toborzást, mely korosztályokra számított, milyen lett volna a csapatok területi elhelyezése. Hadd mondjuk meg mindjárt ezzel kapcsolatban, hogy a mondottakat nem csupán a polgári demokratikus korszakra, hanem a Tanácsköztársaságra is vonatkoztatjuk: a Vörös Hadsereg szervezeti felépítéséről, fegyverzetéről, az egységek harcértékéről, politikai megbízhatóságáról hiteles információk álltak a francia Hadügyminisztérium rendelkezésére. Az árulás nagyon mélyen beférkőzött a magyar hadsereg vezetésébe.

Érdekes és jellemző, hogy a szervezésről kiszivárgó hírek nem annyira Vixet, mint inkább Berthelot-t, illetőleg a mögötte álló román nacionalista köröket nyugtalanították. Berthelot jelezte Vixnek, hogy értesüléseik szerint Budapesten több hadosztály felállítását tervezik, mint amennyit az 1918. november 13-i belgrádi konvenció engedélyez Magyarországnak. Vix 1919. február 24-i összefoglaló jelentésében nyíltan kijelenti, hogy eddig az időpontig semmi sem igazolta a vád megalapozottságát. Nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy Berthelot számára ürügy volt ennek a

[39] AMG. A. F. O. Hongrie. 106.

kérdésnek napirenden tartása, szándékosan eltúlozta a hadseregszervezés méreteit abból a célból, hogy alátámaszthassa a demarkációs vonal áthelyezésére vonatkozó legújabb követeléseit. Vix említett jelentésében nem tagadta, hogy „a magyar csapatok visszanyerték fegyelmezett, erőt sugárzó egységek képét",[40] hogy az országban nagyobb a „rend", mint néhány héttel azelőtt. A dátum félreérthetetlenné teszi, hogy Vix a kommunista vezetők letartóztatása után kialakult helyzetet, a Berinkey-kormány pillanatnyi lélegzetvételét értette a „rend" megszilárdulásán.

A mondottakkal azt kívántuk bizonyítani, hogy nem kell túlságosan nagy fontosságot tulajdonítani a magyar politikusok által ez idő tájt közzétett, a wilsonizmus szellemében fogant nyilatkozatainak, mert a tények mást mutatnak, nevezetesen azt, hogy békülékeny kijelentéseikkel egy időben hozzáláttak egy ütőképes hadsereg alapjainak lerakásához, miután felismerték, hogy a szüntelen engedékenység nem folytatható a végtelenségig.

Nem érdektelen szemügyre venni, hogyan reagált a misszió a magyar belpolitika nevezetes fordulatára, a *Népszava*-provokációra, valamint az ezt követő eseményekre. Vix beszámolt a legújabb fejleményekről, a budapesti tüntetésekről, de meglehetősen hangsúlytalanul, szokásos összefoglaló jelentésének egyik alpontjába sűrítve ezzel kapcsolatos mondanivalóját. Jogos a feltételezés, hogy amennyiben a francia kormány szándékait, kívánságait jól ismerő Franchet behatóbban érdeklődött volna február 20-a iránt, beosztottja is bőbeszédűbb lett volna. Úgy tűnik, az antant és a Berinkey-kormány közeledésére a kommunistaellenesség közös platformján sem volt lehetőség.

A következő, március 1-i jelentés is megérdemli a figyelmet, mert Vix ebben vonta le az új helyzet konzekvenciáit. A misszió vezetője kifejti, hogy naponta kénytelen foglalkozni olyan ügyekkel, amelyek voltaképpen nem tartoznak illetékességi körébe. A budapesti csehszlovák és lengyel megbízottak hozzá fordulnak, hogy közbenjárását kérjék a magyar kormánynál. Ugyanígy Belgrádból is érkeznek a magyar—csehszlovák viszonyt érintő dokumentumok. A magyar kormány hasonlóképpen jár el, minduntalan a misszió közvetítését veszi igénybe, mivel ez az antant egyetlen látható képviselője Magyarországon. „Kelet-Európa problémája, amennyiben Magyarországot érinti, magyar probléma, ezért egyetlen Hatalomnak (Autorité) kell megoldani"[41] — jelenti ki. Éppen ezért elengedhetetlen, hogy egy felsőbb szerv tartózkodjék az országban, vezérkartól kísérve, amely elegendő erővel rendelkezik. Kézenfekvő a megoldás: a Szövetséges Keleti Hadsereg Főparancsnoksága — vezérkarával együtt — települjön át Magyarországra és hozza magával hadosztályait. Itt az ideje, hogy a magyar problémát a maga egészében, tehát összes kelet-európai vonatkozásának számbavételével fogják át.

Nem lehet kétséges, hogy ez az indítvány Vix egyéni kezdeményezése volt, továbbá, hogy végső fokon a már 1918 végén kifejtett, Budapest megszállására vonatkozó koncepciót újította fel. Csakhogy a lényegében azonos végkövetkeztetést ezúttal más okfejtéssel támasztotta alá. Nem a magyar polgári kormány támogatásának célszerűségére hivatkozott, mint korábban, hanem a csehszlovák és román csapatok előnyomulása, valamint a jugoszláv megszállás következtében előállott helyzet követelményére. Vix a valóság egyik szelvényében, a misszió ügyintézésének tükrében felismert egy nagyon fontos történeti összefüggést: az adott időpontban nem létezett önálló, azaz Kelet- és Délkelet-Európa problematikájától elkülöníthető magyar kérdés, az utód-

[40] Uo.
[41] Uo.

államok megalakulásának problémái, az antant szovjetellenes terveitől motiváltan, szétválaszthatatlanul összefonódtak.

Vix március 1-i javaslata bizonyság arra, hogy még mindig nem tett le elképzeléséről, de ez egyben azt is jelenti, hogy nem értette meg kormányának külpolitikáját, az antant Magyarországgal kapcsolatos elgondolásait. E napokban Franchet d'Esperey konstantinápolyi főhadiszállásán a vezérkari tisztek nem az ország megszállását, hanem egy semleges zóna felállítását készítették elő.

Franchet március 5-én értesítette a Magyarországi Hadsereg belgrádi főhadiszállását a békekonferencia február 26-i határozatáról. Március 9-én de Lobit tábornok Franchet-hez intézett üzenetében kifejtette, hogy véleménye szerint a Magyarországi Hadseregnek készen kell állnia, hogy elutasítás esetén rákényszerítse akaratát a magyar kormányra. A legjobbnak azt tartotta volna, ha francia csapatok megszállják a semleges övezetet és, ha dunai monitorokat vezényelnek Budapestre erőfitogtatás céljából. Közölte a főparancsnokkal, hogy Troubridge angol admirális örömmel vállalná a második feladat végrehajtását. Abból a célból, hogy megfélemlítse a magyar kormányt, de Lobit két gyalogos zászlóalj felváltásának ürügyén átszállíttatta a 17. gyarmati) gyalogos hadosztályt Arad—Szeged térségébe.

Március 15-én titkos csapatszállítási tervet állítottak össze: ez tartalmazza a zóna megszállására kiszemelt egységek állomáshelyét, a bevagonírozás helyét és időpontját, a vonatok számát és a végrehajtás napját. Ez utóbbiból kitűnik, hogy az akciót március 16—23-a között akarták lebonyolítani.[42] A jegyzék átadásának katonai előkészítéséhez tartozott még önjáró lövegeknek (auto-canons) Soroksárra való vezénylése; az egységet a marokkói szpáhi ezred parancsnoka alá rendelték, azonban de Lobit felhatalmazta Vixet, hogy szükség esetén rendelkezzék vele — nyilvánvalóan a misszió védelmében. Március 18-án azonban Vix azt jelentette de Lobit-nak, hogy a szpáhi ezred — a misszió rendelkezésére bocsátott pelotont és egy géppuskával felszerelt páncélkocsit kivéve — 19-én délben elutazik a semleges zónába, Arad—Lippa irányába.[43]

Miután minden előkészület megtörtént, március 19-én de Lobit siffrírozott üzenetet küldött a semleges zóna megszállásával megbízott de Gondrecourt tábornoknak, Arad katonai parancsnokának. Közölte vele, hogy a következő napon Vix át fogja adni a békekonferencia határozatát Budapesten, 48 órás határidőt adva az elfogadásra. Március 23-ig a magyar csapatoknak vissza kell vonulniuk a zóna nyugati határára. Elfogadás esetén de Gondrecourtnak elő kellett készítenie az övezet megszállását, a román csapatok előnyomulása azonban csak de Lobit parancsára kezdődhetett meg.

A belgrádi főhadiszállás számításba vette azt a lehetőséget is, hogy a magyar kormány visszautasítja az antant jegyzékét. Ebben az esetben megelégszenek azzal — írta de Lobit —, hogy jelentést tesznek Franchet-nak, aki javasolni fogja a békekonferenciának, hogy szervezzenek egy nemzetközi hadsereget Magyarország ellen, „de önnek nem kell azonnal cselekednie."[44]

Vissza kell kanyarodnunk a Szövetséges Keleti Hadseregről mondottakhoz: ez a hadsereg annyira gyenge volt, hogy parancsnokai eleve lemondtak arról, hogy bevessék a magyar kormány ellen, holott ez nem rendelkezett számottevő erővel. Mivel egy csehszlovák, román, jugoszláv és francia hadosztályokból álló közös intervenciós hadsereg létrehozása politikai tényezők függvénye volt, de megvalósulás esetén is tetemes időveszteséggel járt volna,

[42] AMG. A. F. O. Hongrie. 105.
[43] AMG. Journaux des marches. 26 N 89.
[44] Uo.

teljesen világos, hogy 1919. március 20-án, a jegyzék átadásának napján semmilyen kényszerítő erő nem állt Vix rendelkezésére. Károlyinak természetesen nem lehetett tudomása minderről, de ez nem csupán róla mondható el, tévedésében minden párt- és a közvélemény is osztozott.

Az események egyre gyorsuló iramban követték egymást. Március 19-én, tehát de Gondrecourt tájékoztatásával egy időben, Dosse ezredes, de Lobit vezérkari tisztje a budapesti misszió Hughes-gépéhez kérette Vixet. Dosse ismertette de Lobit parancsát, amelynek értelmében Vixnek egy nappal később át kellett adnia Károlyinak a békekonferencia február 26-i határozatát tartalmazó levelet, 48 órás határidőt adva a feleletre. Dosse azt is közölte, hogy a szóban forgó, de Lobit által írt levelet még aznap, 12,30-kor lediktálják a Hughes-távírón. (Ezek szerint Dosse és Vix beszélgetésére még a délelőtt folyamán került sor.) Vix is megtudta — akárcsak Gondrecourt —, hogy visszautasítás esetén a főparancsnokság nem irányzott elő azonnali kényszerítő akciót „politikai okokból és a létszámbeli gyengeség miatt". Dosse kívánatosnak tartotta, hogy a szövetségesek Budapesten tartózkodó tisztjei is elkísérjék Vix alezredest Károlyihoz. Ennek az utasításnak az értelme nyilvánvaló: a francia parancsnokok (kormány?) még a látszatát is el akarták kerülni annak, hogy a jegyzék egyoldalú francia akció eredményeként született meg.[45]

Másnap, március 20-án délelőtt 10 órakor Vix a Várba, Károlyi lakosztályába érkezett, de nem egyedül; a parancsnokság óhajának eleget téve, hogy fellépésének „össz-antant" jellegét kidomborítsa, elkísértette magát Baker angol ezredessel, Pentimalli olasz őrnaggyal és Roosewelt amerikai századossal. Jelen volt még a francia misszió egyik tisztje, Ameil százados. Minthogy a jegyzék tartalmával kapcsolatban újat mondani nem tudunk, inkább a találkozó lefolyásának részleteit tartalmazó francia forrásokat ismertetjük. A legautentikusabb személy, Vix, a következőképpen írja le a 11,15-ig, vagyis ötnegyed óráig tartó beszélgetést:

Károlyi miniszterelnöke: Berinkey és Böhm társaságában fogadta a tiszti küldöttséget. Miután megismerkedett de Lobit levelének tartalmával, nagy izgalom vett erőt rajta és azonnal kijelentette, hogy a kormány ünnepélyesen tiltakozni fog, bár meghajlik a döntés előtt. Böhm ösztönzésére azonban a találkozó magyar részvevői megpróbáltak vitát kezdeni Magyarország integritásáról, a választásokról, miközben Elzász-Lotharingiára, a népek önrendelkezési jogára hivatkoztak, „megcsillantva szemeim előtt a Bolsevizmus rémét."[46] Vix azonban nem kívánt vitába bocsátkozni, ragaszkodott ahhoz, hogy egyértelműen igennel vagy nemmel feleljenek konkrét kérdésére. Károlyi és Böhm azonban minduntalan kibújtak az egyenes válasz alól, majd kijelentették, hogy a magyar csapatok visszavonása csak abban az esetben képzelhető el, ha az egész zóna semleges lesz. Nem tudnak belenyugodni a román előnyomulásba, mert ez azt jelentené, hogy a zónában teljesen megszűnnék a magyar közigazgatás. A vita hevében kijelentették, hogy a kormány inkább lemond, vegyék kezükbe a kormányzást a szövetségesek. Károlyi kijelentette, hogy ez a zóna nem demarkációs vonalat, hanem a végleges határt jelöli Magyarország és Románia között, tehát politikai vonalnak tekintendő. Vix azzal szakította félbe a szópárbajt, hogy pontos választ kér március 21-én 18 óráig. Kifejezte készségét a részletek megtárgyalására, de erre — mint állította — csakis a magyar kormány válaszának kézhez vétele után kerülhet sor.

[45] AMG. A. F. O. Hongrie. 105.
[46] AMG. Journaux des marches. 26 N 89.

Egy másik forrás, de Lobit feljegyzése a Károlyi-kormány és a szövetségesek kapcsolatáról, véleményünk szerint eldönthet egy régóta vitatott, de mindmáig le nem zárt kérdést: mit mondott Vix az új vonalról? A tábornok szerint Vix megmagyarázta Károlyinak, „hogy a jegyzékben szereplő új vonalat politikai határnak, nem pedig fegyverszüneti demarkációs vonalnak kell tekinteni."[47] Nincs okunk kételkedni abban, hogy de Lobit a tények pontos ismeretében rögzítette a március 20-i találkozónak ezt a lényeges epizódját.

A Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokai komolyan számoltak egy magyar offenzíva lehetőségével. Március 21-én de Lobit riadóztatta a demarkációs vonal közelében tartózkodó csapatait, s üzenetet küldött Aradra, Szegedre, Temesvárra és Újvidékre, hogy tegyenek intézkedéseket a várható magyar támadás visszaverésére.[48] Március 22-én Franchet titkos táviratban jelentette a francia Hadügyminisztériumnak és Foch marsallnak az általa elrendelt biztonsági intézkedéseket: a) értesítette Berthelot és Pellé tábornokokat a magyarországi fejleményekről; b) parancsot adott a Magyarországi Hadsereg parancsnokának és Misicsnek, a jugoszláv hadsereg vezérkari főnökének, hogy Belgrádtól északra és a Bánátban vonják össze erőiket (2 francia és 3 jugoszláv gyalogos hadosztály), készen minden eshetőségre.[49] Vix persze jobban ismerte a budapesti helyzetet, ezért március 21-i táviratában — Dosse ezredesnek küldte Belgrádba — olyan véleményt nyilvánított, hogy bár vannak bizonyos híresztelések a magyar hadseregnek adott támadási parancsról, nem nagyon nyugtalanítja a veszély. Mindenesetre továbbította híreit — információs célzattal.[50]

A francia politikusok és katonák tehát két lehetőséget latolgattak, a jegyzék elfogadását vagy elutasítását, csak egy tényezőt hagytak ki a számításaikból: a magyar munkásosztályt. A proletárdiktatúra kikiáltása váratlanul érte őket, bár a meglepetés nyilvánvaló módon nagyobb volt Párizsban, mint Franchet d'Esperey konstantinápolyi főhadiszállásán vagy Belgrádban, nem szólva Vixről, aki közvetlen közelről figyelhette az események alakulását. Az ő küldetése a jegyzék átadásával tulajdonképpen véget ért. Egy héttel később, március 28-án elhagyta Budapestet és a vezetése alatt álló misszióval, valamint a kísérő személyzet tagjaival Belgrádba érkezett.

Mindössze néhány hónapig tartózkodott Magyarországon, de lármás tevékenysége nyomán személye országszerte ismert lett, kitörölhetetlenül bevéső dött népünk emlékezetébe — negatív értelemben. Nevét a köztudat, majd nyomában a történetírás elválaszthatatlanul összekapcsolta az antant jegyzékével. Ez az eljárás tökéletesen érthető, hiszen egy sajátságos optikai csalódás folytán Vix volt *Az* antant Magyarországon. Az idézett és ismertetett források azonban — ezek számát szaporíthatnók — cáfolhatatlanul bizonyítják, hogy szerepe a jegyzék átadására korlátozódott, hogy a katonásan nyers, pattogó hangú alezredes mögött egy sokkal súlyosabb személyiség húzódott meg, az egykorú magyar közvélemény számára majdnem láthatatlanul: Clemenceau. A memoárírók szinte kivétel nélkül, részben még a mai magyar történetírás is, a valóságosnál jóval nagyobb befolyást tulajdonítanak Vixnek. A források, és nem a könnyen megmagyarázható indulatoktól fűtött jellemzések[51] alapján ítélő kutatásnak azonban el kell ismernie, hogy Vix

[47] AMG. Hongrie. Carton No 1.
[48] AMG. Journaux des marches. 26 N 89.
[49] AMG. Roumanie. Carton No 8.
[50] AMG. Journaux des marches. 26 N 89.
[51] A Magyarországon kialakított Vix-portré kontúrjait néhány erőteljes vonással *Károlyi* (Az új Magyarországért. 484—488. o.), de főként *Böhm* (Két forradalom tüzében 97—104. o.) vetette papírra. Böhmről feltétlenül el kell mondani, hogy visszaemlékezésében bölcsen elhallgatta az antanthoz fűződő titkos, de ma már bizonyítható kapcsolatait.

nem állított valótlant, amikor azt mondta egyszer Kunfinak, hogy „mindent utasításra cselekszik."[52] Akik személyesen ismerték, ellenszenves egyéni tulajdonságainak taszító hatása alatt csak rosszat, csak ártani akarást feltételeztek róla. Ezzel kapcsolatban két megjegyzést kívánunk tenni: először: tulajdonságai nem csupán reá voltak jellemzők, ezek egy győztes imperialista nagyhatalom diadalittas tiszti kasztjának tipikus vonásai; másodszor: nem lehet várni különös tiszteletet egy olyan katonától, aki parancsnokától azt a szigorú utasítást kapta, hogy Károlyit ne tekintse szuverén ország miniszterelnökének, hanem úgy bánjon vele, ahogyan egy levert, megszállt országban található hatóság vezetőjével szokásos. Talán nem szükségtelen hangsúlyozni, hogy a fenti eszmefuttatással egyáltalában nem Vix rehabilitálása, hanem csupán egy történeti személyiség valóságos helyének, nem ugyan kijelölése, de legalábbis keresése volt a célunk — objektív kritériumok alapján.

A Vix-misszió tevékenységének elemzése után összefoglaljuk főbb következtetéseinket.

1. A Vix-misszió működését megérkezésének pillanatától feloldhatatlan ellentmondás jellemezte: *formailag* az volt a feladata, hogy ellenőrizze az 1918. november 13-i katonai konvenció betartását, *ténylegesen* azonban szerepe abban merült ki, hogy el kellett fogadtatnia Károlyival az antant állandóan megújuló követeléseit, amelyeket a konvenció pontjai nem tartalmaztak.

2. A magyar kormánnyal szembeni irányvonalat tekintve ellentét volt a francia kormány és a Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokai — Franchet d'Esperey és Henrys —, valamint Vix között: amíg az utóbbiak Károlyi támogatása mellett szálltak síkra és a segítségnyújtás leghathatósabb formájának Budapest megszállását tekintették — ismert politikai megfontolásokból kiindulva —, addig Clemenceau a francia imperializmus nagyralátó céljainak követésében a lehető legteljesebb érdektelenséget mutatta a magyar belső fejlődés iránt, őt egyes-egyedül a szovjetellenes tervek realizálása és a szomszéd országokban tapasztalható szélsőségesen burzsoá nacionalista igények kielégítése érdekelte.

3. A Vix-misszió — más missziókkal összehasonlítva — alárendelt jelentőségű volt. Összetételén és létszámán kívül ezt bizonyítja az a tény, hogy a bukaresti és prágai francia katonai missziótól eltérően — ezek közvetlenül Párizstól függtek — a budapesti nem léphetett közvetlen kapcsolatba a francia kormánnyal, jelentései csak kettős szűrőn át — a belgrádi főhadiszállás és Franchet közvetítésével — juthattak el a francia fővárosba.

4. Az úgynevezett Vix-jegyzék szervesen illeszkedik egy több hónapja folytatott, a magyar polgári demokrácia iránt ellenséges politika korábbi megnyilvánulásaihoz, ezek betetőzésének minősül. Mivel azonban a kortársak nem ismerhették a Vix-misszió titkos levelezését, számukra március 20-a jelentette az antantbarát politika csődjét. Bár a magyar politikai élet robbanása amúgyis bekövetkezett volna, helytelen lenne lebecsülni a Vix-jegyzék jelentőségét, mert végeredményben az antant is hozzájárult ahhoz, hogy a március 21-i forradalmi átalakulás egyszerre legyen szocialista és nemzeti jellegű, aminek nem csekély szerepe volt abban, hogy a Tanácsköztársaság már születése pillanatában elnyerhette széles paraszti és kispolgári tömegek rokonszenvét.

5. A jegyzék időzítésével kapcsolatos feltételezések elesnek, ha figyelembe vesszük, hogy de Lobit március 19-re fejezte be a katonai előkészületeket. Nem látunk lényegi összefüggést a belpolitikai válság csúcspontja és a jegyzék átadásának időpontja között.

[52] *Garami Ernő:* A forrongó Magyarország. Leipzig—Wien, 1922. 107. o.

Ami azt a kérdést illeti, hogy volt-e szerepe az ellenforradalmi érzületű magyar arisztokratáknak a Vix-jegyzék megszületésében, vagy hogy tervezte-e Vix a jegyzék visszatartását, az általunk ismert források alapján határozott nemmel kell válaszolnunk. Azt ugyan elképzelhetőnek tartjuk, hogy Vix még Károlyinál tett látogatása előtt megismertette a jegyzék tartalmát egy-két arisztokratával, akik bejáratosak voltak a misszióhoz — március 19-én délután és este ez megtörténhetett —, de azt már nem, hogy késleltethette volna átadását. Vix beosztott volt, aki parancsot hajtott végre.

6. Végezetül egy-két szót arról, amit jelen sorok szerzője a legfontosabbnak tart! Az 1918—19-es forradalmi időszak nemcsak a magyar, hanem az egyetemes történetnek is része. A magyar kérdés 1918—19-ben — nemzetközi kérdés. Nagyon sokfelé vezetnek a szálak Budapestről, igen sokan — hivatalos körök és magánszemélyek egyaránt — kerültek akkor kapcsolatba Magyarországgal. Ha ez igaz, márpedig elfogultság nélkül bajosan vitatható ennek az állításnak az igazsága, a történetkutatásnak az eddiginél sokkalta nagyobb figyelmet kell szentelnie a nemzetközi összefüggések kimunkálásának, fel kell gombolyítania a határokon túlra, néha meghökkentően ismeretlen irányba vesző szálakat.

ШАНДОР ВАДАС.

ВИКС И КАРОЛИ

Резюме

В введении статьи показано положение армий Антанты на Балканском полуострове в конце октября 1918 г. Автор подробно анализирует распоряжение Клемансо от 7 октября, в котором он — в интересах французских великодержавных стремлений — предписал новый военный план командующему Франше Д'Эспере. По этому распоряжению Венгрии была предоставлена лишь подчиненная роль. Самая боеспособная часть антанты была направлена в Румынию.

13-го ноября Франше Д'Эспере заключил договор о перемирии с венгерским правительством под руководством графа Михая Кароли, пришедшим к власти в результате буржуазно-демократической революции 31-го октября. По этому договору венгерский административный аппарат остался в силах и на национальных территориях старой Венгрии. Французское правительство впоследствии этот договор не признало настоящим перемерием. По секретному распоряжению Клемансо от 1-го декабря Антанта не признает Михая Кароли главой суверенного правительства, лишь руководителем фактического органа власти.

В конце ноября — после таких предшествий — прибыла в Будапешт французская военная миссия под руководством подполковника Викс. Миссия прибыла, по официальному обоснованию, для контроля выполнения договора от 13-го ноября и для удовлетворения потребностей французской армии оккупировавшей южные территории Венгрии. Автор в трех этапах анализирует связи миссии с венгерским правительством. Первый период (конец ноября—начало декабря) характеризуется безусловной лояльностью со стороны Кароли, ведущего антантофильскую ориентацию и выполнением всех желаний подполковника Викс. Во второй период, во время правительственного кризиса (со второй половины декабря 1918 г. до середины января 1919 г.) начальное положение ухудшилось. По поручению стран победительниц Викс все новые, тяжелые требования ставил к венгерскому правительству М. Кароли. Эти требования все больше углубляли кризис, возникший на основе внутреполитических проблем.

Третий период деятельности миссии подполковника Викс ширится со второй половины января 1919 г. до 20-го марта. Антанта уже во время войны в тайных договорах пообещала чешской, румынской и югославской буржуазии национальные терито-

рии Венгрии. Третий период характеризуется стремлением Антанты обеспечить новые границы еще до окончательного решения парижской мирной конференции.

По указанию Антанты подполковник Викс требовал от венгерского правительства эвакуировать новые территории. Акция подполковника Викс 20-го марта являлась завершением этой политики Антанты. 20-го марта подполковник Викс передал ультимат Кароли, ноту мирной конференции от 25-го февраля, в котором требовалось создание нейтральной зоны между Венгрией и Румынией с целью устранения частых столкновений. Нейтральная зона находилась бы в французской оккупации. В эту нейтральную зону входили бы даже такие венгерские города как Дебрецен и Сегед. Этот ультимат решил судьбу уже ослабленного внутри буржуазного правительства. Венгерский рабочий класс пришел к власти.

Статья, на основе до этого не известных архивных источников, доказывает, что в официальных французских кругах существовали две точки зрения относительно Венгерского правительства Командующие балканской армией Франше Д'Эспере Де Лобит и сам подполковник Викс хотели поддерживать Кароли, так как считали его наиболее надежной силой против сил коммунизма. С другой стороны Клемансо не хотел вмешиваться в внутренние дела Венгрии. Его точка зрения оказалась сильнее.

SÁNDOR VADÁSZ:

VIX UND KÁROLYI

Resümee

Die Abhandlung zeigt uns die Lage der Entente-Balkan-Armee am Ende Oktober 1918. Ausführlich wird die Anweisung Clemenceaus vom 7. Oktober zergliedert, die im Sinne der antisowjetischen Pläne der Entente und im Dienste des französischen Grossmanchtbestrebens für den Oberkommandanten Franchet d'Esperey neue Kriegspläne vorschrieben. In dieser Anweisung fällt Ungarn nur eine untergeordnete Rolle zu, der schlagkräftigste Teil der Entente — Armee wurde nach Rumänien versetzt.

Franchet d'Esperey schloss am 31. Oktober einen Waffenstillstandsvertag mit der, in der demokratischen Revolution zur Macht gekommenen ungarischen Regierung ab, die unter der Leitung des Grafen Mihály Károlyi stand. Da diese Vereinbarung eine ungarische Verwaltung auf den alten Nationalitätengebieten ermöglichte, wurde si später von der französischen Regierung als rechtmässiger Waffenstillstandsvertrag nicht anerkannt. Laut einer geheimen Verordnung Clemenceaus vom 1. Dezember, wurde Károlyi nicht als souveränes Oberhaupt der Regierung sondern nur als Chef einer effektiven Behörde anerkannt.

Nach solchen Antezedenzien kam die französische Militärmission unter der Leitung Oberstleutnan Vix gegen Ende November in Budapest an. Die amtliche Motivierung war: die Durchführung des Vertrages vom 13. November zu kontrollieren, und die Bedürfnisse der französischen Besatzungsarmee von Südungarn zu sichern. Der Autor untersucht die Beziehungen der Mission und der ungarischen Regierung in drei Abschnitten. Den ersten Abschnitt (Ende November — Anfang Dezember) charakterisiert die loyale ententefreundliche Aussenpolitik von Károlyi, der den Wünschen Vix Genüge leistete.

In der Zeit der Kabinettkrise (Mitte Dezember 1918, bis Mitte Januar 1919) verschlechterte sich das anfangs gute Verhältnis. Vix setzte im Auftrage der Sieger immer neue und schwerere Anforderungen an die Károlyi-Regierung, und so vertiefte er noch besser die wegen der innenpolitischen Schwierigkeiten ausgebrochene Krise.

Der 3. Abschnitt der Tätigkeit der Vix-Mission, beschränkt sich auf die Zeit von der zweiten Hälfte Januars bis zum 20. März 1919. Charakteristisch ist für diesen Abschnitt: die Entente, die schon während des Krieges in geheimen Verträgen die Nationalitätengebiete Ungarns an die tschechische, rumänische und jugoslawische Bourgeoisie versprochen hatte, trachtete diese Grenzen noch vor

dem endgültigen Beschluss der Pariser Friedenkonferenz zu sichern. Sie gab Anweisungen an Vix, von der ungarischen Regierung die Räumung weiterer Gebiete zu verlangen. Diese Aktion von Vix vom 20. März setzte der Politik der Ententemächte gegen Ungarn die Krone auf. Vix übergab an diesem Tag die Note der Friedenskonferenz vom 26. Februar an Károlyi, die eine neutrale Zone zwischen Ungarn und Rumänien anordnete, um die häufigen Konflikte beider Staaten zu vermeiden. Die Zone sollte unter französische Besetzung kommen. Die neutrale Zone hätte auch solche ungarische Städte enthalten wie Debrecen und Szeged. Diese Anforderung besiegelte das Schicksal, der schon innerlich geschwächten bürgerlichen Regierung, und die ungarische Arbeiterklasse kam zur Macht.

Die Abhandlung, die sich auf bisher unbekannte archivarische Quellen stützt, beweist, dass sich in den französischen amtlichen. Kreisen, gegenüben der ungarischen Regierung zwei Standpunkte entwickelten. Die Kommandanten der Balkanarmee: Franchet d'Esperey, de Lobit, aber auch selbst Vix waren neben Károlyi, da sie in ihm ein Wehr gegen die Krafte des Kommunismus sahen. Clemenceau war gegen ihn, und wollte sich in die ungarischen Innenangelegenheiten nicht einmischen. Clemencau's Standpunk gewann die Oberhand.

ADALÉKOK AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HATÁRŐRIZETÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

Szőcs Ferenc

Hadtörténészeink a Tanácsköztársaság fegyveres erőivel foglalkozva részletesen feldolgozták a magyar Vörös Hadsereg tevékenységét, hősi harcainak történetét. Mások a Belügyi Népbiztosság Politikai Nyomozó Osztályáról, a Vörös Őrségről, a Lenin-fiúkról írtak. Arról azonban eddig alig esett szó, hogy kik és hogyan őrizték a Magyar Tanácsköztársaság államhatárait. Ezt a hiányt szeretném e tanulmány keretében — részben — pótolni.

A határrendőrség, a pénzügyőrség és a csendőrség határőrizeti tevékenysége

A határrendőrség létrehozását az 1903. VIII. tc. rendelte el. A határrendőrség — a magyar királyi belügyminiszter 1905. évi 91 000 sz. körrendelete alapján — 1906. január 13-án kezdte meg munkáját.

Az első világháború előtt a testület fő feladata a határforgalom, a határon átutazók útiokmányainak ellenőrzése, a hadköteles személyek kiszökésének meghiúsítása és a csempésztevékenység megakadályozása volt.[1]

A szerteágazó feladatok ellátására meglepően kis létszámú határrendőrséget szerveztek.

— 1906-ban a határrendőrség teljes létszáma mindössze 216 fő volt, ebből 23 fő Budapesten teljesített szolgálatot,
— 1911-ben a határrendőrség létszáma 484 fő volt,
— 1917—18-ban pedig 612 főre növekedett.[2]

Az 1906-os szervezés szerint 16 kapitányság s ezek alárendeltségében számos kirendeltség és őrség kezdte meg a munkát.

A határrendőröknek a legtöbb munkát a kivándorlók útleveleinek lekezelése adta. Azoktól az utasoktól, akiknek úticélja az Osztrák—Magyar Monarchián belül (pl: Bécs, vagy Prága) volt, nem kértek útlevelet, mert arra a Monarchián belüli utazásokhoz az első világháború előtt még nem volt szükség. Ezekkel az utasokkal a pénzügyőrök sem foglalkoztak.

[1] 1903. VIII. t. c. A határrendőrségről.; *Pavlik F.—Laky I.:* A határrendészet kézikönyve. Pátria, 1907. 3—6. o.
[2] A M. Kir. Belügyminisztérium költségvetése az 1906., 1911. és az 1917/1918. évre. A határrendőrség költségvetése és szervezése.

A HATÁRRENDŐRSÉG 1906-OS SZERVEZÉSE.

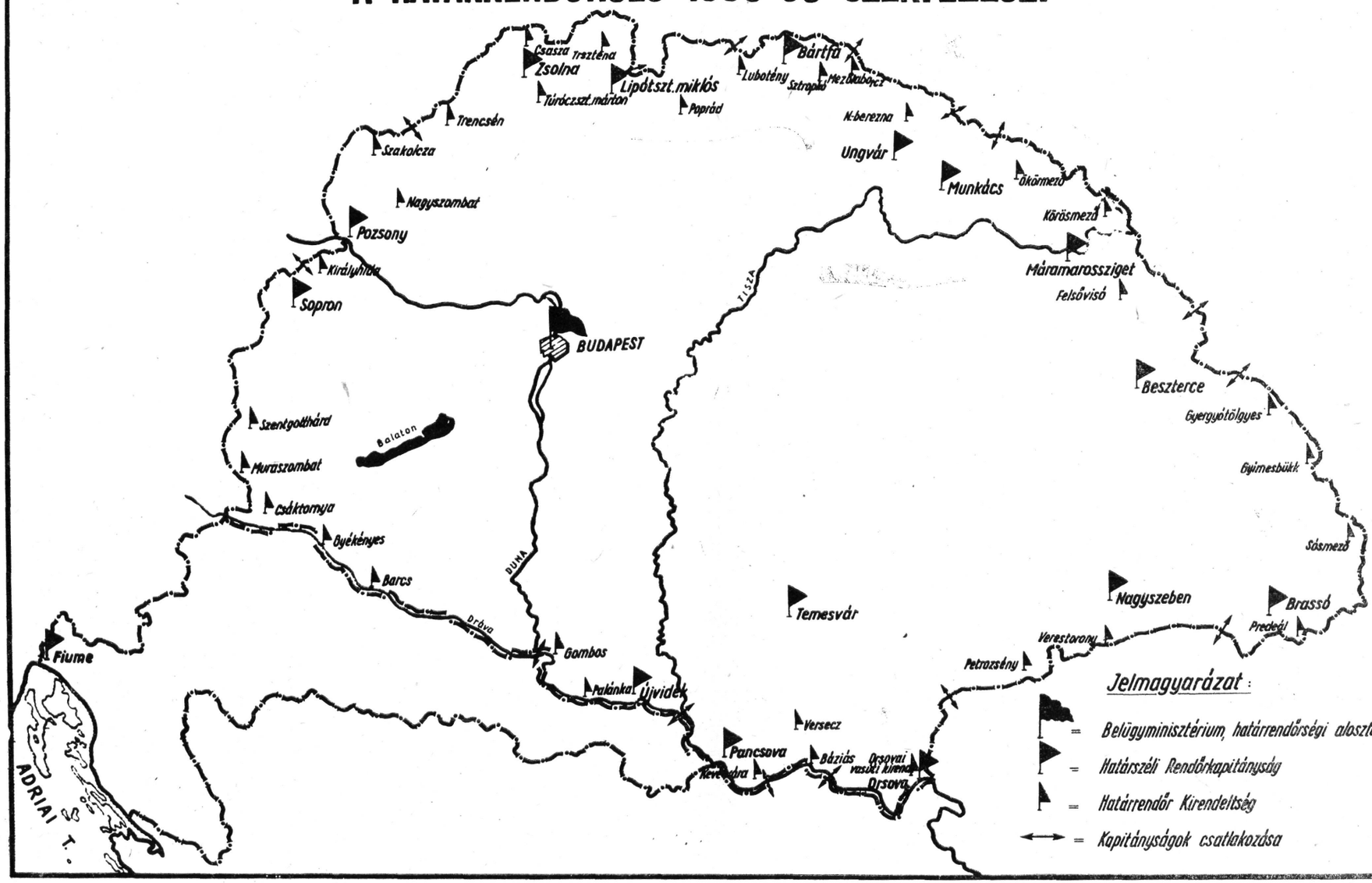

HATÁRSZÉLI RENDŐR-KAPITÁNYSÁGOK	KIRENDELTSÉGEK
1. BÁRTFA	Lubotény
	Sztropkó
2. BESZTERCZE	
3. BRASSÓ	Predeál
	Gyimesbükk
	Gyergyótölgyes
	Sásmező
4. FIUME	
5. LIPÓTSZENTMIKLÓS	Poprád
	Túróczszentmárton
6. MÁRAMAROSSZIGET	Felsővisó
	Körösmező
	Ökörmező
7. MUNKÁCS	
8. NAGYSZEBEN	Petrozsény
	Verestorony
9. ORSOVA	Orsovai vasúti kirendeltség
10. PANCSOVA	Keveváru
11. POZSONY	Királyhida
	Szakolcza
	Nagyszombat
12. SOPRON	Csáktornya
	Gyékényes
	Szentgotthárd
	Muraszombat
	Barcs
13. TEMESVÁR	Versecz, Báziás
14. ÚJVIDÉK	Gombas
	Palánka
15. UNGVÁR	Mezőlaborcz
	Nagyberezna
16. ZSOLNA	Csacza
	Trencsén
	Trsztena

1. sz. vázlat

A pénzügyőrséget hazánkban az 1848—49-es forradalom és szabadságharc bukása után hozták létre. Legfontosabb feladata mindennemű csempésztevékenység megakadályozása és a csempészek elfogása volt. A pénzügyőr alegységek rendszeres járőrszolgálatot végeztek, ily módon a határ őrizetében is hatékonyan részt vettek.

A pénzügyőrség létszáma 1889-ben 3354 fő — Horvát-Szlavóniában 838 fő — volt. A testület létszáma a későbbi évek során is csak 4000 fő körül ingadozott, ebből mindössze 1500—2000 fő látott el a határ mentén járőrszolgálatot (a többiek az ún. jövedéki szolgálatot végezték).[3]

1888-ban — a XIV. tc., a magyar—román határegyezmény végrehajtása nyomán — a román—magyar határon a csendőrség vette át a pénzügyőrségtől a határőrizeti teendők ellátását. A pénzügyőrség hatásköre ezen a határszakaszon a csempésztevékenység felderítésére és megakadályozására szűkült le.

A határőrizetet ellátó erők tehát:

— 612 fő határrendőr (1917—1918-as adat),
— 2000 fő pénzügyőr,
— 1000 fő csendőr.

Összehasonlításként említjük meg, hogy Horthy-korszakban a honvéd határvadászok létszáma elérte az ötezer főt, s tevékenységüket a több ezer fős vámőrség segítette. Pedig 1920 után az országhatár hossza sokkal rövidebb volt, mint a századforduló után!

Azok a határőrizeti erők tehát, amelyekre a győztes polgári demokratikus forradalom utáni kormány támaszkodhatott, viszonylag kis létszámúak voltak. Külön problémaként jelentkezett a fenti erők erkölcsi viszonya az új rendszerhez. Felvetődött még egy komolyabb kérdés is: a demarkációs vonalak miatti új szervezés szükségessége, de erről majd később szólunk.

Határőrizet az őszirózsás forradalom győzelme után

A központi hatalmak elvesztették az első világháborút. A katonai vereség a belső feszültségtől amúgy is telített Osztrák—Magyar Monarchia bomlását meggyorsította.

1918. október 29-én a Cseh Nemzeti Tanács bejelentette Csehország elszakadását Ausztriától s a csehszlovák állam megalakulását. Két nappal később a Szlovák Nemzeti Tanács proklamálta Szlovákia elszakadását Magyarországtól és egyesülését Csehországgal. Október 29-én a horvát tartományi gyűlés kimondta az elszakadást a Habsburg monarchiától s a csatlakozást az új délszláv államhoz, a későbbi Jugoszláviához. December 1-én az erdélyi románok is bejelentették elszakadásukat Magyarországtól.

Az Osztrák—Magyar Monarchia részekre, alkotóelemeire esett szét. Ezalatt Bécsben és Magyarországon egyaránt győzött a polgári demokratikus forradalom.

1918. november 3-án Padovában Ausztria képviselői aláírták a fegyverszünetet. November 13-án Belgrádban Károlyi Mihály megbízásából a magyar hadügyminiszter aláírta a katonai egyezményt, amely pontosan meghatározta, hol húzódjon délen a demarkációs vonal (ideiglenes határvonal). A magyar csapatoknak a Nagyszamos felső folyásától Besztercén, Marosvásárhelyen, a Marosnak a Tiszába való torkolatán, Szabadkán, Baján, Pé-

[3] A határőrizetről. Országos Pénzügyőr Parancsnokság. Év nélkül. — Kézirat.

csen keresztül a Dráva mentén egészen a szlovén határig húzódó vonaltól északra vissza kellett vonulni.

„A belgrádi szerződés hazánk északi határával kapcsolatban nem tartalmazott kikötéseket, de a magyar csapatokat Szlovákia megalakulása után északról is vissza kellett vonni. 1918. december 24-én pedig az antant a magyar kormányhoz küldött jegyzéke világosan meghatározta, hogy az északi demarkációs vonal: a Duna vonala Rimaszombatig, Rimaszombattól egyenes vonal az Ung torkolatáig, majd az Ung folyása az Uzsokdombig."[4]

Az említett két vonaltól északra, illetve délre eső területeket a közigazgatás szervei, a hadsereg és a határrendőrök viszonylag gyorsan elhagyták. Mit jelentett ez a változás a határvédelem szemszögéből nézve? A legrövidebb időn belül meg kellett szervezni a hadsereg erőiből a katonai határvédelmet a demarkációs vonal mögött mind északon, mind délen. Fokozta a feladat nehézségét az a körülmény, hogy olyan területen kellett a határvédelmet több száz kilométer hosszú szakaszon megoldani, ahol azelőtt sem határvédelemre, sem a határőrizetre nem volt szükség.

A határvédelmi egységek a hadsereg erőiből álltak, de a nemzetiségi területekről a fővárosba menekült határrendőrök közül 180 főt — Obál muravidéki kormánybiztos követelésére — a déli demarkációs vonalra vezényeltek, mint határőrizeti szakembereket.

A demarkációs vonalról, annak védelméről képet ad a 2. sz. vázlat. A demarkációs vonal védelmét ellátó alakulatokról a következőket állapítja meg Liptai Ervin:

„A demarkációs vonalat biztosító egységek sem létszámukat, sem felszerelésüket, sem pedig morális állapotukat tekintve nem feleltek meg az előttük álló feladatoknak. A katonák az imperialista háború vérzivatarában elfáradtak, harci kedvük csökkent, fegyelmük meglazult. Soraikban mind erősebbé vált a forradalmi hangulat, a polgári szociáldemokrata koalíció politikájával való szembenállás."[5]

„A katonák jelentős része tudván, hogy rövidesen úgyis leszerelik, nem sokat törődött a katonai élet szabályainak betartásával. Nagyra nőtt a szökések száma, elsősorban a fiatalkorú katonák soraiban... 1919 márciusában az átszervezéssel kapcsolatos nehézségek és sok más körülmény folytán mind a demarkációs vonalakon, mind pedig a hátországban levő alakulatoknál a legteljesebb szervezeti zűrzavar uralkodott... A demarkációs vonalakon az alakulatok gyakran összekeveredtek."[6]

Ilyen állapotok ellenére esetenként mégis sor került kémgyanús ellenforradalmárok őrizetbevételére. Az I. védőszakasz parancsnoka, Győri őrnagy jelentette Muraszombatról a Szombathelyi Katonai Állomásparancsnokságnak:

„Hobán Hugó volt osztrák főhadnagyot átadom. A vád ellene, hogy 1919. február 17-én Radkersburgból Windischgonitzba ment, ahol a magyar tábori őrsök álásáról érdeklődött. Továbbá értesülve volt a Radkersburgi támadásról, annak idejéről és a támadó csoport elosztásáról. Mindezt a délszlávoknak elárulta, benyomuló katonáinkra (magyarokra és osztrák felkelőkre) géppuskával lőtt. Erre sok tanú van. Mikl fhdgy., az osztrák felkelők volt vezetője megbízhatatlannak mondja.

[4] *Liptai Ervin:* A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1960. 21. o.
[5] A magyar Vörös Hadsereg 1919. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1959. Liptai Ervin előszava. 5. o.
[6] *Liptai Ervin:* A magyar Vörös Hadsereg harcai... 34—35. o.

A fogoly mindent tagad és igyekszik magát tisztára mosni. De a szembesített tanúk mindent szemébe mondottak.

Felhozom, hogy nevezett fhdgy-t ma jugoszláv járőrök Goritzán keresték. Ez is bizonyíték, hogy a jugoszlávok őt kémkedésre használták és miután tegnap elfogatott és nem tért vissza Radkersburgba, keresték.

Kérem az ügyben hadbírósági eljárást indíttatni..."[7]

A polgári demokratikus kormánynak azonban nemcsak az északon és délen húzódó demarkációs vonal védelmének megszervezéséről kellett gondoskodni. Megszűnt az Osztrák—Magyar Monarchia, ezért az osztrák—magyar határon életbe lépett az útlevélkényszer. A pénzügyőröknek is meg kellett kezdeniük a határon átutazóknál a vámvizsgálatot. Már pedig ezen a határszakaszon mind a határrendőrség, mind a pénzügyőrség kevés, viszonylag kis létszámú alegységgel rendelkezett. A legnagyobb erőket ugyanis a román—magyar, a legkisebb erőket pedig az osztrák—magyar határra összpontosították a századforduló után. Addig ugyanis, amíg az osztrák—magyar határon 1910-es adatok szerint mindössze 45 fő határrendőr és 567 fő pénzügyőr teljesített szolgálatot, addig a magyar—román határon 215 fő határrendőr, 1341 fő pénzügyőr és 1000 fő határőrizetet ellátó csendőr volt szolgálatban. Bár az oszták—magyar határviszonylatban említett létszámok 1917—18-ra hozzávetőlegesen (a határrendőrségnél) 60 fővel emelkedett, ilyen erők tevékenysége a kb. 300 km-es határszakaszon, ahol se nyomsáv, se műszaki berendezések nincsenek, minimális erő. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a pénzügyőrök elsősorban a vámvizsgálatot látták el a határon s csak annyiban járőröztek, amilyen mértékben azt szolgálatuk megengedte.

Ilyen minimális erővel rendszeres útiokmánykezelést, vonatellenőrzést, hatékony járőrszolgálatot és vámvizsgálatot eredményesen ellátni az osztrák—magyar határon az erők és eszközök maximális igénybevétele, tökéletes szolgálatszervezés és a két fegyveres alakulat példásan összehangolt tevékenysége esetén sem lehetséges (utóbbiról egyébként a Vörös Őrség megalakulása előtt alig beszélhetünk).

A Károlyi-kormány sokkal több gondot fordított a demarkációs vonalak védelmére, mint a határőrizet erősítésére. Az erőknek a demarkációs vonalak mögé történt összpontosítását az a tény bőven indokolja, hogy az antant nyomása nem Ausztria, hanem a demarkációs vonalak irányából jött.

Minden bizonnyal ebből a tényből fakadt, hogy nem egyesítették az osztrák—magyar határon csaknem azonos feladatokat ellátó határőrizeti szerveket sem. Így aztán a határrendőrség és a pénzügyőrség továbbra is külön törzsekkel, szolgálati szabályzattal és fegyverhasználati utasítással igyekezett feladatait ellátni — a már meglevő alegységekre támaszkodva.

A feladatok ugyanakkor megnőttek. A határrendőröknek kezelni kellett a határon átutazó minden egyes személy útiokmányait (az őszirózsás forradalom győzelme előtt csak a kivándorlók útleveleit kezelték), a megindult kishatárszéli forgalommal kapcsolatban további speciális útiokmányok kezelése várt rájuk, továbbá ellenőrizniük kellett a határon áthaladó vonatokat, végül a vámőrökkel együtt fel kellett venniük a harcot az egyre szervezettebbé váló, mind nagyobb mértéket öltő csempésztevékenység ellen.

Sokat segített volna a határmenti lakosság szervezett, széles körű bevonása a határőrizet feladatainak ellátásába.

Azonban a határrendőrség, a pénzügyőrség vezetőinek ilyen irányú terveivel, elképzeléseivel nem találkozunk. Az az érdekellentét ugyanis, amely a tőkés országok fegyveres szerveit elválasztja a dolgozóktól, gátja ilyen kap-

[7] Szombathelyi Állami Levéltár. Főispáni iratok 1919-ből. Győri őrgy. jelentése.

csolatoknak. Már pedig hazánk az őszirózsás forradalom győzelme után tőkés ország maradt, a határőrizeti szervek személyi összetétele sem változott meg.

A határrendőr tisztek magatartása pedig bőven szolgáltatott okot a lakossággal való kölcsönös együttműködés lehetetlenné tételére. Egy részük ugyanis többet törődött a dorbézolással — megbotránkoztatva az embereket —, mint a szolgálat szervezésével és ellenőrzésével. Rónai Endre hr. fogalmazóval pl. — egy ilyen görbe este után — a *Soproni Tükör* 1919. február 23-i számának „Mulat a határszéli rendőrség" című, maró gúnyt tükröző cikkében találkozhatunk. Említése méltó, hogy Rónai Endrét alig két hónappal később, embercsempészésért ítélte több évi börtönbüntetésre a forradalmi törvényszék. Inczinger József hr. fogalmazót pedig — ahogy a *Soproni Tükör a Wiener Neutstadter Zeitungra hivatkozva megírta* — azért verték meg az osztrákok, mert a tőlük elkobzott élelmiszert átvitte a határon s drága áron értékesíteni próbálta.

Nem sorolom tovább a hasonló témájú újságcikkeket, de megemlítem, hogy az Országos Levéltárban több száz oldalra terjed a határrendőr tisztek súlyosabbnál súlyosabb fegyelmi ügyeinek anyaga.

Mindebből joggal adódik a következtetés: aligha volt lehetősége a határrendőröknek és a pénzügyőröknek bevonni a dolgozókat a határőrizet ellátásába, munkájuk segítésébe.

Pedig voltak a határmenti lakosok között olyan emberek is, akik nemcsak elítélték a csempésztevékenységet, hanem tettek is ellene. Róluk írja a *Sopronvármegye* „Orvosság a csempészet ellen" című cikkében:

„A tisztességes és becsületes falusi nép maga is régóta rossz szemmel nézi a kapzsiságnak azt az elfajulását, mely a csempészetben jut kifejezésre és arra vezet, hogy mindnyájunk megélhetését problematikussá tegye. A jelek arra vallanak, hogy itt-ott kezdenek már védekezni is az elfajult, mérhetetlen mérveket öltött csempészet ellen. Darufalváról jelentik: hogy ott a lakosság két csoportra oszlott. Egy csempész és azt egy megakadályozni igyekvő csoportra.

A csempész csoport (Plechler, Köller, Vencel) nemcsak maga űzi a csempészetet, szállítja át a határon a húst, kolbászt, tojást, lisztet, zsírt, hanem Darufalván át közvetített máshonnan jövő csempészetet is elősegíti.

Ezzel szemben egy Barisitz Henrik nevű munkás vezetése alatt egy olyan csoport alakult, mely mindent elkövet, hogy a csempészetet megakadályozza. B. H. és társai éjjel-nappal szemmel tartják a községből kivezető csempészutakat. A csempészeket letartóztatják. Áruikat elszedik és azokat beszolgáltatják a községi nemzeti tanácsnak.

A napokban igen szép sikerrel dolgoztak. Nagymennyiségű marhahúst, vagy ezer tojást, fél métermázsa kolbászt és igen sok füstölt-húst szedtek el a csempészektől és hiány nélkül szolgáltatták be a nemzeti tanácsnak. A nemzeti tanács az elkobzott árukat olcsó pénzen szétosztotta a község szegényei között. A tojást 20 fillérjével, a kolbász kilóját 8 koronájával. A befolyt pénzt jótékonysági célra fordítják. Ha minden községben így járnának el, hamarosan kedvét szegnék az őrült csempészetnek, mely mindnyájunknak valóságos veszedelme."[8]

Hasonló kezdeményezésről a *Vasmegyei Hírlap* is beszámol az „Ügyes munkás" című cikkében:

„Czakó Dániel, a Szociáldemokrata Párt által a csempészés megakadályozására és a készlet felhalmozás kikutatására alakult bizottság tagja ügyes megfigyeléssel észrevette, hogy több Bécsből Budapestre irányított csomag

[8] Sopronvármegye, 1919. március 15.

nem szabályszerűen van feladva. Felbontották a csomagokat, melyekben pár ezer korona értékű cipőt találtak. A feladók: Gerő Zoltán és Török Mihály ellen megindították az eljárást."[9]

Ez az elismerést érdemlő kezdeményezés azonban nem volt széles körű s nem kapcsolódott sem a határrendőrség, sem a pénzügyőrség tevékenységéhez. Így aztán a határrendőrök, a pénzügyőrök és egyes polgári lakosok egymástól függetlenül nem sok sikerrel kecsegtető szélmalomharcot folytattak az egyre szervezettebbé váló,mind nagyobb méreteket öltő csempésztevékenység ellen.

Ha fellapozzuk a korabeli sajtót, képet kaphatunk arról, milyen tarthatatlan helyzet alakult ki ebben az időben az osztrák—magyar határon.

A *Vasmegyei Hírlap* írja:

„Egész nyugodtan külön rovatot lehetne nyitni a nap-nap után előforduló csempészet megírására; semmiféle fáradtság, áldozat, büntetés nem riasztja vissza ezeket a sötétben bújkáló elemeket bűnös üzelmeiktől."

„Soha még ilyen nagy arányokban nem folyt a csempészés mint most... vállalkozó mindig akad."[10]

A határőrizeti szervek tehetetlenségétől a csempészek vérszemet kaptak: 1919 januárjában „... a határrendőrség radafalvi laktanyáját osztrák csempészek megtámadták és nagy lövöldözés közepette az ablakokat beverték..."[11]

A csempészet egyébként akkoriban nem járt nagyobb kockázattal. A csempészésért kiszabott bírságok meglepően alacsonyak voltak. A várható nyereség annál gazdagabb volt. A korabeli sajtó számos cikkben mondta el, milyen következményekkel járt az esetleges lebukás:

„Treiszler Ferenc bécsi lakos 6,5 kgr. lisztet, tojást, zsírt és húst akart kivinni. 15 koronára büntették."

Szilágyi Lajos mozdonyvezető... 11 kgr. szalonnát és 5 kgr. lisztet akart kicsempészni... 2 napi elzárásra és 50 korona pénzbüntetésre ítélték."[12]

Ilyen enyhe felelősségrevonás senkit se rettentett vissza a csempészéstől!

Az sem segítette a csempésztevékenység ellen folytatott harcot, hogy egyes csempészeknek esetenként tekintélyes védelmezői akadtak. Bőhm Vilmos mondja el Vix alezredesről, az antant magyarországi megbízottjáról az alábbiakat.

„A fegyverszünei bizottság február 8-i ülésen a következő, Vixék moralitására jellemző eset került szóba:

Napirend előtt a bizottságnál megjelent három detektív, akik előadták, hogy Hajtás Juon nevű egyén folyó hó 1-én a központi pályaudvaron Bukarestbe akart utazni és amikor a detektívek igazolásra szólították fel és csomagjainak felbontását követelték, három csomagját szó nélkül felbontotta, de a negyedikről azt mondta, hogy a pályaudvaron levő Mabiller francia őrnagyé és a kulcs is nála van. Mabiller őrnagy azonban sem a táskáról, sem Hajtás Juon úrról nem tudott. Miután a táskát felnyitották, abban három és félmillió korona értékű román, angol, orosz és osztrák—magyar pénzt és csekkutalványokat találtak.

Később Mabiller őrnagy jelentkezett és egyszerre már tudott a pénzről, amely állítólag a párizs—bukaresti vonat megindításához szükséges pénzügyletek lebonyolítása céljából küldetett Budapestre. Erre vonatkozó írást mutatott fel és kijelentette, ha a pénzt azonnal vissza nem adják, Párizsban fog interevniálni.

[9] Vasmegyei Hírlap, 1919. február 15.
[10] Vasmegyei Hírlap, 1919. január 14., február 14.
[11] Vasmegyei Hírlap, 1919. január 25.
[12] Vasmegyei Hírlap, 1919. február 14., 15.

Néhány nappal később a derék Vix alezredes interveniált a pénz kiadatása ügyében, noha a magyar hatóságok megállapították, hogy a lefoglalt összeg nem hivatalos pénz, hanem magáncélokra, a vám hatóságok megkerülésével, akarták kicsempészni.

Végül álljon itt Vix február 9-én kelt, 932/2. számú átiratának egy részlete, amely élénk fényt vet arra, hogy milyen védelemben részesültek az árdrágítók és élelmiszercsempészek a hírhedt alezredes részéről.

Egy budapesti kereskedőt csalásért, árdrágításért és csempészetért pörbe fogtak a magyar hatóságok. A kereskedő üzleti összeköttetésben állt Vixékkel és panasszal fordult a pörbe fogás ellen — Vixhez. Erre vonatkozóan Vix úr a következőket írja:

«Megengedhetetlennek tartom, hogy csalónak nevezzenek egy szállítót, akit a francia katonai közigazgatás megfelelő információ beszerzése után a francia csapatok ellátásával megbízott, hogy a magyar hatóságoktól magát ilyen módon függetlenítse.

A francia katonai hadbiztosság ebbeli tevékenységét továbbra is folytatni fogja: amennyiben a magyar hatóságok bármily tekintetben ez ellen nehézségeket gördítenek, ezt mint a fegyverszünet feltételének a megsértését a francia főparancsnoksággal azonnal közölni fogom... Különösen nem tűrhetem, hogy büntetésekért pénzbírságokkal sújttassanak ezen szállítók, vagy bármely más módon üldöztessenek, mint ahogy ezt nekem jelezték»"[13]

A Magyar Tanácsköztársaság a határőrizet terén, ugyanúgy mint minden más területen, súlyos örökséget vett át a polgári kormánytól.

A Vörös Őrség megalakulása, a határőrizettel és a határvédelemmel kapcsolatos fontosabb intézkedések

A Magyar Tanácsköztársaság nemzeti történetünk kiemelkedő szakasza. 1919. március 21-én győzött hazánkban a proletárdiktatúra. 133 nap rövid idő, mégis mennyi mindenre jutott belőle! A hatalom jogos birtokosának, a magyar munkásosztálynak volt ereje új államhatalmi szerveket teremteni, társadalmi tulajdonba venni a termelési eszközöket, s közben fegyverrel védelmezni a hazát a burzsoá intervenciósok ellen.

1919. március 26-án — alig néhány nappal a forradalom győzelme után, — megjelent a belügyi népbiztos I. számú rendelete a Vörös Őrség felállításáról. A rendelet szerint:

1. §.

„A Magyar Tanácsköztársaság belső rendjének megalapozása és fenntartása a Vörös Őrség feladata.

A Vörös Őrség egyben a Vörös Hadseregnek kiegészítő részét képezi és tagjai bármikor hadiszolgálatra rendelhetők, illetve a Vörös Hadseregbe áthelyezhetők...

A Vörös Őrség felállításával egyidejűleg az összes rendőri vonatkozással bíró karhatalmi alakulatok megszűnnek.

2. §.

A Vörös Őrség közvetlenül a belügyi népbiztos alá van rendelve...

13 *Bőhm Vilmos:* Két forradalom tüzében. Budapst, Szikra, 1946. 102—103. o.

9. §.

A jelenlegi karhatalmi alakulatok egész személyzete rendelkezési állományba helyeztetik; ezeknek illetményei 1919. április hónapra a jelenlegi szabályok szerint utalványozandók; az alkalmazottak jelentkezetteknek tekintetnek és átvételüknél a jelen rendelet szabályai mérvadók. A szükséges létszám toborzás útján lehetően a szervezett munkásság köréből biztosítandó, akiknél a testi alkalmasságon kívül főleg a rátermettség irányadó."[14]

Ezen a napon — Landler Jenő belügyi népbiztos aláírásával — távirat érkezett valamennyi határmenti megye direktóriumának elnökéhez: „A határrendőrség... a belügyi népbiztos rendelkezése alatt áll, szolgálatát az irányítja."

A pénzügyőrségre vonatkozóan a Forradalmi Kormányzótanács LXXXI. számú rendelete a következőkben rendelkezett:

1. §.

„Minthogy a belügyi népbiztosságnak I. B. N. számú rendelete szerint a Vörös Őrség felállításával egyidejűleg az összes rendőri vonatkozással bíró karhatalmi alakulatok megszűntek, a pénzügyőrség ezen túl nem karhatalmi alakulat, hanem jövedéki ellenőrző szolgálatra, illetőleg a pénzügyi népbiztosság által meghatározott teendők ellátására rendelt fegyvertelen testület, amelynek tagjai az egyéb állami alkalmazottakkal egy tekintet alá esnek.

2. §.

A pénzügyőrség fegyverzetét, lőszerkészletét és »János« elnevezésű őrhajóját, valamint még ki nem osztott egyenruha készletét nyolcz nap alatt a Vörös Őrség legközelebbi parancsnokságának elismervény ellenében át kell adni.

3. §.

A jövedéki ellenőrző teendők csökkenése folytán az ideiglenes minőségű (eddig állandóan felvéve nem volt) összes pénzügyőrök, valamint azok a végleges minőségű pénzügyőri közegek is, akik 30. életévüket még be nem töltötték, tovább a »János« és »László« elnevezésű két őrhajó személyzete — szolgálati beosztásukra való tekintet nélkül — rendelkezési állományba helyeztetnek és a belügyi népbiztosságnak I. B. N. számú idézett rendeletében meghatározott feltételek mellett a Vörös Őrség (esetleg a ruszin Vörös Őrség) létszámába mennek át.

Nem esnek a rendelkezés alá azok a végleges minőségű pénzügyőri közegek, akiknek rokkantsági igazolványuk vagy legalább egy évi hadiszolgálatuk van.

A pénzügyőrség többi tagjai a Vörös Őrségbe vagy a Vörös Hadseregbe belépni nem kötelesek és abba csak akkor vehetők fel, ha önként jelentkeznek.

4. §.

A pénzügyigazgatóságok kötelesek a 3. §. értelmében rendelkezési állományba helyezett pénzügyőrök névjegyzékét három nap alatt a Vörös Őrség

[14] Belügyi Népbiztosság I. B. N. rendelete. (Tanácsköztársaság, 1919. 5. szám.)

(illetőleg a ruszin Vörös Őrség) illetékes parancsnokságának rendelkezésére bocsájtani . . ."[15]

A Vörös Őrség tehát egyesítette a határőrizetet végző összes erőket! A határőrizeti feladatokat ellátó vörös őr alegységek beosztottai határrendőrökből, pénzügyőrökből, csendőrökből s toborzott önkéntesekből (szegényparasztokból, zsellérekből, ipari munkásokból) álltak.

Míg a magyar Vörös Hadsereg katonái a fronton harcoltak, addig a Vörös Őrség éberen őrizte hazánk határait. Tevékenységével az első magyar proletárdiktatúra nagy ügyét szolgálta. Eredményei elsősorban a munkás és paraszt önkéntesek s a politikai megbízottak önfeláldozó munkájának köszönhetők.

1919. június 4-én a Vörös Őrség Országos Parancsnoka — a végrehajtószolgálat eredményeit és hiányosságait értékelve — a határőrizet megszilárdítása érdekében fontos utasítást adott ki:

„. . . elrendeljük, hogy a kerületi parancsnokság . . . a határon — megfelelő helyeken — állítson fel rajokat, ezen rajok felügyeleti körletét állapítsa meg . . .

Állandó járőrszolgálat rendszeresítendő olyképpen, hogy az egyes rajok egymással szoros összeköttetésben álljanak és észleleteiket egymással kicseréljék. A határon elhelyezett azon rajokon kívül a megye területén elhelyezett vörös őrségek is tartoznak gondot fordítani a csempészet meggátlására és e célból külön parancsban utasítandók azzal, hogy észleleteiket a határon elhelyezett vörös őrségi alakulatokkal esetről-esetre közöljük.

. . .ezen rendeletünkben lefektetett irányelvek figyelembevétele mellett tett intézkedéseiről tegyen ide részletesen jelentést."[16]

A megyei parancsnokok haladéktalanul intézkedtek. Új alegységeket állítottak fel az osztrák—magyar határ mentén. Erről a lázas ütemben folyó szervező munkáról — s a határőrizet erősödéséről — bizonyos képet adnak az alábbi jelentések:

A Zalamegyei Vörös Őrség parancsnoka jelenti fölöttesének, a szombathelyi kerület parancsnokának július 10-én:

„Kapca községben volt határrendőrökből 7 fős rajt állítottunk fel. Alsólendván ugyancsak volt határrendőrökből 7 fős rajt állítottunk fel."[17]

A nagykanizsai ezredparancsnok jelenti a szombathelyi kerület parancsnokának július 12-én: „. . . a csempészet megakadályozására szükséges intézkedéseket a rendeletben foglaltak szerint megtettem . . . Murakeresztúron, Molnáriban, Tóthszerdahelyen, Letenyén, Rátkán, Felsőszemenyén és Dobriban rajokat kijelöltem!"[18]

A soproni ezredparancsnok jelenti július 11-én:

„2 hónap óta, amióta a katonai alvédőszakasz vette át a hatósági területemen a határmenti biztosítószolgálatot, a határszélen szolgálatot teljesítő közegek létszáma tetemesen felemeltetett vörös katonák által . . . a határőrizési szolgálat a jelenlegi állapotában kielégítő".[19]

[15] A Kormányzótanács LXXXI. számú rendelete: (Vörös Őrség, 1919. 5. szám. 423—424. o.)
[16] Szombathelyi Állami Levéltár. Vörös Őrség iratanyaga. A Vörös Őrség országos parancsnokának intézkedése csempészet megakadályozása tárgyában. 103/1919.
[17] Szombathelyi Állami Levéltár. Vörös Őrség iratanyaga. A Zalaegerszegi Vörös Őrség parancsnokának 1919. július 10-i jelentése a csempészet megakadályozása tárgyában kiadott intézkedésre.
[18] Szombathelyi Állami Levéltár. Vörös Őrség iratanyaga. A Nagykanizsai Vörös Őrség parancsnokának 1919. július 12-i jelentése a csempészet megakadályozása tárgyában kiadott intézkedésre. 1246/1919.
[19] Szombathelyi Állami Levéltár. Vörös Őrség iratanyaga. A Soproni Vörös Őrség parancsnokának július 11-i jelentése. 443/1919.

1919 júniusában, az osztrák—magyar határ őrizetének további erősítése érdekében kordonezredek felállítására adott utasítást a Vörös Őrség országos parancsnoka. Ennek végrehajtására azonban már sem erő, sem idő nem volt.

A határvédelemmel kapcsolatban ugyancsak több intézkedés született.

1919. május 11-én — déli irányból várható támadásra készülve föl — a hadügyi népbiztosok úgy döntöttek, hogy:

„Az ország demarkációnális vonalain csak a legszükségesebb erők hagyandók meg, melyeknek feladata a megfigyelőszolgálat és az ellenség előnyomulásának hosszú ideig való késleltetése. Az összes ekként felszabaduló erők a Duna—Tisza között előrenyomuló ellenség ellen támadólag alkalmazandók."[20]

Május 15-én a Hadseregparancsnokság 510/309—1919. sz. rendeletével párhuzamosan a Vörös Őrség országos parancsnoka intézkedett a Vörös Őrség átszervezésére. Az említett rendelet többek között az alábbi feladatokat körvonalazta:

„Az összes karhatalmi szerveknek legintenzívebb kihasználása és céltudatos együttműködésük érdekében... Szándékom:

...A hadsereget tehermentesíteni akként, hogy a demarkációnális vonal mentén a megfigyelő és biztosító szolgálatot az e célra szervezendő vörös őr alakulatok veszik át."[21]

A fenti intézkedések végrehajtása nyomán mind az északi, mind a déli demarkációs vonalon a Vörös Őrség vette át a Vörös Hadseregtől a katonai határvédelmet.

A vörös őr határvédelmi kerületek szervezése a következő volt:

Alárendelve a Vörös Hadsereg
- fehérvári hadtestjének
  1. sz. *Kaposvári Határvédelmi Kerületparancsnokság.*
     Területe: a Dunától Gyékényesig.
     Tervezett állomány: 14 törzstiszt, 76 tiszt, 291 altiszt, 1732 fő őrszemélyzet.
  2. sz. *Zalaegerszegi Határvédelmi Kerületparancsnokság.*
     Területe: Gyékényestől az osztrák határig.
     Tervezett állomány: 16 törzstiszt, 104 tiszt, 388 altiszt, 2220 fő őrszemélyzet.
  3. sz. *Győri Határvédelmi Kerületparancsnokság.*
     Területe: az északi Duna-vonal.
     Tervezett állomány: 16 törzstiszt. 134 tiszt, 485 altiszt, 2708 fő őrszemélyzet.
- ceglédi hadtestjének
  4. sz. *Kecskeméti Határvédelmi Kerületparancsnokság.*
     Területe: a Duna—Tisza köze.
     Tervezett állomány: 16 törzstiszt, 134 tiszt, 388 altiszt, 2220 fő őrszemélyzet.

A határvédelmi kerületek egyenként 3—4, összesen 16 határvédelmi zászóaljra tagozódtak. (A kerületek elhelyezését a 2. sz. vázlat mutatja.)

A vörös őr határvédelmi kerületek tehát a Vörös Hadsereg említett hadtestparancsnokságainak alárendeltségében látták el feladataikat.

[20] Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL.) Tanácsköztársaság Iratai 47. csomó. Idézi: A Magyar Vörös Hadsereg, 1919. 277. o.
[21] HL. Tanácsköztársaság iratai. 46 csomó.

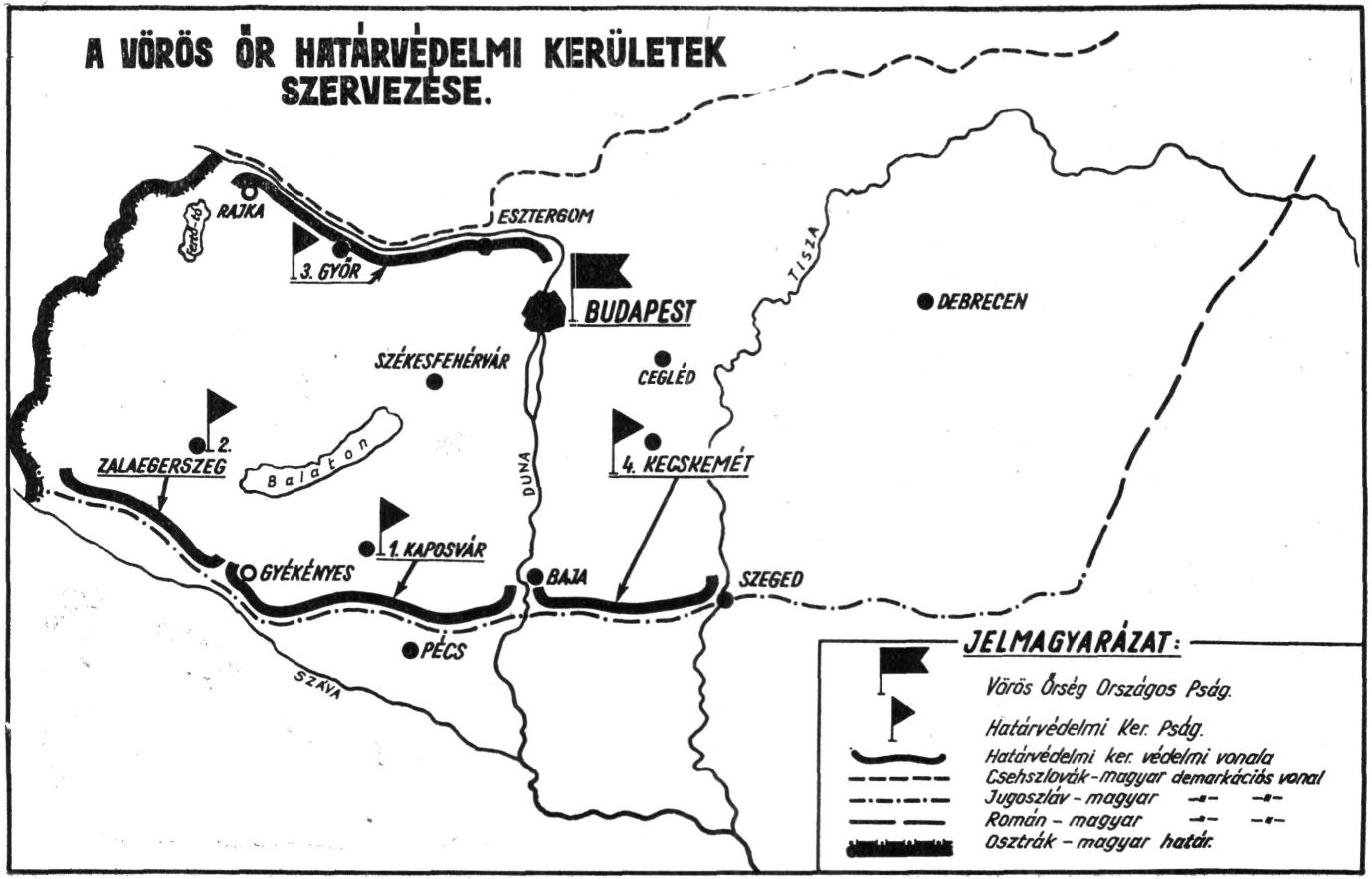
A VÖRÖS ŐR HATÁRVÉDELMI KERÜLETEK SZERVEZÉSE.
RAJKA
ESZTERGOM
3. GYŐR
BUDAPEST
TISZA
DEBRECEN
SZÉKESFEHÉRVÁR
CEGLÉD
2. ZALAEGERSZEG
Balaton
DUNA
4. KECSKEMÉT
1. KAPOSVÁR
GYÉKÉNYES
BAJA
SZEGED
PÉCS
SZÁVA
JELMAGYARÁZAT:
Vörös Őrség Országos Pság.
Határvédelmi Ker. Pság.
Határvédelmi ker. védelmi vonala
Csehszlovák-magyar demarkációs vonal
Jugoszláv - magyar
Román - magyar
Osztrák - magyar határ.

2. sz. vázlat

Határőrizet és határvédelem. Harc a gazdasági blokád ellen

A határőrizet és a határvédelem kérdésével a Vörös Őrség Országos Parancsnokság VI. sz. határszéli osztálya foglalkozott. Az osztály feladatait az országos parancsnok az alábbiakban határozta meg:

„1. Az ország határán, a demarkáczionális vonalon átkelők figyelése s az ott felmerülő fontosabb mozzanatokról és eseményekről tájékozás szerzése.

2. Mindennemű (katonai és polgári) kémkedés megakadályozása, kémek letartóztatása, katonai hírszerzésben közreműködés.

3. Szökésben levő, nyomozott, bűncselekménnyel gyanúsított egyéneknek határátkelésben való megakadályozása és letartóztatása.

4. Útlevél megvizsgálással járó összes teendők.

5. Külföldre vagy ellenséges megszállás alatt levő területekre történő mindennemű csempészet megakadályozása, ideértve a valuta védelmi intézkedések végrehajtását is.

6. Határőrizettel kapcsolatos katonai teendő ellátásánál való közreműködésre vonatkozó ügyek."

A szó mai értelmében vett határőrizet 1919-ben csak az osztrák—magyar határon volt. A demarkációs vonalak mögött már katonai határvédelmet láttak el a határvédelmi kerületek.

A határőrizet fő feladatának az útiokmányok kezelését, a határforgalom ellenőrzését, a pénz és árucsempészés megakadályozását tekintették. Ezzel kapcsolatban bőven volt tennivalója a vörösőröknek.

Számos tőkés és arisztokrata szerette volna külföldre „menteni" féltve őrzött vagyonát. Mások a közellátási nehézségeket kihasználva akartak meggazdagodni. Élelmiszer—csempészettel próbálkoztak, hogy a húst, zsírt lisztet, tojást Ausztria éhező lakosságának méregdrágán eladva onnan iparcikkeket hozzanak be hazánkba s azt a feketepiacon értékesítsék. Átjáróháznak tekintették az osztrák—magyar határt azok az ellenforradalmár tisztek, az úgynevezett „fehér futárok", akik nemcsak összeköttetést biztosítottak a Bécsben és Szegeden szervezkedő csapatok között, hanem esetenként vezető, irányító, vagy kezdeményező szerepet játszottak a magyarországi proletárdiktatúra-ellenes szervezkedésben.

De a Vörös Őrség határőr alakulatai helytálltak. Igyekeztek elfogni, a forradalmi törvényszék elé juttatni a határsértőket.

Levéltáraink anyaga nagyon keveset mond erről, de a korabeli sajtó írásai számos esetben megörökítették ennek a hősi harcnak az emlékét.

A *Sopronvármegye* írja:

„Határrendőrök és csempészek halálos harca Császárfalun. Vasárnap éjjel a határrendőrség lándzsári kordonőrségének 5 embere... körútra indult... hogy... csempészeket fogjon, akik az éj leple alatt akarták kiszállítani a nálunk is szűken levő élelmiszert... Császárfalu közelében találkoztak is egy ilyen gyalogszeres csempésző karaván nal. A csempészek negyvenen voltak s majdnem mindegyikük fegyveres. A határrendőrök felszólították őket, hogy álljanak meg. Válaszképpen a csempészek kétszer rálőttek a határrendőrökre, akik szintén lőttek... Amikor a lövések eldördültek, a csempésző társaság elszórva minden élelmiszert, futásnak eredt..."[22]

A *Soproni Vörös Újság* írja „Csempészek a forradalmi törvényszék előtt" című cikkében: „A csempészeket, akik tegnap állottak a forradalmi törvényszék előtt, még (április) 27-én éjjel fogták el a Kaboldi határban, ugyanazon az éjjel, amikor a soproni karhatalmi parancsnokság politikai osztályának

[22] Sopronvármegye, 1919. március 25.

megbízottai a vörös őrökkel együtt az Alf ügyben Kaboldon megindították a nyomozást. A nyomozók nagyobb mennyiségű húst, baromfit, tojást találtak a malomházai és hangató-utcai csempészeknél, akiket letartóztattak és behoztak a törvényszék épületébe..."[23]

„Egy mázsa élelmiszer" című cikkében:

„Fertőszentmiklóson tegnap (május 31.) délben több hivatásos csempészt feltartóztattak a vörös határőrök. Egy mázsa lisztet, tojást és más élelmiszert vettek el tőlük."[24]

1919 májusának utolsó napjaiban több — a határőrizettel foglalkozó — jelentés érkezett a Vörös Őrség Országos Parancsnokságra. Hangjuk, mondanivalójuk egyaránt aggasztó.

Néhány osztrák viszonylatú Vörös Őr alegység munkáját bizottság vizsgálta felül. Az ellenőrzés tapasztalatairól — többek között — az alábbiakat jelentették:

„Nádkút:: Parancsnokkal együtt 12 fő. Szolgálat-érdekében a létszám 20 főre volna emelendő. Őrség az iránt már korábban előterjesztést tett. Ruha, lábbeli és fehrénemű pótlására van szükség. Őrség képviseletében Szalánci vörösőr panaszt emel a parancsnok ellen visszaélések miatt. Csempészekkel összejátszik. Rendetlenség tapasztaltatott mindennemű iratkezelésben. Elkobzott élelmiszerek elszámolása teljesen hiányzik. Iratokat nem lehetett feltalálni. Elszámolásra kötelezendő. Parancsnokságtól való elmozdítását és ellene vizsgálat elrendelését kértem táviratilag főparancsnokságtól..."[25]

Politikai nyomozók folytattak vizsgálatot a savanyúkúti Grimm-szanatórium Ausztriába szökött gazdái sötét ügyeinek felderítésére. Jelentésük néhány részlete:

„A Savanyúkúton levő Grimm-szanatórium burzsoá szöktető üzelmei tényleg megfelelnek a valóságnak. Érintkezésbe léptünk Savanyúkúton és Sopronban megbízható és hivatalosan működő elvtársakkal, akik azt állítják, hogy ez tényleg megtörtént, illetve megtörténhetett... azonban, hogy hány esetben és kiket szöktetett át Grimm Ausztriába, nem tudják...

Grimmék, akik osztrák állampolgárok voltak, körülbelül 4 héttel ezelőtt maguk is átszöktek Ausztriába..."[26]

A Vörös Őrség Országos Parancsnokságon az idézett és más jelentéseket s a személyesen végrehajtott ellenőrzések tapasztalatait értékelve megállapították:

„Sopron vármegyének úgyszólván minden községből nagymérvű csempészet folyik s átlagos becslés szerint hetenként 300—400 csempész lépi át az osztrák határt."

Hogyan kerülhetett erre sor?

Az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlásáig az Ausztria és Magyarország közötti utazásokhoz útlevélre nem volt szükség. A pénzügyőrség sem látott el ezen a határszakaszon vámvizsgálattal kapcsolatos feladatokat. Az őszirózsás forradalom győzelme után életbe lépett az útlevélkényszer az osztrák—magyar határon, s a pénzügyőrség is megkezdte a vámvizsgálatot, de a feladatok ellátásához csak kevés, viszonylag kis létszámú alegységekkel rendelkeztek.

[23] Soproni Vörös Újság, 1919. május 4.
[24] Soproni Vörös Újság, 1919. június 1.
[25] Szombathelyi Állami Levéltár. Vörös Őrség iratanyaga. Vas megyei kordonőrségek (Nádkút, Pinkafő, Borostyánkő) megvizsgálása. 910/1919.
[26] Szombathelyi Állami Levéltár. Vörös Őrség iratanyaga. *Bruck József, Miklós Sándor* hadügyi politikai nyomozók 1919. június 1-i jelentése. 9073/1919.

A Vörös Őrség Országos Parancsnokság intézkedései nyomán sikerült ugyan az osztrák—magyar határt őrző Vörös Őr őrsök létszámát (önkéntesekkel, volt határrendőrökkel, volt pénzügyőrökkel s esetenként volt csendőrökkel) bizonyos mértékben emelni, új alegységek megszervezésére azonban már alig volt lehetőség. Élet-halál harcát vívta az intervenciósok és az ellenforradalmi lázadók ellen az első magyar proletárdiktatúra, ezért az erők zömét a frontra és a Vörös Őrség karhatalmi alakulataihoz irányították.

A volt határrendőr tiszteknek — már pedig az alegységparancsnokok többsége közülük volt — csak egy része teljesítette becsülettel feladatát. Mások együttműködtek az ellenforradalmárokkal, a csempészekkel.

Számos pénzügyőr vonakodott belépni a Vörös Őrségbe. Akik beléptek, azok sem dolgoztak mind szívvel-lélekkel.

A határ résmentes lezárását elősegítő korszerű technikai eszközök még nem voltak ismeretesek, ezért nem állhattak a Vörös Őrség rendelkezésére. Az osztrák—magyar határon tehát sem nyomsáv, sem műszaki zár, sem technikai jelzőeszközök nem voltak.

Az osztrák határőrizeti szervekkel a Vörös Őrségnek nem volt módja együttműködni. Azok többé-kevésbé nyíltan segítették a határ átlépésében az ellenforradalmárokat, a fehér futárokat, az Ausztriába igyekvő tőkéseket, földbirtokosokat.

A Vörös Őrség országos parancsnoka — mint már láttuk — június 4-én intézkedett a határőrizet erősítésére. Ezt az említett tények követelték meg. A munka eredményességét nem könnyű feladat felmérni. Arra már utaltam, hogy az intézkedés további alegységek felállítását eredményezte s hogy a Vörös Őrség soproni parancsnoka milyen pozitív módon értékelte a határőrizet hatékonyságát. Mindez arra utal, hogy a határőrizet eredményessége fokozódott.

Arra azonban már nincs lehetőségem, hogy a határőrizet eredményességét a számok tükrében (elfogások és bűntetlen határsértések száma, ezek aránya stb.) értékeljem, mert 1919-ben ilyen kimutatásokat sem a megyei Vörös Őr Parancsnokságokon, sem az Országos Parancsnokságon nem készítettek!

A Vörös Őrség határőrizeti tevékenységéről részletes statisztikai adatok tehát — sajnos — nem állnak rendelkezésünkre. A szombathelyi levéltárban levő — viszonylag gazdag — iratanyag határsértők elfogásával nem foglalkozik.

Mind ez az anyag, mind a Párttörténeti Intézet Archívuma, mind az Országos Levéltár anyaga tartalmaz azonban számos kimutatást a vörösőrök által elkobzott csempészárúról. Ennek nagy mennyiségéből a határőrizet javulására következtethetünk.[27]

A határőrizet eredményességére a sajtó, a határmenti lapok cikkeiből ugyancsak vonhatunk le következtetéseket. Néhány érdekesebb cikk egyben képet is ad arról, milyen határsértőkkel volt dolga a vörösőröknek:

„Pénzcsempészeket vittek Budapestre.

A letört kapitalizmus volt profitlesői nem tudnak belenyugodni a mai állapotba, amelyben csak munkával lehet kenyeret keresni s tisztességesen megélni. Ezért minden módot felhasználnak arra, hogy megdöntsék a proletáruralmat. Egyik eszköze ennek az aknamunkának a kékpénz elrejtése, sőt kicsempészése. Soproni kapitalisták minduntalan megkísérlik a határon átsétálni a nehéz ezresekkel, kapzsiságuk merésszé teszi őket s nem okulnak

[27] Szombathelyi Állami Levéltár. Vörös Őrség iratanyaga. Kimutatás elkobzott csempészárukról.; Párttörténeti Intézet (a továbbiakban PI.) Archivuma. A II. 2/79., 18/32.; Országos Levéltár (a továbbiakban: OL.) F. N. VII. oszt. 1919—1968.
Idézi L. *Nagy Zsuzsa:* Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon 1919. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1961. 122. o.

egymás kárán, pedig a vörös őrök ébersége miatt, legtöbbnyire rajtavesztenek.

A múlt napokban Pollák Ottó soproni ékszerész akart a Lajta hídján átmenni. A vörös határőröknek azt mondta, nincs nála pénz, csak 600 korona. Megmotozták s a lábszárvédőjében 70 db. ezrest találtak, kék bankjegyekben. A szökni akaró kereskedőt behozták a soproni törvényszékre, innen azonban Budapestre küldték, mert a Belügyi Népbiztosság rendelete szerint a szökni akarók és pénzcsempészek a budapesti forradalmi törvényszék előtt felelnek bűneikért.

Rosner Márkus lengyel házalót Savanyúkúton fogták el a vörösök. Háromszáz korona kékpénz volt nála, meg egy kenyér. A vörösök felvágták a kenyeret, amelybe 30 ezer korona volt belesütve. Rosnert is elszállították Budapestre."[23]

„Elfogott pénzcsempész.

Bőhm Károly politikai nyomozó elvtárs tegnap délután Savanyúkúton elfogott egy pénzcsempészt, aki 16 770 koronával át akart szökni a határon. A csempészt letartóztatta, a pénzt pedig beszállította Sopronba, a pénzügyi népbiztoságnak."[29]

„Hogy jár a csempész?

Átlőtt lábbal, betegen fekszik a szombathelyi tartalékkórházban Ruff János fürstenfeldi gazda, aki gabonát akart átcsempészni a határon. A Vörös Őrség rajtacsípte, akkor azonban futásnak eredt, mire rálőttek. A golyó a lábába ment, behozták Szombathelyre s megindították elene az eljárást."[30]

A végrehajtó szolgálatot ellátó alegységek számának növekedéséből, a Vörös Őrség soproni parancsnokának idézett értékeléséből, az elkobzott csempészáru nagy mennyiségéből s a határsértők elfogását ismertető újságcikkekből arra következtethetünk, hogy a határőrizet megszilárdítása érdekében hozott intézkedések hatékonyak voltak.

Mégsem vonhatunk le az elmondottakból olyan következtetést, hogy a Vörös Őrség határőrizeti feladatainak maradéktalanul eleget tett. Azok a tényezők ugyanis, amelyekre a határőrizet nehézségeivel kapcsolatban már utaltam, továbbra is negatív hatással voltak.

Így aztán a csempészeknek csak egy részét sikerült elfogniuk a vörösőröknek. A széles körű, helyenkint tömeges méreteket öltő csempésztevékenység felszámolása a rendelkezésükre álló erőkkel és eszközökkel nem volt lehetséges!

Részben az osztrák—magyar határon át, részben azt megkerülve, Jugoszlávián át közeledtek az ellenforradalmi komité fehér futárai. A határon való bűntetlen átjutásuk csak esetenként volt velük összejátszó volt határrendőr tiszteknek köszönhető. Az esetek többségében erre nem volt szükségük! Ausztria rendőrsége ugyanis a komitét hatékonyan segítette. Schober, a rendőrség elnöke, Brandl főtanácsos és Veigl elnökségi titkár biztosították a tisztek utazásához szükséges igazoló iratokat, engedélyeket.[31] A tisztek tehát a határátlépéséhez szükséges okmányokkal el voltak látva. Egyébként többnyire térkép és iránytű segítségével, „erdőkön, patakokon, vadaskerteken" keresztül járták a határt.[32] Átjutásukat a Vörös Őr alegységek alacsony lét-

[28] Soproni Vörös Újság, 1919. június 5.
[29] Soproni Vörös Újság, 1919. június 15.
[30] Vasi Vörös Hírlap, 1919. június 25.
[31] *Hefty Richard:* Adatok az ellenforradalom történetéhez. (Budapest, 1920. 56. o.) Idézi *Koncsek László:* A renngessei összesküvés c. könyvében. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1959. 128. o.
[32] *Kerecseny János:* A magyar Dreyfusz-per. (Budapest, 1925.) 20., 21. és 43. o. Idézi: *Koncsek László* i. m. 105. o.

száma, s a határőrizetet segítő technikai eszközök hiánya is messzemenően megkönnyítette.

A vörösőrök a demarkációs vonalak mögött mind északon, mind délen katonai határvédelmet láttak el. Feladataikat a IV. hadtestparancsnokság így határozta meg:

„A határvédkerületek feladata: a határ illetve demarkációs vonal szigorú elzárása, megfigyelése, az ellenség felderítése és az észleltek azonnali jelentése.

Ellenséges betörés esetén, ha az kisebb erővel kíséreltetik meg, visszaverendő, ha túlerővel történik, akkor a csapatok a nyomásnak engedve rugalmasan az előnyomuló ellenséghez tapadva lépésről lépésre viszavonandók.

Ott, ahol a demarkációnális vonal természetes akadályok (Duna, Mura) mentén húzódik, szem előtt tartandó, hogy kisebb osztagok is képesek erős ellenség átkelését is megakadályozni.

Egy szükségesé váló visszavonulás tartama alatt a határvéd csapatok feladata egyrészt az ellenség főerejét, előnyomulási irányát megbízható módon felderíteni, másrészt lesállásokból rajtaütésekkel és minden egyéb alkalmas módon az ellenségnek előnyomulását késleltetni és az ellenségnek lehető nagy veszteséget okozni. Főgond mindkét esetben az előre megszervezendő gyors és megbízható hírszerzés és jelentésre helyezendő, hogy a határvédkerületi parancsnokság és végül a hadtestparancsnokság minél előbb tiszta képet nyerjen arról, hogy hol támad az ellenség főereje s hogy hova irányíttassák a tartalék által az egységes és erőteljes ellentámadás . . .”[33]

Ez volt a feladat. Teljesítése lemérhető a zászlóalj- és kerületparancsnokságok napi jelentéseiből. Innen tudhatjuk meg azt is, hogy több Vörös Őr zászlóalj részt vett a cseh burzsoá intervenciósok elleni harcban.

A vörösőrök állandó éber, lelkiismeretes figyelőszolgálatot teljesítettek a demarkációs vonalak mögött. A rendelkezésünkre álló öszefoglaló jelentésekből képet lehet kapni a túloldali helyzetről: a burzsoá csapatok erejéről, csapatmozdulatairól, feltételezett szándékukról, valamint a polgári lakoság hangulatáról. A vörösőrök ugyanis a felderítés terén nem ismertek lehetetlent. Míg a hírszerző tiszt operatív úton gyűjtötte az adatokat, a vörösőrök esetenként lehallgatták a határon túli katonai telefonbeszélgetéseket, polgári ruhába öltözve átlépték a demarkációs vonalat s személyes felderítést hajtottak végre, valamint tervszerűen figyelték távcsővel a túloldali területet.

A proletárdiktatúra gyakran többet követelt a „hivatalos feladat”-nál. Jelentősebb ellenforradalmi megmozdulás esetén — függetlenül attól, hogy a határvédelmi kerületeknek nem ez volt a feladata — a megyei direktórium kérésére karhatalmat küldtek ki annak leverésére. Június első napjaiban pl. a győri határvédelmi kerület a direktórium kérésére 3 szakaszt küldött ki 2 géppuskával Mosonszentjánosra.

Június 25-én pedig a következőt jelentette a győri határvédelmi kerület parancsnoka a Gödöllőn székelő Hadseregparancsnokságra: „Telefonparancsára jelentem, hogy Pápán a rend és nyugalom helyreállt . . .”

Esetenkint a parancsnokság székhelyén mozgolódott az ellenség. Ez történt Kaposvárott június 23-án. A Vörös Őrség Országos Parancsnokság napi jelentésében erről a következőket olvashatjuk: „. . . Kaposvárról Vörös elvtárs jelenti, hogy a csőcselék a helybeli munkászászlóalj fegyvertárát feltörte. Sikerült azonban a rendet rövidesen helyreállítani és az elrablott fegyvereket visszazerezni. A rendkívüli helyzetre való tekintettel Vörös kerületi politikai

[33] Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához. II. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1951. 464—465 .o.

megbízott a város karhatalmi parancsnokságát átvette addig is, míg Vajda főparancsnok elvtárstól Budapestről kért segítség megérkezik. Jelenleg rend van".[34]

A határőrizet nem volt feladata a határvédelmi kerületnek. Mégis ők kezelték a demarkációs vonalon átlépni kívánó személyek útiokmányait. A pozsonyi, komáromi és párkányi hídra pl. útlevélvizsgáló csoportot szerveztek, amely a hídőrséggel párhuzamosan végezte feladatát. Biztosították a déli demarkációs vonalon való átlépést is azok részére, akik érvényes útiokmányokkal rendelkeztek.

Mind az osztrák—magyar határon, mind az északon, mind a délen húzódó demarkációs vonalon szolgálatot teljesítő vörösőröktől bizonyos speciális feladatok ellátását követelte a gazdasági blokád elleni harc.

Hazánk gazdasági helyzete az első világháború alatt évről évre nehezebb lett. Fogytán volt az élelmiszer; s iparcikkeket úgyszólván csak a feketepiacon lehetett kapni. Éheztek, lerongyolódtak a dolgozók. De a burzsoázia semmiben sem szenvedett hiányt. Hiszen a lánckereskedőktől — borsos áron — bármit megkapott. A Tanácsköztársaság megszületése után megindult a szervezett harc a feketekereskedelem, a lánckereskedők ellen. E harcba eredményesen kapcsolódott be a Vörös Őrség. Lecsaptak a lánckereskedőkre, feketézőkre, csempészeket fogtak el s az elkobzott árukkal a dolgozók ellátásának színvonalát emelték.

A nemzetközi burzsoázi azonban gazdasági blokádot szervezett a Tanácsköztársaság ellen. A blokád irányítója az akkor Bécsben székelő Herbert Hoover, az ARA (amerikai segélyszervezet) vezetője volt.

Elvágták a legfontosabb csatornákat, amelyeken át élelmiszer, nyersanyag, szén birtokába juthatott volna az ország. Kiéheztetéssel, munkanélküliség, nyersanyag- és áruhiány előidézésével szerették volna megfojtani a magyar népet. A blokád célja tehát dolgozó népünk térdre kényszerítése volt.

Részben a vesztett háború, részben a blokád következtében zsír, hús, petróleum, só és textilhiány támadt, kifogytak a fontosabb nyersanyagok, mint a vasérc, a gyapot, a fa stb.

1919 áprilisának utolsó napjaiban a Magyar Tanácsköztársaság kormánya 150 millió korona körüli öszeget küldött a bécsi nagykövetségre, részben valutában, részben koronában. A nagykövetség feladatul kapta, hogy ennek segítségével rendezzen bizonyos kereskedelmi adósságot, fontos nyersanyagokat, továbbá élelmiszert szerezzen be. Ez a pénz tehát fegyver volt a gazdasági blokád elleni harcban.

A bécsi ellenforradalmi komité utasítására azonban fehér tisztek törtek be a bécsi nagykövetségre s elrabolták a 150 milliót. Ilyen előzmények után új módszereket követelt a gazdasági blokád elleni harc.

Ismeretes, hogy 1919-ben Ausztrián át jelentős olasz fegyverszállítmányok érkeztek hazánkba. Minden bizonnyal erre utal a Hadügyi Népbiztosság által 1919. május 29-én Szombathelyre küldött alábbi távirat:

„Vármegyei direktórium katonai ügyosztálya, Decker elvtárs.

Ausztriából csempészett anyagok átvételére Sopronba küldtem Dombrovai Lajos elvtársat. Kerületi katonai parancsnokságot felszólítottam Dombrovai által anyagokra szükségelt összeg folyósítására, nevezett támogatására. Ensbruder soproni politikai megbízottat is felkértem támogatására. Kérem, a sürgöny felmutatásával Dombrovaival Sopronban lépjen azonnal érintkezésbe, kövessen el mindent anyagok behozatalára. Ha szakszerűleg megvizsgált áru kéznél és Budapestre szállítása, rendben megérkezése biztosítva van,

[34] Részlet a Vörös Őrség Országos Parancsnokság karhatalmi osztályának napijelentéseiből. (HL. Vörös Országos Pság. iratanyaga.)

úgy szükség esetén a vármegyei direktórium katonai ügyosztálya előlegezze a beszerzéshez szükséges összeget. Árak helyességére ügyelni. Összeget szakszerű megvizsgálás után azonnal küldöm. Jelentést kérek."[35]

Számos határmenti vármegyében a direktórium irányításával megszervezték az élelmiszereknek Ausztriába való szállítását, s cserébe fontos nyersanyagokat, továbbá iparcikkeket szereztek be.

Baranyában ezzel szemben úgy biztosították a lakosság hússzükségletét, hogy a megye jugoszláv megszállás alatt levő részéről hozták át — a demarkációs vonalon keresztül — az élő állatokat. Ebből esetenként még a főváros dolgozóinak is tudtak juttatni![36]

Ugyancsak Baranyában, a megye megszállt területén visszamaradt közalkalmazottak közül azok fizetését, akik nem álltak a megszálló hatóságok szolgálatába, a demarkációs vonalon át rendszeresen eljuttatták Pécsre.[37]

Ezt a feladatot nem közvetlenül a Vörös Őrség végezte, hanem lehetővé tette, biztosította azok számára a határ átlépését, akik a direktóriumtól ezt a megbizatást kapták.

Érdekességként közlöm egy megbízólevél teljes szövegét, amely még azt is megjelöli, hol történt a határ átlépése.

„Vend politikai biztosság, Muraszombat

Szállítási igazolvány.
(Érvényes a visszavonásig)

Vogler Károly vashidegkúti elvtárs részére, aki jogosult Ausztriába, illetőleg az ország határán túlra sertést és egyéb húsárút szállítani. Az összes tanácsok, Vörös Őrségek stb. felhívatnak és utasíttatnak nevezettet legmesszebbmenő módon támogani. Minden egyes szállítás a Vendvidéki Direktórium tudtával és beleegyezésével történik. A szállítás elé akadályokat gördíteni nem szabad.

A szállítás Vashidegkúton és Károlyfán keresztül történik.

Muraszombat, 1919. április 19-én.

Thálecz Vilmos
politikai megbízott."[38]

A gazdasági blokád elleni tevékenység egyértelműen pozitívnak értékelhető. Mégis esetenkint gátolták helyi, sőt központi szervek ezt a munkát. Erre utal pl. az, hogy nem egy ilyen ügyről kellett Vörös Őr alparancsnokoknak igazoló jelentést küldeni.

Mi történt a határőrizetet ellátó Vörös Őr alegységekkel a Tanácsköztársaság bukása után?

A végrehajtó szolgálatot ellátó határőr alakulatok 1919-ben az alábbiakból tevődtek össze:

— volt pénzügyőrökből,
— volt határrendőrökből,
— toborzott vörösőrökből,

[35] Szombathelyi Állami Levéltár. Vas vármegye Direktóriuma, 3554/D 1919.
[36] Pécsi Állami Levéltár. Baranyamegyei Direktórium. 1919. (A direktórium 1919. június 27-i levele.)
[37] Pécsi Állami levéltár. Baranyamegyei Direktórium. 1919. (A baranyai kerületi intézőbizottság 1919. aug. 4-i levele.)
[38] Szombathelyi Állami Levéltár. Vörös Őrség iratanyaga. 11/1919. Res.

(Az említetteken kívül volt csendőrök és népőrök is bekerültek a testületbe, de olyan kis számban, hogy szerepükkel szükségtelen foglalkozni.)

A Vörös Őrség állományát viszonylag kevés pénzügyőr gyarapította. Azok sem mind meggyőződésből. Erről tanúskodik a Zalaegerszegi Vörös Őr Kerületnek a Szombathelyi Vörös Őr Kerülethez intézett egyik átirata, melyben arra van utalás, hogy számos pénzügyőr vonakodik belépni a Vörös Őrségbe. Ehhez azt is hozzá kell fűzni, hogy a vörösőrségi levéltári anyagban nem egy szökevény pénzügyőr körözésével találkozhatunk. Az elmondottak persze kihatottak szolgálatellátásukra is. Általánosítani azonban helytelen lenne. Nem egy pénzügyőr szolgált becsülettel a Vörös Őrségben, közülük egyesek még néhány éve szolgálatot teljesítettek a pénzügyőrségnél vagy a vámőrségnél.

1919. március 21 után a határrendőr tiszteknek csak egy része lépett be a Vörös Őrségbe. Voltak, akik csak „tartózkodtak" a belépéstől, mások pedig szolgálattételre jelentkeztek Horthy szegedi fehér kémszolgálatánál. Említésre méltók közülök azok, akik — ahogy Kozma Miklós, Horthy fehér kémszolgálatának a vezetője visszaemlékezéseiben leírja — a „fehér futárok" átjutását biztosították a határon. A Vörös Őrségben szolgálatot teljesítő határrendőr tisztek egy része tehát árulónak bizonyult. Ebbe a kategóriába sorolhatjuk azokat is, akik 1919-ben embercsempészésre vetemedtek.

Utoljára említjük a határrendőrség állományából azok nevét, akik végig becsülettel szolgálták a Tanácsköztársaságot. Őket később ezért a Tanácsköztársaság bukása után vagy letartóztatták, vagy pedig fegyelmi úton távolították el a burzsoá rendőrségtől. Erről a horthysta Belügyminisztérium 1919 őszi iratai beszélnek. A 471/1919. sz. BM rendelet nyomán „kimutatás" készült a magyar határrendőrség detektíveinek a Tanácsköztársaság alatti magatartásáról. Monostori Pál, Kollek Gyula, Berencz Lajos és még mások neve szerepel a megsárgult aktákban. Ők hűségesen szolgálták a proletárdiktatúrát annak ellenére, hogy előtte évekig a burzsoá rendőrség tisztjei voltak. Ellenkező esetben aligha szerepeltek volna neveik az említett aktákon.[39]

A határrendőrök közül még többen szolgálhatták becsülettel a proletárdiktatúrát. Sopronban 1919 márciusának utolsó napjaiban határrendőr küldöttség jelent meg Kellner Sándor népbiztosnál. A küldöttség elhangzott szavai minden bizonnyal híven tolmácsolták számos határrendőr gondolatait:

„A mi proletárszívünkben, mint parázs a hamu alatt, égett a mai szent eszmékért való szeretet. Azonban a parazsat olyan réteg fedte, hogy ezen örömünket a mai napig kilövellni nem lehetett. Elérkezett az idő, a gyümölcs megérett és lehullott fájáról. Mi vörös határőrség a legnagyobb lelkesedéssel és legnagyobb erőnkből fogjuk támogatni a szent eszmét és ha kell, vérünket és életünket akarjuk érette feláldozni..."[40]

A munkásokból, dolgozó parasztokból toborzott vörösőrök alkották azt a forradalmi magot, amelyre a politikai megbízottak, munkásokból kiemelt parancsnokok bátran támaszkodhattak. Ők valóban a forradalom vívmányainak védelmében fogtak fegyvert, meggyőződésből szolgálták annak szent ügyét.

A Tanácsköztársaság bukása után a „szakszervezeti kormány" honvédelmi minisztere, Haubrich József haladéktalanul átvette a parancsnokságot a fegyveres erők fölött. Augusztus 2-án kelt parancsa ezekkel a hazug szavakkal zárul:

[39] OL. BM. Ált. K. 1850—1922—VI. Kútfő 3. tétel 2540 cs: 928/1921—1210. f: 12—33, 24546/1921—76456. f: 5.

[40] Sopronvármegye, 1919. március 30. A határrendőrség a népbiztos előtt.

„A legkomolyabban figyelmeztetek mindenkit, hogy az átmeneti kormány arra vállalkozott, hogy sokat szenvedett országunk rendjét és nyugalmát biztosítsa és így a szenvedések sorozatának véget vet. Mindenkit felszólítok tehát, hogy ebben a nehéz munkában teljes odaadással, a legteljesebb mértékben támogasson."[41]

Két nappal később Craenenbrock Edgar alezredes, a dunántúli hadtestparancsnokság vezérkari főnöke parancsban intézkedett a Vörös Őrség lefegyverzésére, az ellenforradalmi karhatalom megszervezésére. Figyelemre méltók az intézkedés alábbi szavai: „a sorkatonaság, csendőrség, állam és határrendőrségek, pénzügyőrség hivatásos egyénei nem szerelendők le..."[42]

Magyarázat ehhez aligha szükséges! Persze a végrehajtás az már nem így történt. Tombolt az ellenforradalmi terror, s közben egyik határőrizetet ellátó alegységet a másik után fegyverezték le, majd kergették el, vagy tartóztatták le Horthy terroristái, tekintet nélkül arra, hogy ki volt az ott szolgálatot teljesítők közül határrendőr, pénzügyőr és ki toborzott vörösőr. Esetenként még a határ közelében szolgálatot teljesítő csendőröket is lefegyverezték!

Komka határrendőr-felügyelő 1919. augusztus 11-én kelt jelentése szerint Répcekárolyon ez a következőképpen történt: 1919. augusztus „9-én este 7 és 8 közt... Kőfalvi csendőrhadnagyi rangot viselő fia vezetésével kb. 20 emberből álló csempésztársasággal az őrséget lefegyverezte és az őrség egy részét Pörgölénybe akarták kísérni, útközben ütlegelték és szidalmazták őket."[43]

A szentgotthárdi kapitányság vezetőjének 1919. augusztus 25-én kelt jelentésében hasonlókat olvashatunk: „... az említett alakulatok (ti. Horthy-terror legényei) a mostani rendszer alatti működésük megkezdésekor szinte sportszerűen űzték őrségeim embereinek a lefegyverzését, azon a címen, hogy kommunisták. Ezt végrehajtották ők minden tárgyilagos alap és az őrségek parancsnokságával történt közlés nélkül. Egyes őrségeim teljesen tönkrementek az ilyen egyoldalú illetéktelen eljárás folytán. Egyes lefegyverzett altisztjeim még ma sem kerültek elő. Állítólag egy tiszti őrség letartóztatta és valahová bekísérte őket."[44]

A hatalomra jutott ellenforradalom első intézkedései közé tartozott ugyan utasítani a határőrrendőrséget, pénzügyőrséget a külföldre menekülő kommunisták elfogására a határon. De ilyen helyzetben e parancs végrehajtására aligha voltak képesek a határrendőrök, pénzügyőrök!

A határőrizet ugyanis a proletárdiktatúra bukása után az ellenforradalmi terror és anarchia következtében hetekre a szó szoros értelmében megszűnt. Ez az ellenforradalmi anarchia nem tartott sokáig, mégis átmenetileg dezorganizálta a határőrizetet s így — akaratlanul is — megkönnyítette az Ausztriába menekülő magyar kommunisták útját. Augusztus 10-én megjelent a *Belügyi Közlöny*-ben a felhívás: haladéktalanul jelentkezzenek szolgálattételre a határrendőrök! Szeptemberben aztán a lefegyverzett, elkergetett határrendőrök egy része visszaszállingózott szolgálati helyére. Lassan, nehézkesen létejött — átmenetileg — az ellenforradalmi határrendőrség. Mindez vontatottan történt, mert közben az egyes alegységek gyakran teljes személyi állományát egymás között átcserélték. Ennek a cserének több oka volt: a határmenti falvakban nem egy esetben került sor a határrendőrök és a polgári

[41] A magyar Vörös Hadsereg, 1919. 485. o.
[42] Uo. 485—486. o.
[43] Szombathelyi Állami Levéltár. Kormánybiztosi határrendészeti iratok 1919. őszéről. *Komka* hr. felügyelő jelentése 1919. augusztus 11-én.
[44] Szombathelyi Állami Levéltár. Kormánybiztosi határrendészeti iratok 1919. őszéről. A szentgotthárdi határrendőrkapitányság vezetőjének 1918. augusztus 25-i jelentése.

lakosok közt kocsmai verekedésekre. A határmenti németajkú lakosság a csempésztevékenységet gátló határrendőrökre különben is fokozódó gyűlölettel tekintett. Végül egyes határrendőrök és a csempészek egymással megengedhetetlen kapcsolatba kerültek.

Az átszervezés eredményeire abból következtethetünk, hogy 1919. október 7-én Vas megye területén a határrendőrök száma elérte a 410 főt.[45] Ezt a számot összevetve a megye határszakaszának hosszával (kb. 150 km), láthatjuk, hogy a határőrzés csak a főbb utakra és a vasútvonalakra támaszkodhatott. Ennyire telt a szárnyait bontogató magyar fasizmus erejéből.

1919. október 19-én jelent meg a hivatalos lapban az 5047/1919. M. E. sz. kormányrendelet, Beniczky belügyminiszter aláírásával, melynek végrehajtása nyomán a határrendőrség — elvesztve addigi viszonylagos önállóságát — „beolvadt" az államrendőrségbe. Persze nem egyszerű beolvadásról van itt szó, ahogy a rendelet alábbi sorai bizonyítják:

„E rendelet hatálybalépésével egyidejűleg az 1903. VIII. tc. alapján szervezett határrendőrség létszámába tartozó összes alkalmazottak... rendelkezési állományba helyeztetnek... A rendelkezési állapotba került azt a határrendőrségi alkalmazottat, akit rendelkezési állapotba jutása napjától számítva legkésőbb 6 hónap alatt a jelen törvény alapján szervezett Magyar Államrendőrség személyzetébe nem neveztek ki, állásából felmentettnek kell tekinteni..."[46] A rendelet végrehajtása nyomán a határrendőrök bizonyos részét elbocsátották. Úgy látszik, Horthy számára nem voltak elég megbízhatóak. A toborzott vörösőrökről említést sem tesz a rendelet, elvégre ők nem kínálták fel szolgálatukat Horthynak!

Így történt! A proletárdiktatúra bukásával megszűnt a Vörös Őrség. Átmenetileg a határrendőrség, majd az államrendőrség vette kezébe a határőrizetet, 1922-ben — rejtett katonai testületként — megalakult a vámőrség. A honvédség keretein belül pedig létrehozták a határvadász portyázó alegységeket.

ФЕРЕНЦ СЁЧ:

ДАННЫЕ К ИСТОРИИ ПОГРАНИЧНОЙ ОХРАНЫ ВРЕМЕН БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ И ВЕНГЕРСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

При изучении вопроса о вооруженных силах Венгерской Советской Республики венгерские военные историки подробно анализировали деятельность Красной Армии и историю ее героических боев. До наших дней мало было сказано о том, кем и как охранялись государственные границы Венгерской Советской Республики. Автор в своей статье пишет об этом.

В введении автор говорит о том, когда и на основании каких декретов и в каких размерах были созданы в Венгрии пограничная станция, финансовые органы и жандармерия. Он кратко характеризует при этом задачи этих органов и их пограничную деятельность.

Вслед за крушением Австро-Венгерской Монархии, венгерский министр военных дел — по доверенности от М. Кароли — подписал военное соглашение в Белграде, в

[45] Szombathelyi Állami Levéltár. Kormánybiztosi határrendészeti iratok 1919 őszéről. Kimutatás a Vas vármegye területén levő határrendőrség létszámáról.
[46] Belügyi Közlöny, 1919. október 19. 1339—1352. o.

котором точно определили южную линию. На основе ноты Антанта к венгерскому правительству 24 декабря стала известной и северная демаркационная линия. Из всего этого получилась задача: за кратчайший срок надо было организовать военную пограничную охрану — из армейских сил — как за южной, так и за северными демаркационными линиями. Автор — приводя планы — пишет о том, как выполняли свои задачи пограничные части (в том числе и пограничная милиция).

Буржуазно-демократическое правительство должно было обеспечить не только северную и южную демаркационные линии. Так как после распада Австро-Венгерской Монархии на австро-венгерской границе стали проверять паспорта, одновременно и таможенная инспекция должна была проводить таможенный осмотр у проезжих через границу. Ференц Сёч в дальнейшем раскрывает эту проблему и кратко говорит о связях между населением пограничной зоны и органами пограничной охраны. На основе архивных документов и отрывок из местной печати иллюстрирует автор деятельность контрабандистов и борьбу, проведенную против них.

Как известно, 21-го марта 1919 г. в Венгрии победила диктатура пролетариата. Через несколько дней после взятия власти венгерским рабочим классом был издан Декрет народного комиссара по внутренним делам о создании Красной Милиции.

Председатели директорий пограничных округов получили в данный день телеграммы с подписью Енё Ландлер о том, что: «... пограничная милиция находится в распоряжении Народного Комиссара по внутренним делам, и службу руководит он.»

Революционный Правительственный Совет издал Декрет за № LXXXI о дальнейшей деятельности таможенной инспекции. Автор знакомит читателя с вышеназванными декретами и дает соответственную оценку и объяснения к ним.

В результате целого ряда выполнения распоряжений, Красная Армия передала военную пограничную охрану на южной и северной демаркационных линиях Красной Милиции. Автор в дальнейшем дает организационное построение Красной Милиции и правильно оценивая ее работу, показывает ее деятельность в связи с охраной границ.

FERENC SZŐCS:

ANGABEN ÜBER DIE GESCHICHTE DER „HERBSTROSIGEN" REVOLUTION UND ÜBER DIE BEWACHUNG DER LANDESGRENZEN DER RÄTERREPUBLIK

Resümee

Die ungarischen Kriegshistoriker, die sich mit der bewaffneten Macht der Rätererepublik befassten, verarbeiteten ausführlich die Tätigkeit der Roten Armee und ihrer heldenhaften Kämpfe. Bisher kam aber kaum zur Sprache, wer die Landesgrenzen der Ungarischen Räterepublik bewachte und wie. Der Autor schreibt in seiner Abhandlung über dieses Thema.

In der Einleitung stellt er vor allem fest: auf Grund welcher Verordnungen, wann und in welcher Stärke die Grenzpolizei, die Finanzwache, die Gendarmerie geschaffen wurde, der Autor schildert kurz die Aufgaben dieser Organe und ihre Tätigkeit in der Grenzbewachung.

Nach der Auflösung der österreich—ungarischen Monarchie unterschrieb der ungarische Kriegsminister — im Auftrage von Mihály Károlyi — am 13. November 1918 in Belgrad den militärischen Vertrag, welcher die südliche Demarkationslinie genau feststellte. Am 24. Dezember wurde auch aus der — an die ungarische Regierung geschickte — Ententenote die nördliche Demarkationslinie bekannt. Daraus ergab sich folgende Aufgabe: in kürzester Zeit musste aus den Einheiten der Armee an der südlichen, wie auch an der nördlichen Demarkationslinie die militärische Verteidigung der Grenzen organisiert werden. Der Autor beschreibt — mit beiliegenden Skizzen bezeugend, wie die Grenzschutztruppen (unter ihnen auch die Grenzpolizei) ihre Aufgaben durchführten.

Jedoch musste die bürgerlich — demokratische Regierung nicht nur für die

Verteidigung der südlichen und nördlichen Demarkationslinien zu sorgen. Mit der Auflösung der österreich — ungarischen Monarchie ist auch der Passzwang an der österreich — ungarischen Grenze ins Leben getreten: die Finanzwache musste die Zollkontrolle beginnen. Ferenc Szőcs behandelt im Weiteren diese Probleme und skiziert kurz das Verhälnis der an der Grenze wohnenden Bevölkerung und der zuständigen Grenzschutzorganen. Mit archivarischen Dokumenten und aus den lokalen Presseberichten genommenen Zitaten, illustriert er die Tätigkeit der Schmuggler und den Kampf gegen sie.

Wie bekannt, siegte in Ungarn am 21. März 1919 die Proletardiktatur. Kaum paar Tage nach der Machtübernahme der Werktätigen, erschien schon der Erlass Nr. I. des Innenvolkskommissariats über die Aufstellung der Roten Wache. An demselben Tag erhielten die Vorsitzenden der Direktorien der an der Grenze liegenden Komitate ein Telegramm mit der Unterschrift vor Jenő Landler, dass die Grenzpolizei dem Innenvolkskommissar unterstellt ist, und ihr Dienst von ihm angewiesen wird.

Der Erlass Nr. LXXXI des revolunionären Regierungsrates regelte die Tätigkeit der Finanzwache. Die beiden erwähnten Verordnungen werden — bewertet und erklärt — auszugsweise bekantgegeben.

In Folge der Vollführung dieser Verordnungen übernahm die Rote Wache die Verteidigung der Grenzen von der Roten Armee sowohl an der südlichen, wie auch an der nördlichen Demarkationslinie. Im Weiteren erörtert der Autor entsprechend bewertend den organisatorischen Aufbau der Roten Wache und führt uns ihre Tätigkeit im Dienst des Grentzschutzes vor.

OLASZORSZÁG SZEREPE A HORTHY-HADSEREG FEGYVERKEZÉSÉBEN (1920—1941)

Csima János

1. Kapcsolatok 1920—1927 között

Európának a versaillesi imperialista békerendszer alapján történt újjárendezése során a győztes hatalmak között ellentétek ütköztek ki. Olaszország mélyen csalódott a szövetségeseiben, mert balkáni és észak-afrikai igényeit nem elégítették ki. Ebben döntő szerepe volt Franciaország elutasító magatartásának. Franciaország egyébként az elkövetkező időkben a német revansizmus ellen a kisantant államokra kívánt támaszkodni, Olaszország pedig más érdekkapcsolatokat keresett. Az olasz külpolitikának a magyar ellenforradalmi rendszerhez való közeledése — mely egy-két korábbi, kevésbé jelentős epizódszerű mozzanattól eltekintve — a húszas évek végén indult meg erőteljesebben, a francia vezetés alatt álló kisantant csoporttal való szembenállás, közvetlenül pedig a Jugoszlávia ellenében kialakult érdekellentétek szolgáltak alapul. Olasz részről tetszetősnek látszott a horthysta Magyarországgal való együttműködés, szívesen vették volna ott egy számottevő hadsereg létezését, amely egy majdan Franciaországgal — vagy akár a keleti szomszéddal kirobbanó konfliktus esetén — észak felől eredményesen tudná lekötni Jugoszláviát. Nem utolsó sorban piaclehetőséget is láttak Magyarországban a nehezen elhelyezhető olasz áruk számára; emellett az olasz és a magyar fasizmus közötti eszmei rokonság is megkönnyítette a közeledést.

A magyar ellenforradalmi hadsereg első megszervezését és felfegyverzését a győztes nyugati hatalmak tették lehetővé, de ez a támogatás csupán karhatalmi szintig terjedt, vagyis arra volt elegendő, hogy feltétlenül biztosítsa a belső forradalmi erők elfojtását. Ezen túlmenően azonban a trianoni békeszerződés katonai határozványai Magyarország részére — mint ismeretes — maximálisan 35 000 főnyi zsoldoshadsereg tartását engedélyezték. Eltiltották a 10 cm-nél nagyobb kaliberű lövegek, páncélos harceszközök és repülőgépek használatát, gyártását és vásárlását, sőt a könnyűfegyverek számát is erősen korlátozták.[1] E rendelkezések betartását 1927 májusáig az állandóan Magyarországon időző Szövetségközi Ellenőrző Bizottság ellenőrizte. Horthyék a katonai megszorításokat mindjárt kezdetben kijátszották oly módon, hogy fegy-

[1] A trianoni békeszerződés katonai rendelkezéseiről lásd *Nándori Pál:* A hirtenbergi fegyverszállítás c. tanulmányát. Hartörténelmi Közlemények (a továbbiakban HK.) 1968. 4. sz.

verzeti és felszerelési hiányaikat részint a világháborúból visszamaradt rejtegetett fegyver- és lőszeranyaggal, részint külföldről történő szállítással igyekeztek pótolni.

Az olasz katonai misszió 1920 júniusában — vagyis éppen a trianoni békeszerződés aláírásának hónapjában — vállalta, hogy fegyvert szállít Magyarországnak. Emellett a magyar kormány egy olasz szindikátussal is tárgyalt fegyverzet, felszerelés és ruházat beszerzéséről. Mindkét esetben az Osztrák—Magyar Monarchia ottrekedt anyagáról volt szó, melyre a gyors elavulás sorsa várt, ezért az olaszok szívesen kiárusították.

A szállítás lebonyolítását megkönnyítette a lengyelek intervenciós háborúja, mely a nyugatiak támogatását élvezte. Megállapodás történt a lengyel kormánnyal, hogy vevőként a lengyeleket tüntetik fel és a hadianyag-szállítmányok okmányain a magyar részesülést eltitkolják. A Bologna—Varsó irányítású tehervagonok egy részét Magyarországon lekapcsolják, s a kirakott fegyverek helyébe lőszert raknak be.

Sikerült is az üzletet nyélbe ütni, bár röviddel előtte Sosnowsky tábornok, a lengyel hadügyminiszter helyettese úgy tájékoztatta a varsói magyar követet, hogy „az olasz szocialisták okoznak nehézségeket és valutáris viták is folynak, mert az olaszok aranyban kérik a fizetést."

A lengyel szállítmányokkal leplezett magyar megrendelésben 25 000 Manlicher puska, 300 géppuska, 40 db 10 cm-es tábori tarack, 12 db M 18 típusú 8 cm-es tábori ágyú, 12 db M 15 típusú 8 cm-es tábori ágyú, 8 db 7,5 cm-es hegyi ágyú, 64 tehergépkocsi, 8 motorkerékpár és 400 kerékpár szerepelt.

Bár az osztrák munkásság bojkottálta a fegyverszállítmányokat, a „Lux" fedőnevű hadianyag-szállítmányt Ausztrián át sikerült Győrbe irányítani, ahol megfelelően „átrendezték". A lengyeleknek szóló küldemény száztengelyes szerelvényekbe rendezve — Berettyóújfalun keresztül — román közvetítéssel jutott el Varsóba.[2]

Nem tudjuk, hogy az olaszországi megrendelésekből végül is pontosan mennyi hadianyag jutott el Magyarországra, mert egy vezérkari jelentés arról számol be, hogy közben „a magyar—francia közeledés miatt az olaszok megnehezteltek s a szállítások kimaradtak".[3] Egy azonban bizonyos. Úgyszólván még meg sem száradt a tinta a szigorú katonai tilalmakat elrendelő trianoni békeszerződésen, a magyar ellenforradalmi kormány a szerződést aláíró egyik „győztes" hatalom, Olaszország segítségével csempészett fegyvert az országba.

Többféle súlyos ok is közrejátszott abban, hogy ezután már említésre méltó fegyvercsempészésre egészen 1928 végéig nem került sor. Az államháztartás súlyos helyzete, valamint a külföldi katonai és pénzügyi ellenőrzés, s emellett az ellenforradalmi Magyarország példátlan külpolitikai elszigetelődése, mindmegannyi leküzdhetetlen akadályt jelentettek egy hasonló vállalkozás számára. Olaszország elhidegülését és Lengyelország intervenciójának a fiaskóját 1920 augusztusában Jugoszlávia és Csehszlovákia kétoldalú szerződése követte a revíziós törekvések és a Habsburg-ház ellen. Még ugyanebben az évben — november 12-én — a rappalói egyezmény rendezte Olaszország és Jugoszlávia között a Fiume miatt felmerült viszályt, s állást foglalt

[2] HL. Főv. — 14 852/hdm. 2—1920.

[3] HL. Főv. — 14 720/hdm. 2—1920. — A franciákhoz 1920 nyarán lengyel közvetítéssel történt közeledésről van itt szó, melynek során a magyar ellenforradalmi kormány kifejezte hajlandóságát a lengyel intervenciókhoz való csatlakozásra, s ettől a békeszerződésen módosításokat remélt. 1920 szeptemberében a Horthy-hadsereg fegyverzete: 59 048 puska, 2243 karabély, 579 szabványos géppuska, 315 kézi géppuska, 130 löveg, 13 gyalogágyú, 25 aknavető volt. Az olasz szállításokra enged következtetni, hogy ez a készlet a márciusi helyzethez képest 13 078 puska (illetve karabély), 110 szabványos géppuska, 102 kézi géppuska és 36 löveg gyarapodást mutat. (Vö. HL. HM. eln. 1.—1300 és 78588—1920. sz.)

a békeszerződések mellett és a Habsburgok visszatérése ellen. Igaz, ez a megegyezés csak felszínes alapon jött létre és csupán átmeneti megnyugvást hozott. IV. Károly magyarországi puccskísérlete azonban 1921 húsvétja után Romániát is arra késztette, hogy csatlakozzék a jugoszláv—csehszlovák szövetséghez és kialakult a „kisantant". 1921. április 21-én csehszlovák—román, 1921. június 7-én pedig román—jugoszláv szerződést kötöttek. Teljessé vált a magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikai elszigetelődése 1921 decemberében az Ausztria és Csehszlovákia között megkötött egyezménnyel.

Az első, újabb „magyarbarát" hang Olaszország felől 1921 áprilisában már Mussolini részéről jelentkezett, aki ekkor még nem volt hatalmon, de erőteljesen szervezkedett és fasiszta körökben a „jövő embere"-ként tartották számon. Előrevetültek már az adriai érdekellentétek árnyékai is, jelezve az olasz—jugoszláv viszonyban bekövetkező eltávolodást és ugyanakkor a francia politika közép-európai befolyásának gyengítését célozta a hivatalos Olaszországnak a magyar kormányzat felé nyilvánított pártoló magatartása 1921 decemberében a soproni népszavazás ügyében.

1922-ben Anglia segítségével Magyarország is tagja lett a Népszövetségnek. A bel- és külpolitikai konszolidációra törekvő Bethlen-kormány óvatos volt és a békeszerződés katonai rendelkezéseinek betartása tekintetében is igyekezett lojalitást mutatni a győztes nyugati hatalmak felé, hogy hozzájusson a hőn áhított népszövetségi kölcsönhöz, amelyet 1924-ben sikerült is kieszközölnie. Az azt követő szigorú pénzügyi és a már folyamatban levő fegyverzeti ellenőrzés nem tették lehetővé illegális hadianyag-szállítások lebonyolítását.

Egyelőre kedvezőtlen volt a helyzet ahhoz, hogy az ellenforradalmi rendszer vezetői az állampolitikai célkitűzéseik középpontjába állított területi revíziós törekvések ügyében bármilyen előrelépést tegyenek. Várták tehát az alkalmat, amikor megfelelőbb katonai és külpolitikai bázis épülhet ki céljaik megközelítése érdekében. Anglia több esetben is nyújtott külpolitikai támogatást a magyar kormánynak, hogy a kisantant államoknál biztosított francia befolyást némiképpen ellensúlyozza, de a revíziós igényeket továbbra is elutasította. Németországgal ekkor még — eltekintve a szélsőséges reakciós körökkel való titkos, időszakos együttműködéstől — a hivatalos politikai kapcsolatok jelentéktelenek voltak. Mivel a weimari Németország rendkívül súlyos gazdasági nehézségeiből a nyugati hatalmak segítségével szándékozott kilábalni, nem kívánta külpolitikáját Magyarországgal terhelni és teljes érdektelenséget mutatott a Nyugaton oly népszerűtlen magyar revíziós törekvések irányában.[4]

Német—magyar katonai körök — sajátos módon — már előbb szót értettek egymással és pl. fegyverzeti, „rejtési" együttműködés bizalmasan már folyt közöttük, de a külpolitikai törekvések nyílt egybehangolása csak a hitleri Németországgal indult meg.

Ennél korábban épültek ki a Bethlen-kormány szorosabb államközi kapcsolatai a fasiszta Olaszországgal. Igaz, hogy Olaszország 1924-ben barátsági szerződést kötött Csehszlovákiával és Jugoszláviával, majd 1926-ban Romániával is, de ezek az egyezmények nem zártak le minden vitás kérdést. A húszas évek második felében úgy látszott, hogy Európában új hatalmi csoportosulások körvonalai bontakoznak ki és 1927-ben két esemény is lázba hozta a horthysta politikai és katonai vezetőket.

[4] Lásd *Csima János:* Adalékok a horthysta vezérkarnak az ellenforradalmi rendszer háborús politikájában betöltött szerepéről. HK. 1968. 3. sz. 489. o.

2. Fegyverkezés és olaszországi hadianyag-szállítások 1927—1938 között

Mussolini célszerűnek látta, hogy az olasz fasizmus délkelet-európai törekvései érdekében szorosabb együttműködést létesítsen Magyarországgal. Európa-szerte feltűnést keltő beszédében kifejezte elégedetlenségét a versaillesi békerendszerrel szemben, és bátorítóan foglalt állást a magyar revíziós törekvések mellett. 1927. április 5-én megkötötték az olasz—magyar „barátsági, békéltetési és döntőbírósági" szerződést. A Bethlen-kormány ezt az aktust első lépésnek tekintette a magyar revíziós külpolitika elszigetelt helyzetének felszámolásához. Ugyanakkor egy másik, szinte egy időben elkövetkezett esemény arra késztette a legfelső politikai és katonai vezetést, hogy megkezdje a hadsereg átszervezését, fegyverzettel és felszereléssel való ellátását. 1927. május 1-évl a Szövetségközi Katonai Ellenőrző Bizottság beszüntette ellenőrző tevékenységét és elhagyta az országot, az ellenőrző funkciót pedig a Népszövetségre ruházta át.[5]

Megalakult a Honvédelmi Minisztérium elnöki B. csoportja, melyet igen fontos feladatokkal és hatáskörrel ruháztak fel. Az új szerv feladata volt a hadsereg fegyverzeti és felszerelési ügyeinek intézése, a szomszéd országok fegyverzeti ügyeinek szemmel tartása, továbbá hatáskörébe utalták a külföldi katonai, katonapolitikai ügyeket.[6]

A katonai vezetés rendkívül érdeklődést kezdett tanúsítani a katonai körökben Európa-szerte vitatott kérdések iránt: milyen lesz a jövő háborúja, a harcmód és a fegyverzet, mindezekre mennyiben hat a technikai fejlődés, gépesítés és hogyan fejlődik a szállítás? Már elöljáróban megjegyezhetjük, hogy ez az érdeklődés nem hozta meg a kívánt gyümölcsöket: a Horthy-hadsereg ugyanis sohasem tudott kivergődni korszerűtlen állapotából.

Olaszország 1926-tól lépéseket tett hadserege korszerűbb megszervezésére, kiépítésére és a magyar kormány sokat várt az olaszokkal való együttműködéstől. Mindenekelőtt azt remélte, hogy az olasz szállítmányok révén végre sikerül a hadsereget nagyobb mennyiségű gyalogsági és tüzérségi fegyverzettel ellátni. Emellett a katonai vezetés mohó érdeklődésel fordult a harci repülőgépeket, páncélos, vontató és szállító járműveket gyártó olasz hadiipar felé.

Olasz cégekkel még 1927-ben tárgyalásokat kezdett a HM páncélgépkocsik beszerzése ügyében. 70 db beszerzését tervezték, s hogy ebből végül is csak néhány darab lett, abban pénzügyi okok mellett az is szerepet játszott, hogy a páncélos járművek megfelelő típusának a kialakításában és kiválasztásában az idő tájt Európa-szerte nagy bizonytalanság uralkodott. Mindenféle kísérletezések folytán s a konstrukciók sűrűn változtak.[7]

Mussolini az olasz légierő nagyarányú fokozatos kifejlesztését tűzte ki célul, hogy néhány éven belül biztosítsa a fasiszta Olaszország légi fölényét Franciaországgal és a kisantant államokkal szemben. A magyar kormány 1927-ben szintén elhatározta, hogy megkezdi a békeszerződésben tilalmazott katonai repülés fejlesztését. Erre kedvező kiindulópontul szolgált, hogy még januárban megszűntek a Magyarországra vonatkozó polgári légügyi korlátozások, s ezzel a katonai repülés korábbi rejtési lehetőségei kibővültek. A magyar kormány légügyi egyezményt kötött Olaszországgal és Németor-

[5] Elírás, vagy tévedés lehet, amit a *Molnár Erik* szerkesztésében megjelent Magyarország története c. mű II. kötetének 390. oldalán olvashatunk. Ott a katonai és pénzügyi ellenőrzés megszüntetését 1926-ra teszik.

[6] HL. HM. eln. — 5303 — VI. 1/ált. — 1928. — Egy évvel később, 1928. november 15-én megalakult a HM 3. c. osztálya, melynek ügyköre az ország ipari mozgósításának előkészítése, továbbá a hadsereg béke és háborús anyagi szükségleteinek előteremtése lett. (HL. HM. eln. 1 „titkos" — 5560—1929.)

[7] HL. HM. eln. — 37.028/VI—c—1927.

sággal „a legnagyobb kedvezményekkel". Hozzáláttak a pécsi repülőtér építéséhez, megkezdődött a pilótaképzés, Sóstón megtartották az első repülő bemutatót, ugyanott repülőgépjavító műhelyt, Szombathelyen pedig repülőgépvezető iskolát létesítettek. Megalakult a MALÉRT forgalmi osztálya — katonai osztályparancsnoki hatáskörrel.[8] Egyelőre azonban Magyarországnak csak három repülőszázada volt. Illetékes katonai szakkörökben úgy döntöttek, hogy a polgári repülés keretében elrejtett vadászszázadokat német, a felderítő és bombázó századokat pedig olasz konstrukciójú gépekkel kell kiépíteni.

A szomszédos országok közül Csehszlovákiának volt a legkorszerűbb, legjobban felszerelt hadserege. Hosszan elnyúló határait elsősorban Németország, másodsorban Magyarország felől érezte fenyegetettnek. Hadserege 12 gyaloghadosztályból, ezek mellett ugyanannyi tüzérdandárból és 5 műszaki ezredből állt. Különösen tüzérséggel volt jól ellátva s ezt részben már gépvontatásúvá fejlesztette.[9] Magasabb alárendeltségben volt még 5 nehéz tüzérezrede s a hadseregtüzérség is még 4 könnyű és 2 nehéz tüzérezreddel rendelkezett. Kiépítés alatt állt Csehszlovákia 4 repülőezredből álló légiereje. A volt Monarchia legnagyobb arzenálja, a Skoda-művek nemcsak Csehszlovákiát tudta ellátni korszerű fegyverekkel, de kivitelre is bőven jutott, így az egyelőre még vegyes és elavult fegyverzettel bíró másik két kisantant állam hadserege számára is teljesíteni tudta a megrendeléseket.[10]

A magyar kormány a vázolt körülmények és események mérlegelése alapján elhatározta, hogy erőteljes aktív külpolitikai tevékenységbe fog, és mivel a területi célok megvalósítását végső soron erős szövetségekkel katonai úton látta megoldhatónak, 1927 decemberében kezdődő sorozatos koronatanácsokon úgy döntött, hogy sürgősen megkezdi a hadsereg szervezeti és fegyverzeti kiépítését.[11]

Magyarország ekkor 43 gyalogos és 7 kerékpáros zászlóaljjal, 23 huszárszázaddal, 24 könnyű tüzérüteggel és 7 aknavető századdal, egyetlen légvédelmi üteggel, ezen felül — illegálisan — 3 igen hiányos felszerelésű, fegyvertelen repülőszázaddal és 1 kis harckocsiszázaddal rendelkezett.[12] A jóváhagyott hároméves fejlesztési terv elsősorban a tüzérség és a repülőerő fejlesztését irányozta elő. Ennek megfelelően 1928 májusa és 1930 októbere között 20 új könnyűüteg, 7 mérőszázad, 2 nehézüteg, 6 légvédelmi üteg, 4 repülőszázad, 1 páncélgépkocsi osztag, 6 utászszázad és 7 híradó század megszervezését és anyagi ellátását tették a HM feladatává.[13] A hiányzó fegyverzeti és felszerelési anyagot részben a rejtegetett első világháborús anyagkészletből és a hazai gyáraknak adott megrendelések útján,[14] részben külföldi szállításokkal kívánták biztosítani. Ez utóbbi tekintetben elsősorban Ausztrián át történő olaszországi szállításokra gondoltak.

8 HL. HM. eln.—5010 és 5418. 1. a—1928.

9 Magyar Katonai Közlöny (a továbbiakban MKK.) 1927. 4. sz. 411. o. és MKK. 1927. 12. sz. 1124. o.

10 Lásd: MKK. 1927. 4. sz. Kisebb közlemények, 1124. o. (a Mil. Wochenblatt nyomán) és MKK. 12. sz. Kisebb közlemények, 1124. o.

11 Lásd *Hetés—Morváné—Tóth:* Csak szolgálati használatra! Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1968. 71. sz. irat.

12 Az összes meglevő alegység felsorolását még 23 határvadász század, 9 utász-, 7 híradó század és 7 vonatalakulat hozzáadásával tehetjük teljessé.

13 HL. HM. eln. — 1899/I. — 1929. VI/5. sz. mell.

14 A magyar gyáripar 1928/29. évi átmeneti, konjunkturális fellendülésében feltétlenül szerepet játszottak a HM hadipari megrendelései, melyek a legnagyobb üzemek milliós összegeket juttattak és szinte valamennyi iparágat megmozgatták. A beköszöntött általános gazdasági válsággal és a HM rendelések egyidejű megszűnésével 1931-ben gyors hanyatlás következett be. (Lásd *Boda András:* Gyáriparunk fejlődése a világválság óta. Magyar Katonai Szemle, [a továbbiakban MKSZ.] 1942. 5. sz. 437. o.: HL. HM. 5418/T—VI. 1. a. — 1928:. és HM.—36162—VI—31929.)

Olaszországgal 1928-ban még intenzívebbé váltak a kapcsolatok. Gazdasági és kulturális egyezmények mellett a katonai híranyag kölcsönös kicserélésére is egyezményt kötöttek, s olasz részről ajánlatot tettek magyar tisztek hathónapos repülőképzésére.[15] Az 1928. július 4-én megkötött kereskedelmi és hajózási egyezmény jelentősége — többek között abban is megnyilvánult, hogy megnyílt a lehetőség Magyarország számára hadifontosságú anyagoknak a tenger felől való szállítására. A fegyvercsempészések szempontjából azonban már az év első napja rosszul kezdődött. 1928. január 1-én Szentgotthárdnál lelepleződött egy Olaszország felől érkező vasúti szállítmány, amely az „Andes-akció" fedőnevet viselte. Decemberben hasonló eset történt. Bécsben, egy dunai uszályra rakott géppuska-szállítmányból egy láda szétesett, a rakodómunkások felfedezték a csempészett fegyvereket, s az ügy a széles nyilvánosság elé került. Mindkét eset nagy tiltakozást váltott ki a kisantant államokban és Franciaországban.[16]

Gyalogsági és tüzérségi fegyvereken kívül, amelyek becsempészése — mint láttuk — nagy nehézségek közepette folyt, a Honvédelmi Minisztérium páncélos járművek, tehergépkocsik, vontatók és repülőgépek beszerzéséről tárgyalt az olaszokkal. 1929-ben 2 „Ansaldo" páncélgépkocsit, „Pavesi"-vontatókat és tehergépkocsikat vásároltak Olaszországtól. Vettek ezenkívül még 2 AC—3 típusú repülőgépet, amelyek igen nagy késedelemmel érkeztek meg. Kiderült róluk, hogy használtak, nem is azonosak az eredetileg megrendelt gépekkel, s mindezeken felül már teljesen elavultak. A két kísérő olasz pilóta nem is volt hajlandó felszállni velük, mert — úgymond — ezzel a típussal már 22 szárnytörés történt, s a futóművük is hibás. Végül is a gépeket becserélték 2 A—20 típusúra.[17]

Talán ez az eset is, de bizonyára más tapasztalatok is hozzájárultak a felső vezetés ama nézetének kialakulásához, hogy a technika túlságosan is gyors fejlődése miatt a gépek hamar elavulnak, ezért békében nem célszerű a repülőgéppark nagy, mennyiségi fejlesztését erőltetni. Ennek alapján az 1929/30. évi költségvetésben a Légügyi Hivatal részére kért 11 622 000 P-s beruházási összeget 5 620 000 P-re csökkentették. Elejtették 12 vadászrepülőgép beszerzésének tervét, ellenben megvették az olaszoktól a CA—97 és Ca—101 típusú repülőgépek gyártási jogát és a Weis Manfréd gyár kapott 4 140 000 P összegű megrendelést repülőmotorok és sárkányok gyártására. Így a csökkentett fejlesztés miatt az 1930. év végéig csak 6 repülőszázad létesült.[18]

Az olasz—magyar kapcsolatok bővítését szolgálta Grandi államtitkár 1929. május 2-án tett magyarországi látogatása. Ez a látogatás Bethlen Istvánt kisantant-ellenes kirohanásra bátorította fel, amelyre viszont a kisantant államok június 10-én demarssal válaszoltak. Mint azt egy vezérkari iratból megtudjuk, német részről is féltékenyen és bizalmatlanul fogadták a magyar kormánynak Olaszországgal kialakuló politikai, gazdasági és katonai kapcsolatait, s még inkább a lengyelekkel való barátkozását. Titkos katonai szerződésre gyanakodtak és attól féltek, hogy a németektől szerzett értesülések eljutnak az olaszokhoz és a lengyelekhez.[19]

1930-ban a magyar vezérkar vezetési gyakorlatot tartott, amelynek írásban

15 HL. HM.—20543/T—VI. 2c—1928.
16 HL. HM—5118/T—VI—1—1929.
17 HL. HM. eln.—123 879—VI—2c—1929. és HM. eln.—105449—VI—1d—1929.
18 HL. HM—5418/T—VI—1. a. — 1928. 4. sz. mell. és HM—105 503—VI—1. a—1929. — Az első helyen említett iratból az is kiderül, hogy a németektől a Siemens—Halske 60—120 HP-s repülőmotor licence-ét vásárolták meg.
19 HL. HM. eln.—123 786—VI. 2. elvi—1929. — Ugyanez az irat arról is beszámol, hogy az olaszok már kezdtek tapogatózni Németország felé, közeledési célzattal.

kiadott anyagából eddig csak a „repülő"-rész került elő, de abból is megállapítható, hogy a gyakorlat Jugoszlávia felé olasz—magyar együttműködésre épült.[20]

Olaszország az 1930/31. költségvetési évben a magyar hadsereg számára 12 repülőgépet szállított 4 110 260 líra (=1 284 456 P) összegért, továbbá 103 „Pavesi"-vontatót és 5 „Ansaldo" kis harckocsit 10 889 740 líráért (= 3 403 043 P).[21] Néhány év óta olasz katonai repülőkötelékek látványos európai és afrikai körrepülésekkel hívták fel magukra a világ figyelmét és 1930 elején, Balbo tábornok személyes vezetésével, egy tíz gépből álló kötelék zárt alakzatban az óceánt is átrepülte. Ezzel az olasz katonai repülés kiválóságát igyekeztek bizonyítani. Olaszországnak 13 sárkánygyára és 7 motorgyára működött, köztük a Fiat, Caproni, Breda, Cantiere, Isotta-Fraschini és a Colombo Művek. Ám a kapitalista ipart ekkortájt már meglegyintette az általános gazdasági válság előszele. Belföldön és külföldön egyaránt szűkült a piac és — mint a magyar katonai szakirodalom is beszámolt róla — pénzügyi okokból Mussolini többéves repülésfejlesztési programja is eltolódott néhány évvel, de — írják — „legalább a legmodernebb gépeket kapják majd az olaszok." Magyar repülési szakemberek véleménye szerint az olasz bombázógépek sárkányainak építésében — enyhén szólva — „konzervatív irányzat" érvényesül,[22] (vagyis nem korszerűek), a Honvédelmi Minisztérium mégis ilyeneket rendelt, és a vásárolt szabadalmak alapján a magyar ipar is ezeket gyártotta. Ugyancsak 1930-ban pilótákat küldtek Olaszországba kiképzésre.[23]

Az olasz katonai vezetés ebben az évben gyorscsapatot is szervezett, amely kerékpárosokból (bersaglieri), lovasságból és lovas-motoros tüzérségből állt.[24] Talán éppen az olasz példa hatott Magyarországon is, amikor két évvel később ezt az „olcsó megoldást" tartották elsősorban szem előtt gyorsan mozgó alegységek szervezésénél, s az addig gyalogos jellegű, csak elnevezésükben „kerékpáros" zászlóaljakat ellátták kerékpáranyaggal, és megszervezték e zászlóaljak árkász-, távbeszélő és motorkerékpáros közvetlen szakaszait. Úgy tervezték, hogy később páncélgépkocsi szakaszt is szerveztek. A harmincas években aztán mind Olaszországban, mind pedig Magyarországon még túlzott fontosságot tulajdonítottak az egyre korszerűtlenebb lovas és kerékpáros alakulatoknak. A kitűnő olasz autósztrádákon még csak könnyen karikázhattak a bersaglierik, de ugyancsak nehéz dolguk volt a magyar kerékpárosoknak a rossz hazai utakon. (Hát még a háborúban, mély sárban, vagy úttalan hegyes vidékeken!)

Az 1931-ben bekövetkező politikai és gazdasági feszültségben a Bethlen-kormány kénytelen volt lemondani. Károlyi Gyula színrelépése kapcsán a csehszlovák lapok akkor ezt írták: az olasz orientáció híve elment, francia orientáció várható.[25] A rövid életű Károlyi-kormány belső összetételénél fogva a bel- és külpolitikai, katonai és gazdasági erők együtthatása folytán képtelen volt egy ilyen fordulat megtételére. Gömbös Gyula 1932 őszén foly-

20 HI. Könyvtára, Vezérkari vezetési gyakorlat. 1930. Rep. rész.

21 *Hetés—Morváné—Tóth:* i. m. 130. irata. — Nándori említett tanulmányában levéltári források alapján több ízben is csökkentett, végül 50 millió dolláros hitelegyezményről ír. Mivel azonban a nemzetközi gazdasági és pénzügyi válság az olasz „koldus imperializmust" is elérte, az 1930/31. költségvetési évben az a magyar kormány részére csak egészen szerény összegű, kerek 15 millió lírás (= 4 687 499 P, vagy 781 250 dollár) összegű áruhitelt tudott nyújtani.

22 MKSZ. 4. 1930. 3. sz. „Repülés és léghajózás" c. rovat 270. o. és *Szentnémedy:* Olaszország, mint légihatalom. MKSZ. 1931. 4. sz. 126. o.

23 HL. HM. eln. — 105 860—VI. 1.—1930.

24 MKSZ. 1930. 3. sz. 313. o. Lapszemle. (A Wissen und Wehr 32. sz.-ból.)

25 A csehszlovák sajtó ilyen értelmű vélekedésről számol be a HL. VKF. 2. oszt. — 15 115/a—1931. sz. irata.

tatta Bethlen olasz orientációs politikáját, s ezt a korábbi elgondolások szerint, a Németországgal való szoros katonapolitikai együttműködés irányában fejlesztette tovább.

Az olaszokkal 1929-ben, a németekkel pedig 1931-ben, vagyis Gömbös honvédelmi minisztersége alatt, megállapodás történt a fegyverzet technikai és alkalmazási kérdéseiben való szoros együttműködésre.

Ebben az évben a vezérkar első ízben tartott hadseregkeretben kétoldalú vezetési gyakorlatot. A feltételezés szerint magyar részről főerőkkel Románia ellen, három hadosztállyal pedig jugoszláv csapatok támadásának feltartóztatására működtek, nehogy ez utóbbiak az olasz főerők északi szárnya felé előnyomulhassanak.[26] Háború esetén tehát a magyar katonai vezetés még csak az olasz hadsereggel való együttműködést feltételezte.

Még ugyanebben az esztendőben a magyar kormány kérdést intézett Schober osztrák kancellárhoz, hogy megengedné-e Ausztria területén egy Olaszországból Magyarországba irányított fegyverszállítmány áthaladását, s annak kitudódása esetén segédkeznék-e az incidens elsimításában? Schober hozzájárult a hadianyagnak Ausztrián át történő szállításához, s a magyar kormány 1000 géppuskát rendelt az olaszoktól.[27] Az évek óta beígért nagyarányú olasz hadianyag-szállítások azonban a nemzetközi hitelkapcsolatok megrendülése, s a mind Olaszországban, mind pedig Magyarországon szükségessé vált pénzügyi kényszerintézkedések folytán jó időre eltolódtak. Jelentősebb fegyverszállításra legközelebb csak az 1933. január elején kipattant és nemzetközi botrányt felkavaró hirtenbergi szállítmány kapcsán került sor.[28]

Közben azonban zavartalanul folyt az olasz—magyar fegyverzeti együttműködés, a kölcsönös kísérletezések s az így szerzett tapasztalatok rendszeres átadása a gyalogsági fegyverek, töltények, gépágyúk, géppuskák, lövegek és nehéztüzérségi anyag tekintetében. A magyar kormány 1932-ben mindössze 464 670 P-t költött olaszországi kísérleti és felszerelési anyag beszerzésére. Miközben azonban a bevezetett drasztikus pénzügyi-gazdasági intézkedések az ország egész lakosságának súlyos megpróbáltatásokat jelentettek, a honvédelmi tárca kiadásai a teljes állami költségvetés csökkenő összegeinek egyre magasabb %-át tették ki (1931/32. kv. évben 13,4%, 1932/33-ban 14,7%).[29] Ezek az erőfeszítések azonban a hadsereg korszerűsítésében és fejlesztésében csekély eredményekkel jártak. 1932 őszén Gömbös ösztönzésére megkezdődött a légvédelem korszerűbb alapjainak lerakása és a beszerzendő légvédelmi lövegek mozgékonnyá tételére 65 „Pavesi"-traktort rendeltek az olaszoktól.[30] Tárgyalások folytak ezenkívül tüzérségi anyag beszerzéséről. Az olaszok főleg 15 cm-es és 21 cm-es nehéz tarackot, továbbá 7,5 cm-es hegyi ágyút kínáltak eladásra.[31] Más államoktól is történtek kisebb-nagyobb hadianyag-beszerzések. A HM egy svájci cégtől 3000 golyószórót rendelt, amelynek fele 1932 júniusig meg is érkezett.[32] Az olasz fegyverszállításoknak Gömbös 1932. november 9-én Mussolininál tett látogatása adott újabb lökést, amikor is politikai, katonai és kereskedelmi kérdésekről tárgyaltak.

[26] HL. Vezérkari vezetési gyakorlat megbeszélése. Melléklet a VKF. 4. oszt. — 144 100/eln. 1931. sz.-hoz.

[27] HL. HM—119 339/eln. VI—2 a és 119 726/eln. VI—2 a—1931.

[28] Ennek körülményeiről és nemzetközi visszhangjáról részletesen beszámol Nándori említett tanulmánya.

[29] Lásd *Hetés—Morváné—Tóth:* i. m. 130. sz. irat.

[30] 40 db 8 cm-es „Bofors" gyártása folyamatban volt Diósgyőrött. Az Országos Légvédelmi Parancsnokság 1933-ban állt fel. (Lásd: HL. HM—9143/Hr. és 9258/Hr—VI—1—1932.)

[31] HL. HM—105 499/eln.—VI—1—1932.

[32] HL. HM—9143/Hr. VI—1. 1932. — Erről a megrendelésről — más forrásra hivatkozva — Nándori is említést tesz.

A botrányos hirtenbergi ügy kapcsán 1933-ban nagy üggyel-bajjal Magyarországra juttatott olasz szállítmányban 68 008 db elavult puska és 480 géppuska volt, amelyért a HM hitelszámláját 5 200 000 P kiadás terhelte.[33] A magyar kormány 500 000 P-ért eladta az olaszoknak a magyar konstrukciójú Gebauer-féle géppuska licenciáját, amelyet az olasz kormány 32 kimustrált tábori ágyú leszállításával egyenlített ki.[34]

A fegyverzeti együttműködés jegyében Olaszország eladta a „Pavesi"-vontató (P—4—100) gyártási jogát, együttműködés alakult ki a repülés műszaki kérdéseiben és a várható üzlet reményében az olaszok egy „Ansaldo" kis harckocsit is megküldtek.[35] A bolgárok részére ugyanebben az évben már sikerült 16 „Ansaldo" kis harckocsit eladniuk, amelyeket azok a rendőrség szervezetében rejtettek el. A megfelelő harckocsi típus kiválasztásában világszerte tapasztalható bizonytalanság közepette magyar katonai szakkörök ezúttal is a viszonylag „olcsó megoldás" mellett döntöttek és a még felmerülő kételyeiket eloszlatta az az olasz vélemény, amely szerint: „a közepes és nehéz harckocsik a hadszíntereken nem fognak nagy szerephez jutni, a kis és könnyű, gyors harckocsik alkalmazására azonban sok alkalom fog nyílni".[36] A gyakorlatban az olasz kis harckocsik csak az abesszin hadjáratban játszottak szerepet, de a spanyol polgárháborúban már nyilvánvalóvá vált, hogy védetlenek az elhárító fegyverek tüzében. Gyenge páncélzatukkal és fegyverzetükkel, korlátozott terepjáró képességükkel a második világháborúban már csak elavult lomnak számítottak, s egy-kettőre az ócskavas sorsára jutottak.

A légierő fejlesztésében sem sikerült előhaladást tenni. Mint a vezérkar megállapította, a beszerzett hadirepülőgépek 1927. évi szerkesztésűek lévén, máris korszerűtlenekké váltak. Emellett a repülőgépállomány a gyors elhasználódás és kellő utánpótlás hiánya miatt nemhogy nőtt volna, hanem inkább csökkent.[37]

Hitler baljóslatú színpadra lépése s a gyors iramban meginduló német fegyverkezés Európa-szerte aggodalmat keltett és újabb fegyverkezési hullámot indított el, amelyet azután csak fokozott a leszerelési konferencia meghiúsulása. Ugyanez a magyar politikai és katonai körökre csak bátorítólag hatott. Gömbösék kardcsörtetése és a kitudódott olasz fegyverszállítás közvetlen következménye az lett, hogy 1933 februárjában megalakult a kisantant katonai tanácsa.

Csehszlovákia szintén komoly erőfeszítéseket tett hadserege korszerűsítésére és felfegyverzésére. 1933-ban már 34 repülőszázada volt, 12 hadosztályához ugyanannyi harckocsiszázlóaljat és egy önálló harckocsiszázlóaljat szervezett, Jugoszlávia számára jelentős mennyiségű fegyvert szállított. A fenyegető olasz légifölény miatt azonban Jugoszlávia elsősorban légvédelmét szervezte meg: három új légvédelmi tüzérosztályt és egy önálló légvédelmi tüzérosztályt állított fel.[38]

A magyar kormány álláspontja az volt, hogy egyelőre kerülni kell a háborút, de fegyverkezni kell. A cseh légifölényt nem tartották behozhatatlannak. A Légügyi Hivatal a légierőnek 12, majd 18 repülőszázadra való fejlesztési tervét terjesztette elő, de azt a tervet 1935-re sem sikerült megvalósí-

33 Lásd: *Hetés—Morváné—Tóth:* i. m. 130. sz. irat.

34 Nándori idézett tanulmányában — lapjelentésekre hivatkozva — 32 db repülőgépmotornak Hirtenbergbe történt szállításáról ír, amíg az olasz szállításokat felsoroló, általunk hivatkozott irat 32 db tábori ágyút említ. Ez utóbbi a valószínűbb. Az olasz repülőgépmotorokat akkor a magyar katonai szakértők nem is tartották korszerűnek; 1933-ban K—9, K—14 „Mistral-Mayor" motorokat szereztek be. 17. sz. lábjegyzetben említett Ca—101 és Ca—111 típus jelzésekkel pedig egyébként nem motorokat, hanem sárkányokat jelöltek meg.

35 HL. HM—105 428/eln.—VI—2 a—1933.

36 HL. HM—105 556/eln.—VI—1—1933.

37 HL. HM—105 562/eln.—VI—1—1933.

38 HL. HM—119 807/eln.—VI—2 a—1933. MKSZ. 1933. 6. sz. 269. o. és 8. sz. 164. o. (Hírek)

tani. Egy 18 repülőszázadból álló légierőnek csupán a fenntartása 16 millió P-be került volna, amit az államháztartás helyzete nem tett lehetővé.[39] Egyelőre az elhasználódott és elavult motorok helyébe a Gnome-Rhone gyártól megvették a nyugat-európai államokban is korszerűnek tartott Mistral-Mayor motor (K—14) gyártási jogát és a Weiss Manfréd gyár 5 db Fokker V sárkány és 5 db K—14 típusú motor gyártására kapott állami megrendelést.[40] Az első újonnan létesített légvédelmi ütegeket a csehszlovák légifölényre való tekintettel az északi határok mentén fekvő Diósgyőr és Fűzfő védelmére állították fel. Olaszországnak repülőgépekre megrendelést egyelőre nem adtak. A magyar repülő szakkörökben kedvetlenül állapították meg, hogy az alig 3 éve vásárolt 12 olasz Cr—20, Avis I., II. és III. típusú repülőgépek már teljesen korszerűtlenek. Ennek ellenére az olaszokkal a repülőgépmotorok tervezésében is közös kísérletezések folytak, de míg az olaszok vízhűtéses, addig a magyar szakemberek léghűtéses motorok mellett kardoskodtak.[41]

Az „Ansaldo" kis harckocsit a Haditechnikai Intézet „világviszonylatban is kiváló"-nak minősítette, melyet „öt évig nem tudnak túlszárnyalni" és 34 M kis harckocsi néven javasolta is annak rendszeresítését. Ennek alapján a vezérkar 1935-re 16 „Ansaldo" beszerzését és egy kis harckocsiszázad felállítását javasolta.[42]

Ami a politikai kapcsolatokat illeti, 1934-ben Olaszország és Németország viszonya a Bécsben lezajlott náci puccskísérlet miatt átmenetileg megromlott, de magyar kormánykörökben is megnehezteltek Göring belgrádi nyilatkozata miatt, majd azért mert Bülow román követnek is kijelentette, hogy Németország semmiféle revíziós politikák mellett nem kötelezte el magát és csak az egyenjogúság érdekli.[43] Létrejött az olasz—magyar—osztrák egyezmény, amely gazdasági tendenciái és „Anschluss"-ellenes tartalma miatt átmeneti törést jelentett a fasiszta rendszerek politikai együttműködésében. A megegyezésben az osztrák komponens különös fontosságát a magyar kormány számára az jelentette, hogy Ausztria volt a kapu Olaszország és a Nyugat felé.

Említésre méltó esemény az is, hogy 1934 novemberében megegyezés született az olaszokkal a Trieszten át történő transitforgalomról, majd egy „Magyar Fővámhivatal"-nak Fiumében való felállításáról. Ez azt jelentette, hogy a Magyarországnak érkező gyapjúszállítmányok, de az egyéb hadiipari szempontból is fontos ipari nyersanyagok is ezentúl nem Brémába, hanem a trieszti kikötőbe érkeztek be, ami érzékeny veszteséget jelentett a német tengeri hajózásnak.[44]

Ugyancsak az év történetéhez tartozik a háborús pszichózist fellobbantó, olasz és magyar vonatkozásoktól terhes marseillesi királygyilkosság is.

A gazdasági és pénzügyi válság mélypontjáról kilábaló magyar gyáripar termelése 1935-ben figyelemreméltó fejlődést mutatott.

Ebben — ha itt eltekintünk a hadianyaggyártásnak a társadalmi haladásra kiható negatív szerepének kifejtésétől — ismételten rá kell mutatnunk az állami hadiipari megrendelések serkentő hatására.[45]

39 HL. HM—105 200 és 105 249/eln. VI—1. 1934.
40 HL. HM—105 659/eln.—VI—1. 1934.
41 HL. HM—105 249/eln.—VI—1—1934.
42 HL. HM—105 360/eln.—VI—1—1934. — Addig csak 5 db „Fiat" könnyű harckocsi és néhány utánzat volt az 1932-ben létesített „gépkocsizó csoport"-nál.
43 A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. 1933—1944. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 27. sz. irat, lábjegyzet.
44 Deutsches Zentralarchiv, Potsdam, Auswärtiges Amt, Italienische-ungarische Beziehungen. (1935)

A legnagyobb nehézipari üzemekben nemcsak kísérletezések folytak a meglevőknél korszerűbb harceszközök előállítására, hanem új lendülettel indult meg a termelés a hadseregnek fegyverzettel való ellátására. 1935-ben látták el korszerűbb puskával a gyalogságot. Az új diósgyőri löveggyártó üzemben 160 db 7,5 cm-es hegyi ágyú és 40 db 8 cm-es légvédelmi ágyú sorozatgyártása folyt. Svédországtól megszerezték a Boström svéd kapitány szerkesztette 40 mm-es légvédelmi gépágyú gyártási jogát.[46] Nagy beruházások folytak a MÁVAG-nál s ugyanott 9,5 millió P-s megrendelésen dolgoztak. A Danuviánál napi 25—30 db Gebauer-féle géppuskát tudtak előállítani.[47] Ez idő tájt katonai szakírók arról cikkeztek, hogy nem érdemes a hadsereget drága, korszerű hadigépekkel nagy mennyiségben ellátni, mert azok a technika állandó fejlődése miatt úgyis hamar elavulnak, s hogy a hadsereget nem is lehet állandóan korszerű fokon tartani.[48] Különös körültekintést igényeltek a külföldi szállítások, mert a hadianyag-gyárosok elsősorban az elavult, vagy új gyártású, de a gyakorlatban kevésbé alkalmasnak bizonyult cikkektől igyekeztek szabadulni.

Mivel a magyar ipar a sürgetett és fokozódó mennyiségű igényeket csak részben tudta kielégíteni, ismét megindultak az olaszországi szállítások. Gömbösék a sokévi lemaradás mielőbbi pótlására törekedtek, s a leszerelési konferencián a magyar kiküldöttek nem leszerelést, hanem fegyverkezési egyenjogúságot követeltek, amiben Olaszország támogatását élvezték. A hitleri Németország már rég kilépett a Népszövetségből, faképnél hagyta a leszerelési konferenciát, és megkezdte hadserege erőteljes kiépítését és felfegyverzését. Az a körülmény, hogy a nagyhatalmak mindezek felett szemet hunytak, a magyar kormányt is nyíltabb tevékenységre bátorította.

Az „Árpád" hadrendfejlesztési terv alapján 1935-ben a magyar kormány 26 db repülőgépet rendelt az olaszoktól. A Légügyi Hivatal javaslatára vadászgép típus tekintetében a Ca—114 mellett döntöttek, nappali bombázónak pedig a Ca—111 típust fogadták el. A sárkányokat Olaszország, a hozzávaló motorokat pedig a Weiss Manfréd gyár állította elő. Egy másik tételben 9 db Ca—101 mintájú bombázót vásároltak darabonként 695 000 líráért. A gépeket olasz pilóták hozták el Szombathelyre.[49]

Olaszország egyidejűleg megkezdte az „Ansaldo" kis harckocsik szállítását, s ezeket itthon 8 mm-es Gebauer-féle ikergéppuskákkal szerelték fel.[50]

A szállítások azonban akadoztak, késtek. Végül teljesítésük határideje egészen bizonytalanná vált, mert Mussolini 1935 októbere és 1936 májusa között végrehajtott abesszíniai hadjáratának anyagi előkészítése a nyersanyagokban szegény Olaszország nyersanyagforrásait és hadiiparát olyannyira leterhelte, hogy a szövetséges magyar kormány szén- vas- és acélszállítmányokra is rászorult. Kétoldalúvá váltak tehát a hadianyag-szállítások. Ezentúl Magyarország is küldött hadiipari fontosságú nyersanyagot és katonai cikkeket Olaszországnak.[51]

A magyar vezérkart türelmetlenséggel töltötte el, hogy újabb akadályok gördültek a hadseregfejlesztési tervek ütemszerű végrehajtása elé. Már az év elején nyilvánvalóvá vált, hogy a tavaszra esedékes anyagi fejlesztés nem valósítható meg. „1935. április 1-ig nem készülünk el" — szögezte le jelenté-

45 Lásd *Berend—Ránki:* Magyarország gyáripara a második világháború előtt és a háború időszakában (1933—1944). Budapest, Akadémiai Kiadó. 1958. 49—54. o., továbbá *Mojzer László:* A haderő szerepe a nemzetgazdaságban. MKSZ. 1935. 7. sz. 168. o.
46 HL. HM—105 322/eln.—VI—1—1935.
47 *Berend—Ránki:* i. m. 52—54. oldalakon közölt számszerű adatok.
48 Lásd *Erdős László:* Katonai Évkönyv, 1934. Budapest. 19. o.
49 HL. HM—105 026 és 105 212/eln. VI—1—1935.
50 HL. HM—105 027/eln. VI—1—1935.
51 *Berend—Ránki:* i. m. 45—46. o.

sében Kozár vkszt. százados, és arról számolt be, hogy az olaszoktól megrendelt jelentős mennyiségű textiláru (ruhaszövetek), a lőszer. a tüzérségi és optikai anyag — ezek között a türelmetlenül várt lövegtávmérők — szállítása csak jövő év május-júniusában, a híradó anyagé pedig még később várható. Az „Ansaldo" kis harckocsik szállítási határidőit az olasz fél ismételten nem tartja be. Nem sikerült még a bombázógépek típusában sem megállapodni, és nincs még kiválasztva a szállítási tervben szereplő rohamsisak típusa sem. Mindezek folytán a HM VI. 1. (vezérkari) osztály a vezérkar főnökének sürgős intézkedését és a határidőnek február 1-re való leszorítását kérte és „más irányban való pótlást" javasolt az „Előd" hadrend anyagi szükségleteinek biztosítása érdekében.[52] Nemcsak a szállítási határidők, de az olasz kormány részéről megígért áruhitel is kétségesnek látszott.

Ami a légierő fejlesztését illette, a repülőszázadok számát 1935-ben a meglévő 6-ról 15-re emelték, s ezeket két repülőezredbe szervezték, de tulajdonképpen csak 3 új század létesült. A többi úgy keletkezett, hogy a meglévő 3 sportrepülőszázadból, a Repülőgép-vezető Iskola 2 századából és a repülő kísérleti századból szerveztek 6 tábori repülőszázadot.[53]

A magyar kormány az 1935/36. költségvetési évre 93 millió lírás (28 800 000 Pengő) áruhitelt eszközölt ki Olaszországtól, amelyet 4%-os hosszúlejáratú kamatra a Banco di Napoli folyósított. Ebből a hitelösszegből 2 430 000 líra jutott repülőanyagra.[54]

Mivel a vezérkar keveselte a légierő fejlesztésére szánt összeget, 1936-ban hosszas viták után kivívta, hogy a HM az olasz árukölcsön további 27 millió lírával való megtoldását kérje, melynek fejében 52 db Cr—32 mintájú vadászrepülőgép, továbbá közepes és nehézlövegek beszerzését javasolta. Eleinte Gömbös miniszterelnök (egyben honvédelmi miniszter) is idegenkedett a hitel kiterjesztésétől — s erre bőséges okot adtak az olaszországi szállításokkal kapcsolatosan szerzett kedvezőtlen tapasztalatok —, de mivel Szabó László vkszt. alezredes, római katonai attasé buzgólkodására Mussolini már megajánlotta a további szállításokat, 1937-ben végül is sor került a folyamatban levő áruhitelnek 120 millió lírás hitelügyletté történő kibővítésére.[55] Gömbös érdeklődése ekkor már elsősorban a korszerűbb német hadiipar felé fordult.

Magyarországon ebben az évben vezették be a kétéves, kötelező katonai szolgálatot és megkezdték az elmaradt póttartalékos korosztályok kiképzését. A határőr kerületek alegységeit a vegyes dandárok harmadik rejtett ezredeivé szervezték át, és tüzérséggel is ellátták.[56] A kormány és a katonai vezetés azonban az elért fejlesztési eredményekkel és a fegyverkezés lassú ütemével elégedetlen volt. Kevesellte az akadozó, bizonytalanná vált olasz szállításokat és az olasz partner megtartása mellett még egy másik, biztos alapokra épített fegyverszállítás megszervezését is javasolta.

Hitler Németországának hallatlan iramban fejlődő fegyverkezési ipara valósággal lenyűgözte a magyar katonai megfigyelőket. Kormánykörökben és a vezérkarnál úgy látták, hogy Németország fokozódó agresszivitása, hatalmi és katonai súlyának növekedése a revíziós remények megvalósulásának irányában hat, de reményeiket beárnyékolta az aggodalom, nehogy Németország a kisantant államokkal szövetkezzék;[57] ezért is fáradoztak aztán Gömbösék oly buzgalommal az olasz—német közeledés érdekében.

52 HL. HM—105 494/eln. VI—1—1935.
53 HL. HM—105 330/eln. VI—1—1935. „Szervezési változások."
54 HL. HM—III Csfség—14 284—1940.
55 Lásd *Hetés—Morvánné—Tóth:* i. m. 83.: sz. irat.
56 HL. HM—105 330/eln.—VI—1935.
57 HL. HM—105 206/eln.—VI—1—1935.

Gömbös Gyula 1935. szeptember 26—28. között Göringnél járt vadászaton, s ez alkalomból titkos megbeszéléseket folytattak. A magyar miniszterelnök elsősorban folyamatos fegyverszállítások előkészítése ügyében utazott Németországba. Egyidejűleg tárgyalások folytak a Rheinmetall cég és magyar katonai szervek közötti nehézpuskák, páncéltörő ágyúk és aknavetők szállításáról. Csupán ezek 20 millió márka összegű megrendelést jelentettek volna, de az államközi tárgyalásokon egy nagyarányú fegyverkezési programról és 100 millió márka összegű, többéves áruszállítási hitel folyósításáról volt szó. Német politikai és gazdasági körökben ezzel kapcsolatosan azonnal amellett foglaltak állást, hogy a magyar kívánságok teljesítését nemcsak pénzügyi és gazdasági feltételek teljesítésétől kell függővé tenni, hanem attól a kérdéstől is, hogy „mennyiben hajlandó Magyarország összhangba hozni politikáját a német politikával.[58]

Olaszország egyelőre még a negyedik légihatalom volt Európában (Franciaország, a Szovjetunió és Anglia mögött), de a német repülőiparnak már minden adottsága megvolt ahhoz, hogy igen rövid idő alatt betörjön az élvonalba. Reboul francia ezredes már 1935 tavaszán feltűnést keltő cikket írt arról, hogy Németország 300 db polgári repülőgépnek álcázott bombázógéppel rendelkezik, s a német ipar, de különösképpen külföldön működő német repülőgépgyártó vállalatok, mint pl. a Junkers-cég Svédországban működő fiókvállalata nagy tömegekben gyártja a korszerű vadász, felderítő és bombázógépeket, s ezekkel a legrövidebb időn belül el tudja látni Németországot.[59] Magyarországon a Heinkel Művek bemutatta a He—51 típusú vadászgépét és tárgyalás folyt a gyártási szabadalom megszerzéséről. A gyár He—70 típusú gépét nappali bombázónak, vagy távolfelderítőnek javasolták, s erről a Weiss Manfréd gyár szakértői úgy nyilatkoztak, hogy „szerkesztés és teljesítmények szempontjából a legjobb Európában."[60]

Mindenesetre 1936-ban a magyar kormány nem az olasz, hanem a német repülőiparnak adott nagyobb megrendelést. Az első, 28 millió RM (Reichsmark) összegű üzletkötések július hó első felében történtek. Főbb tételei között 3 Ju—52, 66 Ju—86, 36 He—46 típusú és kereken 50 gyakorló repülőgép szerepelt. Ezenkívül a német hadiipar nagy mennyiségű fegyverzeti, felszerelési és repülőtér-berendezési hadianyag — ezek között 225 gyalogsági ágyú, 350 aknavető és nagy mennyiségű lőszer — szállítását vállalta.[61]

Érdekes „véletlen", hogy éppen a berlini üzletkötések napjaiban olasz tábornoki küldöttség érkezett Budapestre. Gamerra, az olasz Hadügyminisztérium anyagi csoportfőnöke, Pallieri tábornok, az olasz Haditechnikai Intézet parancsnoka helyettesével, Sarracino tábornokkal a fegyverzeti együttműködés felújítása és ápolása céljából érkeztek a magyar fővárosba. Látogatásuk már az elmlút év nyarán esedékes lett volna, de ez az abesszín háború miatt egy évvel eltolódott. Nem sokkal később Illari repülő tábornok, majd az év folyamán Richetti altábornagy is megfordult Budapesten.[62]

Közben azonban már megfakultak az olasz—magyar együttműködés illúziói. Olaszország katonai és gazdasági erejét az afrikai háború alaposan próbára tette és külpolitikailag is elszigetelődött. Ebből a helyzetből Mussolini úgy keresett kiutat, hogy Franciaország és Jugoszlávia felé békésebb külpo-

58 A Wilhelmstrasse és Magyarország ... 39. sz. irat.
59 Lapszemelvény a „La science et la vie" c. francia folyóiratból. MKSZ. 1935. 6. sz. 292. o.
60 HL. HM—105 349—VI—1—1935.
61 Lásd: A Wilhelmstrasse és Magyarország ... 63. sz. irat, 147. o.; *Hetés—Morváné—Tóth:* i. m. 73. sz. irat. Megjegyzés: 1 líra 1936-ig cca 0,31 P-t, utána már csak 0,26 P-t ért, míg a P és az RM értékaránya 1 : 1,6 körül mozgott.
62 *Hetés—Morváné—Tóth:* i. m. 83. sz. irat.

litikai viszonyra törekedett, majd egyre inkább hajlott a hitleri Németországgal való szorosabb együttműködésre.

Gömbös tavasz óta betegeskedett, és huzamosabb németországi tartózkodása alatt, 1936. október 6-án Münchenben érte utól a halál. Ebben a belpolitikailag is meggyengült kormányzati időszakban a Gömbös-féle vonalvezetés legszilárdabb támasza a vezérkar volt, amely egész éven át erélyesen kiállt a fasiszta Németországgal való szorosabb katonai és politikai együttműködés mellett. Horthy augusztus 22-én Obersalzbergben meglátogatta Hitlert és megértését bizonygatta az „Anschluss" kérdésében.[63] A honvédelmi tárcát szeptember 2-án a súlyosan beteg kormányelnöktől Somkuthy József altábornagy vette át, de miniszterssége csak öt hétig tartott. Mackensen, budapesti német követ örömmel üdvözölte ezt a változást, s jelentette Berlinnek: „Somkuthy vakon olaszbarát volt, ezzel szemben tudjuk, hogy Röder számára a magyar—német barátság messze az első helyen van."[64]

Megvalósult a német—olasz együttműködés is, amelynek megszületése érdekében a Gömbös-kormány és a katonai vonal — még annak időszerűsége előtt — készséggel vállalta a bábáskodás szerepkörét.[65] Ciano 1936. október végén Németországba utazott és megkötötte a berchtesgadeni szerződést, amely lényegében a Berlin—Róma tengely létrejöttét jelentette.

Kánya külügyminiszter a megegyezésről úgy vélekedett, hogy az „német részről az olasz földközi-tengeri érdekek elismerésével, másrészt az olaszok közép-európai befolyásának fokozatos feladásával járt".[66] Még szorosabbá tette a két fasiszta hatalom együttműködését az 1936—1939 között folyó spanyol polgárháborúba való beavatkozásuk és Olaszország 1937-ben történt csatlakozása az antikomintern paktumhoz. Németország politikai és katonai hatásának az erősödése a magyarországi fegyverszállítások tekintetében is egyre inkább érződött. Az olasz fegyverzeti együttműködéssel és fegyverszállításokkal párhuzamosan folyt a német hadiiparnak Magyarországra való benyomulása és térhódítása. E tanulmányon belül nem vállalkozhatunk arra, hogy ezt a folyamatot is részletesen bemutassuk. Csupán utalásokat tehetünk egyes fontosabb mozzanatokra, melyek a német—olasz—magyar viszonylatok arányain jelentősen változtattak, és amelyek a hitleri politika uralkodóvá válásával együtt a hadiiparban is német egyeduralomhoz vezettek.

Ezután a megkötött hosszúlejáratú szerződések alapján kettős szállítás folyt. Mindez már nyílt fegyverkezés keretében történt, s 1938 augusztusában a katonai egyenjogúságot kimondó egyezmény már csak formális aktus volt.

Lépten-nyomon bebizonyosodott, hogy az olasz hadiipar termékei nem állnak a korszerű haditechnika színvonalán. A különféle típusú kis harckocsik, így az olasz „Ansaldo" sem tudott a spanyol polgárháborúban helytállni az elhárító fegyverek tüzében. „A vörösök páncéltörő ágyúval vannak felszerelve: előnyben vannak" — írja egy magyar katonai szakíró.[67] Folytonosan alakítgatni kellett a hirtenbergi szállítmányból származó 63 000 db „95 M" puskát is, de úgy is csak hátországi szolgálatra feleltek meg. Legtöbb panasz és baj a repülőgépek miatt volt. Műszaki és műszerhibák miatt feltűnően sok volt a baleset, de emellett olyannyira nem voltak korszerűek, hogy a Légierő Parancsnokság 1938 nyarán kijelentette, hogy olasz gépek nem kellenek és inkább elhasznált osztrák vadászgépekért harcolt. A HM 36 db olasz vadász

63 A Wilhelmstrasse és Magyarország ... 56. sz. irat.
64 Uo. 60. sz. irat.
65 *Csima János:* Adalékok a horthysta vezérkarnak az ellenforradalmi rendszer háborús politikájában betöltött szerepéről. HK. 1968. 3. sz. 492. o.
66 A Wilhelmstrasse és Magyarország ... 66. sz. irat.
67 *Turcsányi:* Harckocsik a spanyol harctereken. MKSZ. 1937. 10. sz. 287. o.

gépet akart rendelni, de a Lepa. (Légierők Parancsnoksága) kitért ez elől.[68] A szállítmányokban érkező olasz lőszer a hazai gyártásúaknál korszerűtlenebb, kisebb hatású és nehezen tárolható volt; a HM úgy döntött, hogy 80%-át kiképzési célokra kell mielőbb elhasználni.[69]

1938 januárjában a magyar—osztrák—olasz külügyminiszteri értekezlet tudomásul vette Olaszország kilépését a Népszövetségből és elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát. Darányi március 5-én, *három* nappal az „Anschluss" előtt bejelentette a milliárdos fegyverkezési programot. Fokozódtak a külföldi hadianyagszállítások, és meggyorsult a magyar hadiipar konjunkturális fejlődése. A magyar uralkodó osztályt ugyanakkor szorongással töltötte el a kelet felé terjeszkedő hitleri birodalom immár közvetlen szomszédságból Magyarországra vetülő árnyéka. Az olasz—magyar vezető köröket ismét élénkebben foglalkoztatta a Darányi-kurzus kezdetén már szőnyegen levő Róma—Budapest—Varsó tengely és a Jugoszláviával való megértőbb viszony kialakításának terve, ez utóbbit Hitler is helyeselte, de az olasz és a magyar külpolitika útjait már döntő módon a hitleri kezdeményezések és elhatározások szabták meg. Magyarország kormányzati és katonai köreit Csehszlovákia felszámolása küszöbén elsősorban a Hitler és Mussolini részéről egyaránt ösztönzött Csehszlovákia elleni nyílt katonai felkészülés kötötte le. Az ausztriai „kapu" már Hitler birtokában volt, s a közvetlen olasz—magyar kapcsolatok lehetősége és jelentősége erősen csökkent. Ezzel kapcsolatosan német diplomáciai körökben így látták a helyzetet: „Az Anschluss után... Olaszország első helyre tette a Róma—Berlin tengely viszonyát, másodikra az olasz—jugoszláv barátságot, s csak harmadikra az olasz—magyar barátságot."[70]

Mindezek ellenére az olasz hadianyag-szállítási kölcsönök nemhogy csökkentek volna, hanem jelentősen megnövekedtek. 1938-ban nemcsak Hitler, hanem Mussolini is állandóan sürgette a magyar fegyverkezést. Németország növekvő kilátásokkal biztosította már hadiipari piacát Magyarországon, de elsősorban agresszióra készülő saját hadseregét látta el fegyverekkel, s már a Balkán-államokkal is jelentős üzleteket bonyolított le, így nem gördített akadályokat az olasz szállítások útjába.

3. A 120 millió lírás hadianyag-szállítási kölcsön elszámolása[71]

Jól fizető vásárlóra talált az olasz hadiipar a magyar kormányban, amely két év alatt kimerítette a 120 milliós kölcsönt, s az afrikai hadjárattal és a spanyolországi intervencióval kapcsolatosan „felfuttatott" olasz nagyipar újabb, sokkal nagyobb összegű megrendelésekhez jutott. A kimerített kölcsönösszeg fejében lebonyolított szállítások túlnyomórészt már 1937-ben és 1938-ban megtörténtek, de alig jelentettek valamit a magyar hadsereg fegyverzeti és felszerelési ellátottságában. Mindenesetre 1938 őszén a Szlovákia déli részéről kivonuló, nagyrészt motorizált és korszerű felszereléssel ellátott csehszlovák csapatok nyomában a bevonuló magyar hadsereg igen szegényes látványt nyújtott.

68 HL. VKF. 1. oszt. — 6445/eln. — 1941. — Megjegyzés: Szakkörökben mély csalódást és felháborodást keltettek az 1936-ban megrendelt teljesen korszerűtlen Ca—32 típusú repülőgépek és kidobott pénznek tartották a rájuk fordított milliókat.

69 *Hetés—Morváné—Tóth:* i. m. 366. o.

70 A Wilhelmstrasse és Magyarország... 131. sz. irat.

71 HL. HM—III. Csfség—14 284—1940., HM. eln. 6/k. oszt.—282. 1940.

A 120 milliós áruszállítási hitel végleges elszámolása:

	Líra
Tüzérségi anyagok:	41 444 044,95
Műszaki anyagok:	962 700,—
Ruházati és felszerelési anyag:	26 403 694,15
Egészségügyi anyag:	331 546,70
Motorizálási anyag:	24 234 712,24
Vegyészeti anyag:	7 396 878,66
Repülőanyag:	18 500 000,—
	119 273 576,70

A teljes összegből 46 950,80 lírát kiviteli prémium és kamatvisszatérítések címén vontak le.[72]

Tüzérségi anyagra ment el a legnagyobb összeg, amelynek túlnyomó részét töltény, bomba, gyutacs, 7,5 cm, 10 cm, 15 cm és 30,5 cm-es lövedék szállítási tételei és 6 készlet 21,6 cm-es „35 M" nehézlöveg ára emésztette fel, töredékéért pedig legénységi derékszíjat, karabélyszíjat, töltény- és pisztolytáskát szállítottak.

Gépkocsi- és egyéb motorizálási anyag címén 52 személygépkocsi, 217 tehergépkocsi, 19 terepjáró tehergépkocsi, 16 vontató, csekély számú műhelygépkocsi, tartálykocsi és speciális rendeltetésű egyéb katonai gépkocsi érkezett.

A ruházati és felszerelési anyagok között az elszámolási listákon több tízezer ágytakarót, tábori takarót, lópokrócot, sátrat, ezenkívül egyéb textilféleségeket és bőrt sorolnak fel.[73]

4. Olasz hadianyag 600 millió líráért

Javában folytak még a 120 millió lírás szállítások, amikor a magyar kormány újabb hatalmas összegű hitelszerződéseket kötött Olaszországgal. A Magyar Nemzeti Banknál vezetett „Grano" elnevezett hitelszámla 1939-ben már 300 millió líra tartozással volt megterhelve.[74] Ezt az összeget az 1940 tavaszáig megrendelt és leszállított hadianyag-szállítmányok nagyobb részében már felemésztették, ezért a Teleki-kormány 1940 áprilisában újabb 300 millió lírás áruszállítási hitelre kötött szerződést.

Budapesten állandó jelleggel megalakult a hadianyag-exportot irányító olasz hivatal, Rómában pedig az „ENTE Coordinatore dei Consorzi d'Esportazione" (ECE.) Az olasz szállítások magyarországi képviselője Don Ricardo Pignatelli tábornok (montecalvói herceg) lett.

Kapcsolódik az elmondottakhoz, ha utalunk itt Clodius követ (a Birodalmi Gazdasági Hivatal helyettes vezetője) 1940. január 16-án kelt táviratára, melyben a német—magyar hadigazdálkodási együttműködés tárgyában megkötött szerződés aláírása után küldött Berlinbe. Ebben egyebek között a következőkről számol be:

72 Ezt a kölcsönt a magyar kormány húszéves visszafizetésre, 4%-os kamatra vette fel, de tartozását már 1940-ig teljes egészében kiegyenlítette. A végleges elszámolást a HL. HM. eln. 6. k. oszt.—47 446—1940. sz. irat tartalmazza.

73 HL. HM. eln. 6/k. oszt. — 47 446—1940. (1—7. sz. mell.)

74 A HL. HM. III. Csfség—14 284—1940. sz. irat arról tanúskodik, hogy a kormány 1938-ban és 1939-ben 70—70 millió lírás szerződéseket kötött 6½%-os kamatra, másfél év alatti visszafizetésre. Emellett egyéb különféle áruszállítási hitelekkel a „Grano" számlán (a 120 milliós hiteltől függetlenül) 1938-ban 151,5 millió líra, 1939-ben pedig további 148,5 millió líra ártartozást tartottak nyilván. Az új, 300 milliós hitelt tízéves visszafizetésre, 6%-os kamatra vette fel a kormány.

„A magyar fegyverkezésről Csáky gróf bizalmasan közölte: 1938 eleje óta pótlólag 2 milliárd P-t fordítottak fegyverkezésre. Az utolsó 450 millió P-s részletet most bocsájtották a honvédség rendelkezésére. Ebből 170 millió P németországi, 150 millió P olaszországi rendelésre van előirányozva."[75]

Csáky külügyminiszter nagyjából jól informálta Clodiust. A Honvédelmi Minisztérium 1940. január 31-én szerkesztett hitelkimutatásában az 1938 óta évről évre áthozott hitelek összegét 2 325,9 millió P-ben tünteti fel. Egy 1941. március 6-án kelt kimutatás szerint pedig a teljesített olasz szállítások összege pengőértékre átszámítva megközelíthető pontossággal valóban 150 millió P-re rúgtak.[76]

Az első 300 milliós líra összegű olasz árukölcsön nagyobb részét az 1938/39. évi „Huba I." (H—I.) fedőnevű hadseregfejlesztési terv és annak javított változata a H—I. A. terv fegyverzeti és felszerelési szükségleteire fordította a katonai vezetés. A szállítmányok többi részét a „Jenő" és „Hegyi" megnevezésű különleges HM hitelek terhére számolták el. Ez utóbbiak közül a „Jenő"-hitel a Szlovákia déli részébe és Kárpátaljára történt bevonulások hadiszükségleteire, a „Hegyi"-hitel pedig az 1939-ben alakuló hegyidandárnak fegyverrel, felszereléssel való ellátását szolgálta.[77]

Természetesen mind az itt felsorolt, mind pedig a második 300 milliós hitel kapcsán teljesített olasz szállítások csupán töredékét jelentették a hazai ipar útján, továbbá a németországi és egyéb külföldi szállításokkal biztosított hadianyagnak. Az újabb 300 millió lírás hitelt a kormány a Banco di Napoli útján, a „Huba—II" fejlesztési hitel terhére vette fel — 1940. május 15-től kezdődően. Olaszország ezért az összegért főleg repülő- és gépkocsianyagot, textilféleséget és bőrt, nehéztüzérségi löveget, lövedéket és robbanóanyagot szállított, ugyanakkor a gyorsan elhasználódott és elavult anyagok pótlására is jelentős összegeket kellett kifizetni. Mivel a hadianyagszállító vállalatok néha meglepő gyorsasággal, máskor jókora késedelemmel teljesítették vállalásaikat, a szállítások keveredtek, s ehhez igazodtak a különböző fejlesztési hitelek terhére eszközölt kifizetések is.[78]

1940 nyarán a Honvédelmi Minisztérium „emlékeztetőt" szerkesztett gróf Teleki Pál miniszterelnök részére, hogy legközelebbi római útja alkalmával elsősorban a következőkért mondjon személyes köszönetet az olasz diktátornak:[79]

	líra
1. 200 pilóta 1940 tavaszán, Torontó mellett történt kiképzéséért:	18 741 300
2. A „Falco" („Héjja") típusú együléses vadászgép licencéért és 70 db ilyen gép átadásáért:	86 240 800
3. 36 db Ca—135 bombázóért (április-május):	73 574 323
4. Hozzá lőszerért és bombáért:	94 675 245
	273 231 668

75 Lásd: A Wilhelmstrasse és Magyarország ... 300. sz. irat. (Clodius levele a Küm-nak.)
76 HL. HM. eln. 6/k. oszt.—10 802—1940. és HM. III. Csfség—1/3728—1941.
77 HL. HM. eln./6/k. o. — 35 945—1942.
78 A magyar kormány pl. 14 db 21 cm-es tarackot rendelt az olasz kormánytól, amelyből 8 db-ot 1939-ben és 1940-ben a hátralevő 6 db-ot pedig csak 1942-ben szállították le.
79 HL. HM. III. Csfség—14 284—1940. Nem tartozik a hivatkozott „Köszönet a Duce-nak" szöveghez, de az érdekesség kedvéért a jobboldali számoszlopban felsoroljuk a „nagylelkű segítségért" kifizetett összegeket is, amelyek a HM. eln. 6/k. oszt.—35—945—1942. sz. költségvetési nyilvántartásból tűnnek ki.

5. Végül a Magyarországra küldött oktató, repülő-szakszemélyzetért (Mattei és Romanini rep. főhadnagyok, légügyi attasék), kik rátermettek és fáradhatatlanok.

1940. július 25-én a 600 millió lírás olasz áruhitel számláján még „csak" 263 487 750 líra összegű megterhelés mutatkozott, de az év végéig az olasz hadiiparnak adott megbízások már csaknem az egész hitelösszeget kimerítették. December 10-ig az „O" (olasz) hitelre kiadott megrendelésekre már 562 065 658 lírát használtak fel.[80]

Olaszország az év közepétől ismét hadviselő állam lett, de a megrendelt szállítmányok (túlnyomó részben repülőanyag) — zömmel — megérkeztek.[81] Egyes cikkeket azonban törölni kellett a megrendelések listájáról és néhány szállítási határidő halasztást szenvedett. Tükröződik ez abból is, hogy 1941 márciusáig a hitelfelhasználás összege nemhogy növekedett volna a decemberihez képest, hanem több mint 2 millió lírával csökkent, s hogy a megrendelt anyagféleségek arányaiban is néhány változtatás történt.[82]

Sokkal súlyosabban alakult a helyzet az Olaszország felől, tengeren át érkező hadifontosságú nyersanyag-szállítmányokkal, amelyek a blokádintézkedések miatt „befagytak". 1940. június 21-i jelentés szerint: 5 q nikkel Londonban, 508 018 kg ólom és 22 129 kg nikkel Máltában, 79 310 kg calcium-molibdat Gibraltárban, 26 667 kg banka-ón Amszterdamban, 2 t forrasztóón pedig ismeretlen helyen rekedt. De még útban volt Budapest felé 1300 t finomhorgany, 1000 t ólom, 130 t ón, 15 t nikkel és 6,5 t cadmium.[83]

Érdekes és színes képet adnak a 600 milliós olasz árukölcsön 1940 végéig folyó felhasználásáról a HM költségvetési osztálya által szerkesztett kimutatások.[83/a]

Az olasz szállítások helyzete az 1940-es költségvetési év végén

Az Olaszországtól beszerzett hadianyagok aprólékos felsorolása túl sok helyet foglalna el. Jellemző összképet alkothatunk akkor is, ha itt csupán a leglényegesebb cikkeket említjük meg.

1. *Ruházat és felszerelés:*

Ennél a cikkcsoportnál a több mint 43 millió lírás beszerzési összeg háromnegyed részét tábori takarók (ágytakarók, lópokrócok) beszerzésére fordították. Különböző olasz cégek több, mint 600 000 darabot szállítottak, s ez a mennyiség körülbelül egy elvonuló hadsereg szükségletét fedezhette. A fennmaradó összeg sátorlap, kendervászon, egyéb méteráruk és kötszer beszerzésére szolgált. Magyarországon csupán egy-két kisüzem foglalkozott takaró, illetve pokróc gyártásával, tehát a megrendelés indokolt volt.

80 HL. HM. eln. 6/k.—47 449. és 48 602—1940.
81 HL. VKF. 7.—5125—1941. — Március 6-i helyzetről készített főösszesítés, részletezés nélkül.
82 HL. HM. III. Csfség. sz. n. 1940. — Blokádintézkedések és szállítások. 1940. június 21-i helyzet.
83 HL. HM. eln. 6/k. oszt. 48 602—1940. — Adatait lényegében megerősíti és kiegészíti a HM. Eln. 6/k. oszt.—35 945—1942. sz. hitelelszámolás. A túlrészletezett rovatokat összevontam és a sok helyet elfoglaló jelentéktelen adatokat elhagytam. Különböző kimutatásokban itt-ott eltérések mutatkoznak. Ilyen esetekben a valóságban teljesített szállításokat tükröző későbbi adatokra támaszkodtam. Így összeállításom lényeges eltérések nélkül — az 1940. december 10-i és 1941. március 6-i hitelösszesítésekhez képest —, végösszegében is megközelítően pontosnak tekinthető.
83/a Uo.

2. *Gépkocsianyag:*

A magyar megrendelésekben elsősorban olyan cikkek szerepeltek, amelyeket a magyar ipar útján, illetve más államokból általában nem, vagy csak igen nagy nehézségek árán lehetett beszerezni. Tehergépkocsira lett volna a legnagyobb szükség, de — jelentéktelen mennyiségtől eltekintve — azok szállítását sem Olaszország, sem Németország nem vállalta. A magyar kormány tehát az olaszoktól 86 Breda-típusú vontatót, 216 személygépkocsit, néhány tucat terepjáró, speciális szer-, műhely- és sebesültszállító gépkocsit vásárolt. Közel 31 millió lírára rúgott a gépkocsianyagra lekötött összeg, s ennek több mint felét a tüzérségi vontatókra fizették ki.

3. *Tüzérségi anyag:*

A Horthy-hadseregnek 1938-ig nem volt nehéztüzérsége. Korábban mindössze néhány elavult nehézlövege volt, amelyeket a katonai ellenőrzés időszakában Hajmáskéren rejtegettek. Kapva-kapott tehát a katonai vezetés az alkalmon, amikor az olasz hadiipar 14 db 21 cm-es tarack s ezekhez több ezer gránát és nagymennyiségű tüzérségi lőpor szállítását vállalta. A szállítás részletekben folyt, s hosszú késedelem után, csak 1942 tavaszára fejeződött be.

4. *Műszaki anyag:*

Jelentősebb tételként csupán 55 t vegyianyag szállítását említhetjük meg. Ezen a listán számoltak el az olaszok 8 „Galilei"-féle 120 cm-es fényszórót is. A hadseregnek sokkal több, nagyobb teljesítményű fényszóróra lett volna szüksége.

5. *Repülőanyag:*

A magyar kormány és a katonai vezetés igazi „szívügye" a légierők fejlesztése volt, és Olaszország ezen a téren készséges szállítónak bizonyult. Repülőanyag-megrendelések merítették ki az olasz áruhitelnek több mint 80%-át, de ezek sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az olasz gépek gyakran már a megrendeléskor sem — s átadásukkor még kevésbé — feleltek meg a korszerűség követelményeinek. Igen gyorsan elavultak, elhasználódtak és az alkatrészek pótlása komoly nehézségekbe ütközött. Gyártásuk a megvásárolt szabadalmak alapján itthon is folyt, de a Ca—310 bombázókra, a Cr—42 és Héjja típusú vadászgépekre költött súlyos milliók a magyar katonai repülést nem tették korszerűvé. Az olasz repülőgépgyárak 1938—1940 között 72 bombázót, 138 vadászgépet, 23 iskolagépet, mintegy 200 tartalékmotort, nagymennyiségű tartalék alkatrészt és repülőbombát szállítottak Magyarországnak. Mindezek után, 1941 tavaszán a magyar légierők gépparkja heterogén összetételében és elhasználódott állapotában ugyancsak siralmas képet mutatott.

Végeredményben a magyar kormány a 600 millió lírás olasz hitelszámla terhére az 1940-es költségvetési év végéig az alábbi megrendeléseket eszközölte:

Összesítés:	*Líra*
ruházati és felszerelési anyag:	43 228 449
gépkocsianyag:	30 829 895
tüzérségi anyag:	26 918 935
műszaki anyag:	2 145 231
repülőanyag:	457 299 907
	560 422 417

A fasiszta Olaszország hadianyag-szállításai vajmi keveset lendítettek a háborús feladatokra szánt magyar hadsereg fejlesztésén és korszerűsítésén. E téren a magyar kormány és a katonai vezetés különben is igen szerény eredményeket ért el, s ebben nemcsak a legvégső erőfeszítésekre kényszerített ország gazdasági és pénzügyi erőforrásainak a korlátozottsága, hanem egyéb lényeges okok és körülmények is közrejátszottak.

Az 1941 tavaszáig elért területi gyarapodások jónéhány mozgósítással jártak együtt, amelyek rengeteg pénzt és anyagot emésztettek fel. Állandóan nőtt a hadsereg létszáma, az új területeken újabb és újabb alakulatokat állítottak fel, amelyeket a puskától kezdve a legkülönbözőbb fegyverzettel és felszereléssel kellett ellátni. Igen nagymérvű volt a hadieszközök elhasználódása és elavulása. Emiatt pl. a légierőknél alig volt fejlődés. Az olasz vadászgépek $^1/_3$-a állandóan javításban volt, s a motorok gyorsan leromlottak. „Hány órát repülhetnének ezek háború esetén?" — tette fel okkal a kérdést a vezérkar.[84] Hasonló volt a helyzet a gépkocsianyaggal is. Az új beszerzések tekintélyes része alkatrészek pótlásából állt. Reménytelenül kevés volt a gépkocsi, az „Ansaldó"-k beszerzése kidobott pénz volt, s a tüzérségnek csak $^1/_3$-át sikerült gépvontatással ellátni.

A gátlástalan, profitra éhes olasz hadiipar a gyarmati háború limlomjaival, „bazári holmi"-val látta el a magyar hadsereget. „A magyar átvevők jelentették, hogy a gyárosok egy-egy lövegfelszereléshez némely alkatrészből »abnormálisan nagy« mennyiséget próbálnak átvétetni velük."[85] Üzleti érdekük azt diktálta, hogy elfekvő készleteiken ily módon igyekezenek túladni.

Még 1940-ben tárgyalások folytak az újonnan alakult ejtőernyős zászlóalj „Savoya" S—75 típusú olasz szállítógépekkel való ellátására (darabonként 750 000 P-t számoltak fel értük). A gyártó cég szerint a gépek 51 ejtőernyős számára voltak méretezve, Sbernadori ezredes, olasz katonai szakértő szerint azonban csak 40 főre. Végül is ilyen típusú gépeket vettek az ejtőernyősök számára, de az olaszok csak 4 db 930 Le-s motort tudtak adni, s a gépeket itthoni motorokkal kellett felszerelni. 1941 tavaszán Jugoszlávia ellen bevetésre elsőnek levegőbe emelkedő S—75 típusú gép 19 ejtőernyőssel „túlterhelés miatt" lezuhant, s a benne ülők szörnyethaltak.[86] Magyarország légiereje 1941 tavaszán 22 repülőszázadból állt, igen vegyes gépállománnyal, ami nagy nehézséget okozott az alkatrészek pótlásában.

Hosszasan lehetne sorolni az olasz beszerzésekkel kapcsolatos szomorú tapasztalatokat. De tartozunk vele az igazságnak, hogy megemlítsük: az olasz hadsereg fegyverzete és felszerelése sem állt korszerű színvonalon.

Az elkövetkező években már kevésbé erőteljesen, de azért tovább folytak az olasz hadiipar szállításai Magyarországra. 1942. június 1-ig az „O" hitelre eszközölt megrendelések 651 296 729 lírára, 1943. február 5-ig pedig 754 987 544 lírára növekedtek. Ebből az összegből a magyar kormány a Banco di Napoli-nak 703 962 358 lírát már letörlesztett. A fennmaradó hátralékot, kamatokat és egyéb járulékokat átutalással és anyagszállítással egyenlítette ki.[87]

[84] HL. VKF. 1—6445—1941.
[85] HL. HM. eln. 3/a.—22 589—1940.
[86] HL. HM. III. Csfség—3722—1940. és VKF. 1. oszt. 4686—1943.

6. A magyar iparnak, Németországnak és Olaszországnak adott megrendelések egybevetése 1938—1941 között

Érdemes egybevetnünk a Honvédelmi Minisztérium III. csoportfőnöksége által 1941 elején szerkesztett kimutatásokat, amelyek a magyar ipar Németország és Olaszország felé 1938—1941 között kiadott hadianyag megrendeléseket sommázzák.[8]

Hadianyagbeszerzések	A magyar ipartól (1941. január 11-ig) Pengő	Németországtól (1941. március 6-ig) Pengő	Olaszországtól (1941. március 6-ig) Pengő
Ruházat és felszerelés	135 005 781	21 133 232	17 668 739
Tüzérségi, opt. ag.	104 490 437	20 818 417	5 959 810
Fegyverzet	49 346 507	4 220 880	–
Lőszer	512 278 156	41 102 749	3 600 625
Gépkocsianyag	149 768 628	37 305 669	8 200 752
Vasúti híd. ag.	2 638 156	52 961	–
Műszaki, gázvéd. ag.	47 187 897	18 177 668	587 026
Híradóanyag	28 292 958	6 998 362	—
Egészségügyi ag.	10 374 920	2 816 348	–
Repülőanyag	84 779 677	78 630 140	113 008 268
Élelm. felsz. ag.	1 926 058	–	–
Lófelsz., vonat-ag.	19 714 744	–	–
Állat eü. ag.	1 381 731	–	–
Térkép	1 129 936	–	–
Építkezés	61 494 761	–	–
Folyamőrségi ag.	369 408	–	–
Kísérleti anyag	5 093 469	–	–
Szállítások	6 523 001	–	–
Összesen	1 221 796 235	231 247 426	149 025 220

Megjegyzés: Németországnak kifizetett összeg 141 349 283 RM (Reichsmark)-nak felelt meg, Olaszországnak pedig 560 245 189 lirával számoltak el.

Ezek a számadatok egyrészt arról tanúskodnak, hogy az olasz hadianyag-szállítások mintegy 82 millió pengővel alatta maradtak a németországiaknak, de ugyanakkor kitűnik, hogy repülőnyag szállításában az olaszok 34 378 000 P-vel nagyobb összegű megrendelést bonyolítottak le.

A németországi hadianyag-szállítások elszámolására szolgáló „Sonderkonto"-n („Különszámla") 1938-ra 32 940 509 RM, 1939-re pedig 34 872 458 RM megrendelést mutatott ki a HM költségvetési osztálya.[89]

[88] HL. HM. III. Csfség—1/3728 és 6603—1941 — A magyar hadiiparnak juttatott hatalmas összegnek csaknem felét lőszergyártásra fordították.

[89] HL. HM. eln. kv. 6/. oszt. — 16 331—1940.

Fordulópontot jelentett a német—magyar hadigazdálkodási — s ezen belül a hadiipari — együttműködésben a Clodius-szal 1940 januárjában megkötött egyezmény. A magyar kormány a vezérkar követelésére német fegyverekért cserében a legsúlyosabb gazdasági feltételeket is kész volt vállalni. Hitler Németországa 1940 nyarán katonai sikerei tetőfokán állt és saját hadiiparán kívül már az osztrák gyárak, a Skoda-művek és a lerohant nyugati területek hadiipari termelésével is rendelkezett.

„Támogatása" fejében Délkelet-Európában már szinte monopol helyzetben diktálhatta feltételeit. A magyar kormány felé az ígért szállítások fejében az egész hazai iparnak és mezőgazdaságnak a német igényekhez való alkalmazását kötötte ki feltételként. Újabb gazdasági egyezményekkel biztosították a német követelések teljesítését.

1940 januárjától kezdődően Magyarországon a német hadiipari szállítások 15 hónap alatt több mint 6 millió márkával múlták felül az előző két évi behozatalt és háttérbe szorították az Olaszországgal való forgalmat.[90] Magyar részről főleg harckocsik, gépkocsik, repülőgépek, fényszórók és fülelőkészülékek szállítását szorgalmazták. Elsőrendű fontosságú, igazán korszerű hadianyag azonban legfeljebb csak mutatóba érkezett Németországból. Harckocsit és tehergépkocsit nem szállítottak, repülőgépet is mélyen a vállalt mennyiség alatt, s egy év után már az egyéb szállításokban is nagy kiesések mutatkoztak. A magyar vezérkar 1941 tavaszán megállapította, hogy repülőanyagból „Olaszországból beérkezett az anyag zöme, Németországból május végéig csak töredék."[91]

Az 1941. március végén és április elején megkötött Tietze és Leeb-féle hadiipari egyezmények a militarizált magyar ipart már teljesen a német nyersanyag-szállításoktól és megrendelésektől tették függővé, s a német hadsereg ellátásának a szolgálatába állították.

Bekövetkezett az a helyzet, hogy Magyarország politikai, katonai és gazdasági tekintetben teljesen elszigetelődött és összesen erőforrásaival Németország alárendeltségébe került. Az Olaszországgal való kapcsolatok rohamos csökkenésével együtt a hadianyag-szállítások is szerény keretek közé szorultak.

Horthy hadserege a Szovjetunió elleni támadás küszöbén Európa egyik leggyengébben felfegyverzett és felszerelt hadserege volt. Hitler — egyéb megfontolások mellett — ezért sem számolt vele a Szovjetunió elleni támadás tervében. Tekintetbe vette ugyanakkor a nagyobb katonai erőt képviselő román hadsereget. A Romániára féltékeny magyar katonai és politikai vezetés az önkéntes felajánlkozás után csak egy gyorshadtesttel tudott bekapcsolódni a hitleri hadjáratba, mert 1941 nyaráig a hadsereg fejlesztésére és felfegyverzésére fordított roppant kiadások viszonylag igen szerény eredményeket hoztak.

90 HL. HM. III. Csfség. —3728—1941.

91 HL. VKF. 1. oszt. —5125—1941. 1940-ben a „Botond" és „Turán" tervek megvalósításának szándékával kezdeti lépések történtek a hazai gépkocsi-, illetve harckocsigyártás kifejlesztésére. Svédország az év elején 32 harckocsihoz 512 db nagy- és 256 db kiskerék szállítását vállalta, melyből február végéig 5 készletet szállított. (HL HM. III-Csfség. —4883—1940.)

ЯНОШ ЧИМА:

РОЛЬ ИТАЛИИ В ВООРУЖЕНИИ ХОРТИСТСКОЙ АРМИИ (1920—1941 гг.)

Резюме

В статье дается для Италии обширная и довольно точная картина о поставке военного снаряжения для Хортистской армии. В ней пишется о ранних связях и о тех военных и внешнеполитических соображениях, которые привели к договору о дружбе в 1927 г. между хортистской Венгрией и Италией Муссолини, а потом к более интенсивным связям. На основе мирного договора после первой мировой войны Венгрии разрешили содержать лишь немногочисленную наемную армию, вооруженную только легким оружием. Положение изменилось от 1927 года, когда военно-контрольная комиссия великих держав-победительниц прекратила вести контроль в Венгрии и покинула страну. Начались перестройка и подпольное вооружение венгерской армии. Муссолини поддерживал венгерские ревизионные стремления и обязался поставлять оружие Венгрии через Австрию.

Поставки вооружения и боеприпасов — перечисленные в статье — в большинстве случаев были разоблачены. Они вызвали напряжение и протест в Франции и странах малой Антанты.

Министр обороны Дюла Гёмбёш в 1929 г. заключил договор с Италией, а в 1931 г. с Германией о вооружении и военно-техническом взаимодействии. Он, когда стал премьером-министром, следовал примеру Иштвана Бетлена и впредь усиливал итальянскую линию, но в то же время устанавливал все более интенсивные связи с гитлеровской Германией. Агрессивная внешняя политика Гитлера и германское вооружение ободряли венгерских руководителей на открытое выступление.

Венгерская промышленность только частично могла производить нужное вооружение и обмундирование для армии. Венгерское правительство по этой причине и учитывая свои возможности, заказывало военное снаряжение в Италии и Германии. После 1936 г. все больше внимания уделяло оно немецкой военной промышленности, которая считалась более современной. Несмотря на это во время усиленной военной подготовки венгерское правительство являлось хорошим клиентом итальянских — часто не доброкачественных — товаров. Германия связывала свои доставки со все более тяжелыми политическими и экономическими условиями. Тем не менее она усилила свое влияние на венгерский рынок.

В 1936 г. Италия дала кредит венгерскому правительству для поставки оружия в 93 миллиона лир. Эта сумма возросла через несколько месяцев до 120 миллионов лир.

Большинство поставленного из Италии военного снаряжения было использовано уже во время мобилизации и пополнения рядов армии 1938 г. и 1939 г.

В 1938 г. после открытого провозглашения венгерской программы вооружения кредитное соглашение последовалось новым соглашением на 300 миллионов лир. Таким образом итальянский кредит к 1940 г. возрос на 600 миллионов лир.

Автор говорит и о распределении кредитной суммы. Приблизительно 80% всей суммы использовали для развития авиации. Тем не менее авиация хортистской армии была чрезвычайно отсталая и огромные расходы на ее развитие, которые обогащали итальянскую военную промышленность, не меняли положение.

В заключительной части автор приводит интересную сравнительную таблицу, в которой показано, что за период от 1938—1941 гг. 70% всех заказов армии выполнила венгерская промышленность, а 30% итальянская и немецкая промышленности. Из этих 30% большую часть получила немецкая промышленность (кроме авиационной промышленности).

На основе соглашения им. Клоциуса летом 1940 г. и на основе соглашений им. Либа и Тице весной 1940 г. венгерская промышленность стала во всем зависимой от немецкого военного хозяйства. Таким образом военно-промышленное сотрудничество с Ита-

лией на второй план и получило все меньше места. Венгрия являлась хорошим рынком для итальянского и немецко-фашистского крупного капитала. Все же накануне вступления Венгрии в войну, хортистская армия была одной из наиболее плохо вооруженных армий Европы.

JÁNOS CSIMA:

DIE ROLLE ITALIENS BEI DER BEWAFFNUNG DER HORTHY-ARMEE (1920—1941)

Resümee

Die Abhandlung gibt ein umfassendes und annähernd genaues Bild von der Kriegsmateriallieferung Italiens an die Horthy — Armee. Sie macht uns mit den früheren Beziehungen bekannt und erklärt jene aussenpolitischen und militärischen Erwägungen, die 1927 zwischen Mussolini's Italien und Horthy's Ungarn zu einem freundschaftlichen Bund und später noch zu intersiveren und engeren Beziehungen führten. Ungarn konnte im Sinne des Friedensvertrages, welcher nach dem ersten Weltkrieg geschlossen wurde, nur eine Söldnerarmee halten, mit geringer Stärke und nur mit leichten Waffen ausgerüstet. Ab 1927 änderte sich die Lage, als die militärische Kontrollkommission der Siegergrossmächte ihre Kontrolle in Ungarn einstellte, und das Land verliess. Es begann die Reorganisation der ungarischen Armee und ihre illegale Ausrüstung. Mussolini ermutigte die ungarischen Revisionsbestrebungen und verpflichtete, sich Waffen über Österreich nach Ungarn zu liefern.

Die in der Abhandlung erwähnten Waffenlieferungen wurden grösstenteils enthüllt und verursachten in Frankreich und bei den Kleinententestaaten eine Spannung, und lösten Proteste aus.

Gyula Gömbös der ungarische Kriegsminister schloss 1929 mit Italien, 1931 mit Deutschland Vereinbarungen ab, wonach ein Zusammenwirken der Armeen in der Ausrüstung und Kriegstechnik zustande kam. Als Ministerpräsident trat er in die Fusstapfen von István Bethlen, kräftigte die italienische Linie und baute gleichzeitig eine intensivere Verbindung mit Hitler Deutschland aus. Die agressive Aussenpolitik Hitlers und die deutsche Rüstung, ermutigte die ungarische Führung auch zu einem offeneren Auftreten. Da die ungarische Industrie die Bewaffnung und Ausrüstung der Armee nur teils erzeugen konnte, hat die Regierung — nach Tunlichkeit — Kriegsmaterial aus Italien und Deutschland bestellt. Sie richtete ihre Aufmerksamkeit ab 1936 besser auf Deutschland, da sie die deutsche Ausrüstung zeitgemässer fand, aber in der beschleunigten Zeit der Kriegsrüstung kaufte sie auch durch Italien angebotene Waren — manchnal sogar Ausschusswaren — auf. Trotzdem Deutschland zu seinen Lieferungen immer schwerere politische und wirtschaftliche Bedingungen knüpfte, konnte es sich doch weitere Gebiete auf dem ungarischen Markt erobern.

Im Jahre 1936 stellte Italien für Kriegslieferungen einen Kredit von 93 Millionen Liren der ungarische Regierung zur Verfügung, welcher nach paar Monaten schon auf 120 Millionen Kredit erhöht wurde. Das gelieferte italienische Kriegsmaterial wurde im Jahre 1938 und 39 grösstenteils zum Materialbedarf der Mobilisiei erungen und Einrückungen verbraucht.

Nach der öffentlichen Kundgebung des Ausrüstungsprogramms im Jahre 1938 folgte mit Italien eine weitere Kreditvereinbarung von neuerlichen 300 Millionen Liren und im Jahre 1940 schwoll dieser Kreditrahmen auf 600 Millionen Liren an.

Der Autor macht uns mit den Abrechnungen der Lieferungen bekannt. 80% des Kredites wurde zum Aufschwung des Flugzeugswesens verwendet, doch trotz diesen enormen Ausgaben, welche die italienische Kriegsindustrie bekam, änderte sich kaum die unzeitgemässe Ausrüstung der ungarischen Luftstreitkräfte.

Am Ende der Abhandlung teilt uns der Autor eine interessante Vergleichstabelle mit. Er weist nach, dass von den Bestellungen der Armee zwischen den Jahren 1938-1941 70% der ungarischen Industrie, 30% der Lieferungen Italiens und Deutschlands entfielen. Im Sommer 1940 wurde die ungarische Industrie in Folge des Clocius-Vertrages und im Frühjahr 1941 der Leeb — Tietze — Verträge gemäss, fast ganz von der deutschen Kriegswirtschaft abhängig, und dagegen das Zusammenwirken mit der italienischen Kriegsindustrie ziemlich beschränkt geblieben. Sowohl das italienische, wie das deutsche faschistische Grosskapital fand in Ungarn eine ausgezeichnete Marktmöglichkeit, trotzdem war die Horthy — Armee zur Zeit des Kriegsbeginns eine der mangelhaftesten ausgerüsteten Armeen in ganz Europa.

GONDOLATOK A MAGYAR HADTÖRTÉNET-FELFOGÁS ALAKULÁSÁRÓL

Hetés Tibor

A közelmúlt években jelentős nemzetközi visszhangot váltott ki az a vita, ami a hadtörténetírás tárgya, a hadtörténet-felfogás körül bontakozott ki. Vajon a hadtörténelem mint tudomány, milyen tényterületeket ölel fel, hol húzhatók meg kontúrjai? Amikor ugyanis az egyetemes és nemzeti hadtörténet, a régmúlt és a legújabbkor művelése, a tudományos kutatómunka és a gyakorlati hasznosság — mint nézőpont — valamilyen okból szembekerülnek egymással, a probléma mögött bizonyosan rátalálunk a tudományág helyének, szerepének meglehetősen tisztázatlan, vagy erősen vitatható elvi kérdéskomplexumára. A probléma szerteágazó — s nem csupán elméleti.

Az alábbi cikkben megkísérlem a magyar hadtörténet-felfogás alakulását, terminológiai meghatározását az elmúlt száz esztendőben nyomon követni, belőle néhány következtetést levonni. Vizsgálódásomhoz elsősorban a folyóiratokban közölt elméleti és módszertani megnyilatkozások szolgáltak alapul, és ez még jobban aláhúzza törekvésemet, a téma elméleti, felfogásbeli oldalának kidomborítását.

A cikk első része a kiegyezéstől a felszabadulásig terjedő idővel foglalkozik, míg a második részben megkísérlem körvonalazni a felszabadulás utáni magyar marxista hadtörténet-felfogás kialakulását. Úgy gondolom, hogy ez utóbbiban lehetőség kínálkozik arra is, hogy a kérdést a nemzetközi vita néhány tanulságának, illetve a magyar marxista hadtörténet-felfogás problémáinak fényében vizsgáljam.

*

A *rendszeres, magyar nyelvű* hadtörténetírás — amely még csak első centenáriumát ünnepli, hisz művelésének alapfeltételei a kiegyezést követő évtizedben alakultak ki — egymástól elhatárolható három időszakra osztható. Az alapozás és alkotás ellentmondásos, de progresszív évtizedeit más feladatokat maga elé tűző, színvonalában, elveiben és módszerében egyaránt erősen retrográd negyedszázad, az ellenforradalom követte. A felszabadulás utáni harmadik szakasz nagyon lassú kibontakozása nem támaszkodott egy korábban kimunkált alapra. S amit korábbról magáénak mondhatott volna, annak kritikáját is alig-alig végezte el — tehát a megváltozott viszonyok között egészben véve új alapról, új módszerrel és célok érdekében látott alkotó munkához.

A reformkorban szárnyakat kapott tudományos fellendülés a történettudományban is kimagasló egyéniség munkásságát tette ismertté: Horváth Mihályét. A haladó reformpolitika támogatásában született alkotásai közül éppen akadémiai székfoglalója („A magyar honvédelem történeti vázolata.") egyben a magyar nyelvű hadtörténetírás első érdemleges alkotása. Első és hosszú időre utolsó is. Őt megelőzően legfeljebb kisebb próbálkozásokról, illetőleg néhány jeles hadtudományi írónk ez irányú eredményeiről ejthetnénk szót. Egy magyar nyelvű katonai folyóirat megteremtését pedig — amely otthona lehetett volna a hadtörténetírásnak — még eszméjében megfojtották.[1]

Vereséget szenvedett szabadságharcunk és a kiegyezés közti idő nem kedvezett a haladó, polgári szemléletű nemzeti történetírásnak. A hadtörténelemnek pedig semmiféle lehetősége nem volt a szárnybontogatáshoz. Némi változást a kiegyezést követő évek jelentettek, amikoris a *Századok*, a Magyar Történelmi Társulat folyóirata, lehetőséget teremtett és a „hadtan"-ban való munkálkodásra buzdított. A történettudomány ismert munkásai jelentkeztek, s tudományuk egyik — élesen külön sem választott — ágaként művelték a magyar történelem „hadieseményeit". Körvonalazott programot e tekintetben a *Századok* nem nyújtott — nem is volt feladata. A hadsereg része volt társadalmunknak, a háború jelensége történelmi múltunknak, s így mindkettő vizsgálati tárgya a történettudománynak. A folyóirat hadtörténelmi tárgyú tanulmányai a *történelemre* helyezték a hangsúlyt, tartalmukból általában hiányzott a *hadművészeti* értékelés. Az ez idő tájt közölt cikkek természetesen nem is adtak másról számot, mint a történettudomány ez irányú fejlettségéről.

Ipolyi Arnold — püspök és történész — a Magyar Történelmi Társulat 1879. évi marosvásárhelyi vándorgyűlésén „A magyar hadtörténelem tanulmánya" című referátumában kifejtette: „Korunk békés iránya és szellemével szemben úgy sem lehet ily hadtörténelmi tanulmányainknak más célja, mint az, melyet a régi mondat jelez: si vis pacem para bellum. És egy percig sem akarnám Önöket kétségben hagyni az iránt, hogy a hadtörténelmi tanulmánynak súlyát annak csupán *nemzeti műveltségtörténelmi elemeire* (Kiemelés tőlem — H. T.), s irányára kívánom fektetni."[2]

Voltaképpen ezt is teszi, de bírálja az eddigi leíró jellegű munkákat. „A gyakorlati élet és hivatás mellett fel kell ébresztenünk nemzeti nagy haditradícióinkat is" — mondja, mint ami „hadtörténelmi tanulmányunk egyik kiváló célja is." Ipolyi pontosan körvonalazza, s tanulmányában kifejti, hogy mit tart a hadtörténelem lényeges elemének. Ezeket írja: „Nem ismerjük még kellően sem *hadaink szervezetét*, sem *hadviselésünk módját:* nemzetünk léte ezen alapfeltételeit, nemzeti műveltségtörténetünk e legnevezetesebb ágát. Ez az irányeszme az, mely minket hadtörténelmi tanulmányunkban vezérel."[3]

Ipolyi nézeteiből kiderül, hogy a hadtörténelem eszköz „nemzeti nagy haditradítioink" ébresztésére és a nemzeti műveltség része, de következtetni enged arra, hogy vannak más funkciói is. Nem elégséges a hadiesemények leírása, a hadtörténeti munka ismertesse meg „hadaink szervezetét" és „hadviselésünk módját" — tehát utal a hadművészet fontosságára.

1 Virág József 48. Gollner ezredbeli strázsamester 1836-ban körlevelet bocsátott ki egy *Hadművészeti, törvényi és történeti Értekezések* tartalommal megjelenő katonai folyóirat megteremtése érdekében, amely *A Tudományos Hadász* címet viselte volna. A helytartótanács, amikor tudomást szerzett a szándékról, Virágot lefokoztatta és a terv megvalósításának útját elvágta. (Hadtörténelmi Közlemények [a továbbiakban HK.] 1890. Dr. *Váli Béla:* A „Tudományos Hadász" története.)

2 Századok, 1879. „Vidéki kirándulás" 7. o.

3 Uo.

Figyelmen kívül hagyva Ipolyi történelem-szemléletét, figyelemre méltó előadásának politikai kicsengése, aktualitása. Jelentős teret szentel ugyanis annak a problémának, hogy a magyar honvédség híjával van magyar tiszteknek és az idegen elem — német, cseh, olasz — „nagyobb százalékkal van képviselve hadseregünk tisztségeiben és vezényletében, mint az elenyésző csekély számban lévő magyar".

A magyar hadtörténetírás módszeres fejlesztése — az 1867. évi kiegyezést követően — a honvédség megszervezésével és a magyar katonai tudományos irodalom művelésének óhajával szükségszerűen összekapcsolódott. A hadtörténelmet a XIX. században az európai államok többségében a hadtudomány (hadművészet) részeként kezelték. Tudományos művelését — különböző mértékben — a hadsereg elősegítette, hisz kutatási eredményeinek, közzétett munkáinak gyakorlati hasznát elsősorban maga a hadsereg látta. Az az igyekezet és szándék, amely a magyar nyelvű hadtörténetírást majdan eltölti, másutt már élő és mindennapi valóság volt.

Öt évvel a kiegyezés után, annak szellemében, megnyitotta kapuit a magyar tisztképzés otthona, a Ludovica Academia, s az 1873—74. évben megjelent *A Ludovica Academia közlönye*. Az első számban közzétett programból kiderül, hogy a folyóirat *„a hadtudományok összes ágaiban* (Kiemelés tőlem — H. T.) mutatkozó előhaladásról" kíván számot adni és részletesen taglalja, hogy mely területek állnak a folyóirat figyelmének középpontjában. Többek között a „hadtörténelmi tanulmányok, különös tekintettel egyrészt az újabbkori hadjáratokra, másrészt honunk katonai történelmére".[4] A program és a munkálkodás fő irányának megjelölésével a hadtörténetírás a hadseregen belül is szóhoz jutott.

Az „újabbkori hadjáratok" tanulmányozása a hadművészeti tapasztalatok általánosítását célozta, míg „honunk katonai története" katonai tradícióinknak, a katonai szellem ápolásának szánt eszköz volt. A program tehát világosan utal a hadtörténelemnek a hadseregen belüli, legalábbis kétirányú felhasználására.

A szándék komolyságát jelzi az is, hogy az indulás évében közölték Halász Károly — fiatal tanár főhadnagy — elméleti cikkét „A hadtörténelem tanulmányozásáról". Ismeretei és megállapításai figyelemreméltóak. Érdeme, hogy elsőként próbálkozik a hadtörténelem tárgyának, céljának, feladatainak módszeres kifejtésével.

Bevezetőül körülírja, hogy mit értsünk hadtörténelem alatt. „Érthetjük alatta először a *háborúk leírását,* melyek több, vagy valamennyi nép által a föld kerekségén, valamely, vagy különböző időkben, vagy általában minden időkben viseltettek... Érthetjük továbbá alatta másodszor *a háború folytonos fejlődésének* és mindannak előadását, ami ezzel kapcsolatban van: azaz, a *hadügynek alakulását.*" (Kiemelés tőlem — H. T.)[5] Kifejti, hogy a „háború története" és a „hadügy történelme" a különféle könyvekben különválasztottan szerepel, „így azonban nem juthatni kellő belátáshoz." Azoknak „egymással helyes viszonyban" kell lenniük, hogy „egy jól tagozott egész származzék." Hogy miért kell őket összefogni, arra így válaszol: „A »háború

[4] Ludovica Academia közlönye (a továbbiakban LAK.) 1873—74. V. o. — A program egyebként — mint a hadtudomány területeit — az alábbiakat érinti: Katonai tudományos kérdések „tárgyilagos megvitatása", általános hadtudományi és szaknézetek „értekező kifejtése", hadászati tanulmányok, harcászat, erődítészet, fegyvertan „nevezetesebb mozzanatai" és „viszonyaink szerinti alkalmazása", „az egyes államok egymáshoz való viszonylatainak ismertetése, hadi földreírásai, hadászati, hadszervezeti és statisticai tekintetben", a „hadviselésre befolyással bíró" vívmányok értékelése, ellátási, egészségügyi, közlekedési stb. cikkek és „közlemények a nevezetesebb államok hadszervezetéről. Haderőink fejlődésének folyton figyelemmel kísérése és viszonyított összehasonlítása". (Uo.)

[5] LAK. 1873—74 135. o.

története« az, amely bennünket az éppen érintett változásokra figyelmessé tesz, míg a »hadügy történelme« által a belsőleg maradandónak megismeréséhez jutunk."[6] Ezek után a hadtörténelem terminológiai meghatározását adja, mely így hangzik: „Hadtörténelem alatt értjük a háború menete és a hadügy fejlődése közötti kölcsönös vonatkozások történetét."[7]

Közelebbről vizsgálva azt a kérdést, mely területekre és korszakokra terjedjen ki a hadtörténetíró figyelme, az alábbi álláspontot vallja: „Bizonyos tekintetben valamennyi európai nemzetnek minden időbeli áttekintése és figyelem alá vonása szükséges ugyan, hogy a helyzetről tiszta fogalom szerezhessék, azonban azon népek és *azon korszakok, melyek a hadügy fejlődésére különös, vagy aránylag nagyobb befolyást gyakoroltak, méltatandók behatóbb* foglalkozásra. *Az újabbkor eszerint legtöbbet vesz igénybe,* részint mivel legközelebb feküdvén legtöbb érdekeset nyújt, másrészt pedig a hadügy terén tett előhaladás tekintetében a leggyümölcsözőbbnek mondható." (Kiemelések tőlem — H. T.)[8]

Másutt még egyszer aláhúzza, hogy a hadieseményekből „azokat kell behatóbb figyelés alá vonni és feljegyezni, melyek a hadügy átváltoztatására különös befolyással voltak."

A hadtörténelem céljáról lényegében ugyanazt mondja, mint a korábbi megnyilatkozások, tehát „egyrészt a katonai ismereteket és a tettképességet oly pontosan és alaposan ismerni tanuljuk, mint azt... a háború czélja kívánja", másrészt „a harczos lelke és szíve a hadtörténelmi jellemek példás tulajdonainak észlelése által mindinkább képeztessék."[9]

Mindenfajta tudomány — így a hadtörténelem is — két oldalról vehető vizsgálat alá: történelmi és didaktikai oldalról. Amit a háborúról „közönségesen" tanulunk, az többnyire a didaktika körébe tartozik. Ez Halász álláspontja, és annak a meggyőződésének ad hangot, hogy a háborúk katonai tapasztalatainak leszűrésekor tulajdonképpen didaktikai módszert követünk, a „történelem csak leginkább a példák kedvéért (van), amelyeket az oktatás nem nélkülözhet s eszerint jobbára igen tökéletlenül és egyoldalúlag tanítatik". Óva int ettől az egyoldalúságtól, amely a jövendő tisztet, vagy vezért, egyik „vezérlő csillagától" fosztja meg. Így ír: „Annak, aki a háborút és azt, ami azzal összefüggésben van, csak a didacticai oldalról ismeri, annak jövendőbeli működése példáján csak egy csillag világít, míg az, ki históriai belátást is szerez magának a háborúba és történelmi nagyok példányképeit véste lelkébe, két kalauzzal bír, melyek közül az egyik kiegészítheti azt, amit a másik nyújtani nem képes."[10]

Halász idealista történelemszemléletű és eltúlozza a történelmi személyiség fontosságát. „A nagy férfiak kimagasló alakjaihoz fűződik a történelem — írja — és egyedül egy geniális szellemtől néha oly változások erednek, melyek hatása évszázadokra kiterjed". Más vonatkozásban viszont helyesen tapint a lényegre. A nagy összefüggések kutatásának híve. A jó hadtörténelmi munka elengedhetetlen feltétele — fejtegeti —, hogy a hadügy háború előtti állapotának vizsgálatán túl figyelembe vegye „a hadügy fejlesztésére befolyást gyakorlott nemzeti, politikai (bel- és külpolitikai), társadalmi és mívelődési" viszonyokat. A hadtörténelmi mű lehet elbeszélő, vagy oknyomozó és bíráló; a háború története lehet általános, vagy részletes, a hadügy történelme átfogó, vagy részleges. Fontos, hogy a kétoldali források rendel-

6 Uo. 139. o.
7 Uo. 139. o.
8 Uo. 141. o.
9 Uo. 140. o.
10 Uo. 140. o.

kezésre álljanak és a tanulmányozott tárgy előnyös vagy hátrányos befolyása a hadügyre bizonyított legyen.

Öt-hat éves buzgó lendület után a magyar hadtörténetírás már leküzdhetetlennek tűnő akadályok elé került. Néhány számadatból arra következtethetünk, hogy általában megcsappant az érdeklődés a hadtudományi írások iránt. *A Ludovica Academia közlönye* amúgy is kisszámú előfizetői tábora veszedelmesen fogyni kezdett. Induláskor 597, 1877-ben 449, 1880-ban 398 az előfizetők száma.[11] A szerzők oldalán sem volt minden rendben. Már „láthatók a tespedésnek kórtünetei... — írta egyik cikkében a közlöny —, néhány év óta alig akad szerző, még kevésbé kiadó, ki a katonai tudományokat nemzeti közkinccsé tenné..."[12] Az okokat kutató észrevételek is a lényegre tapintanak. Az anyagi nehézséggel küzdő írógárda és az érdeklődés ellobbanása, mely a magyar nyelvű írások iránt kezdetben megnyilvánult. Következménye — írja a szerző —, hogy „a fiatalabb... magyar tisztsarjadék... irodalmi téren való fellépésre teljesen képtelenné válik", mert „a fiatal tiszteknek fokozatos, solid és nagy tapasztalatokat nem igénylő irodalmi működtetésére nincs terök".[13]

Felveti egy heti, vagy havi folyóirat kiadásának gondolatát és nyomatékosan aláhúzza a felülről kiinduló támogatás feltétlen szükségességét. Így ír: „hogy pedig ez meg fog történni, alig szenvedhet kétséget, — mert ha tekintetbe vétetik hogy nálunk a polgári tudományos irodalom existentiája is részint a magyar tudományos akadémia, részint egyes társulatok által van biztosítva: lehetetlen be nem látni azt, miszerint a katonai tudományos irodalom, amelynek a magyar tudós akadémiában, — daczára, hogy jelenleg már a szaktudományok között meglehetős tért foglal el — osztályba nem létezik, s a cs. és kir. közös hadseregben létező »Militärwissenschaftlicher Verein«-hoz hasonló társulatra sem támaszkodhatik — a magyar kir. honvédelmi ministerium részről leendő erélyes anyagi segélyezés nélkül teljesen el fog pusztulni, aminek pedig intézményünk létérdekében nemcsak megtörténnie nem lehet, de nem is szabad."[14]

E gondolatok éveken át foglalkoztatják a katonai tudományok művelésének lelkes híveit. Vissza-visszatérnek és más-más oldalról próbálják megvilágítani a mélyen gyökerező okokat.[15] A „Rövid megjegyzések a magyar katonai irodalom czímű cikkre" című írás szerzője igen lényeges mozzanatra hívja fel a figyelmet. Nagy országokban, a nagylétszámú tisztikar közül, sokan igen kedvező körülmények között, kizárólag a tudományos munkának szentelhetik idejüket. „Nálunk azonban — írja — egészen másként állnak a viszonyok. Eltekintve attól, hogy a mi összes tiszti állományunk száma alig haladja meg az ezerötszázat, a mi tiszteink mind, kevés kivétellel, csapattisztek, akiknek sem alkalmuk, sem idejük nincs arra, hogy az irodalommal tartósan és behatóbban foglalkozzanak."[16] Honnan is lehetett volna — néhány év alatt, nem tudatos fejlesztés mellett — kutató és feldolgozó tevékenységet kifejtő írógárda? Nyilvánvaló, hogy néhány éven keresztül a „tartalékokból", a kész írásokból, az „egyművű", érdeklődő tisztekből toborzott szerzői társaságból tartotta fenn magát a folyóirat, s amikor ezek a lehetőségek kimerültek, megkondultak a vészharangok. Tulajdonképpen nem is hiába, mert 1883-ban ismét 519, 1886-ban 647, 1887-ben 773 és 1888-ban 852-re emelkedett az előfizetők száma, újabb — nem is értéktelen — mun-

[11] LAK. 1888. 2—6. o.
[12] *Szelestey Károly:* Néhány őszinte szó katonai irodalmunk érdekében. LAK. 1880. 387. o.
[13] Uo. 388. o.
[14] Uo. 390. o.
[15] Lásd pl. *Buzna Alajos:* A magyar katonai irodalom. LAK. 1882. 515. o.
[16] LAK. 1882. 522. o.

kákat sikerült felkutatni és közzétenni. Igaz, ezek az írások a hadtudomány más, nem a hadtörténelem szakterületéről származtak. De a gyökeret eresztésért folyó másfél évtized végén, az 1887. évben, 6 nagyobb hadtörténelmi tanulmányt publikáltak, amelyekről joggal állapították meg: „Katonailag igen értékesnek mutatkozik a hazai hadtörténelem nevezetesebb epizódjainak feldolgozása. Ezek vezéralakjai, a hadműködések, a nemzet hőstettei, s katonai erőkifejtései, stb. megörökítendő oly dicső emlékeket képeznek, melyeken harczias lelkesedéssé gyullad a honfi lojalitása és tanul a katona kötelességérzete és becsvágya. Különös figyelmet érdemel az aktuális kérdéseknek tudományos szempontból való fejtegetése."[17]

Az 1888. év a magyar hadtörténetírás jelentős dátuma. Mindjárt az év elején, a Magyar Történelmi Társulat ülésén hangzik el Rónai Horváth Jenő előadása: „Néhány szó a magyar hadtörténetírás ügyében".[18] Az előadás minden bizonnyal a *Hadtörténelmi Közlemények* megjelenésének előkészítését célozta. Azt az égető és megoldásra váró problémát helyezte előtérbe, hogy a jövőben hogyan alakuljon a hadtörténelem művelésében munkálkodó történészek és katonaírók összműködése. A Magyar Tudományos Akadémia és a honvédelmi miniszter támogatásával a „Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottságának megbízásából" az év folyamán a *Hadtörténelmi Közlemények* is megjelent. A magyar hadtörténetírás önálló fórumáért folytatott közel két évtizedes törekvés sikerrel zárult.

A folyóirat első száma közli *Salamon Ferenc:* „Átalánosságok a hadtörténelemről" című írását is, amely kiegészítője Rónai Horváth cikkének.[19] A két tanulmány a magyar hadtörténetírás ügyének közös érdekéből kiindulva láthatóan egyetértésben fogant. Mindkettő azt a felismerést tükrözi, hogy a hadtörténetírás tudományos nívójának emelése csak akkor lehetséges, ha a magyarországi sajátosságokhoz alkalmazkodó szervezeti és személyi feltételek biztosítottak lesznek, a kutatók szerencsésen egyesítik magukban a történészi és katonai szakismereteket. „Hogy a hadtörténelem fejlesztését — írja Rónai Horváth — mi katonák óhajtjuk leginkább, az természetes s okát részint abban leli, hogy állásunknál fogva jogos kívánságunk hazánk dicsőséges hadjáratait és csatáit közelebbről és bővebben megismeri..."[20] Fel kell számolni azt a visszás helyzetet, amelynek az a következménye, hogy „a hadi tudományok magyarázatánál, s a csapatok katonai nevelésénél, a szükséges hadtörténelmi példákat, most más népek hadtörténelmében kell keresnünk...". A szerző helyesen mutat rá arra a „különös" többlettudásra, melyre a hadtörténetírónak szüksége van: „a hadi történetírást művelőnek, a történetíráshoz mellőzhetetlen képzettségen s a történelmi segédtudományok bírásain kívül még egy különös ismerettel, egy különös képzettséggel kell bírnia, s ez a katonai szakismeret"[21] — majd így folytatja: „A hadtörténelmi események és a hadügy fejlődése katonai szakismeret hiányában soha se tárgyalhatók elég szabatossággal, és világossággal... mert nélküle az események nagyobbrészét meg nem érthetjük, kutatásaink irányukat tévesztik, következtetéseink pedig, helytelen alapból indulván ki, a valóságtól, a történelmi igazságtól eltérők lesznek."[22]

A helyzetet Salamon — manapság is aktuálisnak tűnő módon — így jellemzi: „Rendesen a történész nem katona, s a katona nem történész, pedig a történetíró el nem kerülheti, hogy gyakran ne szóljon hadi eseményekről és

17 LAK. 1887. 2. o.
18 Az előadást közli: LAK. 1888. 94. o.
19 HK. 1888. 1. o.
20 LAK. 1888. 94. o.
21 Uo. 95. o.
22 Uo. 86. o.

hadügyről, s a tanult katona belátja, hogy némely dolgot saját szakjából meg nem érthet, ha annak múltját nem ismeri... Az alapos, a valódi hadi történet két szék közt a földön találja magát."[23]

Rónai Horváth Jenő — a katonai szakismeretek fontosságát hangsúlyozva — az ideális megoldást abban látná, hogy „a hadtörténet írását egészen a katonákra kellene bízni, amint a külföldön, sőt Monarchiánk nyugati államában is valóban majd kizárólag a katonák kezében van. Ámde, — teszi hozzá és ebben a magyarországi helyzet sajátos vonására utal — ami máshol oly természetes, az nálunk Magyarországon egyszerűen lehetetlen..."[24]

Kifejti, hogy másutt az állam és a hadsereg nyelve azonos — nálunk nem. Másutt a honvédelmi minisztériumban, vagy méginkább a vezérkarban hadtörténeti osztályok léteznek — nálunk ez nincs. Akik foglalkozhatnának a hadtörténetírással, azok szolgálatilag túlterheltek, viszont olyan szolgálati hely, ahol művelhetnék a hadtörténetírást — nincs. A középkori forráskutatást megnehezíti a latin nyelv, mivel a tisztek nem rendelkeznek latin nyelvi műveltséggel." Az idő még nem érett arra, hogy a hadtörténetírást csak katonák műveljék, éppen ezért „a történetírók végezzék a kutatásokat, vegyék ezeknél igénybe, ott ahol szükségesnek vélik, a katonák közreműködését, a katonák pedig használják fel a kutatások útján napfényre került hadtörténeti adatokat..."[25]

Salamon a hadtörténetírás állapotát is jellemzi néhány gondolattal. Panaszkodik, hogy „a mai hadtörténelem kevélyen nézi le ama fejletlenebb korszakokat," tudniillik a korábbi évszázadokat, amelyekből — állítólag — nincs mit meríteni és a hadtörténetírás „az 1870. év óta sok, ha visszamegy I. Napoleonig, vagy nagy Friedrich korára.[26] Bírálja azokat a „hadtudományi szakértőket, akik, ha a régebbi múlttal foglalkoznak is, s ma szemével és módszerével írnak, nem veszik figyelembe a „más viszonyokból folyt kénytelenségeket" és végül is „nem tudják megmondani, mi volt a fő oka a győzelemnek egyik, s a vereségnek a másik részben." Bírálatában a mélyebb következtetéseket nélkülöző prakticizmust ítéli el, amely „se történészi stylnek nem jó, se történet-, se hadi tudománynak. Sem a laikus, sem a katona nem látja itt a sok fától az erdőt."[27] Elmarasztalja a „politikai történészeket" is, „kik sok hadjáratot és csatát írnak le, anélkül, hogy a valódi tanulság kitűnnék az előadásból," de meg azért is, mert „az ex professo történészek nagy többsége tekintetre is alig méltatja a hadi tudományokból nyerhető becses világítást.[28]

Az ismételt nekibuzdulás során inkább gyakorlati problémákra irányították a fő figyelmet és a hadtörténelem elméleti kérdéseiben elfogadták a korábbi megállapításokat. Az élet a képzettség — mégpedig a történészi mellett a katonai szakképzettség — színvonalának emelését sürgette, mely a körülmények kényszere folytán kezdettől hátrányosan alakult. Kiütköztek az első, a tudományos nívó emelkedését gátló torzulások: a múltat negligáló, egyúttal a legújabb kort prakticista módon tekintő irányzat, amely az alacsony katonai és történészi képzettség következménye volt, és a hadseregen kívül művelt hadtörténetírás, amely, bár gazdag forrásanyagra támaszkodott, mégis „minden hadtudományi tanulság nélkül" alkotta műveit.

1888-tól tehát *A Ludovica Academia közlönye* mellett megjelent a *Hadtörténelmi Közlemények* is. A két lap között várható differenciálódás lassan

[23] HK. 1888. 1. o.
[24] LAK. 1888. 97. o.
[25] LAK. 1888. 97. o.
[26] HK. 1888. 3. o.
[27] Uo. 5. o.
[28] Uo. 6—7. o.

és következetlenül valósult meg. Míg az előbbinél tapasztalható bizonyos eltolódás az aktuális kérdések irányába, továbbra is megjelennek a történelmi szemléletű hadtörténelmi írások. Az utóbbiban viszont túlnyomóak a korábbi évszázadokra vonatkozó munkák. Felismerhető azonban, hogy az akadémiai közlöny mindinkább közvetlenül a tiszti nevelés — hadtudományi és ezen belül hadtörténelmi nevelés — eszközévé, míg a közlemények a történettudomány ágaként, tágabb keretek közt művelt hadtörténet-tudomány szócsövévé válik.

Tízéves fennállására visszapillantva állapította meg Rónai Horváth Jenő a *Hadtörténelmi Közlemények* célkitűzéseiről: „a magyar hadieseményeket szakszerű feldolgozásban adván, a magyar tisztnek, a magyar katonának kedves olvasmányát képezze, a magyar történetíróknak munkálataiknál jól értékesíthető adatokat nyújtson, végre pedig, hogy a magyar hadi dicsőség emlékeit felújítván, a hazafias szellemet terjessze, s a magyar nemzet fiainak legszebb erényét, a hazaszeretetet ápolja, fejlessze.[29]

A Ludovica Academia közlönye szaktárgymutatójában külön rovatot indít „Hadtörténelem" címszó alatt, majd tíz évvel később a „Történelmi munkák" nevet veszi fel ezzel az alcímmel: „Életrajzok, csapattörténetek, hadsereg, hadtörténelem." Érdeme a folyóiratnak, hogy magyar nyelven hozzáférhetővé teszi kora, s a megelőző korok hadtudományi kiválóságainak, hadvezéreinek munkáit.[30] Mind nagyobb teret szentel a közelmúlt, vagy éppen dúló háborúk tanulságainak levonására, s ami ebben még érdekes: a *történelmi* munkák csoportjában. A századforduló után a közlöny hasábjain meghonosodik az aktuális hadtörténelmi kérdések feldolgozása. Nehezebben hódítanak teret a harcászati értékelésekről írott dolgozatok, amint arról az egyik cikkíró is panaszkodik: „az általánosan ismert hadtörténelmek első sorban a vezetőknek, a magasabb parancsnokoknak szolgáltatják a szükséges adatokat... pedig... hadseregünk oszlopai az alantosabb parancsnokok... (és) ezek körébe vágó leírásokat hadtörténelmünk ugyancsak szórványosan nyújt.[31]

Anyagi és más egyéb nehézségek miatt a *Hadtörténelmi Közlemények* egy évtized után (1898) beszüntette működését. Súlyos csapás érte a magyar múlt hadtörténelmének tudományos kutatását: a megtorpanás visszahozhatatlan éveket rabolt el. *A Ludovika Akadémia közlönye* nem vállalhatta ezt a szerepet, hisz ekkorra már az mindenekelőtt egy agresszív külpolitikának alárendelt hadsereg kiképzési célokat szolgáló orgánuma lett és ez a cél szabta meg a folyóirat profilját.

A magyar hadsereg századforduló utáni fejlesztése a hadtudományi írók számára újabb lehetőségeket teremtett. Jelzi ezt az is, hogy *A Ludovika Academia közlönye* helyett 1908-ban új folyóirat lépett a színre, a *Magyar Katonai Közlöny*. A címváltozás mögött a hadseregben végbement lényeges tartalmi változások húzódtak meg.

„A katonai irodalom ápolására és fejlesztésére legelső sorban hivatott tisztikar napjainkban mind számban, mind értelmiségben hatalmasat fejlődött. De hatalmasan fejlődtek a követelmények is, melyeket a mai háborúk a hadseregekre rónak." E szavakkal mutatkozott be az új lap, s feladatait röviden így summázta: „Amennyiben pedig e fokozott követelményeknek a szellemi,

29 HK. 1897.

30 Pl. az 1895. évi számban: „Szemelvények Károly főherceg jelesebb irataiból", vagy Clausewitz, Bülow, I. Napoleon és mások művei. Erre az időszakra különben is jellemző ez a folyamat, hisz pl. 1891-ben jelent meg Rónai Horváth Jenő kiadásában „Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái";*Clausewitz:* „A háborúról" című művének első kiadása is. 1892.

31 LAK. 1896. 265. o.

erkölcsi és anyagi erők gyarapításával és kifejtésük elősegítésével felelhetünk csak meg: immár az irány is elénk tárul, melyet a kutatásnak követnie kell. A kutatás és az általa elért eredmények terjesztése közvetlen feladata a katonai irodalomnak."[32]

Az úttörés nehéz munkája után szóhoz jutott „új hullám" már hadtörténetírásunk elmaradottságának ostorozásával lép fel. Ismét egy katona és egy történész száll síkra a tudományos művelés és a gyakorlati felhasználás érdekében. Ehhez harmadikként az országgyűlési ellenzék járul, amely hazafias szempontokat hangsúlyozva sürgeti a *Hadtörténelmi Közleménynek* ismételt megindítását.

Pilch Jenő százados a *Magyar Katonai Közlöny* első számában így ír: „Hadtörténelmi irodalmunk két nyelvű: német és magyar. Amaz fejlődött és gyarapszik, emez a művelt nyugathoz képest még bölcsőjében ápolás nélkül sinylődik. Pedig ma, a 20. században minden téren lázas tevékenység mutatkozik! Bizonyítékaim, hogy a Tudományos Akadémia egyideig kiadta Hadtörténelmi Közlemények megszűnte óta egyetlenegy olyan folyóiratunk sincs, amely a hazai hadtörténelemmel foglalkoznék. De magyar nyelvű katonai szak és egyéb lapjainkban is csak ritkán jelennek meg hadtörténelmi közlemények."[33] Az elméleti cikk írója, dr. Pintér Jenő, pedig azt hangsúlyozza, hogy „a nemes felfogással előadott hadi történelemnek a nemzeti életben nagy szerepe, szinte pótolhatatlan nevelő hatása van", majd hozzáfűzi: „Szinte feltűnő, hogy aránylag milyen csekély szerepköre van a hadtörténelemnek a katonai nevelő intézetek tantervében. Talán nem egészen helyesen."[34]

Pintér ismét napirendre tűzi a hadtörténetírás legalapvetőbb elvi problémájának tisztázását. A „hadtörténelem" fogalmát szeretné közelebb hozni, mert „szakirodalmunk ebbeli hiányán valamennyire lendíteni szükséges, szemben a historia-filozófusok eddigi tartózkodó magatartásával és a hadtörténet munkásainak elsősorban gyakorlati irányával".[35]

Nem helytelenül abból az elvből indul ki, hogy „szükséges mindenekelőtt kijelölnünk a határokat, amelyeken túl nincs mi tennivalója a katonai írónak, s amelyeken belül első sorban a katonai képzettségű egyén hozzászólása a döntő". Elsőként azt tisztázza, hogy „milyen helyet foglal el a hadtörténelem a hadi tudományok többi ága között"? „A viszonyítás kedvéért — írja — a katonai tudományok egész körét legcélszerűbb két, egymástól élesen elkülöníthető csoportra osztani. Az egyik csoport a jelennel foglalkozik, a másik a múltat tárja elénk. Az előbbit elnevezhetnők a katonaéletben feltétlenül szükséges ismeretek összességének, az utóbbit a katonaműveltség igen hasznos, sőt bizonyos tekintetben nélkülözhetetlen kiegészítőjének."[36]

Pintér véleménye szerint a szélesebb látókörű, biztosabb ítélőképességű tisztnek feltétlenül figyelemmel kell kísérnie a „tudományos irodalom hadtörténeti termékeit". A nagy hadvezérek kiváltak hadtörténelmi műveltségükkel, míg a „vert hadvezetők ... járatlanok mindabban, ami egy emberöltővel pályájuk elé esik".

Pintér lényegében a „múltat" a hadtörténelem és a műveltség keretébe, a „jelent" a szükséges katonai képzettség körébe utalja és élesen elkülöníti egymástól. Nem vitás, hogy ez utóbbit — lényegében a korszerű hadművészet számára hasznot hajtó modern háborúk tapasztalatait — a „hadtörténet

[32] Magyar Katonai Közlöny (a továbbiakban MKK.) 1908. 1. o.
[33] MKK. 1908. 123—125. o. *Pilch Jenő:* A katonai szellem ébresztése és fejlesztése
[34] MKK. 1908. 384. o. Dr. *Pintér Jenő:* A hadtörténelem rendszeres művelése és a hazai történetírás.
[35] Uo. 369—370. o.
[36] Uo. 370. o.

munkásainak... gyakorlati irányával" azonosítja. Az indokolt különbségtételt indokolatlanul kettéválasztja és ezzel elvileg a *mait* kirekeszti a hadtörténelemből. Pedig a hadművészeti következtetések levonását ő is a hadtörténetírás lényeges vonásának ismeri el.

Fejtegetései végén a hadtörténelemnek két kritériumát állapítja meg, amely helytálló ugyan, de továbbra is adós marad a hadtörténelem terminológiai meghatározásával. Így hangzik: „A hadtörténelemnek kettős a feladata. Először meg kell állapítania és el kell beszélnie a hadi esemény lefolyásának okait, egymásután következő tényeit, következményeit, s másodszor, az elbeszélés kapcsán minden kínálkozó alkalommal reá kell mutatnia azokra a döntő, elősegítő és hátráltató mozzanatokra, amelyeket, — ütközetekről, várvívásokról, haditervekről és seregmozdulatokról lévén szó — a katona éles szeme, gyakorlati tudása képes első sorban felismerni, kiemelni és megyarázni. Tehát a történelmileg hű elbeszélés és a katonailag alapos fejtegetés: ez a hadtörténelmi tudományok értékének kettős kritériuma."[37]

Pintér világosan látja a magyar hadtörténetírás meglévő, már gyökeret eresztett hibáját: vagy a történész, vagy a hadtudomány ismerője hiányzik a műből. Ebből kiindulva jelöli meg a hadtörténeti munka két jelentős ismérvét, amelyet azután azonosít a hadtörténelemmel. A meghatározás „hadi események" — voltakép a háború alatti események — történetévé degradálja a hadtörténelmet, s annak időhatárait a ma kizárásával még meg is kurtítja.

Pilch a gyakorlati alkalmazás területén fejtegeti katonailag korszerű nézeteit. Azért a hadtörténelem oktatásért száll síkra, amelyet Pintér már kirekeszt a hadtörténelem fogalmából.

Abból a kérdésből indul ki, milyen eszközökkel „ébresszük és fejlesszük a katonai szellemet"? „Egyesegyedül a hadtörténelemmel" — feleli. Két nagy területet különböztet meg: a nevelő és kiképző intézeteket, valamint a csapatokat.

A hallgatók nagy elfoglaltsága miatt nincs mód arra, hogy „a hadtörténelmet esetleg a tantervek keretén kívül hasznot hajtóan előadhassuk", ezért „egyéb tantárgyak kiméretének és óraszámainak leszállítása mellett a hadtörténelem elbeszélő módszerét a legszélesebb alapokra kellene fektetni. A bölcselkedő, vagy bírálgató módszert pedig a magasabb évfolyamokban... kellene alkalmazni...".[38] Felvázolja példának a hadapródiskolák tananyagát. Az oktatás a II. évfolyamon kezdődnék a legújabbkor hadtörténelmével — 1792—1809 közti időből —, a hadművészet állapotával és fejlődésével. a megjelölt időszak háborúival. A III. évfolyamon az 1812—1813. évi hadjáratok, a hadművészet 1815—1852 között, az 1848—49. évi olasz hadjárat és a magyar függetlenségi harc, valamint a hadművészet 1889. évi állapota szerepel. A IV. évfolyamon a hadművészet története 1864-től az orosz—japán háborúig.[39]

A tematikához a következő megjegyzést fűzi: „Hogy miért vettem csak a legutóbbi 100 év hadjáratának eseményeit, a következőkkel okolom meg: a francia forradalom nemcsak az állami és társadalmi életben teremtett új rendet, hanem a hadseregek szervezetét, a harcászatot és a hadviselés módját is megváltoztatta és pedig úgy, hogy az akkor alkalmazott elvek velejét még ma is értékesítjük; vagyis a modern hadművészet alapelvei ezen időből származnak."[40]

37 Uo. 376—377. o.
38 MKK. 1908. 7. o.
39 Uo. 10—11. o.
40 Uo. 20. o.

Kommentár nélkül, önmagáért beszél a megjegyzés: a hadtörténelem a jövendő tiszt számára a modern hadművészet alaposabb megismerését célozza. Élesen bírálja a katonai szaklapokat, amelyek legjobb esetben is csak a magasabb parancsnokok számára hasznosítható hadtörténelmi tanulmányokat közölnek. „Hol maradnak — teszi fel a kérdést — a hadsereg tisztikarának zömét alkotó alantos tisztek és századosok által használható alkalmazó módszer szerinti hadtörténelmi példák?... Vagy találunk-e csak egy oly ifjúsági olvasókönyvet is, amely a régi török háborúkat, a Rákóczi-korszakot, az 1809. évi hadjárat magyar nemesi felkelését és a magyar forradalmat kivéve, 1—2 oly újabbkori hadtörténelmi epizódot tárgyal, melyekből a jövő háborúira vonatkozólag is tanulni lehetne?"[41]

Ugyanakkor a csapatok közt folyó hadtörténelmi oktatás céljául hadtörténelmünk sok év százados lelkesítő hagyományainak a hadsereg erkölcsi állapotát növelő funkcióját emeli ki. „Bármely hadsereg — írja — erkölcsi erejének az uralkodó és a haza iránti szeretet, a hűség, a tett és dicsvágy, az önmegtagadás, a vitézség, stb. az alapja; és ezek megkövetelik azt, hogy a hadtörténelem évszázadokra terjedő emlékeivel részletesen foglalkozzunk és azokat maradandó módon terjesszük."[42]

A katonai tudományok művelőinek törekvése az uralkodó osztályok számára megvilágította jól felfogott érdekeiket és ismét biztosították a *Hadtörténelmi Közlemények* megjelenését. A folyóirat profilja, eltorzított témavilága azonban rávilágít arra, hogy a magyar hadtörténetírás — közvetve — a Monarchia érlelődő új háborújának szolgálatába állt. A függetlenségi háborúk háttérbe szorítása és a Habsburg háborúk térnyerése vált jellemzővé.

A hadtörténelem-oktatás ügyét illetékes fórumok ugyancsak magukévá tették. A nagyváradi honvéd hadapródiskolában pl. az 1911. évben kéziratban megjelent hadtörténelmi tankönyvet vezettek be. A kötet szerzője ugyan nem váltja be a bevezetőben önmaga által megjelölt célkitűzéseket, de rövid fejtegetése a hadtörténelem tárgyáról, a hadművészet fejlődéséről számos pozitív vonást mutat. Bizonyos tekintetben a világháború előtti magyar hadtörténetírásnak legtöbb figyelmet érdemlő meghatározása.

„A katonai szaktudásnak minden ága — írja a szerző — egy közös cél felé törekszik, és ez a háború sikeres megvívása! És mivel a hadtörténelem a háborúk leírásával foglalkozik, benne a katonai tudományoknak minden ága összpontosul..."[43] A hadtörténelem tárgyát közelebbről így határozza meg: „A hadtörténelem az egyes korok, korszakok hadieseményeivel foglalkozik... Foglalkozik a háború okaival, a hadat viselő felek hadielőkészületeivel, a mozgósítással, a két fél fölvonulásával, a kölcsönös haditervekkel, a hadműveletek és az egyes ütközeteknek tényleges lezajlásával és mindama körülményekkel, melyek a hadjárat menetére vagy az egyes ütközetek és csaták sorsára befolyással voltak."[44] Lényegében Bozóky a hadtörténelem vizsgálódási körébe vonja és kutatási területté avatja azokat a problémakö-

41 Uo. 125—126. o. — A csapattisztek számára szükségesnek tartott „alkalmazott hadtörténelem" ügyére mind több figyelmet fordítanak és hivatkoznak a Gyakorlati Szabályzat 552. pontjára, amely a tiszt kötelességévé teszi a hadtörténelem tanulmányozását. (*Lásd:* MKK. 1912. *Szandai Sréter István:* A hadtörténelem tanulmányozásáról.) A háború alatt méginkább polgárjogot nyer ez az irányzat. „A hadtörténelem nagy,- és különösen az utolsó évtizedek, továbbá a jelenlegi világháború által megbővült — terjedelme és a rendelkezésre álló korlátolt idő — írja az egyik szerző — nem engedik meg azonban, hogy azzal az ikolában a legkívánatosabb kiméretben foglalkozzunk; ezért és mivel bennünket első sorban a modern hadviselés, a legutóbbi háborúk tapasztalatai érdekelnek, mindegyre többet vagyunk kénytelenek elhagyni a régebbi időszakok hadjárataiból". (*Denghy Zsolt:* A hadügyek és a hadművészet fejlődése. Budapest, 1916. 4. o.)

42 Uo. 113. o.

43 *Pilismaróti Bozóky Gyula:* Hadtörténelem. Nagyvárad, 1911—13. 1. o.

44 Uo. 1. o.

röket, amelyek kora hadművészetének (hadtudományának) részeit alkotják. Arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a hadtörténelem az „összes katonai tudásunknak gyakorlati értékét tárja elénk".

A hadtörténelem tanulmányozását és művelését azért tartja fontosnak, mert a „hadtudomány gerince", a „harcászat és hadászat" a „hadjáratokban szerzett tapasztalatok alapján fejlődött és fejlődik még ma is...", majd hozzáfűzi: „A fejlődés ezen folyamatának az összes hadi tudományok alá vannak vetve, habár nem is egészen oly mérvben és terjedelemben, mint éppen a hadászat és harcászat."[45] A hadművészet fejlődéséről és törvényszerűségeinek jellegéről pedig megállapítja: „a lezajlott nagy háborúban szerzett tapasztalatokból leszűrődött új elvek és tanok sem nevezhetők állandó értékű szabályoknak, mert a technika fejlődésével mindig újabb és tökéletesebb hadi és harcz eszközök jelentek meg a küzdőtéren, melyeknek tulajdonságaihoz és hatásaihoz, az azokkal, vagy az azok ellen harczoló feleknek föltétlenül alkalmazkondiok kell".[46] A szerző tehát elismeri a hadművészet folytonos, és „szabályokba" foglalható fejlődését.

A világháború bénítólag hatott a tudományos életre — újabb megtorpanás következett a hadtörténetírásban is. A háború és forradalmak után létrejött politikailag önállóság, az ellenforradalmi rendszer megszilárdulása, új és uralkodóvá vált szellemi áramlatok pedig merőben más feltételeket teremtettek a szellemi élet számára. Korszakot zárt és nyitott ez a társadalmi viharokkal teli öt esztendő és e határvonal jól érzékelhető a hadtörténetírásban is.

A XIX. század elején a hadtörténelem tudománya még igen fiatal múltra tekinthetett vissza. Rendszeres művelése Ausztriában — német nyelven és német hatások alatt — már meghonosodott, de a Monarchia másik államában, Magyarországon, magyar nyelven, még alapjait sem vethette meg. A kiegyezés a történettudomány kebelében, a magyar honvédség szervezése, illetőleg a tisztképzés megindítása pedig a honvédségen belül teremtett bizonyos lehetőségeket a magyar hadtörténet-tudomány alapjainak lerakásához. Születésénél tehát a történettudomány és a honvédség egyaránt bábáskodott. Erőteljesebbet, színvonalasabbat, többet nyújtott a történettudomány — de ez természetes. A szolgálatukat ellátó, s inkább lelkesedéssel, mintsem alapos történész műveltséggel rendelkező kezdeti katona írógárda nem versenyezhetett a hivatásos, tapasztalatokkal teli történész társadalommal. A magyar nyelvű hadtörténetírás kései kezdete — véleményem szerint — korántsem jelentett akkora hátrányt, mint ez a körülmény.

Sajnos a „valódi hadtörténelem" fejlődését a hozzáértő történészek katonai kérdésekbeni járatlansága is hátráltatta. A „tények helyes méltatása", mint a hadtörténet-tudomány „egyetlen és legmagasabb ismérve" (Engels), a hadművészet körébe vágó következtetések levonásának hiánya — az esetek nagyrészében — éppen a leginkább figyelmet érdemlő elemétől fosztotta meg e műveket. Hadtörténelem, hadművészeti következtetések nélkül, s hadművészetileg kielégítő, de alacsony színvonalú történelmi háttérrel megrajzolt munkák: az első félévszázad hadtörténetírásának meglehetősen általánosítható vonása.

E két vonal — több-kevesebb következetességgel — a folyóiratokban is nyomon követhető, sőt más vonásokkal is felruházható. A *Századok*, majd a *Hadtörténelmi Közlemények* hadtörténelmi írásaiban a történettudomány jelenléte az erőteljesebb és a tudományos kutatás, feltárás igyekszik az egész magyar múltat átfogni. A *Ludovika Akadémia közlönye*, majd a *Magyar*

[45] Uo. 1—3. o.
[46] Uo. 1. o.

Katonai Közlöny a katonai gyakorlatban legjobban hasznosítható hadművészet-történeti kérdésekre, s ebből is az újabbkor hadieseményeire irányítja figyelmét.

Annak, hogy a hadtörténetírásban kezdettől így alakult a helyzet, voltak jó és rossz oldalai. A pozitív vonások közül mindenekelőtt egy szükségszerűnek tekinthető körülményt emelnék ki. Ahhoz ugyanis, hogy a magyar katonai életben hasznosítható, egyáltalán felhasználható magyar nemzeti témájú és nyelvű hadtörténelmi irodalom legyen, előbb tudományos kutatómunkával utat kellett törni. Kezdetben ez elsősorban a történettudomány keretei közt válhatott intenzívvé és a feladat megoldásában történettudományunk elévülhetetlen érdemeket szerzett. Hátránya a már említett egyoldalúságban mutatkozott és párosulva a honvédség felső vezetésének szűkkeblűségével — tudniillik, hogy a továbbiakban sem biztosítottak megfelelő lehetőséget szakemberek, *katonatörténészek* képzéséhez — voltaképp útját állták a színvonalas, termékeny és sokoldalú hadtörténetírásnak. A hadtörténelem létfontosságú alapkutatásainak erőteljes folytatása és a közvetlenül hasznosítható történelmi munkák szükségessége kezdettől problémaként jelentkezett. Néhány történész és katonaíró tehetsége és akarása végső soron azonban kevésnek bizonyult e kettős feladat szükségszerinti megoldására.

A századfordulót megelőző évtized számottevő eredményeket mutatott fel a hadtudományi írók műveinek közrebocsátásában, amely mindenekelőtt fordítások közzétételét jelentette — hogy mást ne is említsünk mint Bülow, Károly főherceg és elsősorban Clausewitz munkáit. A szabadságharcot megelőző próbálkozások után,[47] több kiadásban látott napvilágot német—magyar és magyar—német hadiszótár,[48] ami a hadtudományi fordításokkal együttvéve arra is rávilágít, hogy a hadtudományban és terminológiájában is a német befolyás jutott szóhoz — mint ahogy a német befolyás volt jellemző a történettudományban és a hadtörténelemben is. E cikk kereteit messze meghaladja, hogy erről a szerteágazó kérdésről érdemben beszéljünk. Pusztán néhány összefoglaló szót a „hadtörténelemről" és terminológiájáról, mert ennek meghatározása is e hatások jegyében történt.

A hadtörténelmet többnyire a történettudomány ágaként fogták fel, kevésbé vallották, hogy az a hadtudománynak szerves része.

Tárgyának meghatározásában közrejátszott a modern polgári hadtudományt érdeklő kérdések történeti módon való megválaszolásának szándéka, valamint a kor pozitivista és pragmatikus történetszemléletének követelményei. A hadtudomány központi kérdése a háború. A hadtörténetírás is azt tekintette feladatának, hogy történetírói módszerekkel leírja a háborúkat és azok vonatkozásait, megmagyarázza okait és körülményeit, levonja a tapasztalatokat. A háború megvívásának eszköze a hadsereg. Békebeli és háború alatti szervezete, valamint működése jelentette a hadtörténetírásban a második kérdéscsoportot. Ennél távolabbi összefüggések kutatását már nem tekintették sem a hadtudomány, sem a hadtörténetírás feladatának. Ahogy a hadtudomány nem terjesztette ki figyelmét — módszeresen — a társadalommal való összefüggésekre, úgy a hadtörténetírás látószögén is kívül estek a társadalomtörténettel összefüggő részletek.

Megfogalmazták a hadtörténetírás kettős feladatát: a hadsereg erkölcsi

47 Hadi műszótár, Pest, 1843. — Az előszóban utalás történik arra, hogy a „magyar Akadémia megbíztából annak katonatagjai egy magyar hadi műszótáron" dolgoznak, mivel „egy tudományágban sem érezhető a műszóhiány annyira, mint hadi nyelvünkben", pedig nemzetünknek „hadinyelvének is kellett... lennie, de jobbadán az elveszett, magyar nyelvrégiségeink alig tudnak néhányat előmutatni..."

48 „Általános német—magyar és magyar—német hadiszótár." (von *Carl Pál*) Pest, 1871.; Hadi műszótár, Budapest, 1873.; Katonai szótár, Budapest, 1892.

szellemének erősítését és kiképzés elősegítését — tehát a hadtörténetírásnak a hadseregen belüli szerepét. Ennél magasabbra törő igények — mint a nemzeti, társadalmi műveltség eszköze — inkább csak óhajként szerepeltek.

Az irányvonal kialakításában többféle árnyalatot találunk, aszerint, hogy milyen aspektusból közelítették meg a problémát. S bár a világháborúhoz közeledve egyre követelőbben szorgalmazták a közvetlenül hasznot hajtó, kiképzést segítő munkák megírását, végeredményben az egész időszakot a korban és témában egyaránt szélesebb körű, tudományos kutatáson nyugvó hadtörténetírás létrehozásának szándéka jellemezte. Ekkor még nem az „elvont", vagy „prakticista" nézetek, hanem a személyi, anyagi, szervezeti feltételek elégtelensége hátráltatja elsősorban a hadtörténetírást.

A magyar hadtörténetírásban — elvben — szinte első pillanattól elvetették a csupán leíró, eseményeket rögzítő történetírói módszereket. Tényeket, okokat, összefüggéseket kerestek, kutatták az általánosítható „törvényszerűségeket". Nagy egészében a történettudomány úgynevezett pozitivista pragmatikus szemlélete vált a hadtörténetírás szemléletévé és módszerévé.

Az ellenforradalmi rendszer a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum intézményét levéltári és múzeumi feladatai mellett a katonai irodalom és a hadtörténetírás művelésének feladatával is megbízta.

A *Magyar Katonai Közlöny 1920-tól* ismét megjelent — 1921-től a Hadtörténelmi Levéltár kiadásában. *Hadtörténelem* címmel új folyóiratot indítottak, amely két évfolyam után abbamaradt. Megjelent — ugyancsak 1921-től — a *Hadtörténelmi Közlemények* is. A rendszer tehát látszólag kedvező szervezeti és publikációs feltételeket teremtett.

Bizonyos differenciálódási jelek is mutatkoztak. A *Magyar Katonai Közlöny* megtartotta háború előtti profilját, tehát a hadtudomány egészének fejlődését szolgálta. Helyet biztosított a hadtörténetírásnak is. A *Hadtörténelem* — alapszabályai érelmében — az alábbi célkitűzéssel indult: „A csapatvezetésben való jártasság fokozása, továbbá a katonai kiképzés céljából elsősorban az 1914—18. évi világháború, azután a magyar nemzet ezeréves katonai küzdelmei, végül egyéb hadtörténelmi események szakszerű katonai feldolgozása. A folyóirat a »Magyar Katonai Közlöny« című folyóirattal karöltve dolgozik..."[49] A világháború hadművészeti tapasztalatainak tehát új folyóiratot szenteltek. Különben a folyóirat alcíme is erre utal: „Hadműveleti és harcászati dolgozatok."

A valóságban a helyzet rövidesen másként alakult. A *Hadtörténelem* megszüntette működését és szerepét a *Magyar Katonai Közlöny* vette át — bár a *Hadtörténelmi Közlemények* is bőven jelentetett meg világháborús hadműveleti és harcászati tanulmányokat.

A *Hadtörténelmi Közlemények* új folyama egyetlen sorban sem utalt a megváltozott politikai körülményekre, szükségtelennek érezték valamiféle program kidolgozását. Annál érdekesebb a *Hadtörténelem*-nek a jövő hadtörténetírására utaló bevezető tanulmánya.

A szerző — Nagymegyeri Raics Károly ezredes, a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum hadtörténelmi irodalmi csoportjának vezetője — a szubjektivista-idealista történetfelfogás olyannyira pregnáns megfogalmazását nyújtja, amely példátlan a korábbi magyar hadtörténetírásban.

Óva int az „események egyszerű elősorolásától", az időrendi ismertetéstől, mert az „még némi tudományos színezetű elmélet belevegyítése mellett" sem hadtörténelem. „Azzá csak akkor lesz — fejti ki felfogásának lényegét —, ha az események okait és következményeit főként lélektani alapon hitelesen

[49] Hadtörténelem, 1921. 66. o.

megvilágítjuk azért, hogy az ily módon levezetett tanulságokat, hazánk s magunk javára fölhasználjuk. Ezt pedig a kor szellemének, a szereplő egyéniségek lelkének megértése nélkül nem tehetjük."[50] A későbbiekben még egy lépéssel tovább megy: az okok forrását a szubjektumra vezeti vissza. „Az elhatározásoknak, az események kialakulásának döntő okait mindig *önmagunkban* keressük. Hiszen a mi lelkünk képviseli egyedül azt az eleven erőt, melynek a leghatásosabb harceszközöktől kezdve az utolsó falat kenyérig minden, de minden szolgálatában áll... Mi inkább alkalmazkodni kívántunk a harceszközökhöz, hogysem azok fölhasználásánál lelkünk irányadó szerepét, döntő befolyását biztosítottuk volna."[51]

Következtetése logikus betetőzése felfogásának: „A hadtörténelem tanulmányozásánál tehát azokat az erőket kell főként felszínre hoznunk, melyek a nemzeti jellemnek és közérzületnek a leírt módon való megerősödését idézik elő... A megértés első feltétele tehát, hogy magunkat mindig az akkori kor viszonyaiba, szellemébe beleképzeljük. Csak így fogunk mindent megmagyarázhatni... Egyedül az események lélektani feldolgozása biztosít részünkre olyan tanulságokat, melyeknek megfelelő értékesítése nemcsak a hadviselés művészetét fejleszti, de vezetőképességünk, helyesebben egyéniségünk kiművelése tekintetében is haladást jelent."[52]

A szerző kétségkívül magának vindikálhatja az elsőséget a magyar hadtörténetírás szellemtörténeti igényű megfogalmazásáért. Ranke reakciós történetírói szelleme és Friedrich Meinecke vezéregyénisége — s minden valószínűség szerint az ekkor megjelent Három Nemzedék... — így támadt követőre a magyar ellenforradalmi rendszer hadtörténetírásában. Egyelőre azonban ez a kezdeményezés nem vált általánossá. Nem a hozzáidomulási készség, hanem a képesség hiányzott az újra munkához látó szerényebb képzettségű, „prózaibb" lelkivilágú tisztekből. Akadt ugyanilyen vonzó, de egyszerűbbnek ígérkező irányzat, amely a világháború katonai tapasztalatai levonásának szükségéből sekélyesebb hadtörténetírást produkált. A munkák tekintélyes, abszolút többséget kitevő százalékát a világháborús irodalom töltötte ki — annak is a legkevesebb történetírói fantáziát kívánó formája a harcleírás, minden igényesebb célkitűzés nélkül, tág teret biztosítva a szubjektivizmusnak. A korábbi évszázadokra vonatkozó termést átitatta az ellenforradalmi rendszer politikai szituációjából fakadó szemlélet: a „katonanemzet" vagyunk ideológia, a nemzeti gyűlölködést szító nacionalizmus. Ez az évtized vajmi kevés eredményt tudott felsorakoztatni. A magyar hadtörténetírás mélypontra csúszott: energiájának zöme elveszett a kétesértékű prakticista dolgozatok tömegében.

Nem tudták tartalommal megtölteni a viszonylag nagyobb teret biztosító szervezeti kereteket; nem használták fel az állami függetlenség visszanyeréséből fakadó valódi lehetőségeket, történelmi múltunk feltárásának akadálytalan voltát; üres maradt az az oldal, amelyen a hadtörténetírás tartalmáról, feladatairól, céljáról és módszereiről kellett volna szót ejteni.[53]

A változás szükségét hangoztató mélyreható bírálat bontakozott ki — nem véletlenül — 1930-ban.

Az ellenforradalmi rendszer a korábbi évek konszolidációja után, a kapita-

50 Uo. 1921. 3—4. o.
51 Uo. 4. o.
52 Uo. 4—7. o.
53 Egyetlen, semmi lényeges újat nem tartalmazó cikket közölt a MKK 1923. évi száma. *Gabányi János:* Útmutatás a hadtörténeti írók számára című cikke ismerteti a történetírás műfaját, módszerét, és azt alkalmazza a hadtörténetírásra. A hadtörténelem meghatározásában a már korábban kikristályosodott nézetet vallja: „A hadtörténeti irodalom az államok (nemzetek) hadiereje, különösen pedig hadjáratai történetének leírásával foglalkozik." (258. o.)

lizmus nemzetközi válságától érintetten, az erőskéz politikájával, az agresszív, revizionista háborús külpolitika felszításával próbált úrrá lenni zilált helyzetén. Segítségül hívta ehhez a szellemi életet, a történettudományt, az iskolát teremtett s hivatalossá tett szellemtörténetet.

A hadügy élére 1929-ben a totális fasizmus híve, Gömbös Gyula került. A hadsereg fejlesztésének és korszerűsítésének programja intenzív befolyással volt a hadseregen belüli szellemi életre is. Megmutatkozott ez többek között abban is, hogy a különféle katonai folyóiratokat összevonták, hogy „minden honvédtiszt egyetlen folyóiratból minden katonai kérdésre megkapja a felvilágosítást". 1931-től egységes elképzelések és irányítás alatt jelent meg a *Magyar Katonai Szemle,* amelynek előfizetését minden tiszt számára kötelezővé tették. A *Hadtörténelmi Közlemények* továbbra is megőrizte önállóságát.

Ismét napirendre került a hadtörténetírás, amelynek fejlesztését és művelésének irányát elsősorban a hadseregen belüli változás szabta meg. Hogy hasznothajtóvá váljék, ki kellett mozdítani holtpontjáról. A hadseregvezetés célja világos volt: olyan hadtörténelmi irodalomra tartott igényt, amely témában, történetszemléletben idomul a fasiszta katonai ideológia követelményeihez, színvonala alkalmas a tisztikar katonai képzettségének emelésére. E ponton találkozott a hadsereg szükséglete és a szellemtörténeti iskola.

Azok, akik 1930-ban hangot adtak bírálatuknak, a hadtörténetírásban meghonosításra váró történetírói *módszert* hangsúlyozták és ezen keresztül jelölték meg a hadtörténetírás tárgyát, szükségesnek vélt feladatait.

Három, majd későbbi időpontokban közölt két újabb cikk álláspontja világosan érzékelteti azt is, hogy miben keresték a hadtörténetírás súlyos negatív jelenségeinek forrását és mit véltek szükségesnek a fellendítés, a tudományos színvonal emelése érdekében.

Hóman Bálint előadását, illetőleg cikkét a „történelmi átértékelésről" — amely a szellemtörténeti iskola módszertani elképzelésének összefoglalását jelentette —[54] néhány hónappal később követte „A történelmi átértékelés problémája a hadtörténelemben" című cikk.[55] A szerző Hóman meggyőző felfogására utal, de annak nem alapgondolatát, hanem az átértékelés szükségességének gyakorlatát kommentálja.

Alapjában véve négy pontban összegezi a hadtörténetírás „átértékelésének" programját. Ezek: 1. a Monarchia keretébe tartozó történelmünk átértékelése egységes „magyar" szempontból. 2. A kétoldali forrásanyag konzekvens felhasználása, a „nemzeti hiúság" háttérbe szorítása, ha hibákról van szó. 3. A romantikus szemlélet felszámolása. 4. A pszichológiai szempontok kiemelése. A megokolásban elfogadja Hóman érveit, tehát azt, hogy a történeti „átértékelésre kétféle okból lehet szükség: a történeti forrásanyag bővülése... továbbá új vizsgálati módszer alkalmazása..."[56] esetén. A programpontok — tartalmilag — azonosak a történettudományban megvalósítandó feladatokkal.

Gyalókai Jenő nem kapcsolódott közvetlenül az érintett cikkekhez, de az általa felvetettek, a hibákra és részint a feladatokra történő utalások, kétségtelenül az irányzat párhuzamosságára utalnak. Lévén azonban cikkének az is célja, hogy bírálja a hadtörténetírás adott helyzetét, tág teret szentel az első világháborús hadtörténeti írásoknak.

A Monarchia történetével összekapcsolódott történelmi múltunk egységes „magyar" szempontból történő átértékelése nála ebben a megfogalmazásban

54 Napkelet ,1930. március 1.
55 Magyar Szemle X. kötet 24. o. (1930. szept.—dec. szám) *Markó Árpád:* A történelmi átértékelés problémája a hadtörténelemben.
56 *Hóman* idézett cikke 247—248. o.

szerepel: foglalkozzon a hadtörténetírás a 48—49-es szabadságharccal, mert forrásai ma már hozzáférhetők. „Minthogy azonban a szabadságharc magyar irodalma évtizedeken át nagyobbára a személykultusz és a pártpolitika szolgálatában állott, aminek hatása még most is érezhető: annak, aki ezt a háborút az igazság leplezetlen feltárásával állítja majd elénk, esetleg brutális támadásokra is számítania kell hozzánemértők részéről."[57] Hangsúlyozza a romantikus történetszemlélet elvetésének fontosságát, mert „... a nemzeti hiúság istápolásának nagyon gyakran az igazság adta meg az árát."[58]

A múltra vonatkoztatva utal még a tárgyi tévedések korrekciójának keresztülvitelére, a jövőre nézve azonban szükségtelennek érzi a pszichológiai momentumok hangsúlyozását. A jövő hadtörténetírásának feladatairól alkotott véleményét három pontban foglalta össze: „1. Mélyreható, gondos kutatás alapján megírni azt, amit nem dolgoztak fel a korábbi írók. 2. Alapos revízió alá fogni hadtörténetirodalmunk régibb, de már elavult, vagy túlhaladott termékeit. 3. Közelebb hozni az olvasóközönség gondolatvilágához katonai múltunk tanulságos emlékeit."[59]

Akkor, amikor gondolatmenetüket idézve aláhúzzuk a szellemtörténeti irányzathoz való igazodásukat, utalni kell e cikkek eléggé óvatos fogalmazására és arra a körülményre is, hogy bírálatuk valóságos problémákat érint, a jelzett programban helyes álláspont is tükröződik.

Mi az ami végső soron mégis visszautasításra ösztönöz bennünket? Lényegében a szellemtörténet irányadó szerepének elfogadása, amely módszertanilag — végső konzekvenciáiban — hátatfordítást jelent mindannak, amit a pozitivizmus eredményeként könyvelhetünk el a magyar hadtörténetírásban. A törvényszerűségeket kutató (mégoly korlátozott értelmű) történetírás helyébe a véletlenek halmazává züllesztett történetfelfogást helyezik, miközben a nagy összefüggések kutatásának, a szintézis alkotásnak hamis illúzióját keltik és végső soron a hadtörténetírást az agresszív, revizionista háborús politika függvényévé és kiszolgálójává teszik. Ez még akkor is hátraforduláS, ha a pozitivizmus túlhaladottá vált, ténymegállapításai, szűken értelmezett összefüggései, törvénykutatásai nem elégítették ki a tudományos igényeket.

A szellemtörténet reakciós történetfilozófiai alapelvei kristálytisztán tükröződnek a „Magyar történet" előszavában, amely szerint a szellemtörténet „az egész történetet mint egyetlen szerves folyamatot fogja fel. A gazdasági viszonyoknak megvan a hatásuk az irodalmiakra s a nagy világnézeti áramlatok szinte szuverén erővel gyúrják és alakítják át a társadalmi, gazdasági és politiaki viszonyokat. Amint egy ember sem állhat meg egyedül, úgy az emberi történet hatóerői sem működnek elszigetelten; mindnyájan együtt és egyszerre hatnak s közöttük a megfoghatatlanok, a lelkiek azok, melyek prímér voltukban minden egyebet irányítanak, mindennek megadják a mértékét. Az emberi történet nem egyéb, mint az emberi lélek története, így tanítja ezt a modern történettudomány. És a magyar történet nem egyéb, mint a magyar lélek története..."[60]

A primér voltú lelki tényezők, s a szuverén erővel ható világnézeti áramlatok: a szubjektív-idealista történetfelfogás koncepciójának kiindulópontja, a „nagy összefüggések" önkényes megválasztásának korlátlan lehetőségét magában rejtő filozófiai alapelvek. Az ennek szellemében meghirdetett „átértékelés" — tartalmilag és transzformált magasabb fokon — történelmi

57 Magyar Szemle, 1930. 207. o.; *Gyalókay Jenő:* Hadtörténetünk mai állapotáról.
58 Uo. 209. o.
59 Uo. 206. o.
60 *Hóman—Szekfű:* Magyar történet. Budapest, 1935. 10. o.

múltunk ellenforradalmi revízióját jelentette, amelynek leglényegesebb vonását Szekfű a „Három Nemzedék"-ben úgy fogalmazta meg, hogy a magyarság „története egész folyamán részét képezte a keresztény-germán kulturális közösségnek".[61] Ezen belül messzemenő bírálatot, a Habsburg uralom súlyos negatívumainak feltárását is megengedhette — „egységes magyar szempontból" —, hisz mindez feloldódott a „nagy öszefüggésben", a keresztény-germán kultúrközösség meghatározó jellegében és előrevetítette egy új keresztény-germán kulturális közösség szükségét. Ez a primér jellegű szellemi kapcsolat — a mesterségesen konstruált nagy öszefüggés — háttérbe szorította a valóságban létező, vele ellentmondásban lévő gazdasági-politikai tényeket.

Egyetlen közbevetett utalás arra, hogy pl. Gyalókay hogyan értelmezte 1848—49 feldolgozását, pontosabban „átértékelését". „Az oroszok hadműveleti terve Erdély megszállására (1849)" című tanulmányát — amely a *Hadtörténelem* 1922. évfolyamában jelent meg — ezzel a néhány mondattal vezeti be: „Manapság, amidőn Nagymagyarországnak a trianoni békekovácsok jóvoltából leszaggatott részeit idegen rablóhadak tapossák: fokozott érdeklődésünkre tarthat számot a múltaknak minden olyan hadieseménye, amely hazánk — annyiszor megpróbált — leigázásával vagy legalább ideig-óráig tartó megszállásával kapcsolatos." A téma, a „keleti veszély", a hamis összefüggés, az agreszív háborús revíziós politika támogatása és nem utolsó sorban a cikk hangvétele együttesen szolgálják történelmi múltunk ellenforradalmi revízióját.

A távolabbi és szerteágazó összefüggések kutatását mellőzve, csupán arra kívántunk rámutatni, hogy a hadtörténetírás feladatait, irányvonalát rögzítő — pozitívként ható — elképzelések a lehető legreakciósabb filozófiai és történeti gyökerekre vezethetők vissza. Ezen belül tágabb lehetőség kínálkozott a részletek reálisabb ábrázolására, főként ha azt az igényesség, a gazdagabb és sokrétűbb forrásfelhasználás, esetenkint a történetírói qualitás is segítette, mint az néhány hadtörténész munkáiban visszatükröződik.

A magyar hadtörténetírás egészére és színvonalára mégsem ez volt a döntő hatású. Szinte determinálta helyzetét a hasznosság címén uralkodóvá vált nézet, amely ellen többen is szót emeltek, maga Gyalókay is. „Az 1914-től máig tartó aktuális nagy események — írta — teljesen elterelték a figyelmet hadtörténelmünk régi eseményeiről. A katasztrófa hatása alatt — különösen katonai körökben — az a nagyon is vitatható felfogás kapott lábra, hogy nemzetünk egész régibb hadtörténete meddő talaj, amelyből többé tanulság se sarjadhat."[62] Gyalókay elvi okokból helyteleníti ezt az álláspontot, egyben arra is reámutat, hogy az első világháborús irodalom ráadásul selejtes, rossz stílű, teljesen alkalmatlan arra, hogy a nagyközönséghez eljusson. Érveléséből kiderül, hogy ő a hadtörténelem céljait az elfogadottnál tágabban értelmezi (a nagyközönséghez eljutni!), evégből természetes, hogy múltunk egészének feltárását sürgeti. De hadakozás közben olyan érveket is használ, amelyek nem teljesen helytállóak. A „háború közelsége miatt" a „tisztánlátás" nehézségeire utal. „Ennélfogva — mondja — az 1914—1919-i időszak egyelőre csupán a kétségtelenül nagyon szükséges és fontos katonai szakirodalom, továbbá a memoár irodalom tárgya lehet. A hadtörténelemmé igazán csak akkor lesz, ha attól a kortól már kellően eltávolodtunk."[63] Úgy gondolom, hogy a közelség sohasem meghatározó. Nem ez, hanem egy egyoldalú szemlélet, a katonai szükséglet kizárólagossága (az egyéb tényezőket most mellőzve!) sekélyesíti el a világháborús irodalmat. Másik érvét épp emiatt

61 *Szekfű Gyula:* Három Nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1935. 324. o.
62 *Gyalókay:* i. m. 205. o.
63 Uo. 205—206. o.

érezzük közelebb az igazsághoz: „... a világháborús termés jókora része valamely hadjáratnak, vagy fontosabb hadieseménynek pusztán taktikai és stratégiai szempontból történt fejtegetésére szorítkozik, mégpedig olyan formán, hogy az író szeme előtt mindig a jövendő háborúja lebeg, tehát olyan tájék, amelyre a múltat kutató történetírónak nem szabad elkalandoznia. Elhisszük, hogy az ilyen tanulmányok kiválóan alkalmasak arra, hogy nyomukban a legmodernebb követelményeknek megfelelő taktikai és stratégiai kézikönyvek szülessenek..."[64] De születhetnének mások is mégpedig alapos történelmi háttérrel megrajzolt művek! És éppen azért nem lehet egyetérteni azzal a következtetéssel, amely a „tisztánlátás" nehézségeiből kiindulva egyelőre száműzi az „igazi" hadtörténelem vizsgálódási területéről a világháborút és azt a „nagyon szükséges és fontos katonai szakirodalom" körébe utalja. Mindez persze az ellenkezőjét sem jelentheti, hogy a hadtörténetírás egyedüli feladata a modern háború katonai tapasztalatainak leszűrése lenne.

Gyalókay felfogására Berkó István reflektált. Pozitívnek minősítette általános észrevételeit, de vitatta a világháborúval kapcsolatosan kifejtetteket, mondván, hogy „vannak olyan okok és célok, ahol nem annyira a minden oldalról megvilágított részletek szigorú lerögzítése, hanem az eseményekből leszűrt tanulságok értékesítése a fődolog. Így vagyunk — folytatja — a világháború mai történetírásával is, amelynek ma még elsősorban a gyakorlatilag értékesíthető tanulságokat kell szolgáltatnia... Éppen ezért a világháború történelméből igenis kell ismernünk mindazt, ami a hadviselést — a legfelsőbb hadvezetéstől kezdve egészen a legutolsó csatár egyszerű szerepléséig — bármiképpen érinti.[65] Önmagában véve ezzel az állásponttal egyet lehet érteni — bár ebben a fogalmazásban már benne rejlik a hadtörténetírás célkitűzéseinek szűkítése. De Berkó kétséget sem hagy eziránt. „Mert mi is az a hadtörténelem? És mi a célja?" — kérdezi. „A hadtörténelem a háborúknak pontos leírása és méltatása, amelynek *egyedüli célja* (Kiemelés tőlem — H. T.), hogy abból tanuljunk. Mit kell tanulnunk belőle? A hadvezetést, tehát a haditervek megszerkesztését, a felvonulást, a hadműveletek vezetését, vagyis egyszóval hadászatot és annak örökké érvényes elveit."[66] Mellőzzük az álláspont másirányban is vitatható oldalait és maradjunk az „egyedüli cél" meghatározása körül. Berkó ebben óriásit lép hátrafelé. A háború „leírása" és a hadászati — nem is hadművészeti — elvek „megtanulása" több mint leszűkítése, ez metafizikus szemlélete a hadtörténelemnek. És még ennél is tovább megy, hogy megindokolja a világháborús írások mindenekfeletti szükségességét. Így érvel: „A hadászati tanulságoknál talán fontosabbak a harcászati tanulságok; mert amíg a hadászati elveket régebbi háborúkból is megtanulhatjuk, addig a harcászati tanulságokat csak olyan háborúból szűrhetjük le, amelyet ugyanolyan, vagy hatásukban legalábbis hasonló fegyverekkel vívtak, mint amilyen fegyverek ma rendelkezésre állanak. Ez az utóbbi követelmény tehát csakis a napjainkhoz időben legközelebb álló háború eseményeinek tanulmányozásából válhatik valóra."[67]

Önmagában véve ebben is van igazság, csakhogy összevetve a hadtörténetírás meglévő adottságaival — amelynek elégtelenségére Berkó is utal —, ez az állásfoglalás a korábbi korok kutatásának káros elhanyagolását és az első világháború egysíkú — harcászati — művelését szentesítette. „Hogy a világháborús és a régi hadtörténelem közül melyiket kell jobban művelni, erre a kérdésre nem egyszerű a felelet — írja. — A világháború megírása a

64 Uo. 206. o.
65 Magyar Katonai Közlöny, 1930. 833—834. o.; báti *Berkó István:* Hadtörténelmünk mai állapotáról.
66 Uo. 835. o.
67 Uo.

fentebb kifejtett okoknál fogva igen fontos, sőt a hosszú évekre terjedő munkának megkezdése máris halaszthatatlan; másrészt a régebbi háborúk megírása, ámbár azok katonai szempontból távolról sem olyan értékesek, mégis nemzeti szempontból igen kívánatos és időszerű volna. Ha azonban a szűkös személyi és anyagi viszonyokat, mint egyelőre meg nem szüntethető tényezőt tekintjük, kénytelenek vagyunk az elsőséget a világháborúnak odaítélni."[68]

Berkó nézőpontja homlokegyenest ellenkezett Gyalókay helyesebb, bár részint rosszul indokolt nézőpontjával. Tulajdonképpen mindketten elismerték a világháború feldolgozásának fontosságát. Csak míg Berkó szinte abszolútizálta azt a hadtörténetíráson belül, addig Gyalókay kirekesztette a hadtörténelemből. Ebben a megfogalmazásban mindkettőt el kell vetni. Van azonban Gyalókay nézeteinek egy ki nem fejtett, de odagondolt vonása, s ez az, hogy tudománnyá a hadtörténelem csak akkor válik, ha szűkebben értelmezett hadművészeti kérdések megválaszolásán túllépve — mint a történettudomány része — vizsgálja a társadalomtörténeti vonatkozásokat is. Ez az ellenforradalom hadtörténetírásában nem nyert polgárjogot — bár itt-ott nyomát találjuk.

Az ellenforradalmi rendszer a személyi kérdések megoldásában sem lépett előbbre. A „katona nem történész, s a történész nem katona" állapot továbbra is fennmaradt, sőt súlyosbodott. Berkónak a hadtörténetírás feladataira vonatkozó álláspontja a nem kielégítő körülményekben — „a szűkös anyagi viszonyokban" — gyökerezett. Bizonyos, hogy kedvezőbb helyzetben másként foglalt volna állást. Erre mutat, hogy ugyancsak ő az, aki a jövő hadtörténetíró generációjára gondolva körültekintő javaslatot tesz, mivel „az ifjabb generáció soraiból nem igen int remény, hogy a hadtörténelem írói gárdáját idővel csak a nélkülözhetetlen mértékben is pótolni lehessen". Javasolja, hogy a „fiatalabb tisztek közül az erre önként jelentkezőkkel a tudományegyetem bölcsészeti karán a történelemtudományi szakot kincstári költségen el kellene végeztetni... Az állandó személyzeten kívül nagyobb számú vezérkari képzettségű tisztre is szükség volna és pedig olyanokra, akik az előbb említett követelményeknek szintén megfelelnek; a Hadtörténelmi Levéltár irodalmi munkásságához ugyanis a magasabb katonai képzettség nélkülözhetetlen".[69] Ez az első eset a magyar hadtörténetírás történetében, amikor valaki megvalósítható gondolatot vet fel a hivatásos „hadtörténész" képzés, a történész és katona „egyesítésének" érdekében.

Az ellenforradalmi rendszer hadtörténetírása összességét és a témaválasztás súlyát tekintve a Berkó felvázolta utat követte. Korántsem egyöntetű támogatás mellett, de meghatározó jelleggel. Az egyetértés és részbeni egyet nem értés többféle módon nyilvánult meg, s köztük nem egy figyelmet érdemel.

Módszertani kérdéseket fejtegetve támadás érte azokat, akik a világháborús munkákat kirekesztették a hadtörténelem területéről. „Régi magyar hadtörténelmünk egyik kiváló művelőjének nemrég elhangzott megjegyzésére gondolok — írja a szerző —, mely szerint a hadtörténelem csak azon a ponton válik tudománnyá, ahol társadalom történetté lesz."[70] A szerző kiindulópontja helyes: „A hadtörténetírás, tehát a világháborús hadtörténetírás is, az egyetemes történettudomány ágazata. Ennél fogva módszertana szükségképpen történettudományi..."[71] Gondolatmenetének folytatása úgy-

68 Uo. 839. o.
69 Uo.
70 Magyar Katonai Szemle, (a továbbiakban MKSZ.) 1938. 10. füzet. 219—220. o.
71 Uo. 210. o.

szintén elfogadható: „A hadtörténelem résztörténelem. S bár ma már a résztörténelem művelőjétől inkább rendszerező munkát kívánnak, az is kétségtelen, hogy a rendszerezést szükségképpen a történés menetének és tényeinek egy elsődleges tisztázása kell, hogy megelőzze. A világháború esetében még itt tartunk."[72]

A probléma gyökerét is itt találjuk. Mert, ha egy munka nem „rendszerező", akkor legfeljebb tökéletlen, korlátozott értékű, esetleg értéktelen, de akkor is a történettudomány — adott esetben a hadtörténettudomány — körébe tartozik. Ebben igazat lehet adni a szerzőnek annál is inkább, mert konkrétan az első világháborús munkák hadművészeti tapasztalatairól van szó. Ez pedig kirekeszthetetlen a hadtörténelem fogalmából. Ugyanakkor ez még nem minden, s az esetek többségében fércmunkák védelmezését jelenti. És még egyet: a szellemtörténet módszerének hasznavehetetlenségét.

Azért kénytelen megvédelmezni a „történés menetének és tényeinek egy elsődleges tisztázására" irányuló primitív álláspontot tükröző munkát, mert az még mindig jobb, mint a „nagy összefüggések" hamis vágányán futó, teljesen hasznavehetetlenül „rendszerezett" mű. A cikkíró egyébként ki is mondja: „Tagadhatatlan egyébként, hogy annak az alapvető munkának, melyet különösen a részletekbe menő hadtörténeti leíró munkák végeznek — a történeti szintézisnek mai, túlnyomóan szellemtörténeti beállítottsága mellett — az egyetemes történetnél nagyobb hasznát látják a hadtudományok."[73]

A szellemtörténeti módszerek elvetésének gondolata sokkal határozottabb és egyértelműbb megfogalmazásban is részesült. Az ellenforradalmi hadtörténetírás ugyanis elháríthatatlan nehézségekbe ütközött akkor, amikor a közelmúlt eseményeinek feltárását, következtetéseinek kialakítását intuíciós módszerekkel próbálta megoldani. A hadvezéri mindenhatóság és a tömegek vak engedelmességének hite ugyan kedvezhetett volna ennek a módszernek, de a modern háború nyers anyagi realitásai, főként a frontok és csataterek világában — amellyel az ellenforradalmi rendszer hadtörténetírása elsősorban foglalkozott — közvetlen és valódi tapasztalatokat kínáltak. Mindenfajta belemagyarázás helytelen következtetések forrása volt. A szellemtörténet a szintézisek és a korábbi időszakok szférájában legfeljebb a történethamisítás eszköze, az ellenforradalmi eszme támogatója lehetett; a modern háború hadtörténetírásában a félrevezető katonai tapasztalatok, a hadsereg kiképzését károsan befolyásoló nézetek forrása is. Ezt a luxust pedig katonai körök nem engedhették meg. Nyilván nem véletlen, hogy ahhoz a cikkhez, amely ezt a kérdést szóvá tette, a *Magyar Katonai Szemle* szerkesztősége egyetértő megjegyzést fűzött.

A szerző néhány gondolattal vázolja a tudományszemléletnek azt a fejlődését, amelynek közepette a magyar hadtörténetírás „kivirágzott". A „realista-pozitivista" történetírást a „valóság és annak tapasztalattal ellenőrizhető tényei" érdekelték, majd századunk elején „régi filozófiai gyökerek nyomán hatalmas változás előjelei mutatkoztak" és „a szellemi alkotások egyre jobban idealista színezetet nyernek". A történetírókat „az eseményeket éltető szellem" kezdi érdekelni és „nem a valóság, hanem az eszme" válik fontossá. „Ez a tudományos szemléleti mód, illetve célkitűzés a szellemtörténet."[74] A pozitivizmus védelmében bírálja „túlzó" művelőit, akik „igen gyakran lenézik és megvetik a régi módszereket, eredményeket", majd rátér fő mondanivalójára, a szellemtörténet és a világháborús hadtörténetírás összeegyez-

[72] Uo. 219. o.
[73] Uo. — Az „egyetemes" kifejezést az „általános magyar hadtörténelem" értelmében használja a szerző.
[74] MKSZ. 1936. 1. füzet 212—213. o. *Saád Ferenc:* Szellemtörténet és hadtörténelem.

tethetetlenségének magyarázatára: „Van a haditörténelemnek egy olyan területe, ahonnan ezt a tudományos szemléleti módot legalább is egy időre feltétlenül ki kell rekeszteni. A világháború eseményeinek feldolgozásánál ugyanis nézetem szerint nem lehetünk eléggé reálisak és pozitivisták. Mérhetetlen bajok származhatnak az országra nézve a nagy világégés eseményeinek helytelen, tudománytalan és irreális hadtörténelmi kiértékeléséből... A múlt háborújából a jövő küzdelmeit illetőleg tanulni csak akkor lehet, ha az események feldolgozásánál kínos gondossággal mártírsorsot is elviselni kész tárgyilagosság és végtelenségig menő igazságérzet érvényesül."[75] Őszintén szólva az utókor és a bíráló joggal esik zavarba. Ugyanis, ha szó szerint kell érteni a leírtakat — bár „szellemét" tekintve is oda jutunk —, akkor a szellemtörténetnek olyan burzsoátörténeti bírálatáról van szó, mely tudománytalannak, irreálisnak, elfogultnak és igazságtalannak minősíti a szellemtörténetet — legalábbis az újkor vonatkozásában. A szerkesztőség megerősíti ezt a véleményt, tehát nincs semmi okunk a kételkedésre: „Abban teljesen igazat adunk a Szerzőnek, hogy a világháborús események feldolgozásánál a szellemtörténeti tudományos szemlélet ma még nem játszhat szerepet."[76]

A hadtörténetírás — az újkor világában — korábbi módszereihez menekült vissza és — bármily paradoxonnak tűnik is — valóban többet nyerhetett vele. A leírás és a közvetlen okozati összefüggések magyarázata legfeljebb primitív, de legalább nem hamis eredményekhez vezetett.

Gyakoriak a hadtörténelem tanulmányozásának, feldolgozásának módszertanáról írt elméleti cikkek.[77] Ugyanakkor sehol egyetlen utalás a hadseregen belüli hadtörténelem oktatásra. Vajon az a sok energia — amely az újkori hadtörténeti tanulmányokban fekszik —, hol és mennyiben realizálódik?

A Ludovika Akadémián az 1931—32. tanévig nem oktattak magyar hadtörténelmet. Ekkor heti 3 órában a III. évfolyamon fél éven át folyt „a magyar hadszervezet és hadvezetési művészet" oktatása — időben az állandó hadsereg felállításának koráig! De csak ebben az évben, mert a következő évtől összesen 8 órát szenteltek ennek a stúdiumnak. A tankönyvigényeket egy sokszorosított jegyzettel elégítették ki és csak évekkel később jelent meg a Vajna-Náday féle „Hadtörténelem".

A háború alatt természetesen intenzívebbé vált a hadtörténelem oktatása, nagyon-nagyon szűkreszabott célkitűzések szem előtt tartásával. A hadapródiskolák számára kiadott tansegédlet mindössze ennyit tűzött maga elé: „jellegzetes hadtörténelmi példák alapjain, a hadapródok ismereteinek megfelelő színvonalon ismerteti a harcászat fejlődését, valamint a legfontosabb hadászati elveket..."[78]

Erdélyi Gyula — a rendszer ismert hadtörténetírója, címzetes egyetemi tanár — a felszabadulás után megjelent egyik cikkében erre az oktatásra utalva írta: „Meggyőződésem, hogy ha olyan fiatal tiszti generációt nevelhettünk volna fel, amely ismerte volna azoknak az őseinek haditetteit, akik... életüket és vérüket áldozták a magyar szabadságért és függetlenségért, soha nem állott volna tisztikarunk oly nagy mértékben a nácizmus szolgálatába. A »mesének« minősített magyar katonai múlt tanításainak elgán-

75 Uo. 215. o.
76 Uo. 217. o.
77 Lásd pl. MKSZ. 1931. 8. füzet. *Lukács Béla:* A hadtörténelem szerepe a tiszt továbbképzésében.; Uo. 1936. 1. füzet. *Bialoskórski Ödön:* Hadtörténeti események tudományos feldolgozása.; Uo. 6. füzet: A hadtörténet-kutatás útjáról és feladatairól. Uo. 1930. *Berkó István:* Hadtörténelmi Ismereteink.; Uo. 1935. *Csipkés Ernő:* A jelen katonai történetének megírása stb...
78 Hadtörténelmi tansegédlet. Összeállította: *Bakó Imre* őrnagy.

csolói örök lelkiismeretfurdalást érezhetnek..."[79] Túlzás? Igen — de elgondolkodtató.

E kor hadtörténetírásával foglalkozó elméleti cikkekből kiindulva nem mindenre kapunk választ. Felvetett kérdéseik jobbára módszertaniak — még a történetfelfogás alapját jelentő szellemtörténet is módszertani problémaként jelentkezik. Jogosan következtethetünk arra, hogy a korszak által képviselt nívón nem is jelentkeztek újabb, elméleti kimunkálást kívánó kérdések, illetőleg a felmerültekben nem történt előrehaladás.

Az ellenforradalmi rendszer által teremtett szervezeti keretek — ide sorolva a folyamatosan megjelenő folyóiratokat és más publikációs lehetőségeket —, kétségtelenül jelentősebbek voltak a megelőző korszakénál. A művelők és olvasóközönség nagy kérdéseit azonban már nem tudták megoldani. A képzett hadtörténetírók alacsony száma, a *hadtörténész* utánpótlás megoldatlansága, a hadtörténelem hadseregen belüli alacsony fokú és elégtelen oktatása, a hadtörténelem szűken értelmezett felfogása és az ebből következő igénynélküliség a nagyközönség részéről, eleve gátolták a hadtörténettudomány fejlődését. Az összes — általunk érintett — elméleti kérdésekben nemhogy újat nem találunk, de többségükben kitűnik a retrográd szemlélet.

Egyöntetűség tapasztalható a hadtörténelem helyéről vallott nézetekben. A történettudomány ága és valamilyen módon kapcsolódik a hadtudományhoz — ez az ami többnyire elfogadott. „A hadtörténelem, az általános történelem keretein belül, különleges tudományágat képez..." — foglalja össze az általánosan képviselt felfogást Timon Béla.[80]

Abban, hogy hogyan kapcsolódik a hadtudományhoz, már eltérő, bár nem ellentmondó nézeteket találunk. „A hadtörténelem... a hadászat ismereteinek... fontos segédtudománya" — írja Berkó.[81] Suhay: „Meg kell még emlékeznünk a segédtudományokról is, mint... a történelem... A katonai tudás nem elméleteken épül fel, hanem tapasztalatokon..."[82] Ezután leszögezi, hogy a tapasztalatoknak csak egy részét lehet a gyakorlatban megszerezni, a többit tanulni kell, majd így folytatja: „Erre nézve a legjobb útmutatásokat, példákat a történelem, főleg a hadtörténelem adja, ezért tekinthető a stratégia legfontosabb segédtudományának."[83]

Mindkét nézet abból a meggondolásból indul ki, hogy a hadászat a háború „örökérvényű szabályait" tartalmazza, ezért ezek a történelemből „megtanulhatók", míg a harcászat „múlandó" elemeit ettől külön kell választani. Mások nézetei szerint a „hadtörténelem csak kiegészítő része a katonai tudományoknak" és ebben az értelmezésben az a feladata, hogy megismertessen a harcászat fejlődésével és a hadászat legfontosabb elveivel.[84] Lényegében tehát, vagy a hadművészet egészéhez, vagy csupán a hadászathoz tartozónak, ezek segédtudományának tekintették a hadtörténelmet.

Az ellenforradalmi rendszer hadtörténetírása — mint arra az előzőekben már utaltunk — idealista történetfilozófiai gyökerekre épült, retrográd történetszemléletű volt és reakciós, ellenforradalmi célokat szolgált. A már idézett Timon világosan összegezte e szemlélet általánosan elfogadott ismérveit, amikor a „hadvezéri képességet" „isteni adottságként" fogta fel, amelyet nem tanulhatunk meg, „arra születni kell", akinél a háború „az emberiség egyik életjelensége", a „létért való küzdelem megnyilvánulása" és akinél a

79 Honvéd, 1947. március. 49. o. Dr. *Erdélyi Gyula:* Hadtörténelem előadása a katonai intézetekben.
80 *Vitéz Timon Béla:* Irányelvek a hadtörténelem és a hadtörténetírás tudományos műveléséhez. É. n. 11. o.
81 MKSZ. 1930. 848. o.
82 *Nemes Suhay Imre:* Hadviselés és hadvezetés. Budapest, 1940. 14. o.
83 Uo.
84 Hadtörténelmi tansegédlet. Budapest, 1941. 5. o.

hadtörténetírók „mai szétdaraboltságunkban, könyörtelenül feltárva széthullásunk igazi és bűnös okait a boldogabb, nagyobb és egységesebb Magyarország megteremtésén közreműködnek".

Ez a hadtörténetírás azzal is megpróbálkozott, hogy uralkodóvá tegye a szellemtörténeti módszert. Összefoglaló és néhány szintézisre törekvő munkában sikerrel, de a hadtörténetírás zömét kitevő legújabbkori kutatásokban elbukott. Új, magasabb igényű módszer kidolgozására képtelen volt és a korábbiakhoz való visszatérés — a történettudomány szellemtörténeti eredményeihez mérten is — visszaesést jelentett, a munkák túlnyomó többségének gyenge színvonalához vezetett.

Ugyanakkor, amikor a módszertan a központi kérdés rangjára emelkedett, magának a hadtörténelemnek, e tudományág területének és tárgyának terminológiai, vagy akár csak körülírt megfogalmazására semmi gondot nem fordítottak. Ez egyáltalán nem jelentette valamiféle egységes álláspont meglétét. Ellenkezőleg: a legszélsőségesebb nézetek variálódtak. Az egyik oldalon mindent háttérbe szorító állásponttá erőltették a legújabbkor kutatását, az első világháborús hadtörténetírást, a másikon az e korszakkal való foglalkozást kiszorították a hadtörténet-tudományból. A kutatási terület összeszűkülése súlyos egyoldalúsághoz vezetett, a rendszer hadtörténetírásának rákfenéjévé vált. A hadtörténelem tárgya körül is burjánoztak a nézetek. Kérdéseik a szűkebben és tágabban értelmezett hadművészeti problémákat érintették és kivételszámba ment az, aki kapcsolatra törekedett a politikai és gazdaságtörténettel. E tekintetben — a maga reakciós történetfelfogása mellett — Timon megy a legmesszebbre, amikor kijelenti: „Kutatásainak lényege csakis a háborúval összefüggő, azzal kapcsolatos és arra befolyást gyakorló tényezőkkel foglalkozni... Az azonban természetes, hogy hadtörténelemmel, az általános történelem és így a történettudomány átfogó ismerete nélkül, tudományosan nem foglalkozhatunk... a hadtörténetírónak főleg a politikai történetírásra van szüksége, mert a háború sem más, mint politikai történet a szó tágabb értelmezésében."[85]

Ha az ellenforradalmi rendszer hadtörténetírásának legsúlyosabb negatívumaira röviden kellene válaszolni, úgy azt mondhatnánk, hogy az a primitív módszerrel párosult reakciós történetfelfogás és a kutatási terület egyoldalúan leszűkített értelmezése volt. Ez utóbbi — mint amely meghatározta a hadtörténettudomány irányvonalát is — gátolta legfőképp a tudományos fejlődést.

85 *Timon:* i. m. 55—56. o.

KÖZLEMÉNYEK

A PATAKI FERENC PARTIZÁNCSOPORT HARCTEVÉKENYSÉGE

Nyikolaj J. Szirko
(Visszaemlékezés)

A Vörös Hadsereg Felderítő Főcsoportfőnökségének 1943 augusztusában kiadott utasítása alapján hozták létre Moszkvában azt a partizánszervező csoportot, amelyet a német—magyar megszállók elleni harcra készítettek fel. A csoportot ellátták minden olyan eszközzel, ami a Magyarország területén folytatandó harctevékenységhez és újabb osztagok szervezéséhez szükséges volt.

A csoport hét főből alakult: a magyar nemzetiségű Pataki Ferenc[1] 1892-ben, a cseh nemzetiségű Václav Cemper pedig 1911-ben született. Mihail Gyakun, 1912-ben, Sztyepan Csizsmár 1910-ben. Vaszilik Csizmár 1905-ben, Ivan Lovga 1904-ben, Sztyepan Lizanic pedig 1919-ben született. Valamennyien ukrán nemzetiségűek.

A szervező (vezető) csoport élére a magyar internacionalista Pataki Ferencet, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az oroszországi polgárháború részvevőjét állították. Pataki konspirációs neve Krjug Fjodor Vlagyimirovics volt.

A leszállás helyéül Huszt körzetét jelölték ki.

A csoportnak a következő feladatokat adták:

1. Hozzanak létre földalatti szervezeteket és partizánosztagokat Kárpátalja területén.
2. Folytassanak felderítő tevékenységet az ellenség hátországában.
3. Készítsék fel a lakosságot a fasiszta hódítók elleni harcra.
4. Derítsék fel az ellenség erődeit és védelmi létesítményeit Magyarország területén.
5. Robbantsák fel és aknázzák alá a hidakat, utakat és vasutakat.
6. Semmisítsék meg a fasiszta csapatok haditechnikai eszközeit és élőerőit.

A partizáncsoport vezető állományába a következő személyek tartoztak:

Parancsnok: Pataki Ferenc

Törzsfőnök (egyben rejtjelző és rádiókezelő): Václav Cemper

A romboló szakasz parancsnoka: Sztyepan Mihajlovics Csizsmár

A póttartalék parancsnoka: Ivan Ivanovics Lovga

1 Pataki Ferenc eddigi legpontosabb életrajzát lásd: Párttörténeti Közlemények, 1968. 173. o.

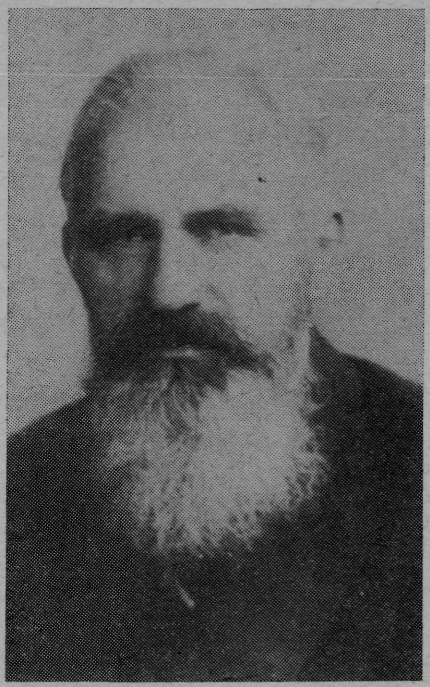

Pataki Ferenc, a partizáncsoport parancsnoka

Robbantó: Vaszilij Mihajlovics Csizsmár
Rádiókezelők: Mihail Mihailovics Gyakun és Sztyepan Lizanic.

A csoport a Bököv-i repülőtérről egy „Douglas" típusú repülőgépen a Kárpátok irányába repült és ugyanazon a napon 23 óra körül, a Mencsul-havasok körzetében Kövesliget községnél, Huszttól 35 km-re északra ért földet.

A másnap — augusztus 19-én — összegyülekezett harcosok közül Václav Cemper hiányzott. Társai keresésére indultak, de jó ideig nem tudták megtalálni. Mint később kiderült, Cemper ejtőernyője földreszálláskor fennakadt egy magas bükkfa koronáján. A partizán attól félve, hogy a virradat ebben a helyzetben éri s ily módon az ellenség könnyen felfedezheti, késével elvagdosta az ernyő tartózsinórjait és leesése közben az egyik lábát eltörte, a másikat pedig megsebesítette. Reggel a Gruny-tanyán lakó Mikulin testvérek — Vaszilij és Nyikolaj —, valamint Ivan Litka bukkantak rá. A sebesült számára földkunyhót készítettek és itt ápolták. A csoportnak csupán az egyik lőszeres ejtőernyőt nem sikerült megtalálnia — minthogy az messzire elsodródott. A Kövesliget községbeli Vaszilij Petrinko és Kovács Péter találták meg.

A partizánok az első naptól kezdve igen nehéz körülmények között tevékenykedtek. A horthysta csapatok már a leszállásuk utáni harmadik napon nagy hajtóvadászatot indítottak a Mencsul-havasok és Kövesliget falu körzetében, de csak Petrinko és Kovács került a csendőrök kezére, mivel megtalálták náluk az ejtőernyőn ledobott lőszert.

Abból a célból, hogy a helyi embereket bevonja az ellenállási mozgalomba,

a partizáncsoport törzse Huszt körüli falvakban illegális szervezetek létrehozásához látott, megbízva őket a lakosság közötti széles körű tömegmunkával. Csakhamar ilyen földalatti szervezetek létesültek Huszt környékén Alsószelistye, Ötvösfalva, Husztsófalva, Husztköz, Iza, Berezna falvakban.

A törzs fő működési helye Grigovék alsószelistyei és az Orosz testvérek ötvösfalvai házában volt. Az első napokban ide futottak be a különféle értesülések és jelentések. Innét juttatták el a „Bjelka" rádióadó útján Moszkvába a szerzett adatokat.

Miután a partizánegység törzse kidolgozta és megvitatta a működési tervet, hozzálátott harcfeladatának végrehajtásához. Peter Csizsmár útján csakhamar kapcsolatot létesített az „ÉK"[2] nevű földalatti szervezettel, amelynek vezetője a cseh nemzetiségű Václav Chytry volt, továbbá Szirkóékkal, Logojdáékkal és más huszti lakosokkal.

A sebesült Cempert átszállították Husztra Vaszil Paszulykához, majd később Logojdáék Mély utcai lakásába. A sebesültet dr. Salamon Sándor és dr. Zipzer Sándor orvosok kezelték. A gondos, hozzáértő ápolás eredményeként Cemper állapota egyre javult.

1943 októberében — miután földalatti csoportokat szerveztek Nagyszőllősön és Munkácson is — a partizánegység törzsét átszervezték. Václav Cemper és Sztyepan Csizsmár parancsnoksága alatt csehszlovák partizánosztagot létesítettek.

Pataki Ferenc, az egység parancsnoka, Mihail Gyakunnal és Ivan Lovgával áttelepültek Veléte községbe. Munkájukat Kalinyics Mihály házában végezték. Működési helyüket később ismét Feketeardó faluba tették át. Itt kapcsolatot létesítettek a királyházai állomás vasutasaival.

A partizántörzs tagjainak megjelenése fellendítette a hírszerzők munkáját. A felderítő tevékenységbe bekapcsolódott Újfalusi Julius, Anton Paraszka, Mihail Panyko, Román Péter, Vaszilij Irha és más tekeházai, feketeardói lakosok. Ugyanebben az időben kapcsolatot létesítettek a csapi vasútállomás dolgozóival is. Anton Paraszka kistarnai lakos az illegális munka céljára a partizánok rendelkezésére bocsátotta lakását. Nagyszőllősön bevonták a partizántevékenységbe Mihail Hecskót. Dr. Leisman és Hecskó lakásán a törzs számára konspirációs szálláshelyet létesítettek. Ide futottak be a földalatti szervezet tagjainak titkos jelentései. Innét szervezte és tartotta a kapcsolatot Pataki Ferenc a Munkácson, Debrecenben és Budapesten működő illegális szervezetek tagjaival. A hírszerző munkába bekapcsolták a Munkácson lakó Zsupán Lászlót és feleségét, Anasztáziát is.

Pataki Ferenc és Mihail Gyakun 1943 őszén Handera Ilona és Újfalusi Julius, az illegális szervezet tagjainak segítségével Budapestre utazott. Pataki illegális kapcsolatot teremtett Lovász László, Bubán János, Szukics József és Szabó nevű budapesti lakosokkal.

Pataki fővárosi tevékenységének idején a budapesti illegális csoport tagjainak egy része a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult. Így Ivan Logaj, Vékony Viktor és Orosz Viktor. Mindannyian az orvosi kar hallgatói voltak. Dmitrij Vakarov a bölcsészeti fakultást látogatta, Gvozgyák László a debreceni egyetemen végezte tanulmányait, míg Logojda György a pravoszláv papnevelő intézet hallgatója volt. Ezek a fiatalok szoros kapcsolatban álltak a budapesti szerb kollégiummal és több ott tanuló barkai jugoszláv diákkal.

Vakarov és társainak letartóztatása után a szerb diákok — nevüket sajnos

[2] A földalatti szervezet 1940-től működött Kárpátalja területén.

nem ismerem — valahová elmenekültek. Ezek később megsemmisítették a Bécs-szálloda közelében és másutt levő titkos üzenetgyűjtő helyeket. Amennyire emlékszem, az egyetemi hallgatók azt mondták, hogy három ilyen titkos hely volt: az egyik pl. a Szentmiklós utca 3. szám alatt, a pravoszláv szemináriumépületében.

A pravoszláv papnevelő intézet egykori hallgatójától, Miron Lukanicstól tudtam meg, hogy a máramarosszigeti hadbírósági tárgyalás után — amire később került sor — a budapesti, Szentmiklós utca 3. szám alatti pravoszláv papi szemináriumot bezárták, igazgatóját, Berki Ferencet, valamint Popovics István nevelőt, zentai lakost, letartóztatták. A szerb diákok vezetője ebben az időben feltehetősen Vukovics lehetett, akivel Dmitrij Vakarov egyetemi hallgató tartott kapcsolatot.

Pataki a fővárosban kénytelen volt szüntelenül változtatni a konspiratív szálláshelyét. Be volt számára rendezve egy lakás Vecsésen is. A földalatti mozgalom tagjai azon voltak, hogy Üllőn is legyen szobája Kádár Irénnél, aki a vasútállomás mellett lakott (Weisz és Fried-raktár). Pataki Budapesten a Népszínház utca 37. számú házban is lakott. A szerző, amikor 1966-ban Budapestre látogatott, felkereste ezt az épületet is. Megmutatta Pataki fényképét a lakóknak, de senki sem ismert rá.

A Pataki Ferenc vezette partizánegység napról napra növekedett. A vezetők a partizánmozgalomba parasztokat, munkásokat, antifasiszta értelmiségieket és tanuló ifjakat vontak be. Az egység törzse rövid idő alatt kapcsolatot teremtett a hadsereg katonáival és a különböző magyarországi állami hivatalokban szolgálatot teljesítő személyekkel is.

A felderítő tevékenységbe aktívan bekapcsolódott a 8. kassai hadtest parancsnokságán szolgálatot teljesítő Szakács Miklós, a debreceni helyőrséghez tartozó Balázs Iván és Szirko Miklós is. Ez utóbbi a megszállt területen, Sztaniszlav városában a helyőrségparancsnokságnál szolgált. A partizánmozgalom aktív részvevői lettek dr. Popovics Mihály, Szirko Anna, Lukanics József, Szirkó Mihály, Meskó Gy. és mások. Nevezettek különféle titkos adatokat adtak át a törzsnek a keleti arcvonalon levő fasiszta csapatok összpontosításáról és hadmozdulatairól. A partizánmozgalomba bevont vasutasok is híreket gyűjtöttek a katonai szerelvények útjáról, illetve az ellenség technikai ellátottságáról. Szirko Anna, aki a huszti postán dolgozott, ugyancsak titkos állami értesüléseket adott át a törzsnek. Különféle megbízásokat teljesített Szirko Mária, Szirko Erzsébet, Logojda Mária és a huszti gimnázium növendéke, Logojda Anna is. Különösen kitűnt a munkában Logojda Gábor. A felderítők hálózatán keresztül sikerült adatokat szereznie a Kárpátok szorosaiban épült „Árpád-vonalról".

A háború időszakában nagy hadászati jelentőségre tett szert a Duna. Ezen a víziúton szállították Magyarországon keresztül Jugoszláviába és a Feketetengerre az utánpótlást a német fasiszta csapatok számára. A törzs — felderítő hálózata segítségével — igyekezett felfedni ennek a szállításnak rejtett szálait. A földalatti szervezet néhány tagjának sikerült Pozsonyban kapcsolatot teremtenie a szintén illegalitásban működő Fara (?) mérnökkel és Vicha hajóssal, akik ismerték Václav Cempert. Amikor a törzset felszámolták és a földalatti szervezet számos tagját letartóztatták, megszakadt velük a kapcsolat. Cemper Csehszlovákiában élő nővére őrzött meg két levelet, amelyet a pozsonyi földalatti harcosok továbbítottak részére.

Pataki Ferenc az összekötők hálózatán keresztül irányította az illegális mozgalmat. Két rádióadón csaknem naponta továbbította a Vörös Hadsereg Főparancsnokságához az értékes adatokat a fasiszta csapatokról, azok haditechnikai eszközeiről, tartalékairól, a repülőterekről, lőszerraktárakról és az ellenséges erők mozgásáról.

A Huszt, Técső, Nagyszőllős és Munkács körzetében működő partizánosztag 1943 decemberében már körülbelül 150 főt számlált. Fegyverzetükben a puskákon és pisztolyokon kívül már 11 géppisztolyt, 3 golyószórót, számos rakétapisztoly és több láda robbanóanyagot találunk. Az egyik rádióadó-készüléket a huszti, a másikat a nagyszőllősi felderítő csoport használta.

A földalatti szervezet tagjainak találkozóhelye Huszton, a Rákóczi utcában levő egyik kis dohánybolt volt, amelyben Logojda Mária dolgozott. Ide futottak be a felderítők titkos jelentései és adatai. Szirkóék Vár utcai házában találkoztak a törzs tagjai, és itt beszélték meg a partizánakciók terveit.

Az említett körzetek lakossága körében végzett politikai és felvilágosító munka hatékonyságát bizonyítja az a tény is, hogy a megbízható emberek szép számban támogatták a partizánosztag tevékenységét. Öt hónap alatt a mozgalomban részt vevők száma már közel 250 főt tett ki, majdnem valamennyi községgel létrejött a kapcsolatuk.

Az ellenállókkal rokonszenvező polgári lakosok adatokat szolgáltattak az ellenség helyőrségeiről és azokról a pontokról, ahová fasiszta csapatok települtek. A partizánok hathatós agitációs és propagandamunkát folytattak a lakosság között — elsősorban a szóbeli agitáció eszközével. Tájékoztatták őket a szovjet hadsereg győzelmeiről, hitet plántáltak az emberekbe a közeli felszabadulást illetően. Megszervezték a moszkvai és londoni rádió adásainak hallgatását is.

A horthysta katonai vezetés — félve a partizánok tevékenységétől, valamint ejtőernyősöknek a Kárpátok körzetében való leszállásától — számos helyen 50—100 fős csapatokat helyezett el, őrségeket állított a vasúti és közúti hídakhoz a partizánok és deszantok elleni harc céljából.

A Lovga Iván parancsnoksága alatt folyó harccselekmények a máramarosszigeti vasútvonalon szervezett szabotázs- és diverziós akciókra összpontosultak. Sztyepan Csizsmár parancsnoksága alatt működő partizáncsoport a Técső, Huszt és Ilosva körzetében rendszeresen megrongálta a távbeszélő és távíró vonalakat és rombolásokat végzett a pályatesten.

1943 decemberében Monasztirec körzetében az erdei vasútvonalon felrobbantották a hidakat, hogy feltartóztassák a faszállítmányokat. Ugyanebben a körzetben nagy mennyiségű fát gyújtottak fel, amelyet a vegyiüzemekbe való elszállításra készítettek elő. 1944 januárjában pedig lángba borították a huszti Várhegy alatt levő benzin- és kőolajraktárakat.

A földalatti szervezetek tagjai 1944 januárjában értékes adatokat szereztek és továbbítottak az ellenséges csapatok mozgósításáról és összpontosításáról, valamint a nagyobb magyarországi vasúti csomópontok légvédelméről és Jugoszláviából a keleti arcvonalra átcsoportosuló német páncélos csapatok mozgásáról.

Mindemellett hibák is akadtak. Így Vaszilij Csizsmár és néhány társa felelőtlenségeire kell rámutatnunk. Csizsmár, aki felderítésre járt a falvakba, nem tartotta be a konspirációnak a törzs által meghatározott szabályait. Bejárt utakon közlekedett, italozott, ami az eredményes harctevékenység kárára volt. A partizántörzs megvitatta ezt az esetet és Vaszilij Csizsmárt megrovásban részesítette. Ő azonban erre rá se hederített, és tovább is a saját feje szerint „harcolt". Ennek következményeként 1944. március elején Vaszilij Csizsmárt elfogta a horthysta csendőrség.

A kellő megfontoltság hiányából eredő hiba volt az is, hogy a felderítők a törzs hozzájárulása nélkül megpróbálták bevonni az illegális munkába dr. Fenciket és Bródyt, magyar országgyűlési képviselőket. Szóba került ugyanis, hogy az említetteket fel lehetne használni a mozgalom céljára. Rajtuk keresztül tárgyalást lehetne folytatni Magyarországnak a háborúból való kilé-

péséről. A szerző bátyja, Mihail Szirko az együttes politikai munkából személyesen ismerte dr. Fenciket, Szirko 1944 januárjában találkozott vele s kifejtette véleményét e kérdéssel kapcsolatban.

Az ügyes konspiráció lehetővé tette, hogy a partizánok és a földalatti szervezetek tagjai hosszabb időn át sikerrel végezhessék harcfeladatukat. A magyar hatóságok azonban nem tudtak megbékülni a partizántevékenység fokozódásával. A horthysta hírszerzés mindent latba vetett, hogy felderítse az illegális központot és annak tagjait. Bizalmas utasításokat adtak a szolgabíráknak, a közjegyzőknek és a csendőrőrsöknek, hogy szigorúan követeljék meg a lakosságtól: tartóztassanak fel és adjanak át a hatóságoknak minden gyanús egyént. Ezt követően egy áruló, Dallos László[3] alsószelistyei jegyző — akit megijesztett a partizánok tevékenysége — jelentést küldött Budapestre a vezérkarhoz. Rácz János is felfedte a horthysta elhárítóknak a partizánokról tudottakat. Rácz a taracközi jegyzői hivatal alkalmazottja volt. Taracközön dolgozott Gavrilo Logojda is. Rácz 1944. február elején lépett kapcsolatba a máramarosszigeti nyomozó szervekkel, akik az ő segítségével leplezték aztán le a huszti partizánok illegális központját. A feljelentések eredményeképpen a horthysta hírszerző szerveknek sikerült a partizánok nyomára bukkanni.

1944. február 7-én éjjel a csendőrök elfogták az egyik harcost, Vaszil Paszulykát és az ő lakásán Sztyepan Dovganicsot, Vaszil Csizsmár egyik rokonát.

1944. február 27-ére virradó éjjel Huszton Logojdáék Mély utca 21. számú házát, amelyben ekkor Sztyepan Csizsmár, Sztyepan Lizanics és Václav Cemper felderítők tartózkodtak, 30 horthysta csendőr fogta körül. A felfegyverzett pribékek Hidi Miklós csendőrőrmester vezetésével megpróbáltak betörni a konyhába. Azt remélték, hogy élve sikerül elfogniuk a partizánokat, ám mint kiderült, elszámították magukat. A bennlévők gyorsan riasztották egymást, tüzet nyitottak az őket körülzáró ellenségre, és súlyosan megsebesítették Hidi Miklóst és még két csendőrt. A támadók kénytelenek voltak visszavonulni. Jóllehet az ellenség ereje jelentősen felülmúlta a partizánokét ezek mégsem adták meg magukat. A tűzharc csaknem négy órán át tartott. A partizánok hősiesen védekeztek. Miután a csendőrök nem tudták megtörni az ellenállást, aljas eszközökhöz nyúltak: fojtógázt alkalmaztak. Így a harc gyorsan véget ért. Sztyepan Csizsmáron, Sztyepan Lizanicsen és Václav Cemperen kívül ugyanitt golyótól esett el Jelena Logojda és Jurij Logojda, valamint egy 70 éves öregasszony. Özvegy Mária Logojdát Mária és Anna nevű leányaival, valamint Gavril fiával a csendőrök a nyári konyhában fogták el és tartóztatták le.

A horthysta hatóságok „emberiessége" később odáig ment, hogy propaganda meggondolásból hozzájárultak a megölt partizánok nyilvános temetéséhez. A hazafiakat Kabalyuk, pravoszláv főapát hantolta el. Egyesek félelemből, mások tüntetőleg kísérték el az elhunytakat a temetőbe.

A Logojdáéknál lejátszódott tragikus események után megindultak a letartóztatások. Kezdetben Huszton és a környező falvakban, majd Nagyszőllős és Munkács körzetében is. A horthysta csendőrök napokon és éjszakákon át partizánok után kutattak a falvakban és az erdőkben.

Budapesten is több diákot letartóztattak, közöttük Dmitrij Vakarovot, Orosz Viktort, Vékony Viktort és Ivan Lolajt.

Hamarosan a horthysta elhárítás kezére került a parancsnok legközelebbi

[3] A rendelkezésre álló periratok szerint nem Dallos László alsószelistyei jegyző, hanem Koszey Gyula lelkész volt a feljelentő. Dallost 15 év fogházra ítélték, Koszeyt felmentették. (Lásd: Párttörténeti Intézet Arch. B. m. 1944. III. biz.—74.)

segítőtársa, személyes híradósa, Jelena Handera, valamint Mihail Gyakun rádiós is. Ezután Budapesten letartóztatták a partizán földalatti szervezet vezetőjét, Pataki Ferencet, majd pedig közeli harcostársait is. Patakit később Kárpátaljára szállították s ott ítélkeztek felette. A hadbíróság 1944. augusztus 30-án mondta ki reá a halált.

A partizánmozgalomban való részvételért rövid idő alatt körülbelül 300 személyt vetettek börtönbe.

A horthysta bribékek hónapokon át kínozták az elfogott partizánokat és az illegális szervezetek tagjait — a testi és lelki tortúra legembertelenebb módszereit alkalmazva. A tömlöcben a kínzástól a horthysta csendőrök kezei között halt meg 1944. március 6-án az „ÉK" elnevezésű földalatti szervezet megalapítója, Václav Chytry, majd később Vaszilij Irha és Popagyinyec apó. Josef Puchy beleőrült a kínzásba.

Ily módon Máramarosszigeten mind az első, mind a második világháború időszakában sor került egy-egy tömeges bírósági tárgyalásra.

A magyar hadsereg vezérkari főnökének bírósága Máramarosszigeten Kátay Pál István őrnagy, Szabó András százados, Balog Ferenc karpaszományos őrmester elnökletével, Fejér György főhadnagy ügyész, valamint dr. Rozsi Béla és dr. Havel Béla ügyvédek részvételével zárt ülésen ítélkezett a partizánok és segítőik fölött államellenes összeesküvés, árulás stb. bűntettében.

Az első bírósági tárgyalást 1944. április 17—18-ára tűzték ki. Becsületes és rettenthetetlen emberek álltak a haditörvényszék előtt. Különböző nemzetek fiai — ukránok, magyarok, zsidók és románok —, akik részt vettek az illegális harcban és segítettek a partizánoknak.

Dr. Fejér György ügyész vádbeszédében a többi között kijelentette, hogy a vádlottakat nemcsak a „kommunizmus eszméi" mételyezték meg. Már atyáik megfertőzték őket, mert 1913-ban ezekben a padokban (a vádlottak padján) a máramarosi körzetből 94 ember ült államellenes lázadás bűnével terhelten azért a törekvésükért, hogy Kárpátalját elszakítsák Ausztria—Magyarországtól. Figyelembe véve minden körülményt és a vádlottak ellenséges (partizán) tevékenységét, a katonai ügyész a legszigorúbb ítéletet kérte.

Dr. Havel Béla munkácsi ügyvéd, a partizánok védője, a hadbíróság előtt utalt az első világháború időszakának eseményeire, mikoris az orosz hadsereg az osztrák—magyar arcvonal áttörésének következtében átlépte a Kárpátokat és egész sor falut és lakott helységet elfoglalt. Az orosz seregek visszavonulása után az osztrák—magyar katonai szervek megtorlást alkalmaztak a lakossággal szemben. Annak idején szintén agyonlőttek, illetve felakasztottak több száz polgári lakost, és egész sor falut felperzseltek. A katonai hatóságok megtorolták a kárpátaljai lakosságon, hogy örömmel fogadta és segítette az orosz katonákat, és Ausztria—Magyarország elárulásának minősítették magatartásukat.

1918-ban a párizsi béketárgyalásokon ezek a tények mint a katonai hatóságok békés lakossággal szembeni embertelen bánásmódjának példái estek latba. A partizánokat védő ügyvéd az akkori időkhöz képest tiszteletre méltó merészséggel hangsúlyozta, hogy abban az esetben, ha megismétlődnék a szövetségesek győzelme, könnyen meglehet, hogy azok a béketárgyalások során a katonai hatóságok felelősségre vonását fogják követelni a partizánokkal és a helyi lakosokkal szemben alkalmazott indokolatlan és embertelen megtorló intézkedésekért. A védő ismételten kegyelmet kért az elítéltek számára és hangsúlyozta, hogy halálos ítélet esetén a világ közvéleménye előtt a felelősség ezt a hadbíróságot fogja terhelni. Rámutatott, hogy az ilyen ítélet megbélyegzi a kárpátaljai katonai hatóságok eljárását és megismétlődhetik a múlt béketárgyalások ama mozzanata, hogy elítélik a katonai hatóságok hasonló tevékenységét.

A haditörvényszék a huszti szervezet tagjai közül Mihail Szirkót, Mária Szirkót, Anna Szirkót, Nyikoláj Szirkót, Gavril Logojdát, Mária Logojdát, Szakács Miklóst, dr. Mihail Popovicsot, Vaszilij Zsupánt és Vaszilij Csizsmárt kötél általi halálra ítélte. A többieket sok éves fegyházzal sújtotta.

A bírósági ítélet kimondása előtt kivezették a foglyokat a folyosóra és a máramarosi csendőrparancsnok, Hódosi alezredes, jelenlétében egyenként „bemutatták" őket a horthysta hadsereg, a kormány és a Gestapo képviselőinek. A szemlét vezető tiszt megállt Pataki Ferenc előtt és

— ez a főkolompos — szavakkal mutatta be a társaságnak.

Az egyik tábornok gúnyos hangon megkérdezte tőle:

— Nem akartál véletlenül bolsevik miniszterelnök lenni Budapesten?

Egy másik tiszt megállt Mihail Szirko előtt és így szólt:

— Nem akartál netán kommunista képviselő lenni?

Szirko szeméből a megvetés sugárzott és nem szólt semmit, mire a tiszt továbbment.

Szakácstól, aki magyar egyenruhában volt, az egyik tábornok megkérdezte, hogy nem akart-e vörös generális lenni?

Máramarosszigeten, amikor az elítélteket végigvezették a folyosón, az egyik rab ki akart ugrani az első emeleti ablakon. Szándékát megakadályozták és az illetőt a helyszínen felkoncolták.

Öngyilkossággal próbált véget vetni életének a jelen visszaemlékezés szerzője és még két elítélt is. Az ügyész parancsára orvosi segélyben részesítették őket. Az egyik öngyilkos azonban a máramarosi kórházban meghalt.

Az ítélet kihirdetése után lehetővé tették, hogy a foglyok aláírhassák a vitéz Horthy Miklós kormányzóhoz küldendő kegyelmi kérvényt. Mihail Szirko partizán cirillbetűkkel írta alá a nevét. Az egyik bíró haragosan szemére vetette, hogy ezt provokációs céllal tette, és hogy nem akarja nevét magyarul aláírni.

Ez időben Fejér György államügyész megengedte Szirko anyjának és atyjának, hogy beszélhessenek hat elítélt gyermekükkel. Az egyik kísérő rákiáltott az öregekre:

— Magukat kellene lecsukni, hogy ilyen árulókat neveltek fel.

Az ügyész erre megjegyezte:

— Hagyja az öregeket.

A beszélgetés során a Szirko gyerekek átadták anyjuknak arany ékszereiket, mert nem bíztak abban, hogy megkegyelmeznek nekik. Mihail Szirko arra kérte édesanyját, keresse fel dr. Fenciket, hogy akadályozza meg a vérontást. A szerző az anyjával való találkozás alkalmával egy cédulát nyújtott át és búcsúzóul odasúgta neki, hogy juttassa azt el a mieinkhez. A papiroson a következő szöveg volt: „Pataki is közöttünk van. Az „ÉK" megsemmisült. Pravoszláv anyag."

A szerző édesanyja 1944. október végén — Huszt felszabadulása után — átadta a feljegyzést a csehszlovák hadsereg egyik tisztjének. E sorok alapján megtalálták a partizántörzs néhány anyagát — a Vörös Hadsereg szervei vették magukhoz. A dokumentumok további sorsáról nem sikerült semmit megtudnom.

Szirkóné megígérte gyermekeinek, hogy segíteni próbál rajtuk. Veszélyben az ember minden szalmaszálat megragad. Ilyen helyzetben mit meg nem tenne egy édesanya gyermekeiért? Sorra felkereste ismerőseit. Járt Huszton Budai István országgyűlési képviselőnél, aki nagyjából a következő szavakkal próbálta megnyugtatni őt:

— Képzelje el Szirkóné, hogy az Ön kertjében gyönyörű szép almafák állnak. Éjjel vihar kerekedik és mindet elpusztítja.

— Szép kis hasonlat — gondolta az anya. — Az embereket fáknak nézi...

Szirkóné felkereste dr. Fenciket is, de ő is elutasította — megjegyezve, hogy bizonyos fokig ő is gyanú alatt áll. Mint később kiderült, Bródy András, Havel Béla ügyvéd és Szirkóné felkeresték Vörös János vezérezredes vezérkari főnököt is. A tábornok irodájában az idős asszony térden állva kért kegyelmet gyermekei számára. A vezérkari főnök felemelte az öregasszonyt és azt mondta neki, hogy a magyar haza igazságosan ítél, és Horthy kormányzó parancsa értelmében mindenkinek megkegyelmezni nem lehet.

A hadbírósági tárgyalás utáni napokban, 1944. április 24-én, az államügyész a bíróság egyik tagjával meglátogatta a sebesült szerzőt, aki arra kérte őket, hogy hadifogolyként bánjanak a bebörtönzöttekkel. Az idősebb tiszt megjegyezte, hogy háború idején a „kémek" nem számíthatnak kegyelemre. A szerző ekkor kijelentette:

— Ha a halálra ítéltek közül valakit felakasztanak, az esetben a Szovjetunióban agyon fognak lőni egy-egy hadifogságban levő tisztet. Az ügyész erre azt felelte:

— A saját lelked üdvösségéért imádkozz istenhez és ne másokkal törődj.

A vezérkar főnöke, Vörös János vezérezredes Mária Logojda, dr. Mihail Popovics, valamint Szirko Mária, Szirko Anna és Szirko Nyikoláj halálos ítéletét életfogytiglani fegyházra változtatta.

1944. április 25-én 13 órakkor a máramarosszigeti börtön udvarán agyonlőtték Vaszilij Csizsmárt, Vaszilij Zsupánt, Mihail Szirkót, Gavril Logojdát és Szakács Miklóst.

Meg kell még emlékezni Pataki Ferenc budapesti harcostársairól is. Lovászt, Bubant és Szabót Máramarosszigeten sok éves szabadságvesztésre ítélték: a szerzővel és másokkal együtt voltak elzárva Sátoraljaújhelyen és Komáromban. További sorsukról nincs tudomásom. Az idősebb Szukicsot Máramarosszigetről a budapesti Margit körúti börtönbe szállították át.

A horthysta hatóságok kezdetben úgy döntöttek, hogy titokban tarják az eseményeket és az ítélet végrehajtását. Vincze András tábornok, a kárpátaljai terület akkori kormánybiztosa, váratlanul Budapestre utazott, hogy tájékoztassa a kormányt és a katonai hatóságokat az „árulókból és kommunistákból álló" partizánosztagok működéséről. Úgy látszik, a vezető kormányszervek megijedtek attól, hogy felkelés törhet ki az északkeleti területen, s ezért egész Kárpátaljára statáriális állapotot léptettek életbe. Ungváron Tomcsányi Vilmos kormánymegbízott, Székely Gyula tábornok és mások részvételével tanácskozást tartottak. Úgy döntöttek, hogy elrettentő és megtorló rendszabályokat kell foganatosítani. Felhívást adnak ki Kárpátalja lakosaihoz, amelyben kilátásba helyezik, hogy mindenkit hadbíróság elé állítanak és agyonlőnek, aki segítséget nyújt a partizánoknak.

És nem maradtak csupán a szavaknál. A Máramarosszigeten halálra ítéltek közül kiválogatták a partizánokat és nyilvánosan végezték ki őket azokban a falvakban és városokban, ahol működtek, ahol ismerték őket. A lakosságot arra kényszerítették, hogy vegyen részt az ítélet végrehajtásán. A hóhéroknak sietniük kellett, mert a Vörös Hadsereg már a Kárpátok hágóinál állt. Így történt, hogy 1944. július 17-én elindult Máramarosszigetről egy gépkocsioszlop Kárpátalja falvaiba és városaiba. Az egyik tehergépkocsin az elítéltek és az őrszemélyzet ült, a másikon a kivégzők. Pontosan kidolgozott program alapján megálltak egy-egy faluban és városban, s minden egyes megállás után életét vesztette néhány hős.

Huszton a vár alatt, az 1914-es világháború elesettjeinek emlékműve előtt öt partizán — Mihail Gyakun, Ivan Gyakun boronyavai, Mihail Kalinyics veljatyinói, Mihail Bátin kistarnai lakos életét oltotta ki a sortűz;

Nagyszőllős városában Jelena Handera, Mihail Hecsko, dr. Leisman Jenő, Farkas Szeréna, Farkas Mór, Lebovics Jenő és Schwarcz Mór nagyszőllősi lakosok életének vetett véget a hóhérgolyó;

Telekháza községben Újfalusi Gyulát és fiát, továbbá Anton Paraszkát, Mihail Panykót és Weisz Mendel tekeházai lakosokat végezték ki;

Feketeardón Román Péter, Vaszil Irha és Weisz Sámuel helybeli lakosokkal végzett a hóhérok golyója.

Noha a partizán- és földalatti mozgalmat 1944-ben az ellenség súlyos csapásai érték, mégsem sikerült teljesen szétzúzni. A Pataki-partizánegység vezetőinek elpusztítása és börtönbe vetése után is folytatódott a harc. Iván Lovga Ilosvára és a volóci körzetbe tette át működési helyét, és új partizánosztagot szervezett, amelyik később a Vatutyin nevű partizántörzsbe olvadt be. A csoport nemcsak diverziós műveleteket hajtott végre az utakon, hanem nyílt harcot is kezdeményezett, és súlyos veszteségeket okozott az ellenségnek.

A huszti és técsői járásban Petro Csizsmár és Vaszil Brindzey parancsnoksága alatt működő mintegy száz fős csoport rendszeresen megtámadta a fasiszta csapatok csoportosításait, amelyek a szorosokban erődítési munkálatokat végeztek.

Nagybocskó körzetében az I. Lokota parancsnoksága alatt szintén tevékenykedett egy partizáncsoport. Szabotázs- és diverziós cselekményeket hajtott végre a vasútvonalakon és harci technikai eszközöket szállító katonai szerelvényeket siklatott ki.

1944. július 7—11-e között A. V. Tkanko parancsnokkal az élen Munkács és Szolyva körzetében újabb deszantok ereszkedtek le, amelyekből öt partizánosztagot alakítottak. Tkanko alezredes partizánegysége Munkács, Szolyva és Bereznik körzetében működött.

1944. augusztus 8-án a beregszászi járásban, Novoje Szelo község körzetében 14 fős magyar ejtőernyős csoport szállt le Uszta Gyula parancsnoksága alatt. A csoport politikai biztosa Horváth Sándor volt. 1944. augusztus 25-én Uszta Gyula bázisán a Buzsora-hegység körzetében újabb ejtőernyők ereszkedtek le, köztük Priscsepa, Gál József és Juhász Miklós. Az Uszta—Priscsepa partizánegység 168 főt számlált, soraiban ukránok, magyarok és más nemzetiségűek küzdöttek. Az Uszta—Priscsepa egység harctevékenységét a fasisztá ellen Munkács, Beregszász és Szolyva körzetében folytatta.

Tkanko alezredes partizánjainak tevékenységébe aktívan bekapcsolódott Pogány százados is, aki a magyar hadsereg munkácsi helyőrségében szolgált és átállt a partizánokhoz.

1944. szeptember 14-én Tkanko alezredes bázisára újabb partizán ejtőernyősök szálltak le: a V. P. Ruszin parancsnoksága alatt működő csehszlovák partizánosztag.

A. V. Tkanko alezredes, a Szovjetunió Hőse, V. P. Ruszin és Uszta Gyula partizánegységei 1944. július 7-től november 2-ig Kárpátalján hatalmas veszteségeket okoztak a fasiszta csapatoknak harci technikai eszközökben, fegyverzetben és élőerőben egyaránt. A Kárpátok szorosaiban kiépített „áttörhetetlen" Árpád-vonal körzetében több őrcsapatot fegyvereztek le.

A. V. Tkanko egyik dokumentumában megemlíti, hogy Pataki Ferenc és Václav Cemper elvtársak partizánegysége vetette meg a kárpátaljai partizánmozgalom kibontakozásának az alapját.

A hadbírósági eljárás és a megtorlások után az elítéltek egy részét Máramarosszigetről 1944. május elején a kassai börtönbe szállították át, nagyobb részük azonban Sátoraljaújhelyre került. Az ottani börtönben 1944. március 22-én mintegy 400 fogoly fellázadt. Közülük 61-et a harcok során megöltek, 11-et pedig a felkelésért kötél általi halálra ítéltek. A fellázadt foglyok szerbek, magyarok, szlovákok, románok és ruszinok voltak.

E tragikus események után bebörtönzöttek életviszonyai szerfölött megromlottak. Már szabad levegőre sem vezették ki őket. Ilyen súlyos viszonyok között született Mária Lovga partizánnőnek egy kisfia, akit az őrök „kis partizánnak" neveztek el. Az illetékesekben volt még annyi emberség, hogy megengedték, hogy az újszülöttet Ivánnak kereszteljék és 1944. augusztusában az anyját és a gyermekét szabadon bocsátották és hazaengedték.

1944. augusztus havában a foglyokat a sátoraljaújhelyi börtönből páncélgépkocsi fedezete alatt a komáromi „Csillag" erődbe vitték. Pataki Ferenc 1944 augusztusában még az ungvári börtönben volt, és onnét a halálos ítélet kihirdetése után búcsúlevelet írt gyermekeihez. Patakit szeptember elején Ungvárról Sopronba szállították. Túszként akarták ott tartani, s csupán a nyilasok uralomra jutása után határozták el kivégzését. 1944. november 4-én 14-ed magával — valamennyien elfogott partizánok voltak — a fasiszták agyonlőtték.

A hírhedt börtönbe, a Habsburgok által épített „Csillag" erődbe összpontosították egész Magyarországról a különböző nemzetiségű politikai foglyokat. Hitler újdonsült budapesti csatlósai dicstelen uralmuk utolsó napjaiban az egyik legsúlyosabb nemzetközi bűntényre vetemedtek. A Szálasi-kormány a politikai elítéltek ezreit kiszolgáltatta a fasiszta Németországnak. Ily módon 1944 novemberében valamennyi rab koncentrációs táborba került.

A magyarországi börtönökben, majd német lágerekben a szerző együtt volt a Pataki Ferenc földalatti szervezet néhány tagjával, egyetemi hallgatókkal és másokkal, és sok mindent megtudott tőlük. Ezek a diákok mind elpusztultak, csupán Vaszilij Gvozgyák maradt életben. 1945-ben is igyekeztem feltárni néhány tagunknak dr. Fenczik és Bródy magyar országgyűlési képviselőkkel való kapcsolatát. Amikor a szovjet szervek dr. Fenczikeet letartóztatták, ő Mihail Szirkóra és másokra hivatkozott, mint akik igazolhatják földalatti tevékenységét. Nyikolaj Szirko ekkor kifejtette, hogy miként próbálta a partizántörzs Fenczikeet és Bródyt az illegális munkában felhasználni.

1945-ben a szerző özvegy Hafinyecné munkácsi lakásán véletlenül találkozott a magyar hadsereg volt századosával, Pogánnyal, aki abban az időben Szernyén dolgozott. Pogány a földalatti szervezet és Tkanko alezredes partizánosztagának tagja volt. Ekkor ő is elmondott egyet-mást Bródyról és Fenczikről. Amint megtudtam, bizonyos fokig Bródy is együttműködött Tkanko alezredes, a Szovjetunió Hőse partizánosztagával.

1945-ben, amikor a szerző Huszton tartózkodott, igyekezett fényt deríteni Pataki Ferenc működésének és halálának körülményeire, ám kegyvesztett lett néhány földalatti harcos szemében, akiket állami posztokra emeltek ki. A szerzőt letartóztatták ... Hála az illetékes szervek elővigyázatosságának és a horthysta hírszerző szervezet egyik tagja, Papp József letartóztatásának, tisztázódott, ki árulta el a huszti partizánokat. Ez a személy Rácz János, a taracközi jegyzői hivatal alkalmazottja volt, aki Gavril Logojdával tartott kapcsolatot.

A szerző azt is igyekezett megtudakolni, milyen kitüntetéseket kapott Pataki Ferenc. Irma nevű lányától kapott értesülés szerint a polgárháborúban való részvételért nem kaphatott érdemrendet, mert — mint a törzs főnöke —

ő maga terjesztette fel az embereket kitüntetésre. A Nagy Honvédő Háborúban végzett tevékenységéért a biztonsági szervek munkatársainak közlése szerint a „Honvédő Háború Érdemrend" 2. fokozatát nyerte el. Ezt azonban csak szóban közölték a feleségével. Nem mutattak neki róla sem írásos dokumentumot, sem az érdemrendet nem adták át a családnak. Íme, egy „érdemek nélküli" nagy ember.

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG LÉGIEREJE*

V. Csizmarik Irén

1918 őszén az Osztrák—Magyar Monarchia harcképes repülőgép-állományának zöme az olasz fronton és a Balkánon az antanthatalmak birtokába került. Bár Magyarországon is maradt több száz gép (katonai és gyári repülőtereken és egyéb helyeken), de ezek alig voltak hadihasználható állapotban. A gépek nagy része „a cinkotai Nagyiccénél** vagonokban egy hónapja rothad és rozsdásodik" — írja a Népszava 1919. január 1-én.[1]

Hozzávetőleges becslés szerint az első világháború végén Magyarország repülőgépeinek száma 650 volt.[2] Ebben a számban benne vannak azok a repülőgépek is, amelyek a Balkánról hazánkon keresztülvonuló Mackensen-féle hadsereg részbeni lefegyverzésekor itt maradtak.

A Károlyi-kormány ideje alatt a Légügyi Kormánybiztosság összeírta a katonai felügyelet alatt álló, közvetlenül a repülőcsapatok részére dolgozó repülőgép- és motorgyárakat, valamint munkásaik létszámát.[3]

Magyar Repülőgépgyár — Albertfalva	1700 fő
Magyar Általános Gépgyár — Mátyásföld	1100 fő
Magyar Lloyd — Aszód	400 fő
Magyar Automobil Rt. (MARTA) — Arad	680 fő
Ganz-Fiat — Budapest	400 fő
Első Magyar Légcsavargyár — Budapest	80 fő
Automobil Hűtőgyár (Hefa)	120 fő

A Légügyi Kormánybiztosság november 8-án elrendelte a fenti gyáraknak, illetve üzemeknek 75%-os létszámcsökkentését is, mondván:

„A beállott békés időkben a repülőgépek és aeromotorok gyártása természetszerűleg lényegesen csökkentendő, addig is, amíg a repülőgépek, mint légi közlekedési eszközök a normális viszonyok beköszöntésével újból szélesebb körű alkalmazást nyerhetnek ... a repülőgépek és aeromotorok gyártását fokozatosan, de lehetőleg minél hamarabb legalábbis 75%-kal redukálja, s üzemének csak 25%-át fordítsa repülőgép, illetőleg aeromotor gyártására."[4]

* E témáról *Gellért Tibor* is írt: Adalékok a magyar polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság légierejének történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények, 1965. 3. sz. (a Szerk.)

** Repülőgép-anyagszertár, Cinkota.

1 Népszava, 1919. január 1. 4—5. o.

2 *Janner Ernő:* Adatok a repülőipar történetéhez. Budapest, „Élet" Nyomda, 1922. 26. o.

3 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL.) Polgári demokratikus forradalom (a továbbiakban PDF) iratai, 14/bk. 22. dob.

4 HL. PDF iratai. 82/bk. 22. dob.

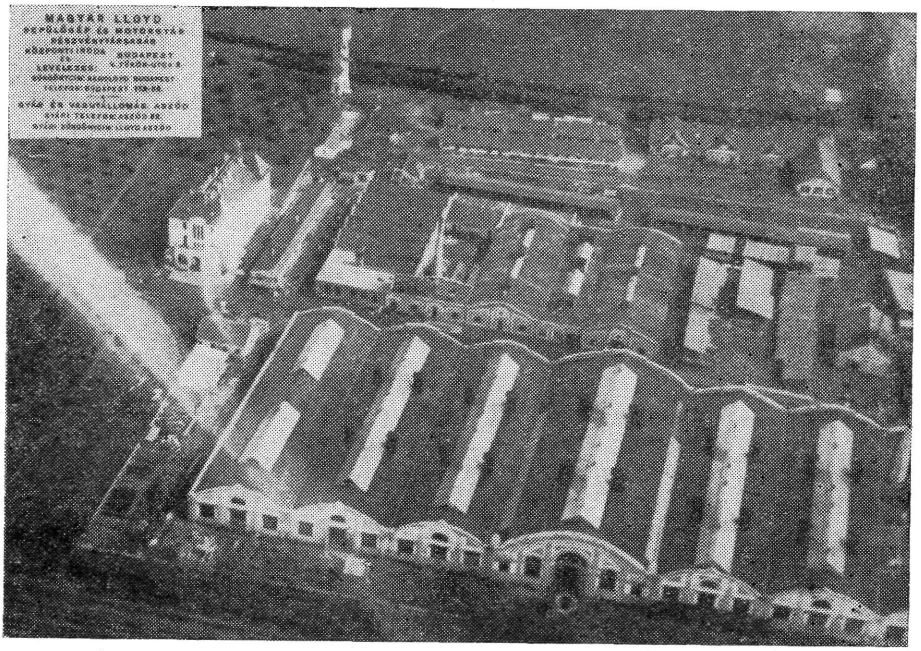

1. sz. kép. Az aszódi Magyar Lloyd Repülőgép- és Motorgyár

Figyelembe veendő még az is, hogy a magyar ipar elvesztette az aradi motorgyárat is.

A repülőgépgyártás tehát nagymértékben csökkent.

A tanácskormány megalakulása után azonnal intézkedés történt a repülőgépgyártás biztosítására. A gyárak, üzemek irányítását a munkástanácsok vették át. Ez a körülmény lehetővé tette a folyamatos gyártást és a Vörös Hadsereg repülőalakulatainak bizonyos mértékig való ellátását.

Repülőgépgyártással foglalkozott az aszódi Lloyd, a mátyásföldi Magyar Általános Gépgyár és Albertfalván a Magyar Repülőgépgyár. Repülőgépmotort gyártott a Magyar Általános Gépgyár (MÁG) és a Ganz—Fiat Magyar Repülőgépmotor-gyár rt.[5]

A Hadügyi Népbiztosság légügyi osztálya április 6-án elrendelte, hogy „a három repülőgépgyár munkástanácsából, valamint a légicsapatok végrehajtó bizottságából alkotott bizottság állapítsa meg pontosan a cinkotai anyagraktárban felhalmozott repülőgépanyagok legcélszerűbb elosztását . . ."[6]

Az albertfalvai repülőgép-anyagszertárban a május 31-én kelt jelentés szerint 257 repülőgép volt 105 motorral. Ezek közül 87 jó, 127 gyengén, 43 erősen sérült állapotban volt. Ezenkívül 169 repülőgépmotor — 37 üzemképes, a többi 25—100%-os javítást igényelt — állt rendelkezésre, 12 repülőgépet különféle üzemeknek adtak át javításra.

A motorjavítást a Ganz—Fiat, a gépjavításokat a mátyásföldi repülőgép-

5 *Fridrik Dezső:* A hazai repülés és az ipar kapcsolatai. Járművek, Mezőgazdasági Gépek, 1966. 2. sz. 52. o.

6 HL. Magyar Tanácsköztársaság (a továbbiakban MTK) iratai, Hnb. 191/III. 27. dob. 71/281. sz.

gyár, valamint az aszódi Magyar Lloyd Repülőgép és Motorgyár, a motorok beépítését pedig az albertfalvai javítóüzem végezte.[7]

A Hadügyi Népbiztosság 37. légügyi osztálya 1919. május 24-én megállapította,[8] hogy a gyárak, teljesítőképességüket figyelembe véve, csak 5 repülőszázad gépigényét tudják kielégíteni, bár — mint mondja — „a múlt tapasztalatain okulva, arra kell törekedni, hogy a szűkös hazai viszonyok mellett egy kicsi, de kiváló rep. csapatot tartsunk fenn". Majd a lényegre térve így folytatja:

2. sz. kép. Az albertfalvai Magyar Repülőgépgyár rt. (UFAG—MARE)
(Üveges József felvétele)

„A rep. csapat nagyságának meghatározásánál a gyárak termelő képességét, ill. egy rep. századnak $^1/_4$ évi rep. gép elhasználását veszem alapul és pedig gyárt a

Magy. Ált. Gépgyár (Mág) havonta	6 rep.gépet,
Magy. Rep. Gépgyár (Máre) havonta	10 rep.gépet,
Lloyd Rep. Gépgyár (Lloyd) havonta	4 rep.gépet,

összesen 20 db. rep.gépet, $^1/_4$ évenként tehát 60 db-ot. Egy 10 repgépből álló század átlag $^1/_4$ év alatt használja el teljes repgép állományát, a fenti 60 db-ból iskola célokra és »Sicherheits koeffiziens«-ként (biztonsági célokra) 10 gépet levonva, 5 századnak rep.gép ellátását lehet tehát csak a jelenleg üzemben levő repgépgyárak által biztosítani."

7 *Dömötör Gergely:* A fegyvernemek szerepe a Tanácsköztársaság harcaiban. Hadtörténelmi Közlemények, 1954. 3—4. sz. 350. o.
8 HL. MTK iratai. 1257/bk. 27. dob. 158/544. sz.

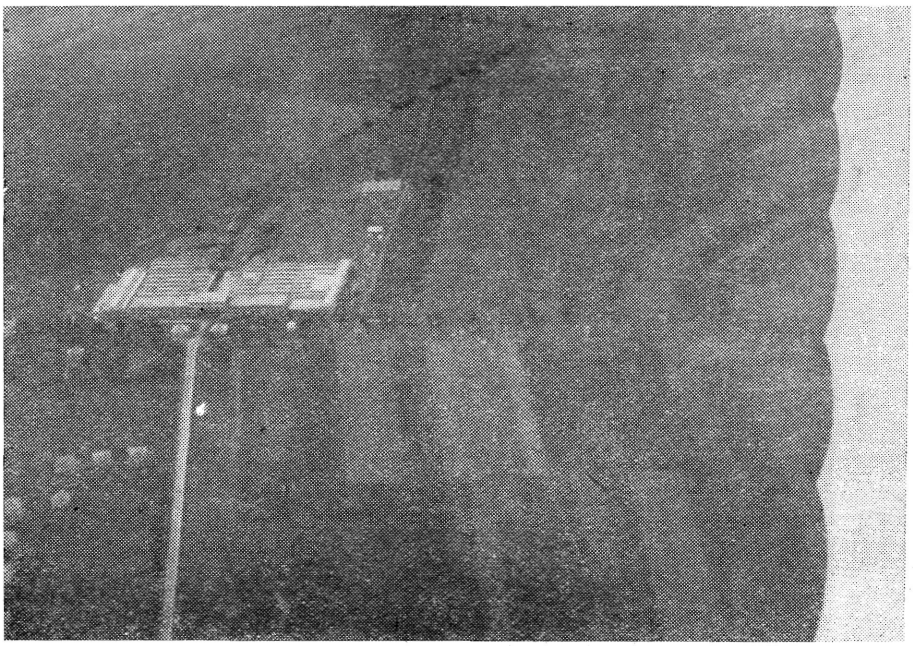

3. sz. kép. A mátyásföldi Magyar Általános Gépgyár
(Üveges József felvétele)

Így tehát elfogadhatónak tűnik az a megállapítás, hogy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság ideje alatt a magyar ipar 123 repülőgépet gyártott.[9]

II.

A légierők, a vörös repülőcsapatok szervezésére vonatkozólag három rendelet jelent meg: 1919. március 24-én, április 8-án és május 28-án.

Március 24-én jelent meg a proletárdiktatúra kikiáltásának napján megalakult Forradalmi Kormányzótanács rendelete a Vörös Hadsereg felállításáról. Ezzel egyidejűleg a Hadügyi Népbiztosság 37. (légügyi) osztálya tájékoztató rendeletet adott ki[10] a „vörös hadsereghez tartozó magyar repülőalakulások beosztásáról és hadilábra helyezéséről".

E rendelet főbb pontjai:

„1. A párisi békekonferencia Vix alezredes útján f. hó 20-án a Magyar Népköztársaság elnökének átnyújtott jegyzékben olyan követelésekkel lépett föl, hogy a M. Népköztársaság Kormánya azokat nem teljesíthette és Károlyi-val az élén lemondott. Az uralmat Magyarországon a M. Szociáldemokrata Párt és a Magyarországi Kommunisták Pártjának egyesítéséből keletkezett Magyarországi Szocialista Párt vette át. Az új párt f. hó 21-én prokla-

9 *Janner Ernő:* i. m. 26. o.
10 HL. MTK iratai. 737/bk. 37. oszt. 27. dob. 4/22—28. sz.

málta a Magyar Tanács Köztársaságot s a kinevezett népbiztosok tanácsa szövetséget kötött az Orosz Szovjet Kormánnyal.

Az összes repülő alakulások mostantól kezdve az új vörös hadsereg szolgálatában állanak s hadiállapotba helyezettnek tekintetnek.

2. További intézkedésig az összes repülő alakulások beosztására a 2669/eln. 6. sz. (toborzási) rendelet kiadása előtti rendelkezések a mérvadók. A toborzásra kiadott összes rendeletek egyelőre hatályon kívül helyeztetnek.

Ezek szerint fennállanak:

M. Rep. Csap. parság., M. Rep. Anyagszertár., 1. m. rep. oszt., 2. m. rep. oszt., 3. m. rep. oszt., 4. m. rep. oszt. 4. k. m. rep. különítm., 5. m. rep. oszt. 5. k. m. rep. különítm., 6. m. rep. oszt., 7. m. rep. oszt., 8. m. rep. oszt. M. rep. kiképzős oszt., M. rep. gép. jav. műhely., M. Léghajós különítm., M., Rep. Anyagszertár.

A Hadügyi Népbiztosságnak a csapatok részére kiadott intézkedései ebben az időben — számba véve a reális erőviszonyokat — a támadó tervek helyett a védelem jobb megszervezésével foglalkoztak.[11] Ezt az irányzatot képviseli a rendelet következő pontja:

„3. Miután bármelyik órában a délvidéki megszállott területekről kiinduló repülő támadás várható Bp. nagyobb üzemei ellen, már f. hó 22-én parancs adatott ki az illetékes katonai hatóságoknak, hogy Bp-től cca 90 km-re délre, félkörben — Székesfehérvártól Kecskeméten át Szolnokig repülő megfigyelő állomások állítassanak fel, melyek jelentéseiket egyenesen a 37. (légügyi) oszt. adják le. Ellenséges gépek esetleges támadását a budapesti rep. osztályok hárítják el."

Majd a következőképpen rendelkezik:

„4. Az összes repülőosztályok utasíttatnak, hogy ha bármi okból Budapestre indítanának repülőgépet, akkor ezt a szándékukat telefonon azonnal jelentsék, hogy vakriadók elkerültessenek.

5. Egyben utasíttatnak az összes rep. alakulások, hogy ha ellenséges repülőgépeknek Bp. irányában történő közeledését észlelik, akkor észleletüket »repülő hír« jelszó bemondása mellett telefonon (Bp. 105—05) a légügyi osztálynak azonnal jelentsék.

A jelentésnek az ellenséges rep.gépek kb. typusát, számát irányát, helyét s az időpontot kell tartalmaznia.

A »repülő hír« jelszó bemondása utáni azonnali kapcsolására a parancs a telefon vezérigazgatóságnak már kiadatott."

A 6. pont a repülőgépeken feltüntetendő piros-fehér-zöld jelzésekre vonatkozólag intézkedik.

„7. Az összes repgépgyárakban levő rep.gépek lefoglaltattak s a gyárak egyben utasítást kapnak, hogy a rendelkezésre álló anyag és munkerőhöz képest az összes eddig megrendelés alatt állott rep.gépeket gyártsák ki.

E rendelkezésre álló hadi alkalmazásra felszerelt rep.gépekhez mérten az összes rep.oszt.-ok és különítmények állománya rövid időn belül ki fog egészíttetni."

A 8. pont részletesen intézkedik a telefonszolgálat megszervezésére, a 9. pont pedig elrendeli hogy „naponta reggel 7 órától alkonyatig 1 rep.gép egy pilótával és egy megfigyelővel oly szigorúan készültséget tartson, hogy a rep.gép a parancs vételétől számított legalább $^1/_2$ órán belül felszállhasson".

A továbbiakban intézkedés történik a miskolci különítményről, a használható repülőgépek számának bejelentéséről, a benzin kiutalásról.

[11] *Liptai Ervin:* A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1960. 81. o.

„13. Végül tudomásul vétel és kihirdetés végett közlöm, hogy a magyar népbiztosok tanácsa mindenkinek kötelességévé teszi, hogy helyén megmaradjon és a tanács rendeleteit teljesítse. A Magy. Pilóták Szövetsége is testületileg felajánlotta szolgálatait a m. népbiztosok tanácsának."

Április 8-án a Hadügyi Népbiztosság elrendelte a repülőcsapatok átszervezését. A rendelet szerint[12]

„1. A forradalmi kormányzótanács a vörös hadsereg megalakítását rendelte el.

Ennek a közhírré tett általános rendeletnek a körösztül vitelét a magyar tanácsköztársaság hadügyi népbiztosságától folyó évi március 25-én és 30-án kiadott 7119/eln. 6.—1919., illetve 7353/eln. 6.—1919. számú rendelet szabályozza. E szerint a vörös hadsereg megszervezésének a már korábban kiadott 2669/eln. 6.—1919. számú magyar hadügyministeri rendelet értelmében toborzás útján kell történnie."

A 2. és 3., továbbá a 8—11. pont a toborzás végrehajtásáról rendelkezik.

A 4. pont az időközben történt „befolyásoló eseményekre való tekintettel" intézkedik a repülőcsapatok új tagozódásáról.[12/a]

Az 5. pont megszünteti az addigi repülőcsapat parancsnokságokat, a 6. pont felsorolja a mögöttes országbeli repülőalakulásokat, a 7. pont az állomány összeállítására vonatkozólag, majd a továbbiak a repülőalakulatok új elnevezéséről (század), az illetményekről és a bizalmi férfiak választásáról intézkedik.

Május 17-én a Hadseregparancsnokság értesítette a légügyi parancsnokságot,[13] „hogy a Hadügyi Népbiztosság által saját repülőgépeink jelzésére vonatkozólag május 13-án a kommunista ötágú vörös csillag állapíttatott meg, mely a szárnyak felső és alsó oldalán, a törzs közepén és a farkon levő oldalkormányon van elhelyezve". Ugyanakkor azonban hivatkozott arra, hogy még régi jelzésű gépek is vannak és ezek előreláthatólag hosszú ideig használatban lesznek.

A Vörös Hadsereg 1919. május 5-i átszervezése[14] — létrehozta a Hadsereg-főparancsnokságot, amelynek alárendeltek szárazföldön, vizen és levegőben minden hadműveleti egységet — és első győzelmei — Nagyszécsény,[15] Miskolc[16] — után, *május 28-án,* egy nappal azután, hogy a Hadsereg-főparancsnokság kiadta az északi hadjárat megindítására vonatkozó parancsot,[17] szükségessé vált a vörös repülőcsapatok végleges átszervezése is.

A Hadügyi Népbiztosság 10 756/eln. 37. —1919. május 28. sz. rendelete[18] nagy körültekintéssel, véglegesen szabályozta a légierők tagozódását és állományát.

„I. VÖRÖS REPÜLŐCSAPAT TAGOZÓDÁSA

1. A vörös repülőcsapatok azon részei, melyek a hadrakelt sereghez tartoznak és hadsereg-főparancsnokság rendelkezésére állanak, *tábori repülőcsapatoknak* neveztetnek.

12 HL. MTK iratai. 7848/eln. 37. oszt. 27. dob. 60/238—247. sz.
12/a A tagozódást lásd az I. számú táblázaton.
13 HL. MTK iratai. 517/201. L. ü. 63. dob. 20/191—192. sz.
14 HL. MTK iratai. 9757.
15 *Liptai Ervin:* i. m. 239. o.
16 Uo. 289. o.
17 HL. MTK iratai. Hadseregnapló. V. 27.
18 HL. MTK iratai. 10756/eln. 37. oszt. 27. dob. 178/609—616. sz.

I. sz. táblázat

*A vörös repülőszázad elhelyezése és parancsnokaik**

Század	Állomáshely	Parancsnok	Forrás HL. MTK. iratai
1.	Mátyásföld	Háry László táb. pil.	A
	Kaposvár	Tob. biz. eln.: Kammer Andor táb. pil.	B
	Mátyásföld	Cserics Ferenc	IV. 28. 27 dob. 103/378.
	Kaposvár	Cserics Ferenc táb. pil.	C
2.	Albertfalva	Csenkey Géza táb. pil.	A
	Albertfalva	Tob. biz. eln.: Csenkey Géza táb. pil.	B
	Albertfalva	Csenkey Géza táb. pil.	C
	Cegléd	Csenkey Géza táb. pil.	VII. 18. Hdp. 718/209. hadrend
3.	Győr	Endresz György táb. pil.	A
	Rákos	Tob. biz. eln.: Hartzer Sándor táb. pil.	B
	Rákos	Hartzer Sándor táb. pil.	C
	Rákos és Pásztó	Hartzer Sándor táb. pil.	VI. 3. 63. doboz, 34. csom. 108. sz.
	Mezőtárkány különítmény Rákos	Hartzer Sándor táb. pil.	VII. 18. Hdp. 718/209. hadrend.
4.	Kaposvár	Kammerer Andor táb. pil.	A
	Győr	Tob biz. eln.: Endresz György táb. pil.	B
	Győr	Endresz György táb. pil.	C
		Gyergye József táb. pil.	63. dob. 36/365 – 366.
4. különítmény	Szombathely	Albrecht Alfréd	A
	Szombathely	Tob. biz. eln.: Albrecht Alfréd táb. pil.	B
	megszűnt	–	C
5.	Szeged	Martinek	A
	Kecskemét (különítmény)	Haag	A
	Kecskemét (a szegedi és kecskeméti különítményből alakult)	Matzenauer Hugó táb. pil.	B, C.

* Összeállítva a 737/bk. III. 34. (A), 7848/eln. IV. 8. (B), 10. 756/eln. V. 28. (C) számú rendeletek alapján.

Század	Állomáshely	Parancsnok	Forrás HL. MTK. iratai
6.	Békéscsaba (Aradról)	Korbuly László táb. pil.	A
	Békéscsaba székely sz.	Tob. biz. eln.: Korbuly László táb. pil.	B
	Békéscsaba	Schweger Béla táb. pil.	C
	Mátyásföld	Schweger Béla táb. pil.	V. 3. egy részlege, a többi valószínű az elg. kezébe került, 93. dob. IV. hó
	Gödöllő	Schweger Béla táb. pil.	V. 14. 512/202. L. ü.
	Miskolc	–	VI. 4. 603/201. L. ü.
	Onga	–	VII. 18. Hdp. 718/209. hadrend
7.	Debrecen	Alexay András táb. pil.	A
		Tob. biz. eln.: Alexay András táb. pil.	B
		Bernárd Mátyás táb. pil.	C
	Mátyásföld	Bernárd Mátyás táb. pil.	V. 3. egy részlege, a többi valószínű az elg. kezébe került 93. dob. IV .hó
	Úton van	Bernárd Mátyás táb. pil.	V. 29. 63. dob. 30. csom. 99. sz.
		Ideigl.: Wagner János táb. pil.	V. 31. Bernárd Mátyás megsebesült, 601/205. L. ü.
	Miskolc	–	VI. 3. 63. dob. 34. csom. 108. sz.
	Mátyásföld	–	VI. 9. 63. dob. 28. csom. 120. sz.
	Rákos	–	VII. 18. Hdp. 718/209. hadrend
8.	A mátyásföldi 1. rep. oszt-ból alakult	Tob. biz. eln.: Háry László táb. pil.	B
		Háry László táb. pil.	C
	Mátyásföld	Háry László táb. pil.	IV. 19. 93. dob. IV. hó
	Miskolc	Háry László táb. pil.	VI. 9. 63. dob. 38. csom. 120. sz.
	Győr	Háry László táb. pil.	VI. 14. 93. dob. VI. VI. hó
	Ujszász	Háry László táb. pil.	VII. 18. Hdp. 718/209. hadrend
9.	Csepel	Tob. biz. eln.: Wellemann István vízirepülő	B
	Csepel	Wellemann István vízirepülő	C

Ide tartoznak:

A VÖRÖS REPÜLŐCSAPAT PARANCSNOKSÁG

s ennek alárendelve az

1—9. repülőszázad

a) Az említett századoknak valamely tábori magasabb parancsnoksághoz hadműveleti szempontból történő alárendelését esetről-esetre a hadseregfőparancsnokság fogja szabályozni.

b) Az 1—6. repülő századok mostantól kezdve »1-6. vörös repülőszázad«-oknak neveztetnek át. A volt 7. Székely repülőszázad a 7. vörös repülőszázad elnevezést kapja. A volt együléses 8. repülőszázad új elnevezése »8. vörös harci repülőszázad« lesz.

A volt vízirepülő század pedig a »9. vörös vízirepülő század« elnevezést kapja.[18/a]

c) A vörös repülőszázadok mindennemű igényléseiket a vörös repülőcsapat parancsnokságához nyújtsák be, mely azokat összegezve a hadseregfőparancsnokság rendelkezései szerint vezeti tovább.

Általában a repülőcsapat parancsnokság az összes személyi és műszaki anyagigényléseit (kivéve az autóanyagot) közvetlenül a hadügyi népbiztosságnak (37. oszt.) terjeszti elő.

d) A repülőcsapat parancsnokság székhelye BUDAPEST — hatásköre megfelel egy csapattest parancsnokságának. Feladata: az összes alárendelt tábori repülő alakulásoknak személyi és anyagi tekintetben való nyilvántartása, központi vezetése és irányítása s azok harckészségéről való gondoskodás.

A hadseregfőparancsnokság 52/1201. sz. távirati rendelete értelmében a hadseregfőparancsnokságnak közvetlenül alárendelt repülőszázadok felett a taktikai vezetést a hadseregfőparancsnokság utasításai alapján a repülőcsapat parancsnokság veszi át.

2. Az eddig fel nem sorolt repülő alakulások, mint *mögöttes országbeli repülőalakulások* számítanak, melyek felett a hadügyi népbiztosság rendelkezik."

A rendelet további része e mögöttes országbeli repülő alakulásokat ismerteti.

„*II. ÁLLOMÁNYOK*

1. A korábban említett 7848/ eln. 37. sz. rendelet szerint végrehajtott toborzás, illetve állományösszeállítás eredményeképpen a hadseregfőparancsnoksággal egyetértésben egyidejűleg kiadatnak az egyes repülő alakulások újonnan rendszeresített állományai, valamint a »Vörös Repülőcsapatok Névjegyzéke« is.

Az állomány táblázatok és a névjegyzék a mellékelt elosztó szerint adattak ki.[18/b]

2. Az összes repülőalakulásoknál a »Névjegyzék« szerinti állomány kiegyenlítés (más alakulásokhoz beosztottak áthelyezése az illetékes újabb beosztásukba), illetve újonnan toborzottak állományba vétele azonnal foganatosítandó.

Ennek részletes keresztülviteléről szóló rendelet 11 164/eln. 37. szám alatt adatik ki a Vörös Repülőcsapatok alakulásainak.

Mindazok, akik e névjegyzékben felvéve nincsenek, nem tartoznak a vörös repülőcsapatok állományába. Nevezettek más fegyvernemnél való esetleges

18/a A részletes tagozódást lásd az I. számú táblázaton.
18/b Lásd a II. számú táblázatot.

II. sz. táblázat

*Létszámkimutatás az 1919. május 28-i szervezés szerint**

Megnevezés	Pilóta	Megfigyelő	Politikai megbízott	Egyéb**	10. 756/eln. 37. 1919. sz. rend. mellékletei
Hadügyi Népbiztosság 37. osztály	1	–	–	38	9. sz.
Rep. csap. pság. Budapest, Gödöllő	–	–	–	51	10. sz.
1. rep. szd. Kaposvár	10	8	1	48	11. sz.
2. rep. szd. Albertfalva	17	8	1	47	12. sz.
3. rep. szd. Rákos	14	8	1	51	13. sz.
4. rep. szd. Győr	11	8	–	47	14. sz.
5. rep. szd. Kecskemét	12	8	–	41	15. sz.
6. rep. szd. Mátyásföld	11	7	–	49	16. sz.
7. rep. szd. Mátyásföld	14	8	1	52	17. sz.
8. rep. szd. Mátyásföld	27	–	1	95	18. sz.
9. vízi rep. szd. Csepel	12	4	1	76	19. sz.
Rep. pótker. pság. Budapest	–	–	–	48	20. sz.
Rep. pótaloszt. Budapest	–	–	–	41	21/a. sz.
Rep. pótaloszt. iskolázandó	43	–	–	–	21/b. sz.
Kik. szd. Szeged	13	2	–	52	22. sz.
Anyagsz. javítóm. telepgondn. rep. gépgy. (átvevők) Cinkota	3	–	–	191	23. sz.
Anyagszert., Csóth	–	–	–	8	24. sz.
Rep. és légh. anyagszertár Székesfehérvár	–	–	–	9	25. sz.
Összesen:	188	61	6	944	

* Összeállítva a 10. 756/eln. 37 – 1919. sz. rendelet alapján.

** Műszaki vezető, szolgálatvezető, számvivő, raktárnok, gépfőszerelő, gépszerelő, gépfegyvermester, autóvezető, egészségügyi, fényképész, asztalos, lakatos, szabó, cipész, szakács stb.

alkalmazása céljából egy, az illető repülő alakulás parancsnoksága által összeállított névjegyzékkel a 4. rep. század által a győri, a többi század által pedig a budapesti katonai kerületi parancsnoksághoz azonnal bejelentendők, a kerületi parancsnokságok intézkednek további beosztásukra nézve. Ez alól csak a tábori repülőcsapat autószemélyzete képez kivételt, mert névjegyzékben fel nem vett fölösszámú autószemélyzet alkalmazása tárgyában a hadseregfőparancsnokság fog a vörös repülőcsapat parancsnokság előterjesztésére intézkedni.

A névjegyzék szerint még hiányzó állományt a repülő pótkeretparancsnokság fogja a megszállott területekről még mindig jelentkező menekült repülőkatonákkal betölteni.

3. A vörös repülőcsapatok új állományáról kiadott névjegyzékben a »kiképzendők« között felsorolt pilóták a repülőkiképző század üzembe helyezéséig a »Repülőpótalosztály« állományába helyezendők át.

Onnan a kiképző századhoz kerülő egyéneknek kellő turnusokban való áthelyezését a repülő pótkeret parság fogja irányítani.

III. PÓTLÁSOK ÉS EGYÉB INTÉZKEDÉSEK

1. A tábori repülőalakulások személyállományában esetenként szükségessé váló kisebb pótlások a repülőpótalosztály állományából, nagyobb pótlások vagy újabb alakulások felállításai akként eszközöltetnek, hogy a szükséges szakmabeli — régebben repülőknél szolgált — katonák, napilapokban közhírré tett s a hadseregfőparancsnokság beleegyezésével a hadrakelt sereg más fegyvernemeihez is intézett felszólítások útján jelentkezésre fognak felhívatni s a repülőpótalosztályhoz történő bevonulásra utasíttatni.

2. Az új névjegyzékben a repülőszázadokba beosztott pilóták egy része kellő gyakorlat hiányában még pár iskolafelszállásra szorul. Nevezettek mindaddig hadirepülőgépre nem alkalmazhatók, míg a kiképzőszázadnál a szükséges gyakorlati felszállásokat el nem végezték.

Ezeket az utánképzendő pilótákat a századparancsnokok jelölik meg. Neveik névjegyzékkel a rep.csap.parancsnokságnak június hó 10-ig írásban bejelentendők. Ezek a pilóták első sorban lesznek utókiképzés alá vonva.

Egyben megjegyzem, hogy *pilótakiképzés csak a repülőkiképző századnál történhetik.*

3. Hogy a most végrehajtott *állománykiegyenlítésnél* még a rep.csapatok állományában bennmaradt kevésbé szakképpzett katonák és munkások kiselejtíthetők és jelenleg más fegyvernemeknél szolgálatot teljesítő jobb képzettségű személyzettel pótolhatók legyenek, az összes repülőalakulások parancsnokságai folyó évi június hó 15-ig a rep.csap. parancsnokságnak egy oly névjegyzéket beküldeni (tartoznak), melyben a katonai szakképzettség tekintetében teljesen meg nem felelő repülő katonák neve és szolgálati beosztása fel van tüntetve.

Nevezettek más fegyvernemhez lesznek áttéve és újonnan toborzottakkal pótolva.

4. *A vörös repülőcsapatok toborzási bizottságainak működése a mai nappal megszűnik.*

5. A 7848/eln. 37. sz. rendelet 14. és 15 pontját, mely repülőcsapatoknál a bizalmi rendszert szabályozza — hatályon kívül helyezem.

A rep.csap. parság repülő századok, repülő pótkeret parancsnokság, repülő kiképző század. repülőpótalosztály és a repülő anyagszertárhoz az illetékes parságok, illetve hatóságok által egy-egy *politikai megbízott* lesz kinevezve.

A jóléti intézményekre vonatkozó rendelet kidolgozásban van és külön fog kiadatni.

6. E rendelet kiadatott az összes címzetteknek és tudomásul vételre a Hadseregfőparancsnokság összes katonai kerületi és hadosztály parancsnokságnak s a hadügyi népbiztosság illetékes osztályai és csoportjainak.

Szántó
hadügyi népbiztos"

III.

A Vörös Hadsereg repülőszázadainak legfontosabb feladata a felderítés volt.

Ennek célszerű megszervezésére a vezérkari főnök több rendeletet is adott ki. Ezekben nemcsak az alárendeltséget, hanem a feladatokat is nagy körültekintéssel és részletességgel határozta meg.

1919. május 8-án a légi felderítésre vonatkozólag a következőket rendelte el:[19]

„Az I. hadtestparancsnokság feladata: a légi felderítés által megállapítani naponként: Baja—Szabadka—Szeged vonal és annak környékén végbemenő csapatmozgásokat. E célból a kecskeméti 5. repülőszázadot rendelem alája.

A II. hadtestparancsnokság feladata megállapítani naponként:

a) a Csáktornya, valamint Pécs környékén végbemenő csapatmozgásokat,

b) a Steinbrück, Zágráb, Gyékényes környékén a Pragerhoff—Csáktornya vasútvonalon állítólag felvonuló csapatszállítmányokat.

E célra Csáktornya és Pécs környékét naponként, Steinbrück—Zágráb és Magyarország határa közötti részt hetenként 2-szer derítse fel.

c) A Dunától északra Pozsony, illetve Érsekújvár—Komárom—Esztergom területén végbemenő csapatmozdulatokat. E célra naponta egy felderítést végez Pozsony- és attól északra, ugyancsak naponta egyet Érsekújvár—Komárom—Esztergom-i vonal és attól északra.

Fenti feladatok [a) és b) alattiak] végrehajtására a II. hadtestparancsnokságnak a kaposvári 1. és a c) alattira a győri 4. repülőszázadot rendelem alá.

A 3. hadosztály parancsnokság feladata az Ipoly-mentén Szécsényig felderíteni minden csapatmozdulatot. E célból az Ipoly mentét naponkint az alája rendelt rákosi 3. repülőszázaddal Szécsényig derítse fel.

A hadseregfőparancsnokságnak közvetlenül alárendelt századok feladata, egyrészt a Duna vonalának állandó megfigyelése, másrészt Fülek és környékén történő ellenséges csapatmozdulatok és a Tisza mentén Csongrád és Nyíregyháza között 25 km mélységben mindennemű csapatmozdulat megfigyelése. E célra közvetlenül a főparancsnokság alá rendeltetnek az albertfalvai 2. és a mátyásföldi 6., 7. és 8. repülőszázadok.

a) 2. repülőszázad: Baja és Apatin között a Duna vonalát derítse fel

b) 6. repülőszázad: Fülek és környékét naponta

c) 7. repülőszázad a Tisza mentét Csongrád és Nyíregyháza között 25 km mélységben deríti fel naponta.

A 8. repülőszázadra vonatkozó intézkedéseket később adom ki.

A repülőszázadok külön feladatokat is fognak kapni.

A hadseregfőparancsnokságnak közvetlen alárendelt repülőszázadok jelentéseiket közvetlenül, a többi pedig felettes parancsnoksága útján ide is tartozik sürgősen továbbítani."

[19] HL. MTK iratai. 508/206. L. ü. 63. dob. 11/66—71. sz.

Május 9-én a Hadsereg-főparancsnokság alá rendelt 2., 6., 7. és 8. repülőszázadokat egy repülőcsoport kötelékébe egyesítette, részletesen előírva a századok feladatait:[20]

„A Hadseregfőparság alá tartozó repülőcsoport légi felderítésre vonatkozó feladata jelenleg:

1. a Duna vonalának Baja és a Dráva torkolata közti rész állandó megfigyelése: hadihajók, uszályok, hidak, vízi forgalom, víziszállítmányok.

2. a cseh front Fülek Rimaszombati részben, lehetőleg minél nagyobb mélységben az Ipoly, Losonc és Szukra patakok, a Rima és Gortva patakok völgyét, a Feled—Rimaszombat—Tiszolc, Feled—Losonc utak és vasútvonalak és kereszteződések, elágazások állandó szemmeltartása.

3. a román front Csongrád—Nyíregyháza vonal között a Tisza menténck megfigyelése, különös gonddal: hol vannak előkészületek az áthajózásra, hadihidaknak és pontonoknak csoportosítására, a Körös ágya (tutajok!), az összes keletre vivő út és vasúti vonalak, táborozások, csapatmozdulatok, 25 km mélységben való megállapítása . . ."

„A 8. század együléses gépeire való tekintettel különleges feladatokra fog felhasználtatni."

Május 11-én elrendelte, hogy „a hadrakelt sereghez tartozó repülőalakulatok felderítő és harci repülésekre vonatkozólag csakis a Hadsereg-főparancsnokság, illetve azon parancsnokságok parancsait hajthatják végre, amelyeknek közvetlenül alá vannak rendelve".[21]

Május 16-án a 8. harci századot a III. hadtestparancsnokság alá helyezte.[22] ,A felderítésre vonatkozó eddigi parancsait a Hadsereg-főparancsnokság vezérkari főnöke *május 25-én* összefoglalva is kiadta.[23]

Június 1-én a Hadsereg-főparancsnokság megállapítja,[24] hogy „A vízi repülő osztag a dunaőrség kiegészítő részét képezi és mint ilyen egyelőre *minden irányban a hadihajós főparancsnokságnak van alárendelve. Műszaki* igényléseket a hünb. 37. osztályánál, fegyver és lőszer igényléseket pedig a hünb. 62. osztálya eszközöl, amelyek őt a legmesszebbmenőleg támogassák. Feladata a Duna vonalait naponta Baja és Apatin között mindkét part mellett a lehető legnagyobb szélességben felderíteni. A gép leszállása után a felderítés eredményét közvetlenül ide és azonnal továbbítsa. Minden nap közvetlen jelentést adjon le nevezett osztag ide a repülésre kész gépek számáról, pilótákról és megfigyelőkről."

Ily módon ez a korábban vitatott kérdés — a 9. vörös repülőszázad alárendeltségi viszonyára vonatkozólag[25] véglegesen tisztázódott.

A repülőszázadok alárendeltsége — és a végrehajtandó feladat — a harci követelményeknek megfelelően változott. Így a Vörös Hadsereg csapatainak tiszántúli támadását megelőzően a *július 18-i* hadrend[26] az I. hadtest alá rendelte az 1., 2. és 5. repülő- és a 8. harci századot; közvetlenül a Hadseregparancsnoksághoz tartozott a 4. és 7. repülőszázad és a 9. vízi repülőszázad; a III. hadtest alá rendelte a 6. századot; a 80. dandár kötelékébe tartozott a 3. repülőszázad.

Az alárendeltség alakulását a III. táblázat ünteti fel.

20 HL. MTK iratai. 509/209. L. ü. 63. dob. 12/77—79. sz.
21 HL. MTK iratai. 512/201. L. ü. 63. dob. 15/125—128. sz.
22 HL. MTK iratai. 516/202. L. ü. 63. dob. 19/180. sz.
23 HL. MTK iratai. 525/203. L. ü. 63. dob. 26/234—235. sz.
24 HL. MTK iratai. 1243/bk. 27. dob. 149/502—505. sz.
25 HL. MTK iratai. 604/202. L. ü. 63. dob. 34/330—331.
26 HL. MTK iratai. Hdp. 718/209. 69. dob. 8/1. sz.

III. sz. táblázat

Az alárendeltség alakulása

Dátum 1919.	Század	Alárendeltség	Vonatkozó rendelet, vagy jelentés
IV. 8. V. 8. VII. 18.	1.	Bp. 1. hop. II. hdtp. I. hdtp.	7848/eln. IV. 8. 508/206. Lü. V. 8. Hdp. 718/209. VII. 18.
IV. 8. V. 8. VII. 18.	2.	Bp. 2. hop. Hdtfőp. I. hdtp.	7848/eln. IV. 8. 508/206. Lü. V. 8. Hdp. 718/209. VII. 18.
IV. 8. V. 8. VII. 18.	3.	Bp. 3. hop. 3. hop. 80. ddr.	7848/eln. IV. 8. 508/206. Lü. V. 8. Hdp. 718/209. VII. 18.
IV. 8. V. 8. VII. 18.	4.	Győri 4. hop. II. hdtp. Hdspar.	7848/eln. IV. 8. 508/206. Lü. V. 8. Hdp. 718/209. VII. 18.
IV. 8. V. 28.	4. különítmény Megszűnt	Győri 4. hop. –	7848/eln. IV. 8. 10 756/eln.
IV. 8. V. 8.	5.	Miskolci 5. hop. I. hdtp.	7848/eln. IV. 8. 508/206. Lü. 8.
IV. 8. V. 8. VII. 18.	6.	Kétegyházai 6. ho. Hdtfőp. III. hdtp.	7848/eln. IV. 8. 508/206. Lü. V. 8. Hdp. 718/209. VII. 18.
IV. 8. V. 8. V. 25. VII. 18.	7.	Szatmáron áll. székely különítm. ság. Hdtfőp. III. hdtp. Hadspar.	7848/eln. IV. 8. 508/206. Lü. V. 8. 525/203. Lü. V. 25. 718/209. VII. 18.
IV. 8. V. 8. V. 16. VII. 18.	8.	Rep. csop. pk. útján a Hnb. 37. oszt. Hdtfőp. III. hdtp. I. hdtp.	7848/eln. IV. 8. 508/206. Lü. V. 8. 516/202. Lü. V. 16. Hdp. 718/209. VII. 18.
IV. 8. VII. 18.	9. vizi	Hadihajósfőp. Hdsp.	7848/eln. IV. 8. Hdp. 718/209. VII. 18

IV.

Az első világháború végén — mint már korábban említettük — több száz különféle repülőgép maradt Magyarországon. Röviden ismertetjük a vörös repülőcsapatok hadrendjébe besorolt, leginkább használt típusokat.[27] Ezek között sok volt már vörös csillaggal ellátva, de egyes gépeken még a régi Osztrák—Magyar Monarchia felségjele volt látható.

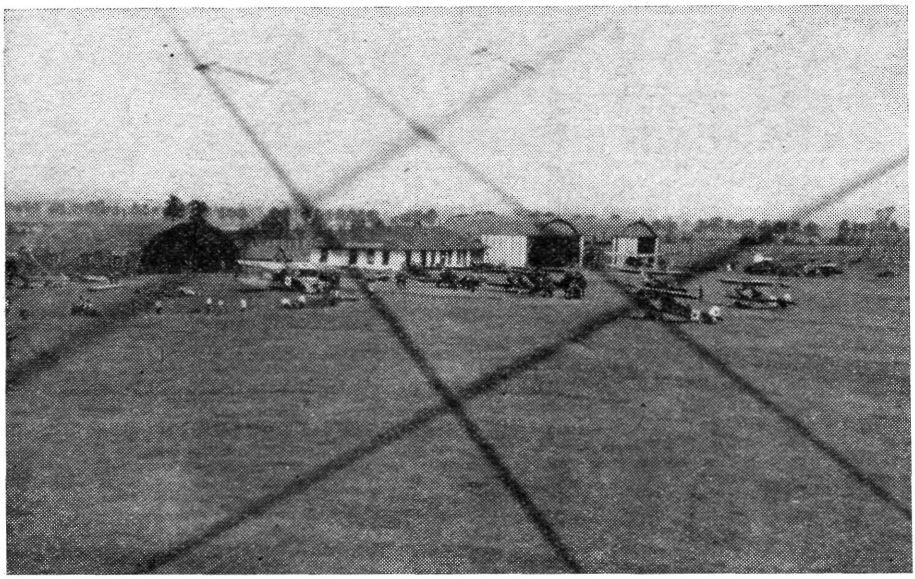

4. sz. kép. A rákosi repülőtér Brandenburg C—I és Fokker D—VII. gépekkel
(Üveges József felvétele)

HANSA—BRANDENBURG C—I

Ez volt az Osztrák—Magyar Monarchia legmegbízhatóbb gépe. Becéző neve „Brandi". Az osztrák Phoenix-gyár (Phoenix—Flugzeugwerke AG., Wien-Stadlau) 7, az UFAG (Ungarische Flugzeugfabrik AG., Albertfalva) 9 sorozatban gyártotta. Legkorszerűbb változata az UFAG 369 Br.C—I volt (ezt a tanácskormány is gyártatta). Ismertek és használtak voltak még az UFAG 68 Br.C—I és a Phoenix 27 Br.C—I típus. Gyakran használták bombatámadásokra (törzs alatt elhelyezett 80 kg-os Skoda-bomba, továbbá 2 darab 12 kg-os bomba, ezeket a megfigyelő kézzel dobta ki). A gép, a pilóták körében igen népszerű volt.

UFAG (MARE) C—I

Még a Monarchiában versenypályázatot írtak ki gyors felderítő repülőgép típusra. Ezt az osztrák Phoenix és a magyar UFAG gyár típusai nyerték

27 *Kovács Ferenc:* A Magyar Tanácsköztársaság repülőgépei. A Tanácsköztársaság kikiáltásának 49. évfordulójára. Repülés, 1968. 3. sz. 10—11. o.; 4. sz. 12—13. o.; *Nowarra H.:* Die Entwicklung der Flugzeuge 1914—1918. München, 1959.; *A. R. Weyl:* Fokker, the Creative Years, London, 1965.; Fighter Aircraft of the 1914—1918 War. London, 1960.

IV. sz. táblázat

A leginkább használt repülőgéptípusok főbb adatai

Típus	Gyártómű	Motor	Fesztáv m	Hossz m	Magasság m	Hordfelület m	Üres súly kg	Rep. súly kg	Max. seb. km/ó	Csúcsmagasság m	Fegyverzet
Hansa-Brandenburg C–1	UFAG	230 LE Hiero	12,3	3,25	3,00	?	880	1315	170	5750	2×8mm Schwarzlose gp.
UFAG (MARE) C–1	UFAG	230 LE Hiero	10,72	7,21	2,92	?	720	1150	189	4875	2×8 mm Schwarzlose gp.
Phoenix C–1	Lloyd	230 LE Hiero	11,00	7,52	2,95	29,00	732	1110	177	5360	2×8 mm Schwarzlose gp.
Fokker D–VII	MÁG	210 LE Daimler	8,93	6,93	2,79	20,50	688	905	196	6680	2×8 mm Schwarzlose gp.
Fokker D–VI	Fokker	Oberursel	7,70	5,90	2,80	17,10	390	580	185	5000	2 fix gp. szinkron
Fokker C–1	Fokker	85 LE BMW/III/a.	10,93						175	5000	1 fix, 1 mozgó gp.
Berg D–I	Lloyd MÁG	200 LE MÁG Daimler	8,00	6,88	2,51	21,70	670	885	185	6050	2×8 mm Schwarzlose gp.
Hansa-Brandenburg W 29	UFAG	195 LE Benz	13,50	9,30	?	31,60	1000	1460	178	4000	5×8 mm Schwarzlose gp.
Nieuport 17 C–1	Nieuport	Le Rhône	8,38	5,80	?	14,75	390	575	177	5750	

meg. Mindkét gép a Hansa—Brandenburg KDC típusú, kétfedelű alapján készült. Az első U.C—I és Ph.C—I gépek 1917 elején repültek és ekkor készültek az első összehasonlító kísérletek is. Mindkét konstrukció kiválóan sikerült: a Phoenix gép stabilisabban repült és jobban emelkedett, az U.C—I viszont gyorsabb és fürgébb volt. A hadvezetőség mindkét típust rendsze-

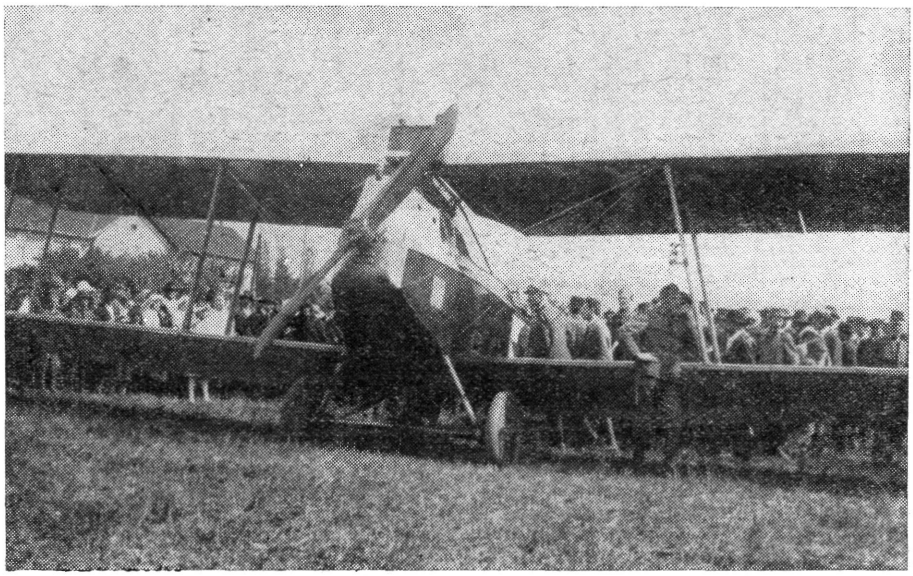

5. sz. kép. A pásztói különítmény 369-es Brandenburg C—I gépe
(Üveges József felvétele)

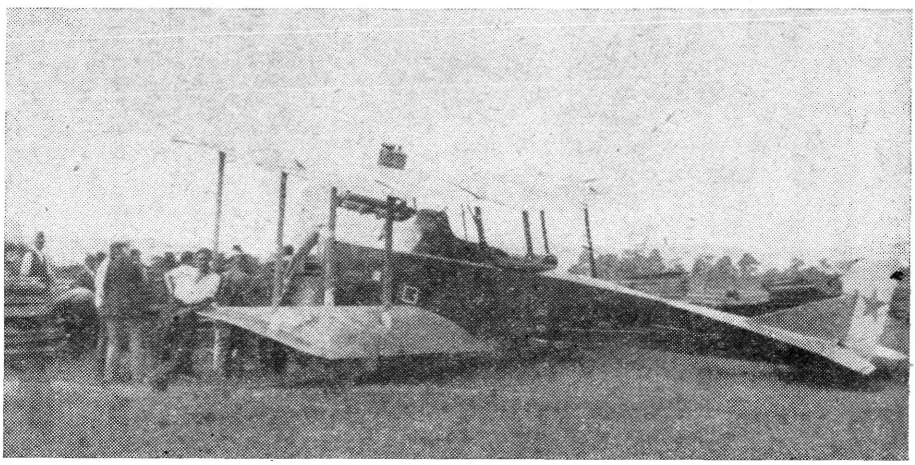

6. sz. kép. 269-es Brandenburg C—I
(Üveges József felvétele)

resítette. Az U.C—I-nek (ezt becézték UCI-nak) faszerkezetű törzse volt, réteges lemez borítással, egyenlő fesztávolságú, faszerkezetű, vászonborítású szárnyakkal. Elkülönített pilóta és megfigyelő ülése volt. A megfigyelő géppuskája körsínen, körbeforgatható. Felderítésen kívül bomba- és alacsonytámadásokra is használták, vadászvédelem nélkül is.

PHOENIX C—I

A Hansa—Brandenburg KDC-ből származó gép; a hiányzó függőleges vezérsíkot az elvékonyított, közel állandó mélységű törzsvégződéssel pótolták. Az alsó szárny fesztávolsága kisebb a felsőnél, csűrőkormány csak a felső

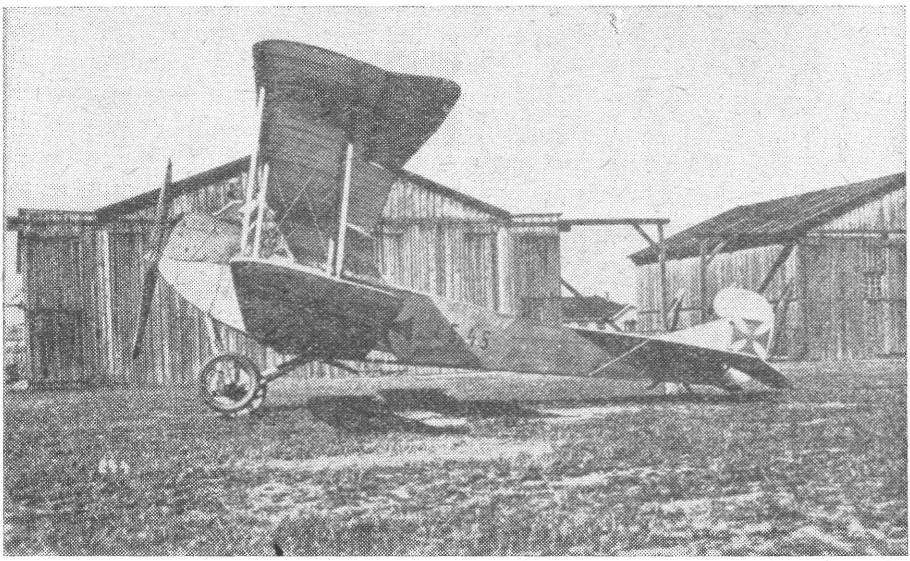

7. sz. kép. Kis-Brandenburg iskolagép a rákosi fahangárok előtt (Még a korábbi — Osztrák-Magyar Monarchia — felségjellel)

szárnyakon volt. Az osztrák Phoenix-gyár 110 darabot épített 121-es sorozatjelzéssel, az aszódi Lloyd-gyár pedig 49-es sorozatjelzéssel indította el a gyártást. Viszonylag nagy sebessége és jól elhelyezett védőfegyverzete miatt vadászvédelem nélkül tevékenykedhetett. Eső bevetésükre csak a Vörös Hadsereg hadjárataiban kerülhetett sor.

FOKKER D—VII

Az eredetileg német tervezésű gép gyártási jogát Magyarországon a mátyásföldi MÁG kapta meg és 1918 második felében kezdte meg a sorozatgyártást. Egyenlőtlen fesztávú gép volt, csak a felső szárnyakon alkalmazott csűrőkkel. A kétfőtartós faszerkezetű törzs vegyes borítású volt. Jellegzetessége: szárnyprofil alakú átmenő futómű tengelyborítás, amely némi felhajtóerőt is biztosított. Fordulékonysága ellenére könnyen repülhető gép volt.

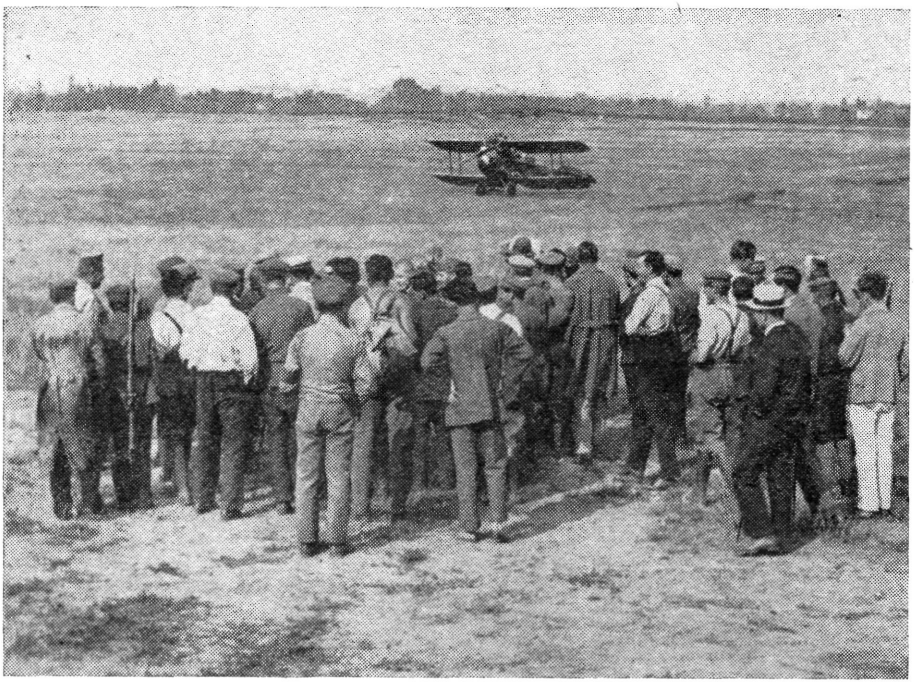

8. sz. kép. A rákosi repülőtéren leszállt UFAG C—I pilótájának beszámolója
(Üveges József felvétele)

FOKKER D—VI

Mivel az 1918 tavaszán készült gépek a nyugati arcvonal részére nem voltak megfelelőek — sebességük nem volt kielégítő és lassan emelkedtek — csak honi egységekben használták légelhárításra. Az Osztrák—Magyar Monarchia 1918 őszén 7 darabot kapott típuspróbára.

FOKKER C—I

Lényegében kétüléses Fokker D—VII típusú gép, de nagyobb méretű. Fokker 1918-ban készítette, a prototípus nem teljesítette a típusvizsgát, a had-

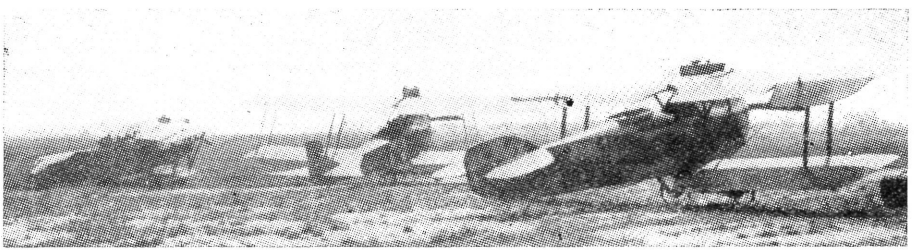

9. sz. kép. A rákosi repülőtéren (balról jobbra): Phoenix C—I, Hansa—Brandenburg C—I, UFAG C—I
(Üveges József felvétele)

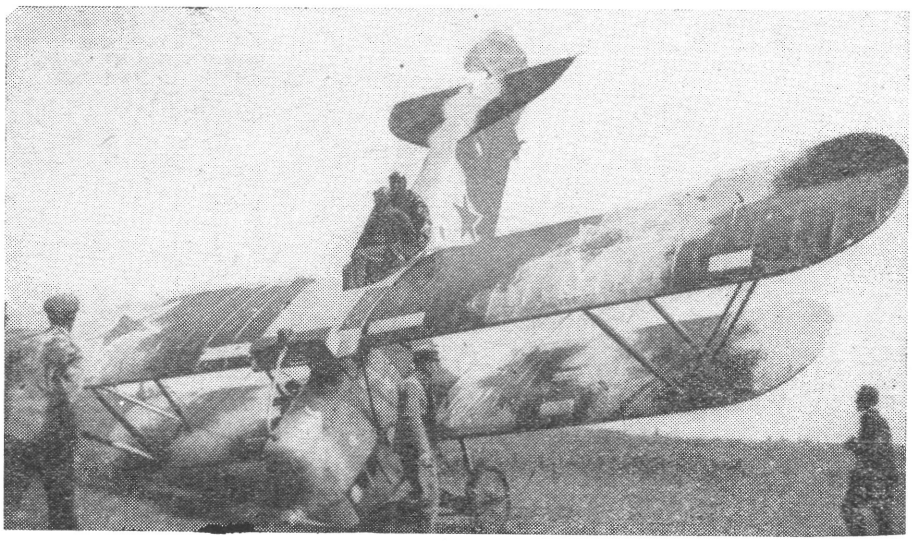

10. sz. kép. Phoenix C—I

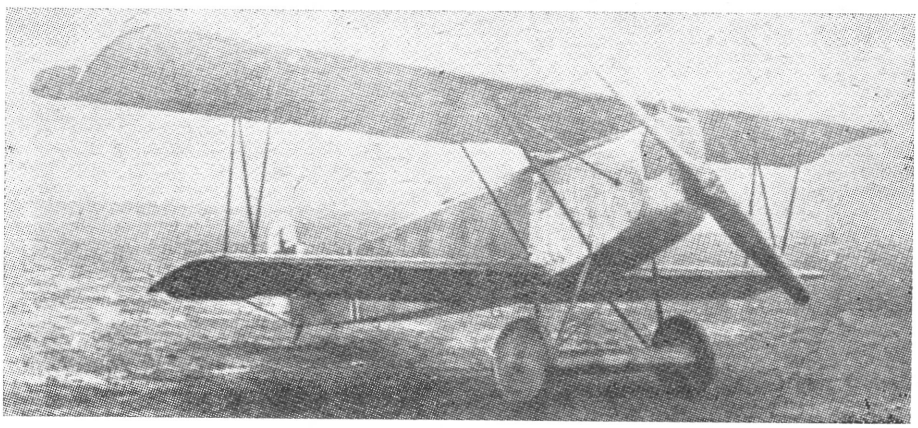

11. sz. kép. Fokker D—VII (Még a korábbi — Osztrák—Magyar Monarchia — felségjellel)

sereg nem rendelt belőle. Fokker ki akarta a hibákat javítani, a fegyverszünet azonban megakadályozta ebben. Fokker ezt a gépet a menekülésére készítette elő, de amikor igénybe akarta venni, a forradalmi munkások lefoglalták a gépet. Fokker később a meglevő 60 gépet kicsempészte Hollandiába. Ezek a gépek valószínűleg a mátyásföldi MÁG által kerültek hazánkba, lévén ez a gyár Fokker magyarországi megbízottja. (A Fokker D—VII-et is a MÁG készítette licensz alapján.)

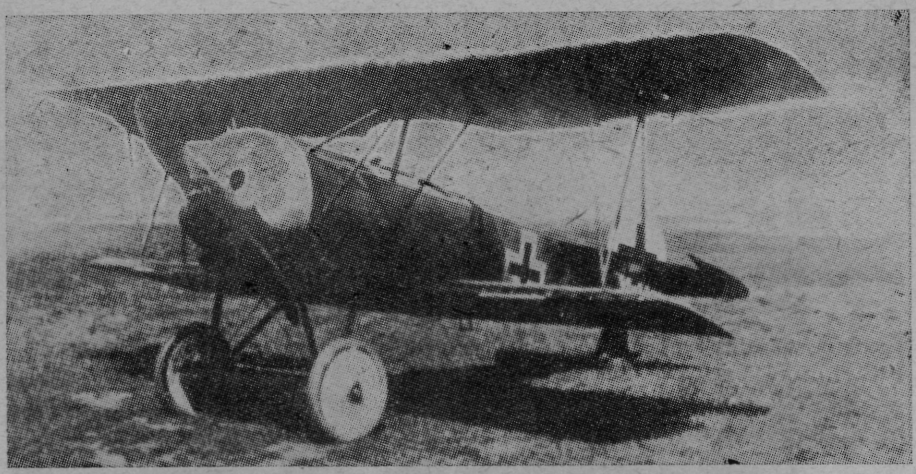

12. sz. kép. Fokker D—VI (Még a korábbi — német — felségjellel)

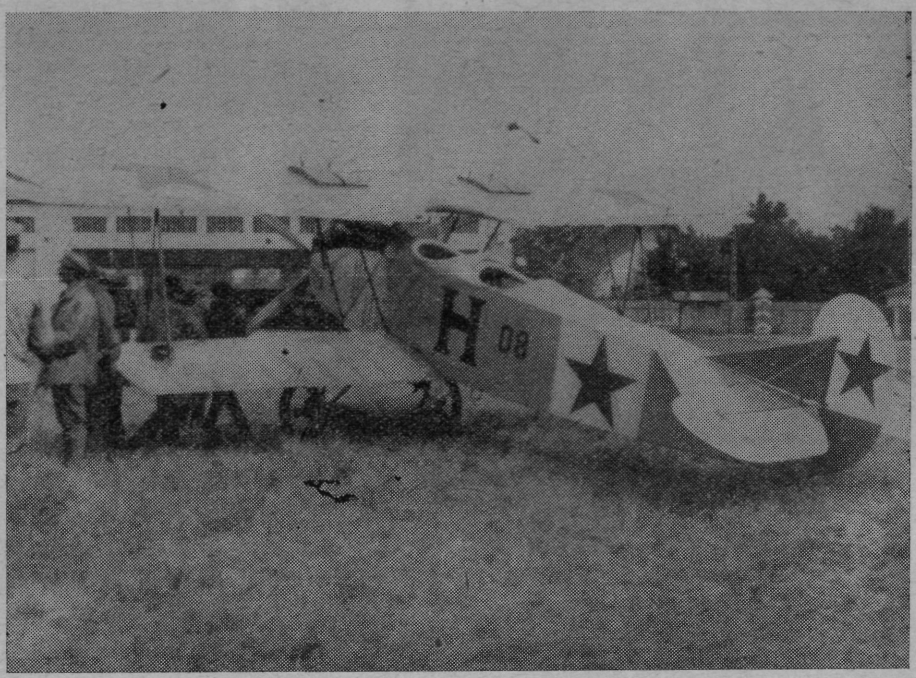

13. sz. kép. Fokker C—I.

(Üveges József felvétele)

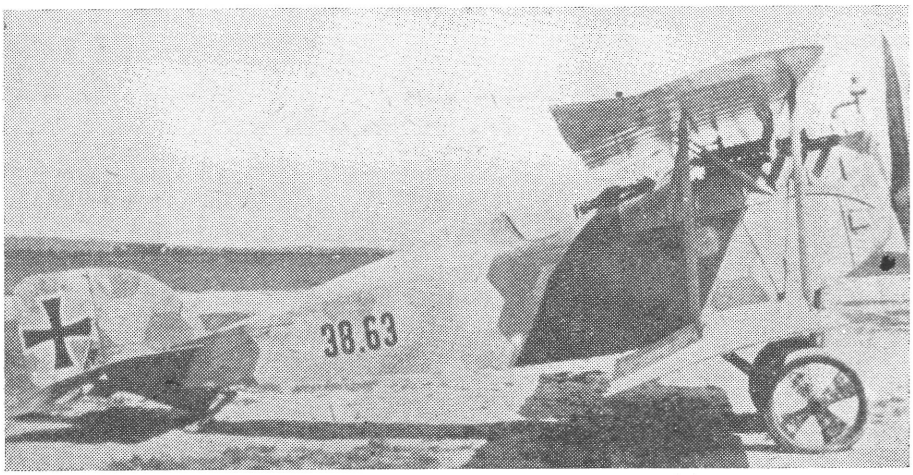

14. sz. kép. Aviatik—Berg D—I (Még a korábbi — Osztrák—Magyar Monarchia — felségjellel)

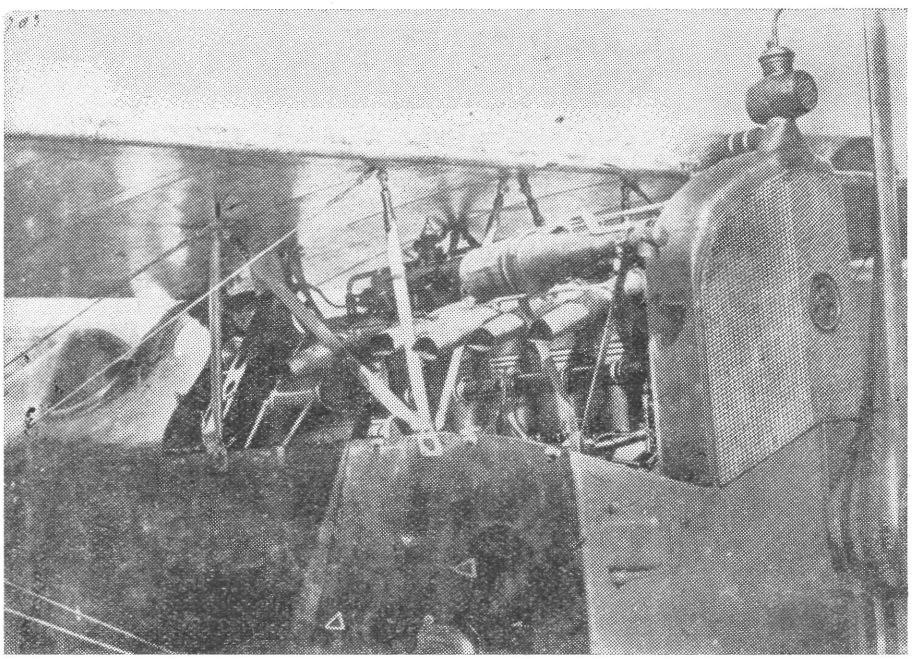

15. sz. kép. Aviatik—Berg D—I (szabadalmazott Járay-féle légcsavarral)

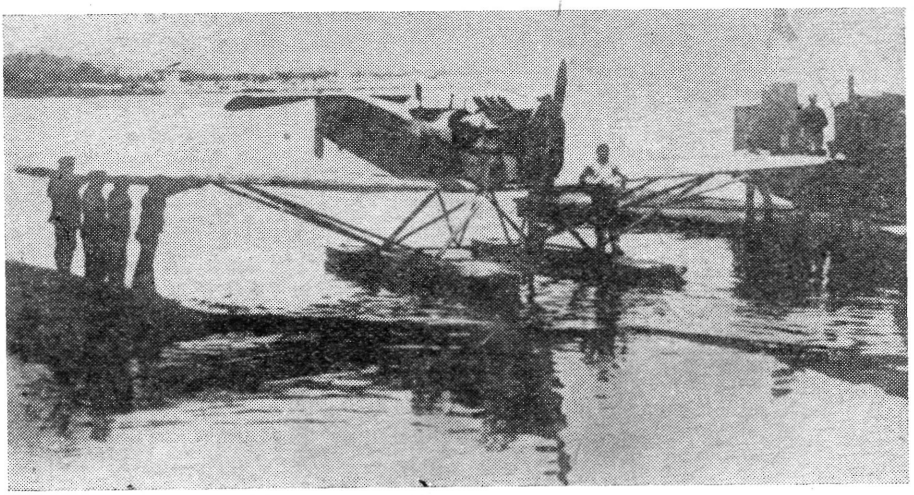

16. sz. kép. Hansa—Brandenburg W—29 vízirepülőgép

BERG D—I

Ezt a vadászgépet az egyik legjobb osztrák konstruktőr, Berg professzor tervezte és eleinte az Aviatik (Österreich-Ungarische Flugzeugfabrik Aviatik, Wien XIX.) gyártotta, majd több gyár, köztük a MÁG és a Lloyd is átvette. Az egyenlő fesztávolságú V-állás nélküli szárnyakkal ellátott, igen fürge gépet eleinte „papírszárnyú Berg"-nek csúfolták, mivel az első példányok könnyű építésű szárnyai szűk fordulókban gyakran deformálódtak. Csűrők csak a felső szárnyon voltak. A felső szárny kilépő éle a pilóta szemmagasságában volt, ami a kétfedelű gépen szokatlanul jó kilátást biztosított. Fürge,

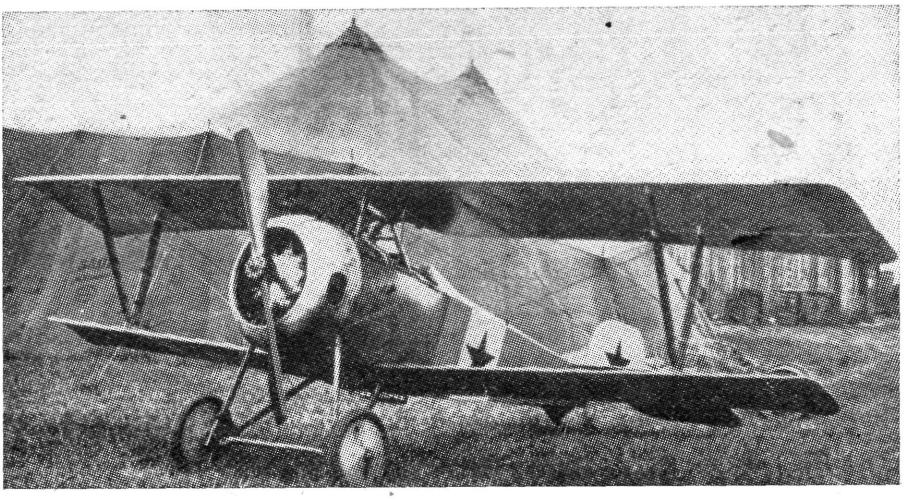

17. sz. kép. Nieuport 17 C—I

de szeszélyes és nehezen vezethető gép volt, amelyet a pilóták emiatt „die Berg"-nek, Berg kisasszonynak becéztek. Tapasztalt pilóták kezében azonban félelmes fegyvernek bizonyult.

HANSA—BRANDENBURG W—29

Az első világháború egyik legkorszerűbb elvek szerint szerkesztett vízirepülőgépe. Kétúszós, mélyfedelű, félszabadon hordó vastag profilú gép, a függőleges vezérsíkot az Ernst Heinkel tervezésű gépeknél szokásos elkeskenyített magas törzs pótolta. A megfigyelő kilövésének megjavítására az oldalkormány alul volt. A monarchia összeomlásáig néhány gyártási prototípuson kívül több nem is készült el. A Hadügyi Népbiztosság azonnal elrendelte a félbemaradt vízigépek gyártásának befejezését.[28]

28 Aviatika, 1919. április 10. 58—59. o.

V. sz. táblázat

Startkész repülőgép-állomány kimutatás

Dátum	Század									Rep. össz.	Ügyiratsz.	HL. MTK. iratai
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.			
IV. 19.	2	2	–	3	5	5	1	5	1	24	–	93. dob. e/IV. hó
IV. 21.	2	3	1	2	5	4	1	–	1	19	–	93. dob. e/IV. hó
V. 3.	5	2	1	4	4	–	–	–	1	17	–	93. dob. e/V. hó
V. 8.	6	2	3	5	3	4	3	4	1	31	508/204.	63. dob. 11/65. sz.
V. 12.	2	1	2	4	3	2	1	2	1	18	–	67. dob. 5/12. sz.
V. 14.	2	3	3	3	3	2	1	8	1	26	–	67. dob. 7/14. sz.
V. 26.	2	2	3	2	–	2	2	–	1	14	526/202.	63. dob. 35/260–261.
V. 29.	3	2	2	6	1	3	3	3	1	24	–	63. dob. 30/99.
VI. 3.	2	1	3	4	–	1	–	–	1	12	–	63/dob. 34/345.
VII. 18.	2	2	4	6	2	4	3	9	3	36	Hds. ság. 718/209.	69/dob. 7/294.

Megjegyzés: Általában a jelentések csak az üzemképes gépeket tüntették fel. Néha nem jelentettek, erre utal az üres kocka. A 9. századnak eleinte csak 1 gépe volt, júliusban már 3.

NIEUPORT 17 C—1

A francia Societé Anonyme des Etablissements Nieuport, Issy-les-Moulinaux együléses vadászgépe. 1916 tavaszától volt a fronton. Használták még az angolok, belgák, olaszok és az oroszok is. Sőt, 1917-ben 75 darabot az amerikai expedíciós erők is kaptak. Hazánkba valószínűleg az orosz fronton zsákmányoltak kerültek. Egy Nieuport román vadászgép pedig május 15-én Pestszentlőrincen szállt le, abban a hitben, hogy Szolnokon van. A gépet a 8. vörös repülőszázad kapta meg.[29]

V.

A repülőszázadok tevékenysége négyirányú volt: felderítés, propaganda, elhárítás és bombázás. A felderítés gyakran egybe volt kapcsolva légifényképezéssel is.

A felszállásokról és a végzett feladatokról szóló jelentéseket (távbeszélőn, távírón és írásban leadva) két helyen is nyilvántartották. A Hadügyi Népbiztosság 37. osztályának szervezési osztályán „Repülések nyilvántartása" címen[30] és a Légierők Parancsnokságának légügyi előadójánál.[31]

A felderítésre vonatkozólag március 26-án a Hadügyi Népbiztosság elrendelte, hogy[32] „az egyes rep. osztályok és különítmények repüléseiről jelen-

29 Aviatika, 1919. július 10. 130. o.
30 HL. MTK iratai. 31679/eln. Kp. 28. dob. 73/213—241.
31 HL. MTK iratai. Légügyi előadó iratai április 26—július 31. 63. dob. 1—466. sz.

18. sz. kép. A szegedi repülőtér. Az 5. vörös repülőszázad légifelvétele 2600 m magasságból 1919. július 8-án

téseket a Hüm. 37. (légügyi) oszt-nak a leszállás után telefonon 105—05 azonnal adják le. A jelentések magukban kell, hogy foglalják:

1. melyik rep. oszt. ill. különítmény repült
2. gép száma
3. pilóta
4. megfigyelő
5. a felszállás és a leszállás ideje
6. a megtett útvonal
7. a megfigyelés, stb. eredménye.

A telefon jelentés után a fenti repülés írásban is jelentendő. a M. Rep. Csap. Parság útján a Hüm—37. légügyi oszt-nak".

A jelentések általában egy-egy század tevékenységét tüntetik fel, a légügyi előadóhoz beérkeztek azonban összesítő jelentések is.[33]

A légifelderítéssel együtt elvégzendő légifényképezés sok nehézséget és nem utolsósorban sok nem sikerült légifényképet eredményezett. A Hadügyi Népbiztossághoz közvetlenül alárendelt Magyar Katonai Térképész Csoport éppen ezért megtette az addig beérkezett légifelvételekre vonatkozó észrevételeit és intézkedett a hibák kijavításáról, illetve azok megelőzéséről.[34]

Bár ebből az időből alig maradt légifelvétel, megállapítható hogy a kioktatás nem bizonyult hiábavalónak.

32 HL. MTK iratai. 741/bk. 27. dob. 7/40. sz.
33 HL. MTK iratai. 512/213. 27. dob. 151/511—512. sz.
34 HL. MTK iratai. 1378/bk. 27. dob. 183/912—913. sz.

19. sz. kép. A felrobbantott szolnoki Tisza-híd. A 7. vörös repülőszázad légifelvétele 800 m magasságból

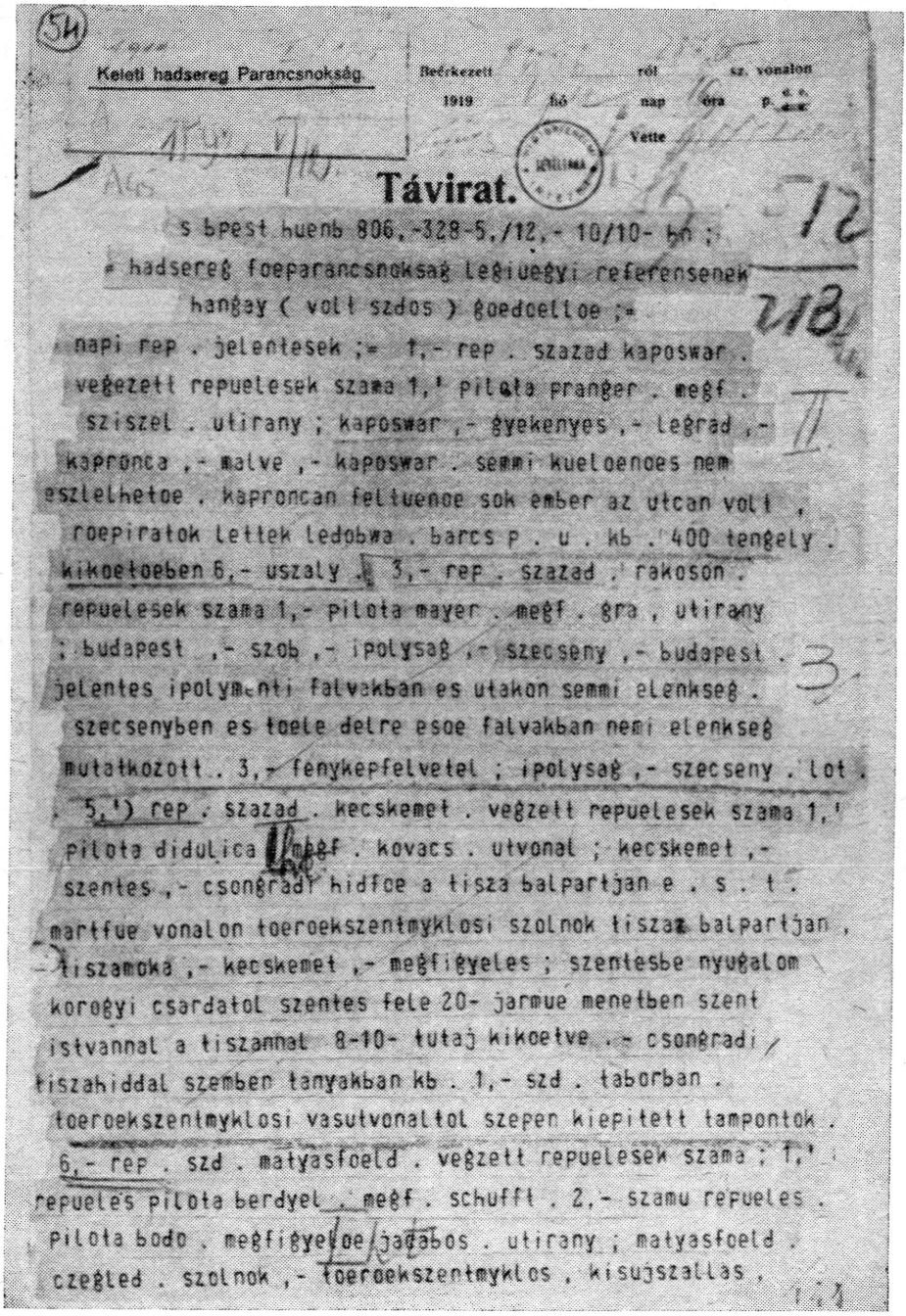

Keleti hadsereg Parancsnokság

Beérkezett 1919 hó nap óra p. sz. vonalon

Vette

Távirat.

s bpest huenb 806,-328-5,/12,- 10/10- kn ;

* hadsereg foeparancsnoksag legiuegyi referensenek

hangay (volt szdos) goedoellloe ;=

napi rep . jelentesek ;= 1,- rep . szazad kaposwar .

vegezett repuelesek szama 1,' pilota pranger . megf .

sziszel . utirany ; kaposwar ,- gyekenyes ,- legrad ,-

kapronca ,- malve ,- kaposwar . semmi kueloenoes nem

eszlelhetoe . kaproncan feltuenoe sok ember az utcan volt ,

roepiratok lettek ledobwa . barcs p . u . kb . 400 tengely .

kikoetoeben 6,- uszaly . 3,- rep . szazad . rakoson .

repuelesek szama 1,- pilota mayer . megf . gra , utirany

; budapest ,- szob ,- ipolysag ,- szecseny ,- budapest .

jelentes ipolymenti falvakban es utakon semmi elenkseg .

szecsenyben es toele delre esoe falvakban nemi elenkseg

mutatkozott . 3,- fenykepfelvetel ; ipolysag ,- szecseny . lot .

5,') rep . szazad . kecskemet . vegzett repuelesek szama 1,'

pilota didulica megf . kovacs . utvonal ; kecskemet ,-

szentes ,- csongradi hidfoe a tisza balpartjan e . s . t .

martfue vonalon toeroekszentmyklosi szolnok tiszaz balpartjan ,

tiszamoka ,- kecskemet ,- megfigyeles ; szentesbe nyugalom

koroegyi csardatol szentes felo 20- jarmue menetben szent

istvannal a tiszannal 8-10- tutaj kikoetve . - csongradi /

tiszahiddal szemben tanyakban kb . 1,- szd . taborban .

toeroekszentmyklosi vasutvonaltol szepen kiepitett tamponok .

6,- rep . szd . matyasfoeld . vegzett repuelesek szama ; 1,'

repueles pilota berdyel . megf . schufft . 2,- szamu repueles .

pilota bodo . megfigyeloe jagabos . utirany ; matyasfoeld .

czegled . szolnok ,- toeroekszentmyklos , kisujszallas .

20. sz. kép. Összefoglaló jelentés 1919. május 12-ről

turkeve , mezoetur , tiszaszolnok , matyasfoeld ; szolnoktol
keletre tiszamenten semmi hidanyag nem eszlelhetoe semmi mozgas
vagy gyuelekezes p . udwarok ueresek , semmi forgalom az utakon
csak 5,- trenkocsi menetben toeroekszentmyklosrol fegyvernekre
. utirany ; matyasfoeld , nagyatarjan ; nagyhegy , dudacska ,
barcs . ipoly folyasa nagyszecsenyig , szakal tarnod , rad ,
nagyujszasz , viala puespoekhatvan , matyasfoeld , tipolyvoelgy
minden forgalom nelkuel nagyszecseny allomason nemi elet .
karancsberény kapujszoed koezt az orzsaguton 12.-14.- trenkocsi
. masutt minden felhoetakarok miatt nem lathato .
7,' rep . szd . matyasfoeld . vegzett repuelesek szama 1,')
repueles pilota skokan . megfigyeloe pirkner 2,')
repueles pilota ; antal . megf . mathesz . salgotarjantol
eszakra vadskert ,- pusta ,- es letjoen nagy tren tabor ,-
ettoel enyra lapujtoen tabor . szamosujfaluban nagy forgalom .
fueleki allomason 3,- vonat 11,- h . 30- del . kor . feledroel
,- myskolcz fele 40- kocsibol allo tehervonat . vargeden kis
tabor dusan satrak rymaszombaton 5,- vonat . a varos deli
oldalan levoe reten egy hangar szabatka ,- pusztan egesz hegy
sueruen tele satrakkal cserencsény . osgyán . zadrepuszta .
nagykeresztur . losoncz . panyidaroc . litka . mocsari apati
puszta . secseny es balasagyarmatban nagyobb tren es sator
taborok . losoncon 12,- vonat , gyakorloteren nagyobb csapat
gyakorlatoz . balasagyarmatban 7,- vonat a varosban elenk
forgalom . rymaszombaton gepfegyvertueza repueloekre . utakon
es vasutakon sehol nagyobb forgalom . feladat ; csongrad .
nyiregyhaza koezti resz felderitese . a kijeloelt teruelet
nagysaga nem engedi meg egy repueles alatt a feladat megoldasat
. a feladat csak reszben megoldwa . a szolnoki felrobbantott
hydtol delre ellenseges gyenge agyutuez . toeroekszentmyklos
keleti oldalan kis 10-15,- satras tabor kunhegyes fele a
kenderesi mueuton kb . 10- kocsi eroes trenoszlop .
kunhegyesnel a vasuti allomastol e ,- k ,- re kisebb
sator tabor ;- magyar haduegyminiszterium legi uegyek osztalya
/33,- / hadm . szam +

145

Az I. hadtestnek alárendelt 5. század a tiszántúli támadás előkészítésekor a szegedi repülőtérről készített igen jó felvételeket, a 7. század pedig a felrobbantott szolnoki Tisza-hídat örökítette meg.

*

Sajnos, az előbb említett két jelentés-gyűjtemény nagyon hiányos. Így tulajdonképpen ma már nem tudjuk teljes egészében felmérni a vörös repülőszázadok teljesítményét.

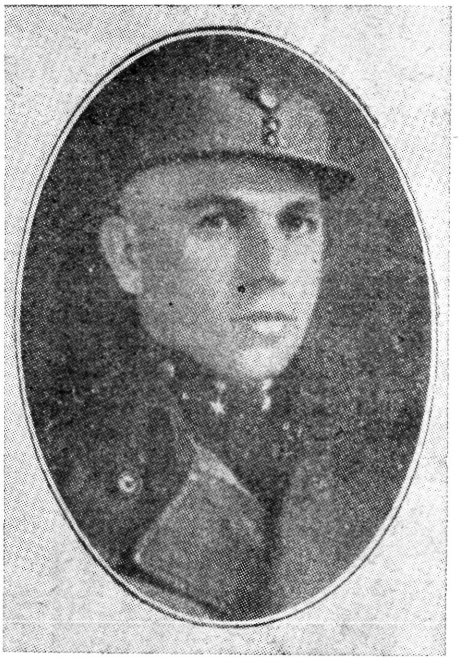

21. sz. kép. Hegyi Imre tábori pilóta, a repülőcsapatok politikai megbizottja

A kilenc vörös repülőszázad hadműveleti tevékenységéről sem tudunk pontos képet alkotni.

„A Vörös Hadsereg alakulatai iratainak nagy része megsemmisült: részben a Tanácsköztársaság egyes vezető katonai személyeivel külföldre került, részint a megtorlástól félve megsemmisítették, részben a megszálló csapatok kezére jutott. A Hadtörténelmi Levéltár által őrzött iratanyag így ma már csak kis töredéke a Tanácsköztársaság katonai apparátusa által annakidején létrehozott teljes iratmennyiségnek."[35]

A megmaradt és hozzáférhető iratanyagból, továbbá a megjelent cikkekből, visszaemlékezésekből azonban naplószerűen a következő villanásszerű

35 *Kun József:* A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a Hadtörténelmi Levéltárban. — A Magyar Tanácsköztársaság történetének forrásai a magyar állami levéltárakban. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960. 170. o.

képek alakíthatók ki a repülők (pilóták és megfigyelők) hősies, önfeláldozó tevékenységéről:

májusban

Dobos István tábori pilóta Kijevbe repült Szamuely Tibor népbiztossal. Politikai szempontból ennek igen nagy jelentősége volt. Szamuely Tibor Kijevben N. I. Podvojszkij-jel,[36] az ukrán hadügyi népbiztossal tárgyalt, majd innen Moszkvába repülve Lenint tájékoztatta a magyarországi helyzetről — tárgyalásokat folytatva a Tanácsköztársaságnak nyújtandó fegyve-

22. sz. kép. Dobos István tábori pilóta

res segítségről.[37] Dobos István az 1100 km távolságú utat egy 169-es sorozatú Brandenburg C—1 géppel tette meg iránytű nélkül, rossz térképpel, 3500 méter magasságban, a Kárpátok hegynyúlványai fölött. Május 31-én érkeztek vissza, erősen túlterhelt géppel, rossz időjárási viszonyok között. A gép átlagos sebessége 130 km/óra volt.[38] Nagy teljesítmény volt ez a repülés abban az időben. 1919. május 25-én Kopkin, a 8. ukrán hadsereg légierejének parancsnoka napiparancsban emlékezett meg Dobos és Szamuely útjáról, mondván, hogy „a repülés most már nemcsak az emberiség megsemmisítésnek eszköze, hanem kulturális célokat is szolgál". Üdvözölte Szovjet-Magyarországot és a pilóták nemzetközi szövetségét.[39] A Vörös Hadsereg főparancsnoka június 2-án dicsérő elismerését fejezte ki Szamuely Tibornak és Dobos István pilótának, mert „fontos hadműveleti ügy-

[36] Vengerszkije internacionalisztü v Oktjabrszkoj revuljucii i Grazsdanszkoj vojne v SzSzSzR. Moszkva, 1968. 61. o.
[37] *Liptai Ervin:* i. m. 265—267. o.
[38] Aviatika, 1919. június 10. 115—116. o.
[39] Centralnüj Goszudarsztvennüj arhiv Szovetszkoj Armii. F. 191. op. 5. d. 39 l. 99.

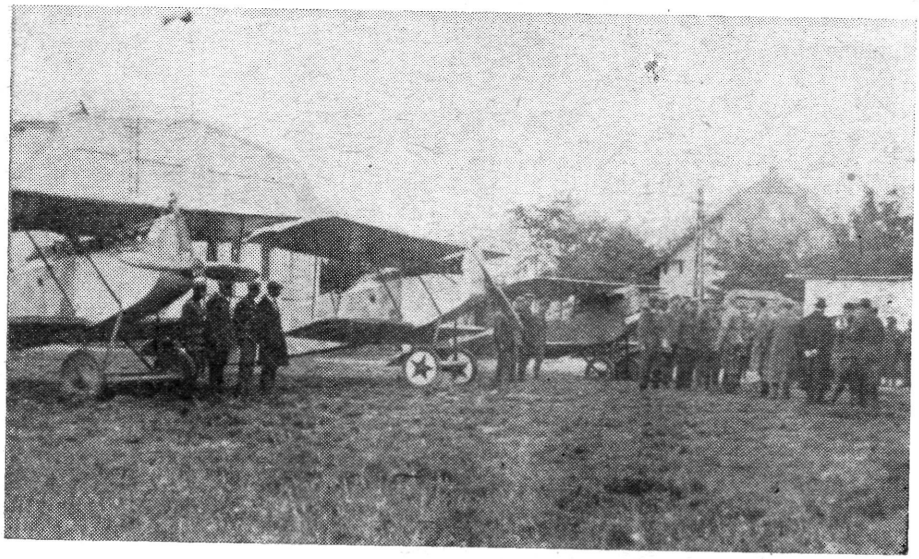

23. sz. kép. Mátyásföld: a 8. vörös repülőszázad megalakulása

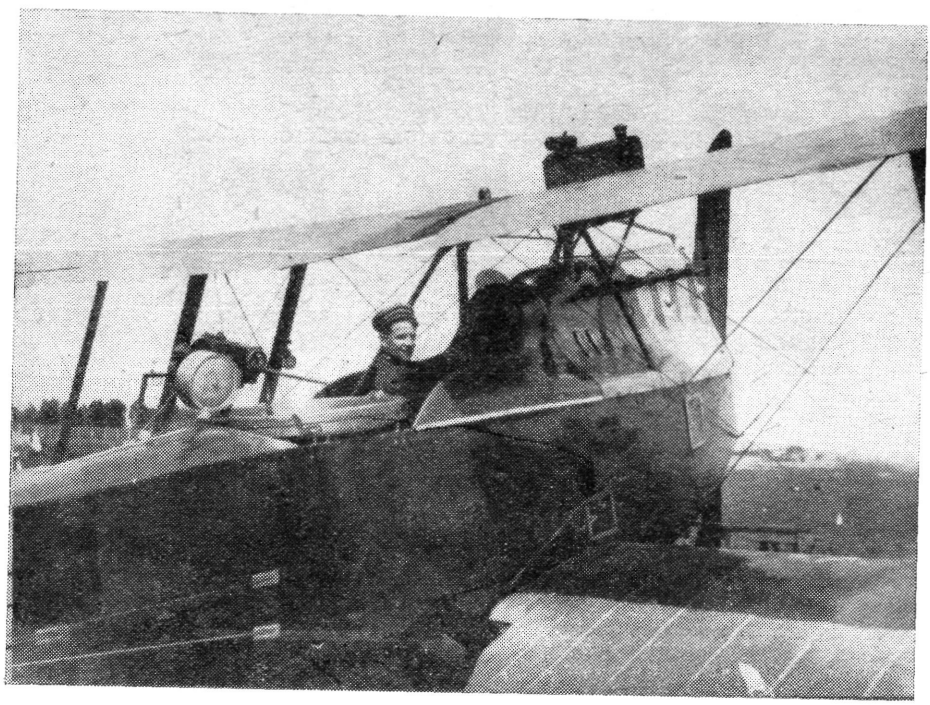

24. sz. kép. Üveges József telefonista, fényképész

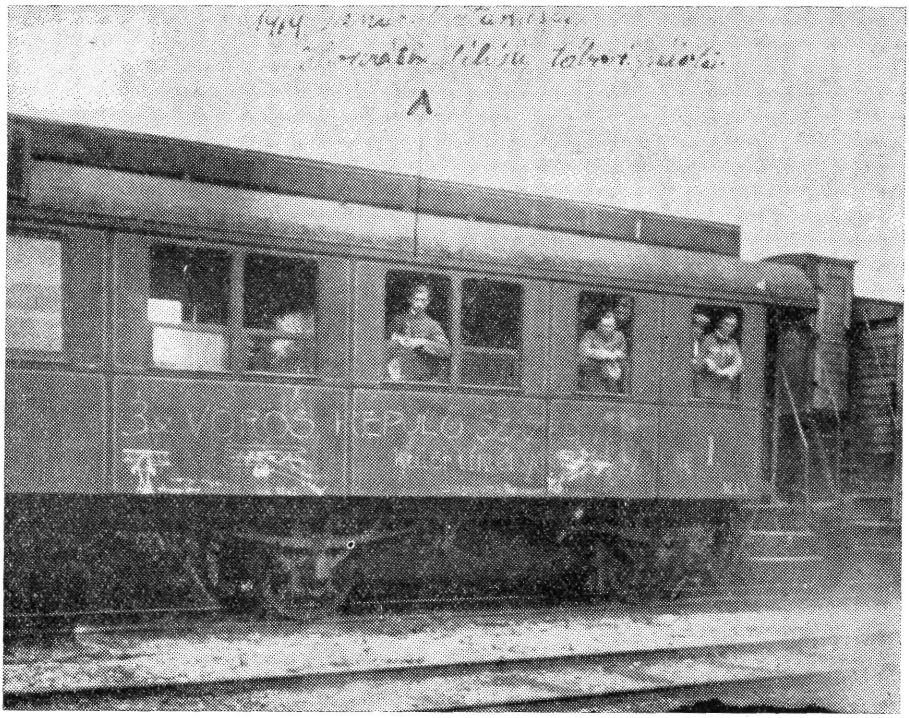

25. sz. kép. A 3. vörös repülőszázad különítményének vonata útban Pásztó felé. (A nyíllal jelölve Horváth Mihály tábori pilóta)

ben 2000 kilométert repültek és így kapcsolatot teremtettek az orosz hadsereg vezérkarával."[40] „A mi pilótáink is bebizonyítják — írja az *Aviatika* július 10-i vezércikkében —, hogy a légjárás oly hatalommal rendelkezik, amely hatalmas fizikai, emberi, elvi és politikai akadályokat képes legyőzni. A harctereken küzdő »vörös« repülőink eredményei szintén méltón sorakoznak a fentiekhez, amelyeknek pedig sorsdöntő jelentőségük van."[41]

május 29-én

a 8. század tábori pilótái, a Vörös Hadsereg északi hadjáratának előestéjén a Sajó és az Ipoly torkolatának környékét bombázták, támogatva a gyalogságot.[42]

május 29-én

Bernárd Mátyás — a 7. század parancsnoka — egy cseh páncélvonat elleni támadása során súlyosan megsebesült. Sánta András tábori pilóta és Hertelendy Zoltán megfigyelő, mindketten a 8. századból, életüket vesztették.[43]

40 Repülés, 1954. március 15. 6. sz. 11. o.
41 Aviatika, 1919. június 10. 114. o.
42 HL. MTK iratai. 28. dob. 73/V. hó.
43 Aviatika, 1919. július 10. 122. o., július 25. 174 o.

június 1-én

Tiszaluc elfoglalásakor a 8. század tábori pilótái a gyalogságot támogatva hevesen támadták a Tiszaluc és környékén levő ellenséges csapatokat.[44]

június 5-én

Czirolnik Herman és Polinák József, a 9. csepeli vízi repülőszázad pilótái 600 méter magasságból eredményesen bombázták a komáromi templom melletti ütegeket.[45]

június 8-án

Horváth Mihály, a 3. vörös repülőszázad tábori pilótája az északi hadjárat során gépfegyvereket szállító cseh tehervonatot bombázott.[46]

június 10-én

Szőllősi István és Smerd Dezső, a 2. század tábori pilótája és megfigyelője Ruttkát bombázták.[47]

június 12-én

aratta a Vörös Hadsereg első légi győzelmét. „A hadseregparancsnokság jelenti június 13-án — írja az Aviatika —, hogy Miskolctól délnyugatra,

[44] HL. MTK iratai. 28. dob. 73/VI. hó.
[45] HL. MTK iratai. 605/206. 63. dob. 35/113. sz.
[46] Néphadsereg. 1956. szeptember 20. 2—3. o.
[47] HL. MTK iratai. 63. dob. 39/122. sz.

26. sz. kép. Kaczirek Károly tábori pilóta

27. sz. kép. Stromfeld Aurél vezérkari főnök megszemléli a lelőtt román repülőgépet

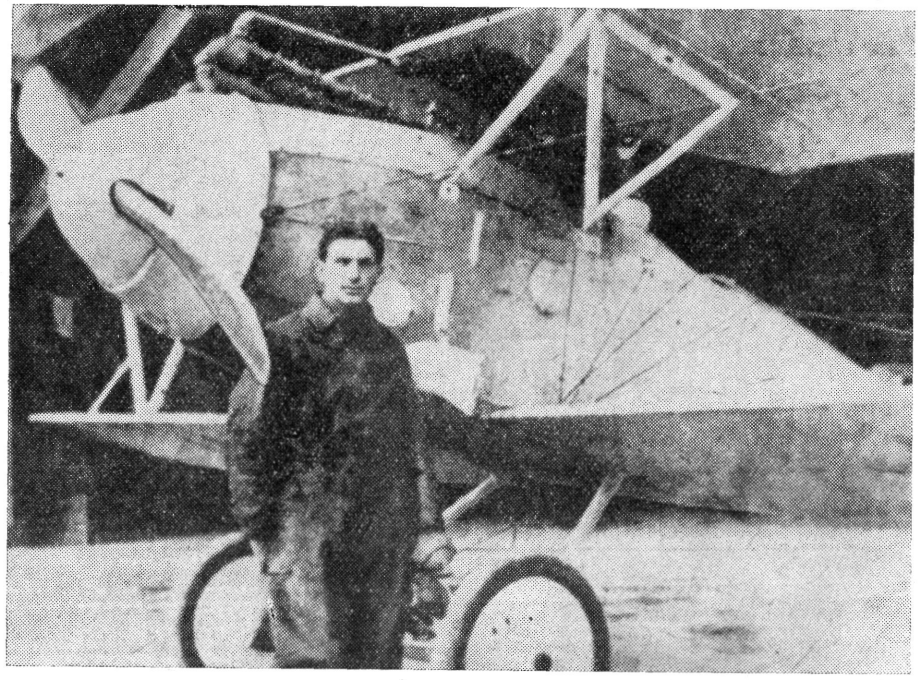

28. sz. kép. Deutsch (Piantovszky) István tábori pilóta

a Sajó torkolatánál Újvári és Keisz tábori pilóták légi harcban egy ellenséges repülőgépet lőttek le. A leszedett első repülőgép átfestett U. C. gép volt a román hadsereg szolgálatában. Az ellenséges gépben két román ült és fegyverzetük teljes volt. Csapataink, repülőterünk és állásaink felett kóválygott, mikor Újvári és Keisz felszállt üldözésére. Többszöri intésre és figyelmeztetésre a román gép nem szállt le, dacára annak, hogy pilótáink időközben 100 méterre lenyomták és figyelmeztető lövéseket adtak le eléje. Mikor pedig előrenyomott géppel, fokozott sebességgel a román front felé akart menekülni, Újvári alája kerülve, egy »szériát« adott le rá. A román U. C. három »looping«-gal a hátára zuhanva, a földön összetört. A bennülők még a levegőben meghaltak."[48]

június 16-án

Renner és Cristolofil Dezső, a 6. század tábori pilótája és megfigyelője a rakamazi vasutat bombázták és felderítést végeztek.[48]

június 21-én

a 8. vörös harci repülőszázad tíz tábori pilótája merész támadást intézett egy cseh repülőtér ellen.[50] Majd „bravúros" működésüket „hírnevükhöz méltó

[48] HL. MTK iratai. 28. dob. 73/VI. hó.; Aviatika, 1919. július 10. 130. o.
[49] HL. MTK iratai. 63. dob. 40/124. sz.
[50] HL. MTK iratai. 28. dob. 73/VI. hó.

akcióval fejezték be" — mint ahogy az Aviatika tudósítója megírta. „Június .. .-án délután felszállt az Újváry-csoport 6 Fokker- és Berg-géppel s átkísérte a nagy Branderburgi-gépet a cseheknek Nemes-Ocsai kisegítő repülőterére. Míg a Fokkerek gépfegyverrel, tűzzel árasztották el a teret és környékét, ahonnan mindenkit távol tartottak: Szolári leszállt a »Brandi«-val s míg Tűzkő gépfegyvermester sakkban tartotta a repülőtér széjjelfutott embereit, Ezer felnyalábolta a leszállást jelző »T« alakú vászonponyvát (egy pár üres hordón kívül egyéb nem volt a közelben), — helyébe letette a következő tartalmú levelet: »A csehszlovák köztársaság légi parancsnokságának. Ma itt jártunk repülőtereteken, — elvittünk mindent, mit találtunk, mit jelen levelünkkel nyugtázunk. Az ellennyugtáért Pozsonyba megyünk el. Háry-század.«[51]

29. sz. kép. Szajkovits Ede tábori pilóta

június 26-án és 27-én

fontos feladatokat teljesítettek a vörös repülő századok. Június 24-én, amikor az északi arcvonalon elkezdődött a fegyverszünet, Budapesten az ellenforradalmárok fegyveres lázadást robbantottak ki. Ezt még aznap leverték. A dunai flottilla ellenforradalmi vezetői azonban délfelé menekültek, hogy az ellenséghez csatlakozzanak. Paksnál csatlakozásra szólították fel az ott horgonyzó őrnaszádok legénységét — eredménytelenül. Az ellenforradalmárokkal haladó „Munka" gőzös legénysége lefegyverezte tisztjeit és felvette a harcot a lázadókkal szemben.[52] A 9. vörös vízirepülőszázad vízipilótái Molnár János, Pintér, Czirolnik Hermann, Broser Jenő, Szenes György, Polinak József Dunapentelénél, Siss János és Nemes Endre Érdnél, majd később Molnár János és Éder, továbbá Szenes György és Nemes Endre Paksnál, 27-én pe-

51 Aviatika, 1919. július 10. 159. o.
52 *Liptai Ervin:* i. m. 427. o.

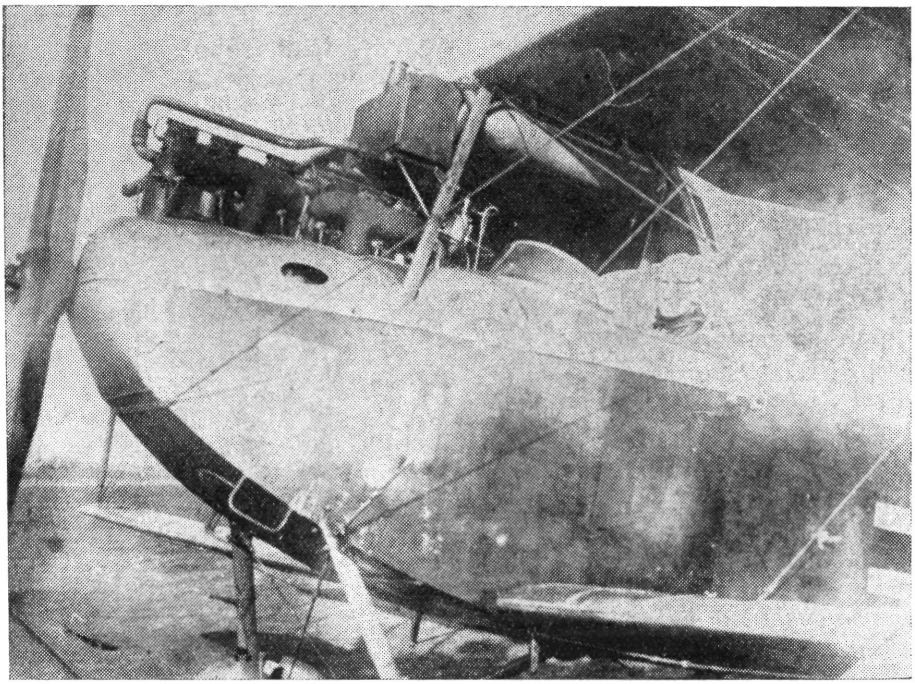

30. sz. kép. Matzenauer Hugó tábori pilóta

dig szintén Paksnál Czirolnik Hermann és Telegdy Árpád heves bombatámadást intéztek a lázadó monitorok ellen.[53]

július 20-án

az 5. repülőszázad pilótái és megfigyelői Szajkovits Ede—Jankovits, Nánásy Mihály—Pomola József, Didulicza István—Kovács Endre, majd 21-én Ranger Adolf—Olcsváry, Kaczirek Károly—Kovács Endre a Szentes—Csongrád térségben heves bombázásukkal és géppuskatűzzel támogatták a Vörös Hadsereg aznap meginduló tiszántúli támadását.[54]

július 31-én

amikor az erdélyi román csapatok Tiszabőnél átkeltek a Tiszán, a 2. vörös repülőszázad pilótái és megfigyelői, Tóth József—Stoján Lajos, Szőllősi István—Gerő Pál, Maier János—Harsányi János a Tisza-hidak bombázásával támogatták a Vörös Hadsereg harcait.[55]

A vörös repülők teljesítményét az egész ország elismerte.

Miskolc visszafoglalásának másnapján — május 21-én — így írt a *Vörös Újság* „... amíg a hadtest minden egyes seregrésze a legteljesebb együttműködésben vívta a harcot, a mi repülőgépeink bátor magatartással keringtek a

[53] HL. MTK iratai. 28. dob. 73/VII. hó.
[54] HL. MTK iratai. 63. dob. 49/137. sz., 50/139. sz.
[55] HL. MTK iratai. 63. dob. 60/173. sz.

harc színhelye felett és túl azon, a cseh csapatok fölött, hogy kikémleljék őket és jelentéseiket nyomban leadják a hadtest vezérkarának . . .”[56]

Június 3-án pedig a lap arról ír, hogy „. . . a csapatok kiváló teljesítményéhez méltán párosul . . . minden dicséretet felülmúló repülőink önfeláldozó munkája.”[57]

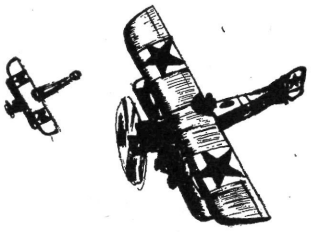

[56] Vörös Újság, 1919. május 21.
[57] Vörös Újság, 1919. június 3.

OROSZ FORRÁSOK BÁTHORY ISTVÁN 1581. ÉVI HADJÁRATÁRÓL

Tóth Imre

Báthory István lengyel király 1579. és 1582. között három hadjáratot vezetett az 1577-ben teljesen a Rettegett Iván hatalmába került Livónia megszerzéséért.

Az első hadjárat (1579) eredménye Polock és néhány kisebb vár elfoglalása volt. A másodiké Velikije Luki és a környező várrendszer meghódítása (1580). A harmadikat Báthory Kelet-Európa legerősebb erődítményének, Pszkovnak az elfoglalására vezette. Az 50 000 gyalogos és 7000 lovas befogadására is alkalmas vár ostroma,[1] amely 1581 augusztusától 1582. február 6-ig tartott, eredménytelen volt. A livóniai háborút a zapolszki béke zárta le.

Báthory e hadjáratai gazdag kortársi irodalmat teremtettek. Szádeczky Lajos 1884-ben az egykorú irodalomból három fontos forrást idéz: Heidenstein Reinholdnak, Báthory István udvari történetírójának, De bello Moscovito, quod Stephanus rex Poloniae gessit, Commentariorum libri VI (Basileae, 1588.) c. művét, a szemtanú Gyulai Pál Commentarius rerum a Stephano rege advarsus magnum Moschorum ducem gestarum anno 1580 c. alatt 1581-ben Kolozsvárott kiadott emlékiratát[2] és Báthory 1581 augusztusában Rettegett Iványhoz intézett levelét.[3]

Szádeczky Lajos egy későbbi munkájában, amelyben Báthory István könyvészetével foglalkozik, a krakkói Czartoryski Gyűjtemény anyaga alapján az említett forrásokat újakkal bővíti ki.[4] Különösen fontosnak a király által kiadott „Zeitungok", amelyek közül egy Polock, egy Pszkov osztomáról szól.[5] Az orosz—lengyel háború forrásait Kosáry Domokos: Hermann Dániel Báthory Istvánról szóló hősköltemányével egészíti ki.[6] Ez — amint Deák Farkas közleményéből erre következtetni lehet — nem szól a III. hadjáratról, Pszkov ostromáról.[6/a] Gyulai Pál emlékiratából szintén nem tájékozódhatunk Báthory utolsó orosz háborújáról, mert az csak II. hadjárat eseményeit adja elő. Ilyen módon Pszkov ostromát illetően Heidenstein és a „Zeitung" ada-

1. *R. Nisbet Bain*: Slavonic Europa. Cambridge, 1908. 127. o.
2 Pontos címét *Veress Endre:* Báthory István király (Terror hostium. [Budapest, 1937.] című műve alapján adjuk meg. 194. o.
3 *Szádeczky Lajos:* Báthory István emlékirata a muszka cárhoz. Századok, 1884. (XVIII.) 511—512. o.
4 *Szádeczky Lajos:* Báthory István könyvészetéhez. Magyar Könyvszemle, 1888. 46—58. o.
5 Uo. 57—58. o.
6 *Kosáry Domokos:* Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. I. Budapest, 305. o.
6/a *Deák Farkas:* Báthory Istvánról szóló hősköltemény. Magyar Könyvszemle. 1877. 73—77. o.

taira vagyunk utalva. Ide vonatkozó forrásainkat kiegészíthetjük még Jan Piotrowszkinak, a tábori kancellária titkárának naplójával.[7] Ez minden, ami Báthory III. hadjáratának egykorú forrásául szolgálhat.

Van azonban e forrásoknak egy nagy hibája: az egyoldalúság. Valamennyi Báthory szemszögéből értékeli az orosz háborúk történetét.

Nem kell hangsúlyozni, mennyire fontos a korabeli orosz források anyaga is. Hiszen az egykorú orosz irodalom, „közvélemény" nemcsak új szempontokkal, hanem új adatokkal is gazdagíthatja ismereteinket. Az orosz források valóban nem némák Báthory és Rettegett Iván háborúját illetően!

Teljességre való törekvés nélkül említhetjük meg, hogy az orosz krónikákis foglalkoznak a livóniai háborúval. Így az I. Pszkovi krónika Obolenszkij másolatának befejezésében,[8] III. Pszkovi krónika Levéltári másolatának befejezésében megismerkedhetünk az események orosz szemszögű értékelésével. A III. Pszkovi krónika röviden összefoglalja Pszkov ostromát is.[9] Az ún. Piszkarevi krónika is foglalkozik Pszkov ostromával. Ugyancsak erről az ostromról olvashatunk a híres pszkovi Pecserszkij kolostor történetéről szóló elbeszélésben is.[10] Ismertes egy másik XVI. századi forrás is, amely egy pszkovi kovács misztikus álomlátása kapcsán beszéli el a város ostromát.[11]

E felsorolás jól illusztrálja, hogy mind Báthory hadjáratainak, mind Pszkov 1581-es ostromának megvolt a korabeli orosz visszhangja.

Felmerülhetett az a kérdés, honnan vették értesüléseiket az orosz krónikások és a Pecserszkij kolostorról szóló elbeszélés. V. I. Malüsev irodalomtörténész arra a megállapításra jutott, hogy a Pszkov ostromáról szóló tudósítások mind a krónikában, mind másutt egy XVI. sz. orosz elbeszélésre mennek vissza, amelynek címe oroszul a következő: Povészky o prihozsenii Sztefana Batorija na grad Pszkov. Ezt magyarra így fordíthatnánk: Báthory István Pszkov vára elleni hadjáratáról szóló elbeszélés. (Továbbiakban — Elbeszélés)

Bár e mű az elbeszélés műfajába sorolható, mégis forrásértékű Pszkov ostromát illetően. Szerzője egy pszkovi ikonfestő, pszkovi lakos, aki nem sokkal az ostrom után itt írta meg a város ostromának történetét. Az elbeszélőnek is tehetséges ikonfestő, aki a XVI. sz. egyik legjobb katonai elbeszélését írta meg, műve végén számokból alkotott titkosírással nevezi meg magát. V. I. Malüsev Vaszilijnak olvassa a szerző nevét.[12] Sajnos az Elbeszélés szerzőjéről többet közvetlenül nem tudunk. A mű azonban mindig elárul egyet-mást közvetve is a szerzőről. Vaszilij személyében kora általagos műveltségi színvonalán felül álló orosz íróval van dolgunk. Jól ismeri mind a világi, mind az egyházi irodalmat. Rettegett Iván iránti hűsége kétségtelen. Nemes patriotizmus hatja át Elbeszélése minden sorát. A hagyományos egyházi irodalomból vett, bizánci mintára visszamenő, ábrázolásmód mellett az ostrom eseményeinek leírásában megtalálható a képszerű, valóságos ábrázolásmód is. Ilyenkor a cikornyás, nehézkes, szónokias egyházi szláv nyelv helyett a színes orosz élőnyelvet használja, mely gazdag ízes fordulatokban. A Pszkovra jellemző nyelvjárási vonásokat azonban gondosan kerülte. Elbeszélésének élőnyelve közel áll az orosz kancelláriai nyelvhez. Jól ismeri az ostrom történetét és a szereplő személyeket. Művének belső összefüggései arra utalnak, hogy a szerzője olyan dolgok felől is tájékozott, amelyeket az

7 Повесть о прихожении Стефана Батория на град Псков. Подготовка текста и статьи *В. И. Малышева*. М.—Л. 1952. 128. o.
8 Псковские летописи. Вып. I. M. 1941. 118. o.
9 Псковские летописи. Под редакцией *А. Н. Насонова*. Вып. II. M. 1955. 262—263. o.
10 Повесть . . . 109—112. o.
11 Uo. 113. o.
12 Uo. 24. o.

egyszerű pszkovi polgárok nem tudtak. Ennek alapján V. I. Malüsev, az Elbeszélés legjobb mai ismerője, megkockáztatja azt a hipotézist, hogy Vaszilij az ostrom idején a Sujszkij kancellária vezetője lehetett.[13]

Bárhogy is álljon a dolog a szerző személyét és Pszkovban viselt tisztségét illetően, Vaszilij ikonfestő Elbeszélése Pszkov ostromáról forrásértékű. A szakirodalomban joggal mutatnak rá, hogy a „Poveszty" eseménytörténete megegyezik azzal, ahogyan Heidenstein és Piotrowszki elmondja az ostrom történetét.[14]

Szeretnénk bizonyítani azt. hogy az Elbeszélés a történészek számára is megbízható adatot szolgáltat Pszkov ostromáról. Megegyezik az ostrom pontosabb eseményeinek az Elbeszéléséből ismert dátuma a történelmi művekből ismertekkel. Ezt illusztrálva mellékeljük Veress Endre Báthory életrajzának és az Elbeszélés dátumainak összehasonlító táblázatát:

Veress Endre	az Elbeszélés
1581. aug. 26. Báthory II. táborának felverése.	*1581. aug.* A király megjelenik a vár alatt.
Szept. 7. A vár ágyúzásának megkezdése.	*Szept. 7.* déli 1. óra. A vár ágyúzása megkezdődik.
Szept. 8. Az I. ostrom	*Szept. 8.* reggeli 5. óra. Az I. ostrom.
Okt. 28. A II. ostrom.	*Okt. 28.* A II. ostrom.
Nov. 3. A III. ostrom.	*Nov. 2.* A III. ostrom.
1582. jan. 4. Kicsapás a várból.	*1582. jan. 4.* Kicsapás a várból.

Az ostrom eseményeinek pontos dátumát is megadja a szerző. Megtudjuk például, hogy a január 15-én kötött fegyverszünet hírét Alexandr Hruscsov hozza meg a várba január 17-én. A szakirodalomból úgy tudjuk, hogy a király november végéig tartózkodott Pszkov alatt.[15] Az Elbeszélésből megtudjuk, hogy Báthory december 1-én hagyta el a tábort.[16] Olyan kérdésekben is pontos a szerző, melyek az ostrom egyes részleteit érintik, például Báthory régi és új táborának megjelölése, a király panasza az ostromágyúk hiányára, az ostromárok ásatása. E részletek valódiságát bizonyítja, hogy Heidenstein és Piotrowski is hasonlóan beszéli el őket.

Végül egy érdekes, apró részletre hívjuk fel a figyelmet, ami az Elbeszélés megbízhatóságát növeli. Veress Endre leírásában szó van arról, hogy az I. ostrom előtt a vitézek megígérték a királynak, hogy este már a várban fognak vacsorázni. Ez az epizód az Elbeszélésben is megtalálható.[17]

Az egykori orosz szerzők szintén forrásértékűnek tekintették Vaszilij művét, és felhasználták adatait, ha értékelésük, szempontjaik nem is egyeztek a szerzőével. A tények leírásában pontosan követték. Szemléltető példa erre a III. Pszkovi krónika ún. Levéltári másolatának befejezése, mely átveszi az Elbeszélés eseménytörténetét, de az események értékelésében nem követi Vaszilijt, hanem erősen bírálja Rettegett Iván külpolitikáját és magatartását az ostrom idején.[18]

A Pszkov osztromáról szóló elbeszélés a régiek kedvelt olvasmánya volt. Erről tanúskodik az, hogy két változatban és 32 kéziratos másolatban ma-

[13] Uo. 27. o.
[14] Uo. 129. o.
[15] *Veress Endre:* Báthory István király ... 172. o.
[16] Повесть ... 90. o.
[17] *Veress Endre:* i. m. 167. o.; Повесть ... 65. o.
[18] Псковские летописи. Вып. II. M. 1955. 263. o.

radt az utókorra. Először N. M. Karamzin adta ki. Legutóbbi kiadója V. I. Malüsev volt,[19] aki a legrégebbi és legkevésbé hibás másolat, az ún. Vjaznyikovi kézirat alapján publikálta az Elbeszélés szövegét. A XVI. sz. végére, illetve a XVIII. sz. elejére visszamenő legjobb másolat publikálása a legfontosabb szövegvariánsok közlésével lehetővé teszi az irodalomtörténészeknek és történészeknek az Elbeszélés sokoldalú tanulmányozását.

Báthory István és Rettegett Iván háborújában két hadviselési mód ütközött össze: a nyugati várostrom technikája az orosz várvédelemmel.[20] Vaszilij műve hű képet ad erről az összecsapásról, a XVI. sz. hadi technikájáról. Ezért hadtörténészek is újat meríthetnek belőle. Azonban a történészek számára is bizonyára lesz mondanivalója.

Az elbeszélés az orosz szakirodalomban nincs teljesen tanulmányozva, sem irodalomtörténeti, sem történelmi szempontból.

Hadtörténetileg forrásműként használta fel M. A. Tyihanova és D. Sz. Lihacsov és Óorosz városok védelme c. művében, azonban a szerzők nem törekedtek az Elbeszélés kimerítő feldolgozására.[21] Úgy gondoljuk, hogy Vaszilij ikonfestő Báthory István Pszkov vára elleni hadjáratáról szóló Elbeszélés c. műve a magyar szakembereknek is új ismereteket fog nyújtani Báthory 1581. évi hadjáratáról és annak korabeli orosz értékeléséről. E célból szerettük volna az illetékesek figyelmét erre a forrásmunkára felhívni. Az Elbeszélés nyelve, mely az egyházi szláv könyvnyelv és az élő XVI. századi orosz nyelv különös keveréke, nehézséget jelent ugyan, de az Elbeszélésből nyert új információk minden bizonnyal kárpótolják a kutatókat fáradozásaikért.

[19] Повесть . . . 1952.
[20] *Veress Endre*: i. m. 176. o.
[21] *М. А. Тихонова и Д. С. Лихачев:* Оборона древнерусских городов. Л. 1942. 44—45. o.

SZEMLE

A MAGYAR INTERNACIONALISTÁK A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOMBAN ÉS A POLGÁRHÁBORÚBAN

*(Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. II. köt. 820 o.)**

Újabb tégla került sokszázados történelmünk szüntelen növekvő épületébe. A hasonlat talán nem is túloz, hiszen a vörös borítású, 820 oldalas, súlyra is tiszteletet keltő kötet valóban egy olyan szegletkővé válhat, amelyre az újabb kutatások egész sora épülhet.

Az első benyomás: a könyv vonz és egyben vissza is rettent. Nehezen tudjuk letenni, annyira a hatása alá kerülünk október mindent izzóvá tevő levegőjének, annak a ma már sokszor naivan ható, de őszinteségében mélységesen tiszteletet érdemlő forradalmi pátosznak, amely a történelemben először az egész emberiség minden szenvedőjének sorsát és jövőjét vállaira kívánta venni. Az itt közölt 457 okmány mindegyike a valóság hű fotográfiája, a korabeli élet „megkövesült" darabja. Csak meg kell kocogtatnunk, le kell törülnünk róla a port, s a források, mint Jancsó „snittjei", drámai erővel idézik fel a „Csillagosok, katonák" világát.

A kötetnek egyetlen szereplője van: a százmilliós Oroszország magára eszmélő népe. Látjuk e soknemzetiségű birodalom vajúdását, s túljutva polgárháborún, anarchián, előttünk születik meg a munkások, parasztok és katonák új állama.

A könyvből a históriát formáló nagy idők lüktetése, az öt háborús év valamennyi gondja, kudarcok keserű íze, győzelmek öröme — minden kiérződik.

Ez a hadsereg volt az első népi fegyveres erő, ahol nem volt közömbös dolog a katonák élete, sora. Az iratok kendőzetlenül feltárják a problémákat, amelyek ott éltek a harcosok szívében és fejében. A könyv e tekintetben felbecsülhetetlen értékű forrás, hozzásegít, hogy ne csak kívülről, de belülről is megértsük a cselekvések indító okait.

S mi az, ami visszarettent? Átúszni a Volgát! A kötetből olyan széles sugárban ömlik a történelmi források áradata, hogy a tájékozatlan olvasó szinte elvész a tucatnyi arcvonal sok száz ezredének csaknem áttekinthetetlen mozgásában. Minden tisztelet a szerkesztőknek, akik követni tudják az örökös átszervezéseket, a szakadatlan változásokat. A témát, a magyar internacionalistákra korlátozva, 22 olyan csomópontot választottak ki, melyek rendező elvül szolgálva lehetővé tették a dokumentumok tömegének ésszerű csoportosítását.

A kiadvány a maga vaskosságában méltán illeszkedik a „Nagy" jelzővel tisztelt forradalomhoz, Oroszország végtelen térségeiben lezajló sok ezernyi eseményhez. A szerzők a két kötetben nem adták alább 126 ívnél, s ezt a mennyiséget a téma valóban el is nyeli. A munka impozánsan hat — mint ahogyan emberfeletti méretű volt maga a forradalom is.

A bevezető rész a nemzetközi alakulatok szervezését mutatja be, majd a II. fejezet több mint kétszáz oldalon keresztül végigkíséri harcaikat az Urálban, Szibériában, a Távol-Keleten és a déli Turkesztánban. Külön egységet alkotnak az észak-kaukázusi és déloroszországi harcok. Az V. fejezet egy

* A dokumentumgyűjtemény I. kötetének ismertetése folyóiratunk 1968. évi 1. számában jelent meg. (a Szerk.)

része is — amely Vrangel báró fehér ezredeinek szétzúzását mutatja be — szintén e területre vonatkozik. A IV. rész az ukrajnai ellenforradalmárok és intervenciósok feletti győzelmet dokumentálja. A következő fejezet ugyancsak e térségben a fehér lengyelek és az ukrán ellenforradalmi bandák felszámolását tárja az olvasó elé. 94 dokumentum (VI. rész) a magyar internacionalisták részvételét mutatja be a Csekában és más karhatalmi egységekben, amelyek egész sor fehér lázadást tiportak le. A kötetet záró VII. és VIII. fejezet a magyar vörösparancsnokok képzésével, majd az internacionalistáknak adott szovjet kitüntetésekkel foglalkozik.

A jelzett témák mellett a könyv lehetőséget nyújt sok más kérdés új megközelítésére is. Gazdag anyag található pl. a Tanács-Magyarország és Szovjet-Oroszország kapcsolataira, a katonai együttműködés kérdésére. A sok dokumentum lehetővé teszi a nemzetközi alakulatok történetének általános vizsgálatát is. Az intervenció és polgárháború eseményeit kutatók is itt találhatják meg legtöményebben az egyes arcvonalakra vonatkozó magyar nyelvű iratokat. Hasznos lesz ez a munka külföldön is. Nagyon sok adat van itt a cseh, lengyel, német, osztrák, román, délszláv és más nemzetiségű internacionalisták tevékenységére is.

A dokumentumok sokasága foglalkozik a háborús és bonyolult körülmények között végzett párt- és tömegszervezeti munkával, az agitációs és propaganda tevékenységgel. Ez a mű segítséget ad a nacionalizmus elleni harchoz, s a proletár nemzetköziség szellemében való neveléshez is.

A kötetben a források széles skálája szólal meg előttünk: nyilvántartólapok, felhívások, jegyzőkönyvek, táviratok, újságcikkek, jelentések, parancsok, direktívák és feljegyzések. Ebből a gazdag sorból már csupán a legbensőbb hangvételű műfajok, a magánlevelek és a naplók hiányoznak. A szerzők az anyag feldolgozása során figyelembe vették a forrásközlés minden szabályát, kivéve a nem közölt részek rövid tartalmi ismertetését.

Az iratok sokasága meggyőzően ábrázolja, hogy a kommunistáknak — akiknek pusztá hitükön és a nép támogatásán kívül nemegyszer más nem is igen állt rendelkezésükre — milyen hallatlan erőfeszítéseket kellett tenniük a proletárhatalom megvédésére. Éhség és járvány, anarchia, fehér lázadás, intervenció és gazdasági káosz. Sok más gond mellett, ezeket is le kellett gyűrniük. Az iratok semmit nem hallgatnak el a nehézségekből. A szerzők nem arra törekedtek, hogy a forradalom idealizált képét rajzolják elénk. Nagyon nehéz évek voltak ezek. Ma is megrendítő olvasni az ilyen sorokat. „Minden katona csavarja papírba a lábát..." (212. o.) „Az embereken szinte alig volt már ruha... a vöröskatonák többsége bocskort és parasztkaftánt viselt..." (198. ol.) „Ruházatuk rettentően elhasználódott, és az elvtársak szánalmasan festenek. Különösen most, télvíz idején..." (344. o.) — olvasható a jelentésekben.

A valóság bemutatásával nemhogy nem csökken, de így nyeri el tényleges értékét az a hősies küzdelem, amelynek során végül is megvédték a dolgozók államát.

A kötet egyharmadát a bibliográfia, a nagybecsű név- és helymutató, valamint az 50. évforduló alkalmából kitüntetett magyar internacionalisták jegyzéke teszi ki. Dicsérendő a gondos és minden igényt kielégítő jegyzetanyag is. A szövegben előforduló apró utalásokat kitágítja, egyetemes vizsgálat alá veszi, s tovább gyűrűzteti azt a magasabb politika síkján. Hozzásegít, hogy megismerjük azt a szituációt, amelyben az esemény játszódik — annak mind fő, mind mellékágaival együtt. Egy hasonlattal élve; a jegyzetek részletesen leírják azt a mozaikképet, amelynek az adott dokumentum formájában csupán egyetlen darabját tartjuk kézben.

A kötet lapjain olyan kiváló katonai vezetők jelennek meg, mint Kun Béla, Szamuely Tibor, Varga Gyula András, Münnich Ferenc, Zalka Máté, Gavró Lajos és még sokan mások. A hősiesség és helytállás olyan példáival találkozhatunk, mint a szimbirszki híd védelme (202. o.), a livnii (508. o.) ellenforradalmárok golyóitól elvérző internacionalisták, vagy a dagesztáni (360. o.) szovjethatalomért mártírhalált halt 80 magyar története.

Vajon tudunk-e annyit ezekről a kimagasló katonai vezetőkről és névtelen hősökről, mint pl. Garibaldi magyarjairól? Pedig az internacionalisták élete és tettei a hazafias nevelés kimeríthetetlen erőforrásaivá válhatnak. Joggal veti

fel a kérdést Dobozi Imre: „Hogyan ismerkedett meg a mi nemzedékünk és az utánunk következő nemzedék a mozgalom legragyogóbb fegyvertényeivel, hogyan vette birtokába azokat? Egyetlen nemzet sincs, amely — népességéhez mérten és abszolút mértékben is — oly tömegesen vett volna részt az orosz forradalmárok oldalán október vívmányainak megszilárdításában, az internacionalisták soraiban a polgárháború frontjain. Több mint 100 000 magyar vöröskatonáról tudunk. Ez több, mint amennyi Rákóczi teljes hadereje volt, és nem sokkal kevesebb a 48-as honvédseregnél: tehát a magyar szabadságharcok mértékével mérve is nemzeti részvétel. Felhasználtuk-e mindjárt a felszabadulás után ezt a nemzeti tudatot szuggesztíven formálni képes, páratlanul nagyszerű, forradalmi és embereszményeket hordozó hagyományt? Nem". — hangzik a neves író válasza.[1]

Elismerés illeti azokat az elvtársakat, akik már eddig is sokat tettek, hogy ez a hagyomány a társadalmi tudat eleven részévé váljon. Főleg a Párttörténeti Intézet, valamint a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum kezdeményeztek e téren.

A kötet pontosan tükrözi, honnan, milyen megfontolások alapján történt az anyaggyűjtés, s a kutatók meddig jutottak el a téma feltárásában. Íme, ezt és ezt csináltuk. Bárki veheti a stafétabotot, s viheti előbbre a témát újabb tudományos megismerések felé. Szeretnénk remélni, hogy a munkának valóban lesz is folytatása.

Olvasom a könyvet, s szüntelenül a mára gondolok. Mennyi rágalmat szórt már reánk az imperialista sajtó? Hányszor rendezték már meg a „rab népek" hetét? A disszidensek csinnadrattája mellett azt hazudják, hogy a magyar néptől idegen a szocializmus eszméje, s csakis a Vörös Hadsereg szuronyai teremtették meg nálunk az új népi rendszert.

Az ember csak álmélkodik: mennyire nem értik — vagy egyszerűen nem is akarják — társadalmi fejlődésünket. A kötetből szinte drámai erővel érződik, hogy buzgott, alakult, formálódott az új világ, ott, a távoli keleten. Az a visszhang, amely erre a magyar katonák lelkében támadt, nem volt más, mint az azonos sorsból fakadó törvényszerű válasz. A dokumentumok sokasága eleven áramlatként sodor bennünket a következtetéshez: itt keresendő a magyar polgári forradalom csírája, ebből nőtt ki az 1919-es kommün is. Aztán így visz tovább az út a felszabadulást követő elemi tömegmozgalmakig.

Ez a kötet népi rendszerünk mély történelmi gyökereit tárja fel. A tanulság önmagát kínálja. A szocializmus nálunk az élet eleven valóságából kinövő mozgalom, társadalmi szükségszerűség volt és maradt. Eszméit pedig azok a tízezrek szórták szét, akik ott, Szovjet-Oroszországban tanulták meg a forradalmi cselekvés ábécéjét.

Gazsi József

1 Korszerű hazafiság. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 1968. 13. o.

LIPTAI ERVIN:

VÖRÖSKATONÁK ELŐRE!

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. 414 o.)

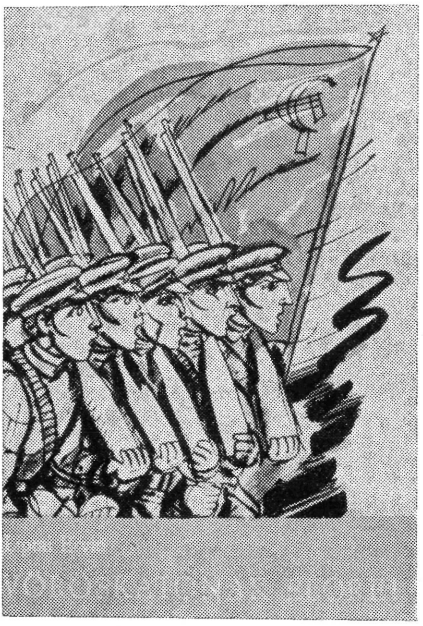

A könyv a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulójára jelent meg. „A könyv — a szakszerűség csorbítása nélkül — a magyar társadalom minden rétegéhez és tagjához szólóan beszéli el a fiatal proletár hadsereg nagyszerű történelmi tetteit, és ismertet egy olyan időszakot, amely erényeivel és gyöngeségeivel a magyar munkásosztály, az egész magyar nép számára hasznos tanulságul, további harcainak gazdag forrásául szolgál" — s ez nem kevés történetírói hozzájárulás az első magyar proletárhatalom megszületése évfordulójának méltó megünnepléséhez.

A szerző neve természetesen nem ismeretlen azoknak az olvasóknak a körében, akik a Magyar Tanácsköztársaságról szóló történeti munkákat előszeretettel olvasgatják. Liptai Ervin írt ugyanis bevezető tanulmányt a Kossuth Könyvkiadó gondozásában 1959-ben megjelent dokumentumkötethez (A magyar Vörös Hadsereg 1919). A szerző egy évvel később már az olvasók kezébe adhatta A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919 c. monográfiáját is (Zrínyi Katonai Kiadó, 1960), amivel kiérdemelte a kandidátusi tudományos fokozatot. Ezt követően a „Népszerű történelem" — sorozat egyik tagjaként kerülhetett könyvespolcokra *Liptai Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság c. könyve (Kossuth Könyvkiadó, második kiadás, 1968-ban). S az összefoglaló jellegű munkák legújabb képviselője, a Vörös-katonák előre!.

A szóban forgó mű két részben tárgyalja az 1918—19-es forradalmi időszakok katonai történetét. Az első rész (Az őszirózsák elhervadnak — 76 lapoldal) a polgári demokratikus forradalom hadügyéről tájékoztatja az olvasót, a második (Forradalmi, honvédő háború — 320 lapoldal) pedig a magyar Vörös Hadsereg hősi küzdelmeiről mond eposzt. A történeti folyamat egy-egy mozzanatára, a dicső proletár hadsereg kialakulásának, életének és harcainak egy-egy fontos állomására a rendkívül

szerencsésen megfogalmazott fejezetcímek utalnak, amelyek hangulatilag is pontosan kifejezik a problémák súlyosságát, karakterét, árnyékoltságát, megtisztulását és azok dinamikus egymáshoz kapcsolódását, ellentmondásokkal teli feszítettségét. Amíg az egyik még csak érdeklődést kelt (pl. „Nem akarok katonát látni" — Kitérő), a másik már sejteti az események kiterebélyesedését (Pl. A kísérletezés folytatódik, Új Vörös Hadsereg születik, Egy merész haditerv születése, Ismét feldörögnek az ágyúk), a harmadik olyan bekövetkezést rögzít, amely továbblépést igényel (pl. Egy illúzió szertefoszlik, Veszélyben a proletárdiktatúra, A munkásosztály fegyvert ragad, Ellenforradalom) — és így tovább.

Történészeink feltehetően az 50. évforduló után is tovább kutatják és tanulmányozzák a Tanácsköztársaság történetét (valószínűleg Liptai Ervin is), azt azonban teljes bizonyossággal elmondhatjuk, hogy a Vöröskatonák előre! olyan történeti teljességgel rajzolja meg a magyar Vörös Hadsereg portréját és hősi helytállását, amilyen munka ezt mindmáig még nem tette. Még Liptai Ervin sem eddig. Mert vannak olyan feldolgozások (Liptai Ervin korábbi írásait is beleértve), amelyek a részletek tekintetében talán anyaggazdagabbak, a honvédő háború történetének összességét, összefogottságát, belső feszültségeinek plasztikusságát és kellőképpen árnyékolt karakterét azonban a Vöröskatonák előre! c. könyv tárja ki az olvasó előtt. Ennek magyarázatát maga a szerző mondja meg: „Jelen munkában döntően 1960-ban, ugyancsak a Zrínyi Kiadónál megjelent, A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919 című monográfiámra támaszkodtam. Korábbi kutatásaim e könyvben összefoglalt eredményeit egészítettem ki az utóbbi években feltárt — elsősorban a polgári demokratikus korszak katonai történetére vonatkozó — adatokkal." (405. o.) Ám ez a tájékoztató közlés az igazságnak csak az egyik felére utal. Liptai Ervin 1960 óta újabb történeti adatokkal nemcsak kiegészítette a régi ismereti anyagot, hanem — részben az új ismeretek segítségével, részben a régebben szerzett ismeretek újra meg újra történő tanulmányozása révén — elevenebbé, egységesebbé és hasznosíthatóbbá tette a történelem mondanivalóját. Amíg A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919 című monográfiája inkább az addig szokatlanul gazdag tényanyagával hívta fel magára az olvasók és a történészek figyelmét, addig a Vöröskatonák előre! főképpen a történelmi folyamatok elvi és gyakorlati kérdéseinek életszerűbb bemutatásával, azok dinamikusabb érzékeltetésével, valamint a proletárdiktatúra és a szocialista építés kulcsproblémáinak kikristályosításával segít bennünket az 1919-es tanulságok megértésében és megértetésében.

Talán nincs is olyan izgalmas vagy éppen vitára ösztönző — napjainkban is aktuálisnak tekinthető — kérdés a Vörös Hadsereget illetően, amire a könyv ne adna világos, pártosan helyes és igaz választ. Így:

1. Tény, hogy a világháború utolsó esztendejében a magyar dolgozó tömegek végtelenül gyűlölték az esztelen vérontást, mindent, ami katonai volt, és több százezer volt Magyarországon a lógósok és katonaszökevények száma; tény az is, hogy néhány hónappal később, 1919 májusában tízezrével léptek be a Vörös Hadseregbe és jelentkeztek frontszolgálatra volt katonák és a dolgozók katonailag kiképzetlen tömegei. Miért e fordulat, jóllehet „az őszirózsás forradalom" kormánya szájuk íze szerint szólt hozzájuk: „nem akarok többé katonát látni"? Azért-e, mert a márciusi forradalom hazát adott a magyar népnek s az új társadalom veszélyben forgott? Igen! De a szocialista haza tudati megformálódása az emberek fejében korántsem ment végbe csak úgy egyszerűen — bonyolult, vívódásos, osztályharcos utat kellett érte bejárni. Érdeme a könyvnek, hogy ezt az utat az események nyomon kísérésével maga is bejárja — megmutatva az útvesztőket, rávilágítva a célhoz vezető járható ösvényekre és a folyam sodrásirányára; nem sematizál, nem szépít, hanem leleplez, bizonyít, magyaráz. Forradalmi honvédelemre nem lehet ráolvasással rábírni az embereket, sokkal több kell ahhoz!

2. Eddig sok vita, polemizálás folyt a hadseregépítés elvi és gyakorlati kérdéseiről is. Toborzás? A munkásosztály általános felfegyverzése? Az egész országra kiterjesztett általános hadkötelezettség bevezetése? Számítani lehet arra, hogy a Vöröskatonák előre! megjelenése után kevésbé lesz vita a had-

seregszervezés elvi kérdéseiről. Miért? Azért, mert bár Liptai Ervin megállapításai alapvetően nem módosultak az általa korábban is képviselt nézetekhez viszonyítva, a szóban forgó könyv meggyőző relációkkal foglal állást az elvi kérdésekben. Hogy a hadseregszervezés gyakorlatában kiütköző sikertelenségek mire vezethetők vissza, abban még lehetnek szóváltások a történészek között. Vajon „a szakavatott katonai póttestek" jobban megoldották volna a sorozást, mint a „kellő tapasztalat" és „kellő erély" híján levő tanácsszervek (288—289. o.)? Esetleg kérdéses lehet az is, hogy „a munkásalakulatok üzemi szervezésen alapuló összetétele már a fegyelem megszilárdításának, a harci szellem felemelésének gátló tényezőjévé vált" június második felében (338. o.). E részletkérdések alaposabb tanulmányozása is hasznos útmutatást adhat számunkra.

3. A könyv legpontosabban megrajzolt történetábrázolásai azok az események, amelyek a proletárdiktatúra politikai vezetésének a hadügyre ható kisugárzásait mutatják. A kommunisták következetes küzdelme a jobboldali szociáldemokratákkal szemben a proletárhatalom kiszélesítéséért és megszilárdításáért természetesen nem maradhatott hatás nélkül a Vörös Hadseregre sem. A politikai élet rezdülései és drámai fordulatai a proletár hadsereg életében így vagy úgy, serkentőleg vagy fékezőleg jelentkezik. A könyv igen nagy érdeme az, hogy szertefoszlatja a néphadseregek politikamentességéről esetenként vallott téves nézeteket. Ugyanakkor Vöröskatonák előre! nemcsak szavakban, hanem a történeti tények tanúságával is ítéletet mond az áruló, opportunista jobboldali szociáldemokraták felett.

4. A könyv a proletariátus osztálypolitikájának előtérbe helyezése mellett tág teret szentel a proletárdiktatúrával szemben álló belső reakciós, valamint más ellenforradalmi erők és személyek leleplezésének. Ez is politika! Nagyon helyesen teszi a szerző, hogy nem nagyolja el a különböző kispolgári elemek, tudatos ellenforradalmárok tevékenységét summázott elítéléssel, hanem a kalandor és osztályidegen személyek, csoportosulások szerepét az események egymásutániságában pártosan, de valós objektivitással, magával a történelemmel méretteti meg. S aki kételkedik abban, hogy a belső osztályharc része, egyben vetülete is a proletariátus és a tőkések-nagybirtokosok közötti nemzetközi méretekben folytatott osztályharcnak, az a Vöröskatonák előre! című könyvből is elegendő bizonyosságot szerezhet nézetének revidiálásához.

5. Végül szólni kell arról az ábrázolási módról is, ahogyan Liptai Ervin a vöröskatonák sok tízezrének hősiességét bemutatja, értékeli és valós történelemmé fogalmazza. Bár nem hiányoznak a méltató szavak közül a díszes, csodálatot kifejező jelzők, a történetek emberiek és életszerűek. Nem kapnak elismerést azok a vörösharcosok, akik nem teljesítették forradalmi feladatukat, de tiszteletet, messzemenő megbecsülést nyernek el azok a hősök, akik derekasan helytálltak a túlerővel szemben vívott elkeseredett küzdelemben.

A könyv tartalmi mondanivalóját 90 eredeti fénykép és több hadműveleti vázlat teszi szemléletessé, színessé.

Balázs József

ÁROKAY LAJOS:

JÖJJETEK EZRÉVEL...

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1969. 180 o.)

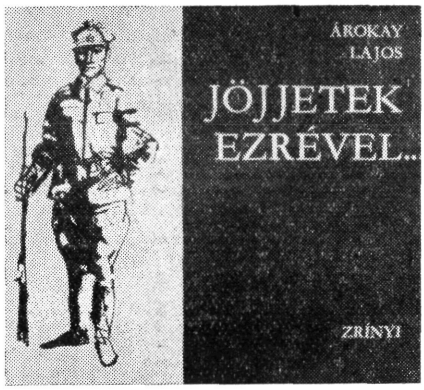

A képes album a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulójára jelent meg a Zrínyi Katonai Kiadó gondozásában. Szerzője — Árokay Lajos — az első magyar proletárdiktatúra Vörös Hadseregének, neves és névtelen katonáinak állít benne méltó emléket.

A kiadvány gondosan válogatott és csokorba kötött illusztrációi a dicsőséges 133 nap egy-egy jelentős epizódját, a hősi küzdelem egy-egy kiemelkedő eseményét örökíti meg.

A több mint kétszáz, zömében most először publikált fényképfelvétel, valamint számos plakát, röplap, újságkivágás és más sajtótermék kronológikus elhelyezése kimondatlanul is tükrözi a szerző eszmei célkitűzését: bemutatni, hogyan látta a fotoriporter gépének lencséje, az alkotó művész lelki szemei a kort, az eseményeket s ezek mozgató erőit, az embereket.

Ez a megvalósított cél a maga nemében is dicsérendő tett, hisz napjainkban már mind kevesebb azoknak a száma, akik szemtanúi, esetleg részvevői voltak az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság hősi küzdelmeinek. Ily módon a ma és a jövő nemzedéke hovatovább már csak az ilyen kiadványokon keresztül ismerheti meg nemzeti történelmünknek e viharosan zajló és gyorsan tovaröppenő, eseményekben gazdag hónapjait. E tekintetben — figyelembe véve ifjúságunk hazafias nevelésével kapcsolatos célkitűzéseket — szerfölött nagy jelentősége van a szerző képes albumának, amely sokoldalúan érzékelteti a magyar proletariátus honvédő háborújának lángoló, majd elhamvadó, de az ármány és a túlerő okozta elbukásában is dicső tényeit.

Árokay Lajos azonban a képszerű bemutatáson túl arra is vállalkozik, hogy feleletet adjon számos, történészeket, pedagógusokat és a történelmet kedvelő olvasókat egyaránt érdeklő kérdésre: mi adta az első imperialista világháborúban elgyötört, személyiségében is megalázott magyar proletariátusnak azt a hatalmas erőt, vakmerő elszántságot és bámulatos lelkesedést, amellyel sorsának megfordítására vállalkozott a jobban felfegyverzett, számszerűleg is túlerőben levő ellenséggel szemben; s miért kellett mégis nemes, hősi harcának elbuknia?

A képes album nyolc fejezetből áll. A szerző fejezetcímként — újszerűen — egy-egy rendkívül kifejező idézetet alkalmaz Lenin műveiből és más mun-

kásmozgalmi dokumentumokból kiemelve.

A kiadvány első lapján az Internacionálé négy sorát olvashatjuk:

„A föld fog sarkából kidőlni,
Semmik vagyunk s minden leszünk.
Ez a harc lesz a végső,
Csak összefogni hát...”

A fejezet mondanivalóját is e köré csoportosítva bontakoztatja ki. Mindenek előtt felvázolja a századforduló, majd az első világháború okozta viszonyokat, amelyek választót elé állították a nemzetközi munkásmozgalmat. Döntenie kellett: „a világháború megteremtette feltételeket kihasználhatja-e, kihasználja-e forradalmi fellépésre vagy a hagyományos úton megy tovább. A nézetek és a válaszok egyaránt ellentétesek voltak. Egyedül Lenin és pártja látta világosan, mit kell tenni, és úgy is cselekedtek — ennek eredményeként lett 1917 októbere a proletariátus, a szocialista forradalom győzelmének a dátuma. Az eseményeket és azok hatását elemezve a szerző helyesen állaptíja meg, hogy bár „... ezt a forradalmat az orosz kommunisták vezette orosz munkások, orosz parasztok és orosz katonák fegyveres felkelése vitte győzelemre, diadala mégis az egész világ proletariátusáé volt”.

A továbbiakban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatását vázolja fel. Bemutatja, mint lázadoztak a győztes és vesztes országok proletariátusai ama bűnös rendszer ellen, amely a háborút szülte, továbbá milyen tevékenységet fejtettek ki az arcvonalakról hazatért frontkatonák és azok a volt hadifoglyok, akik fegyverrel harcoltak az orosz munkások, parasztok és katonák oldalán a forradalom győzelméért, amelynek eredményeként Oroszországban megdőlt a tőkések és földbirtokosok uralma. Itt emlékezik meg az 1919 januárjában Berlinben kitört fegyveres harcról, a Bajorországban létrejött tanácsköztársaságról, a bécsi munkások nagy tömegtüntetéséről, a francia proletariátus sztrájkjairól és az Ogyességában állomásozó francia csapatok között kirobbant lázadásról, valamint a háborút követő imperialista békéről, következményeiről.

A második fejezetben Árokay Lajos a magyarországi eseményekkel foglalkozik. Mindenek előtt az ország társadalmi és gazdasági helyzetéről szól. A problémákat elemezve állapítja meg: „Ez az ország a szenvedés, a megaláztatás, a tehetetlen fájdalom országa volt: a tehetség, a vágy, az új gondolat, az őszinte szó, a nemes szándék eltemetve, a tömegakarat eltiporva, az alkotómunka lealázva, a proletárérdekek semmibe véve, kicsúfolva.”

Ám a Nagy Októberi Szocialista Forradalom Magyarországon is éreztette hatását. Az 1918 októberében kivívott győztes polgári forradalom után fel is villant a lehetőség, hogy a magyar nép hozzálásson sorsának megváltoztatásához. A hazai burzsoázia képviselői és szociáldemokraták azonban minden lehetőt elkövettek ennek megakadályozására, figyelmen kívül hagyva azt a törvényszerűséget, hogy egyetlen forradalomban sem lehet félúton megállni. A munkások, parasztok és katonák nem is akartak, nem voltak hajlandók segítséget nyújtani a félmegoldások híveinek. Ily módon nem volt más kiút a társadalmi és nemzeti problémákból, csak a szocializmus. A proletariátusban meg is volt a hajlam és az akarat a forradalmi megoldásra. A Szociáldemokrata Párt szerint azonban „a termelőerők nem értek még meg a szocializmus megteremtésére” — azaz nem akartak proletárforradalmat. Az adott történelmi viszonyok tehát Magyarországon is szükségszerűvé tették egy olyan forradalmi párt létrehozását, amely alkalmas és képes is volt a magyar munkásmozgalom előtt álló feladatokat megoldani. A Kommunisták Magyarországi Pártja ilyen párt volt. Mint Árokay Lajos írja, a létrehozott Kommunisták Magyarországi Pártja „Lenin tanításait követi: határozott célja, hogy a polgári forradalmat szocialista forradalommá változtassa át, mert kötelességének tartja a hatalom megragadását a szocializmus érdekében akkor, amikor ez lehetségesnek mutatkozik”. És ez az időpont 1919. március 21-én érkezett el. Ezen a napon adta a világ tudtára a proletariátus egyesült pártja, a Magyarországi Szocialista Párt és a proletárdiktatúra vezető szerve, a Forradalmi Kormányzótanács közös kiáltványa: „Mindenkihez! Magyarország proletársága a mai nappal a maga kezébe vesz minden hatalmat...” A hazai és a nemzetközi viszonyokat elemezve felismerték azt is, hogy a magyar munkásságnak hallatlan nehézségekkel és áldozatokkal kell megküzde-

nie azon az úton, amelyen elindult. „Nélkülözések, nyomorgás, szenvedés várakozik ránk ezen az úton — olvashatjuk a „Mindenkihez!" kezdetű kiáltványban. — És mégis rá kell lépnünk, és mégis rá merünk lépni, mert bízunk a magyar proletárság hősiességében és áldozatkészségében. Rá kell lépnünk, mert csak így vihetjük győzelemre a szocializmus világot megváltó ügyét."

„Minden forradalomnak, amely nemcsak győzni, hanem élni és véglegesen berendezkedni is akar, legelső gondja az egységes, szilárd, harcra kész, vasfegyelmű hadsereg." A képes album harmadik fejezete ezzel a Hadügyi Népbiztosság által kiadott kiáltványból kiemelt idézettel kezdődik.

Valóban, az első magyar proletárhatalomnak ilyen hadseregre volt szüksége, mert belülről és kívülről egyaránt veszély fenyegette. 1919. március 25-én meg is jelent a fegyveres erő létrehozásáról szóló rendelet. „A Forradalmi Kormányzótanács elrendeli a Magyarországi Tanácsköztársaság forradalmi fegyelmen alapuló új proletárhadseregének alakítását... A hadsereg neve: Vörös Hadsereg." A szerző a továbbiakban e fegyveres erő létrehozásának szükségességéről és megszervezésének körülményeiről ír. Néhány mondatban szól arról is, hogy Lenin útmutatásait figyelembe véve a proletárdiktatúra vezetői milyen hadsereget kívántak létrehozni, nem feledkezve meg arról a visszhangról sem, amelyet a hadseregszervezés a magyar munkásság, parasztság és ifjúság, valamint a más nemzetiségű proletárok körében kiváltott.

A történelmi tények tanúsága szerint nem volt indokolatlan a forradalmi hadsereg szervezésének sürgetése és megvalósítása: „nem telt el sok idő, amikor megkezdődött — nem váratlanul, de nem várt nagy erővel — a Tanácsköztársaság létét fenyegető imperialista fegyveres támadás."

Erről a szerző a következő fejezetben ír. Bevezető mondatként idézi a Magyar Távirati Iroda 1919. április 17-i közleményét: „Annak ellenére, hogy a tanácskormány a fegyverszüneti szerződést teljes mértékben magáévá tette és az antanttal tárgyalásokat folytat, a románok a fegyverszüneti szerződés újólagos flagráns megsértésével megtámadták az erdélyi határon levő csapatainkat."

Tehát arra, amire a proletárdiktatúra vezetői számítottak, bekövetkezett: a harc megkezdődött.

„Bebizonyosodott az — írja a szerző —, amit mindnyájan tudtak, amire készültek: a proletárdiktatúra nem számíthatott békére, fegyveresen kellett védenie magát... idegen hadseregek ellen."

Sajnos, a sebtében megszervezett és fegyverzettel úgy-ahogy felfegyverzett magyar Vörös Hadsereg az első megpróbáltatások súlya alatt összeroppant: a román bojár csapatok megszállták egész Tiszántúlt, Szolnokon diadalmaskodott az ellenforradalom, de Miskolcot is ki kellett üríteni, mert a csehszlovák burzsoá csapatok is támadásba lendültek és kevésnek bizonyultak a velük szemben álló magyar erők. Mindezt tetőzte a belső árulás, amelynek nem kis része volt abban, hogy a magyar hadsereg fegyelme meglazult.

A kudarc okait vizsgálva helyesen állapítja meg Árokay Lajos: „Hiába volt egyesek hősies elszántsága, egyes alakulatok kitartása, a debreceni felfegyverzett munkásság ellenállása, az osztrák nemzetköziek önfeláldozó harcai, ez a Vörös Hadsereg még képtelen volt arra, hogy megvédje Budapestet, megvédje a forradalmat. Budapest munkásságának kellett megmentenie a hadsereget és ezzel a forradalom sorsát."

A szerző a továbbiakban ennek megvalósítását mutatja be. Mindenekelőtt beszámol a Forradalmi Kormányzótanács május 1—2-án megtartott üléséről, a vas- és fémmunkások 2-i tanácskozásáról és az 500-as tanács megbeszéléséről.

A fenti ülések visszhangjáról a *Vörös Újság* május 4-i száma lelkes hangú riportban emlékezik meg. Lényege az, hogy a munkásság hatalmi szervei útján, de a lelkes légkörű nagygyűléseken közvetlenül is a harc folytatása mellett szállt síkra.

A Forradalmi Kormányzótanács a fentieket figyelembe véve 1919. május 3-án kiadta az általános mozgósításra vonatkozó rendeletét.

Mint a szerző megállapítja: „Napok alatt, úgyszólván a semmiből, harcra kész, erős hadsereg született." Egymás után jöttek létre a munkászászlóaljak és ezredek, amelyek lelkesen vonultak a laktanyákba, hogy onnan felfegyverezve mielőbb vonulhassanak a frontra.

A magyar proletariátus elszánt akarata az arcvonalakon is hamarosan gyümölccsé érlelődött: 1919. május 3-án már meg is érkezett a gödöllői főhadiszállásra Szolnok felszabadításáról tudósító távirat. Néhány nap múlva az északi arcvonalról is jó hír érkezett. 21-én pedig arról értesült az ország népe, hogy a Landler-hadtest erős ellenállás után felszabadította Miskolcot. Ezt követően egymás után futottak be a győzelmekről, a hősies helytállásról tudósító távmondatok. Az újjászervezett Vörös Hadsereg sikereinek eredményeként az első vonalakban megszilárdult a rend és a fegyelem.

Árokay Lajos a győzelmek forrásait vizsgálva többi között helyesen állapítja meg: „A forrás, ahonnan ez az elszántság, ez a felelőségérzet fakadt, a szocialista hazafiság érzése volt.

Mint ismeretes, az orosz, proletariátus vezére, Lenin nagy figyelemmel kísérte az első magyar proletárdiktatúra hősi küzdelmeit. Szamuely Tiborral küldött üzenetében írta a magyar munkásoknak: „Az a háború, amelyet ti viseltek, az egyetlen jogos, igazságos, igazán forradalmi háború, a dolgozók háborúja a kizsákmányoló ellen, háború a szocializmus győzelméért."

Az arcvonalakon ebben az időben elért sikerek bizonyítják a szerző megállapítását: „Bűnös mulasztás lett volna a harcot feladni, a Vörös Hadsereget szétzülleszteni, mert semmilyen más erő nem tudta volna megoldani a Tanácsköztársaság alapvető feladatát: a kitartás. „A nagyszerű győzelmeket végeredményben azok érték el, akik a családi tűzhelyet elhagyva fegyvert fogtak: a magyar munkások.

A következő fejezetben a Vörös Hadsereg támadó hadműveleteiről olvashatunk, amelyeknek a feltételei a májusi harc sikere eredményeként teremtődtek meg. A Vörös Hadsereg 1919. június 1-én támadásra is lendült. Ez a hadművelet a „diadalmas északi hadjárat" néven vált ismertté. A harc lefolyásáról a szerző részletesen számol be, ennek során szól a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásáról is.

Mint ismeretes, a magyar Vörös Hadsereg önállóan vívta harcait, de küzdelmének továbbfolytatásához, illetve győzelmes befejezéséhez keletről is várta a segítséget — szovjet-orosz harcostársaitól. Árokai Lajos *„Jön az orosz testvér"* című fejezetben ennek lehetőségéről és elmaradásának okairól ír. Mindenekelőtt ismerteti, mit jelentett a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme, Szovjet-Oroszország közelsége a magyar proletárdiktatúra megvalósítása és annak védelméért folytatott harc szempontjából. Ír a szocialista forradalomban fegyverrel harcolt magyar internacionalistákról, hősi helytállásukról, majd hazatértük utáni tevékenységükről.

Mint tudjuk, Lenin mindent elkövetett, hogy a két hadsereg kapcsolata létrejöjjön. Ha ez megvalósul, nem lett volna a világon olyan erő, amely Magyarországot ki tudta volna szakítani a szocialista forradalom táborából.

A szerző a következő fejezetben azokról a belső és külső erőkről ír, amelyek a proletárdiktatúra vérbefolytására szövetkeztek. Ennek keretében szól a külföldre menekült grófok, hercegek és milliomosok tárgyalásairól, amelyek az országnak idegen erők által való megszállására irányultak. Bemutatja továbbá azokat a belső ellenforradalmi erőket is, amelyek a Tanácsköztársaság hatalmi szerveiben, így a Vörös Hadseregen belül folytatták aknamunkájukat, készítették elő a Tanácsköztársaság elleni akciót. Ez 1919. június 24-én be is következett. A próbálkozás végsősoron a fegyveres erők ellenállásán megtört, néhány óra alatt, de nem vértelenül, mert az ellenforradalmi akciónak sok halálos áldozata volt.

Mint Árokay Lajos megállapítja, a magyar munkásság roppant erőfeszítéseket tett a Tanácsköztársaságért. Ez az erőfeszítés fáradsággal járt, ennek jelei kiütköztek a munkásságon is. Tetőzte ezt belső feszültség is, amelyet valamilyen formában le kellett vezetni.

Ebben a szituációban érkezett meg a francia miniszterelnök június 6-i rádiótávirata, amelyben felszólította a magyar kormányt az ellenségeskedés beszüntetésére. Alig egy héttel később kézbesítették a második francia jegyzéket is, amely rögzítette Magyarország és Csehszlovákia, Magyarország és Románia határait, elrendelve, hogy a harcoló felek e határok mögé vonuljanak vissza. A hadseregparancsnokság, figyelembe véve a Vörös Hadsereg katonáinak kimerülését, valamint az ország gazdasági

helyzetét és a lélegzetvétel lehetőségét, 1919. június 16-án parancsot adott a hadműveletek beszüntetésére. Az ezzel kapcsolatos problémákról a szerző további fejezetekben ír.

Mint ismeretes, a román hadvezetőség — de a nagyhatalmak sem — tartották be a kiürítéssel kapcsolatos intézkedéseket. Ezt a körülményt kihasználták a Vörös Hadsereg felső vezetésében megbúvó ellenforradalmárok, elsősorban Julier Ferenc vezérkari főnök, aki támadást javasolt a román hadsereg ellen. Tervét a hadseregparancsnokság el is fogadta. Ezt követően indult meg a Vörös Hadsereg tiszántúli támadása, amely végső soron a jelentősen meggyengült magyar proletár hadsereg vereségével végződött — vele együtt lehanyatlott a Magyar Tanácsköztársaság lobogója is. Következménye a negyedszázados Horthy-uralom lett, amely mérhetetlen sok szenvedést zúdított az ország népére.

Az az ágyúdörgés, amelyet a Tanácsköztársaság harcoló proletariátusa Kelet felől hallani vélt, huszonöt év után valósággá vált: a szovjet Vörös Hadsereg elhozta a várva várt segítséget, lehetővé téve, hogy a magyar nép végérvényesen kezébe vegye sorsának irányítását, valóra váltsa célkitűzését, a szocializmus felépítését.

Ismertetőm elején már említettem, hogy az album kitűnő fényképfelvételei — amelyeket a Hadtörténelmi Múzeum archívuma őriz — a Magyar Tanácsköztársaság hősi küzdelmének egy-egy jelentős eseményét örökítik meg. Árokay Lajos ezeket a képeket az egyes fejezetek tartalmához csoportosítja, mondanivalójának képszerű dokumentálására, illetve kiegészítésére. De nyugodtan állíthatjuk azt is, hogy az olvasó — egy pillanatra sem értékelve le a kiadvány szöveges részét — a fényképek és az ezeket kiegészítő plakátok, röplapok és újságkivágások szemlélése alapján is maga elé tudja képzelni a magyar proletárdiktatúra hősi küzdelmét. És ez ugyancsak Árokay Lajos hozzáértő munkájának köszönhető, és nem kétséges, hogy ezt a fáradozást az olvasó is elismeréssel nyugtázza.

Molnár Pál

JÁSZ DEZSŐ:

TANÁCSMAGYARORSZÁGTÓL A PIRENEUSOKIG

(Budapest, Magvető, 1969. 174 o.)

A jubileumi évfordulók sorában egymás után látnak napvilágot a nagy idők tanúinak vallomásai. Dicséretes ténynek tartom azt a „frontáttörést", hogy könyvkiadóink az utóbbi évek során helyt adtak a forradalmi memoár műfajának. A szerzők és a könyvkiadók egyaránt felbecsülhetetlen értékű szolgálatot tesznek az utókornak, mert ezek a visszaemlékezések értékes forrásként szolgálnak már napjainkban is. Természetesen az évek múlásával hatványozott mértékben lesz becsesebb és korának műfaját illetően a hajdani középkori krónikák értékéhez hasonlíthatók.

Jász Dezsőt nem kell külön bemutatnom a Hadtörténelmi Közlemények olvasóinak. A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében, valamint a spanyol polgárháborúban való részvételéről írt sorai folyóiratunkban[1] is napvilágot láttak.

Jász Dezső, alias Juan de Pablo, azon kevesek közé tartozik, aki a nemzetközi és magyar munkásmozgalom harcából — ötven éven keresztül — hol tollal, hol fegyverrel, de megszakítás nélkül mindig kivette részét. Könyvének címe — Tanácsmagyarországtól a Pireneusokig — szimbolizálja, hogy mily nagy kiterjedésű területen, *szinte az egész európai kontinensen* a haladás ügyét szolgálta, a párt katonájaként tevékenykedett.

Ifjúkoráról keveset vall a szerző, mintha nem akarná bevallani korát, azt, hogy 1897. december 8-án született Nagykárolyban, értelmiségi családból. Nemcsak írásaiban álcázza és feledkezik meg születési évéről, hanem, aki ismeri, tapasztalhatta is, mily bámulatos módon tudja rejteni éveinek számát. Korát meghazudtoló fiatalos lendület, kimért, pontos, katonás élet és szilárd, tántoríthatatlan hit mutatkozik meg könyvének lapjain is — mely jellemzi

[1] Hadtörténelmi Közlemények 1967. évi 2. és 1968. évi 3. szám.

egész életének tevékenységét napjainkban is.

A fiatal bölcsésztanhallgatót, kit sokkal inkább vonzott a nyelvészet, az irodalom és a történelem, mint a háború művészete, az egyetem padjaiból az első világháború forgataga ragadta ki és vitte a Monarchia hadseregének soraiba. Itt köszöntött rá a forradalom szele, mely nemcsak arcát, de szívét is pirosra szívta a fiatal tartalékos tisztnek, aki a háború végére saját tapasztalatai árán jött rá, hol a helye az osztályok harcában.

Jász Dezső, aki a KMP megalakulása pillanatától a párt katonájának jegyezte el magát, 1919. március 24-én — a Tanácsköztársaság kikiáltása utáni harmadik napon — már vonaton ült, hogy Békéscsabára utazzon, ahol a 101. gyalogezrednél zászlóalj politikai biztosi beosztást kapott.

Itt kezdődik a krónika, a visszaemlékezés, amely folytatódik egészen 1945-ig, a fasizmus leveréséig. Ez alatt az idő alatt Jász elvtárs harcolt a magyar proletárhatalomért, részt vett a tiszántúli visszavonulásban, Szolnok felszabadításában, a salgótarjáni csatában és az északi hadjáratban.

A Magyar Tanácsköztársaság vérbefojtása után bebörtönözték, majd amikor 1919 végén a gyűjtőfogházból kiszabadult, Csehszlovákiába szökött. Itt a *Kassai Munkás* című lap munkatársaként tevékenykedett és aktívan részt vett Szlovákia kommunista mozgalmában. 1922-ben kénytelen volt Csehszlovákiától megválni és a párt utasítására előbb Bécsben, majd Romániában tevékenykedett. Romániában 1924-ig dolgozott, ő volt a KRP magyar nyelvű központi lapjának a főszerkesztője, mindaddig, amíg le nem tartóztatták és ki nem utasították az országból.

1924 és 1935 között Szovjetunió, Ausztria, Németország, Svájc, Franciaország, Bulgária — tevékenységének színhelye. A spanyol polgárháború Madridban érte, ahol 1935 óta végzett értékes tevékenységet. Azonnal bekapcsolódott a spanyol nép szabadságharcába, részt vett a „Quinto Regiemento" — az ötödik ezred elnevezésű KSP fegyveres alakulata megszervezésében.

A madridi harcok idején előbb a 36. vegyes dandár, majd a 21. dandár parancsnoka volt. 1937-ben az északi hadszíntérre helyezték, előbb Bilbao város katonai parancsnokaként, majd hadosztályparancsnok, végül az Északi Hadsereg vezérkara hadműveleti osztályának lett a főnöke. Az észak-spanyolországi területek kiürítése után Andalúziában, a Déli Hadsereg hadműveleti főnöke lett.

A harctereken tanúsított bátor helytállásért a Spanyol Köztársaság kormányától több kitüntetést kapott, így tulajdonosa a „Katonai Vitézségi Érdemrend"-nek, a „Szabadságrend"-nek, a „Katonai Érdemrend"-nek és a „Köztársasági Hűségrend" lovagi fokozatának.

A spanyol szabadságharc bukása után Franciaországban szögesdrótkerítés, koncentrációs tábor várta a szabadság harcosait — köztük Jász Dezsőt is. Megismerkedett a francia börtönökkel és internálótáborokkal is, majd kalandos módon megszökött, hogy tovább harcolhasson a fasizmus ellen. Részt vett a francia ellenállási mozgalomban, mint guerilla-egységparancsnok — előbb Ariége-ban, a spanyol határ közelében, majd a langresi fennsíkon küzdött a náci megszállók ellen. A második világháború végét, mint maquizár ezredes érte meg.

Jász Dezső személyében — aki az NDK-ban, Berlinben a „frontvárosban" él és onnan tekint vissza küzdelmes életének színterére — hazánk olyan fiát köszöntjük, aki töretlen lendülettel harcolt a szabadságért. Igazi internacionalista ő, aki Zalka Mátétól tanulta meg, hogy „a világ bármely sarkán harcolsz a szabadságért — a magyar népért is küzdesz!"

Tanulságos és érdekes olvasmány most megjelent írása, mely forradalmi tevékenységének első felét, az első huszonöt évét öleli fel. Remélhetőleg olvasni fogjuk a második huszonöt év történetét is, amely nem kevésbé érdekes, szép és izgalmas életet rejt magában.

Győrkei Jenő

PINTÉR ISTVÁN:

KI VOLT HORTHY MIKLÓS?

(Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1968. 351 o.)

A mű szerzőjének neve nem ismeretlen a magyar olvasó előtt. Pintér Istvánnal találkozhattunk, mint a Magyar Rádió és Televízió politikai kommentátorával, mint filmforgatókönyv, történelmi riportsorozatok írójával — s szinte naponta mint a Népszabadság riporterével.

Most egy önálló könyv szerzőjeként mutatkozik be. Olyan munkát nyújt át, amely méltán váltja ki a történelmet szerető olvasók rokonszenvét.

Horthy Miklós — riportregényének főhőse, kinek „... elméje nem volt a legkorszerűbb nagy teljesítményű neonfényszóró, csupán egy határozottan divatjamúlt, magyar mintára szabott régi lámpa, és csak azzal világított, amije volt..."[1] — sajnos szintén régi ismerőse a magyar népnek, de a vele való találkozás mégis, mint poros régiséggel, szomorú asszociációkat ébreszt az idős és fiatal generációban egyaránt.

Vajon milyen meggondolás alapján választotta Pintér István modelljének Horthy Miklóst? — tehetjük fel a kérdést. A válasz erre egyszerű, de egyben bonyolult is. A szerző ugyanis feladatának tekinti, hogy egy korszak névadóját a maga teljességében bemutassa, s emlékét, mint elriasztó negatívumot, ébren tartsa.

A korszak és névadója viszont együtt jelenti a magyar nép történetének egy sötét szakaszát. Ez az összefüggés viszont jelzi a kötet érdemi problematikáját is.

Pintér István ragyogó mestere a tollnak, emellett igen jól ismeri saját korának igényeit is. Amit ír, izgalmas, és ahogy ír, mértéktartó. Tartózkodik a túlfűtött hangulatú jelzők használatától mind negatív, mind pozitív értelemben. Teljesíti a maga elé tűzött célt: „... arra a kérdésre, hogy ki volt Horthy Miklós, nem tehet mást, mint hogy az eseményekhez híven leírja életét. Ítéljen az olvasó..."[2]

[1] *Pintér István:* Ki volt Horthy Miklós? Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1968. 351. o.
[2] Uo. 6. o.

Kétségkívül egy portré ábrázolása még a festő számára is bonyolult, nehéz feladat, pedig a kifejezésmód közvetlen eszközével, a képi megjelenítéssel operálhat. A széppróza-író is nehéz pillanatokat él át, míg egy-egy alakja saját tetszését is elnyeri, pedig kelléktára neki is szélesebb skálájú, mint annak, akit lépten-nyomon köt a történeti való.

A Horthy-portré kiállja a próbát. Elmondhatjuk: Pintér István jóvoltából nemcsak az életút bontakozik ki — fejezetcímei sikerült jelzői egy-egy pályaszakasznak: A tengerésztiszt, A fővezér, A kormányzó, Az országgyarapító, A dinasztiaalapító, A legfőbb hadúr, A gyáva, A száműzött —, hanem sokoldalról megvilágítja Horthy jellemét is. Megismerkedtünk a jó svádájú tengerésztiszttel, a császárhű, császármajmoló szárnysegédpiktorral, az erőszakos, a ravasz, a hatalomravágyó katonapolitikussal, a trónravágyóval, a hadsereg tehetetlen parancsolójával, a fiatal színésznők öregedő barátjával, a tehetetlen Hitler-bábbal, a gyáva meghunyászkodóval és a szenilis vénemberrel.

A szerző mindent elmond, ami Horthy személyével kapcsolatosan izgalmas és érdeklődésre tarthat számot. Szeretném még egyszer kiemelni: igen kitűnően oldja meg a portrékészítés nehéz munkáját.

Sajnos a korrajzról már nem lehet ilyen egyértelmű dicsérettel szólni.

A szerző célja világos — ezt hangsúlyozza is — Horthy portréjának megrajzolása. Ez a célkitűzés azonban szűk tartamú. A könyv elolvasása után az az érzésünk, hogy a tehetségtelen és gerinctelen kormányzó környezete is a mimikri szabályai szerint hasonult gazdájához. Igaz, Pintér István hangsúlyozza, hogy a kormányzó egy-két miniszterelnöke mellett csak a báb szerepét tölti be, ezek a meglátások azonban felszíniek maradnak — kimerülnek egy-két jól megválasztott jelző használatában — és nem mélyülnek el tartalmi vonatkozásban. Fontos kül- és belpolitikai események jelzésszerű szerepet töltenek be, s a Horthy-korszak sorsfordulói, amik pedig a kormányzó mentalitását is alapvetően formálták, nem világosodnak meg kellő mélységben az olvasó előtt. Törvényszerűségek így véletlen képében tudatosodnak az olvasóban. A történelmi események sorát Pintér István lepergeti előttünk, mégis olyan íz marad meg bennünk, hogy az események és a kormányzó nem voltak szinkronban, oki összefüggésben egymással. Éppen a korrajz nagyvonalú ábrázolása következtében egyfajta elidegenedés folyamatát véljük észrevenni a korszak és névadója között.

Ez pedig sok veszélyt rejt magában. Feltétlenül elgondolkodtató, hogy ez a rendszer negyed évszázadig funkcionált.

Észre kell vennünk, pontosan ilyen meggondolások alapján is, hogy a horthysta politikusok saját osztályérdekeiket tekintve előrelátóan politizáltak saját korlátaikon belül. Végsősoron ez a legsúlyosabb vád Horthyra és társaira nézve az ország érdekeit figyelembevéve.

Másik, inkább elméleti kérdés, ami a könyv kapcsán felvetődik, a műfajból eredeztethető. A szerző, ezért nem is hibáztatható, a történész számára nem publikál új anyagot. Ugyanakkor — tudjuk, hogy a munka népművelő misszíót is betölt — kérdéses, vajon helyes módszer-e az, hogy a fennálló szituációt leegyszerűsítve ismerteti meg az olvasóval,[3] helyes-e, hogy egyes forrásokat, amelyek színező motívumként kerülnek a műbe a különben helyes cél érdekében, értéken felüli elbírálásban részesít?[4]

Úgy gondolom, a recenzió írójának

[3] Uo. 237—242. o. — Közli a szerző a Horthy kormányzónak 1943. április 17-én átadott memorandumot, amelyben a németek felsorolják, hogy a Kállay-kormány milyen kísérleteket tett a kiugrás érdekében Nyugat felé. Ugyanakkor idézi Pintér Horthy válaszát, illetve annak egy részét, amelyből csak a németeket támogató és kiszolgáló gazdasági intézkedésekre derül fény! A két memorandum viszont egészen más célból íródott és más, nem a vázoltakkal egyező funkciót töltött be. Az idézett dokumentummal nemcsak a németek kiszolgálása bizonyított. A szerző a hiányos dokumentum közlés következményeként nagy lehetőséget hagyott ki, mert éppen ennek a gárdának politikai Janus-arcát mutathatta volna be tények alapján.

[4] U. o. 246. o. — Pintér kitér Bormenissza Félix olaszországi utazására: „Azzal tér vissza, hogy az olaszok kiugrása a háborúból már csak hetek kérdése. A kormányzó köszönettel veszi tudomásul az információt . . .” A szerző megjegyzi, hogy Horthy nem tulajdonított kellő jelentőséget e híreknek és ez nem vall államférfiúi bölcsességre. Idézem Bornemissza visszaemlékezéséből az idevágó részt: „. . . alkalmam volt ott egy alkalmazott technikussal beszélgetnem. Fehér kabátja alatt egyenruhát hordott. A technikust megkérdeztem, hogy mit csinál itt, mint katona? Elmondta, hogy szabadságon van és tekintve, hogy kísérleti állomás alkalmazottja, segíteni jött, hogy pénzt keressen. Általános beszélgetések során a

kötelessége felvetni azokat a kételyeket, amelyek a munka olvasása után benne felmerülnek, ám emellett is kétségtelen: Pintér István munkája nyeresége a magyar történeti irodalomnak, s a hiányosságok ellenére is értékes, jól megírt, ízléses kiadásban megjelent könyv került a magyar olvasók kezébe.

Kiss Sándor

háborúra is sor került. Erről nem beszélt lelkesedéssel, majd megkérdezett, hogy mit hiszek, ki a jövő embere Olaszországban? Válaszomat be sem várva kijelentette, hogy Badoglio marsall. Álláspontjával kissé ellenkeztem, mondván: itt van Mussolini! Ő azonban kitartott amellett, hogy Badoglio a jövő embere ... Csendben tudomásul vettem — s nem ellenkeztem tovább. A vox populi (nép hangja) kijelentést elkönyveltem". *(Bornemissza Félix:* A halál tornácán ... HL. Tanulmányok 262/2600.)

A SZÁZADOK 1968. ÉVI 3—4. SZÁMÁRÓL

A folyóirat e száma, mint általában a kettős számok, nagyobbrészt tanulmányokat, közleményeket tartalmaz, s kisebb terjedelem jut az ún. információs rovatoknak.

Az első tanulmány *Kirschner Béla:* A Tanácsköztársaság kormányzótanácsa lemondásának hatása c. írása, mely a közelmúltban a Kossuth Könyvkiadónál megjelent kismonográfia egy fejezete. A szerző bizonyítja, hogy a szakszervezeti kormány megalakulásakor közreadott kiáltvány nem tisztázta az augusztus 1. utáni helyzetet, nem szólt arról, hogy lényegében a proletárdiktatúra megsemmisüléséről van szó. A tanácsokhoz és a pártszervezetekhez érkezett táviratok, levelek tanúsítják, hogy a lakosság azt hitte: nem rendszer-, hanem csak kormányváltozásról van szó. Kirschner Béla elsősorban a román arcvonal menti falvak helyzetét elemzi, s kimutatja, hogy a régi rend, illetve a falusi burzsoázia csak a megszálló csapatokat követően kerülhetett ismét hatalomra. Ez is bizonyítja, hogy jelentős forradalmi erők voltak itt. Voltak természetesen helységek, ahol nem lehetett megakadályozni az ellenforradalmi erők azonnali előretörését, s a hadseregben is nem kis számmal voltak olyan alakulatok, ahol a kormányzótanács lemondása rohamosan meggyorsította a hadsereg bomlási folyamatát. Mindez igen hozzájárult ahhoz, hogy a királyi román csapatok megszállhassák a fővárost.

Márkus László: Kászonyi Dániel című tanulmánya az igen hányatott életű forradalmár vázlatos életrajza. Kászonyi 1848 tavaszán felajánlja szolgálatait Kossuthnak: Kossuth titkos megbízottja több külföldi tárgyaláson. 1849-ben Hamburgba, majd Londonba emigrált, az emigráció balszárnyának tagja, kapcsolatban áll Mazzinivel és más forradalmi demokrata körökkel. Megismerkedik a szocialista tanokkal. 1861-ben Kossuth megbízásából hazatér, egy ideig nevelősködik, majd a kiegyezés után — kiábrándulva a kiegyezésből — ismét külföldre megy. Messzebb lát, mint az emigráció általában, nem reked meg az egyoldalú függetlenségi ideológia hangoztatásánál. Lipcsében telepszik meg, itt írja német nyelven emlékiratait. Hazatérése után elvállalja a *Munkás Heti Krónika* szerkesztését, majd az Általános Munkáspárt megalakulása után a *Népszava* szerkesztője lesz. Igen rossz körülmények között, majd csaknem éhezés közepette hal meg 1886-ban. Mint a szerző levonja a tanulságot: Kászonyi életútja a magyar forradalmár tragikus sorsa, mely jól mutatja a magyar progresszió sorsát is.

Dolmányos István a dualizmuskori magyarosítás egyik legismertebb dokumentumát, a mindeddig történeti irodalmunkban elemzés nélkül maradt Lex Apponyit, azaz az 1907-es iskolatörvényeket írja le és mutat rá a dualista soviniszta magyar koncepciójú politikára. A tanulmány bemutatja a törvények előzményeit, hogy miért volt „szüksége" a dualista kormányzatnak a törvények megalkotására, majd kimutatja, hogy ezek lényegében egységes irányítás alá vonták a népoktatást, több száz nemzetiségi iskolafenntartó kezéből kivették a nemzetiségi iskolát. Ott kényszersegélyt állapított meg, s ennek „fejében" meghatározott oktatási feltételeket erőszakolhattak az iskolára. Az udvar természetesen ezt az alkalmat is megragadta, hogy to-

vább szítsa a nemzetek, illetve nemzetiségek közötti ellentéteket. A nemzetiségek reagálása a törvényekre különböző volt. A nemzeti egyház nélküli szlovákok aránylag kis ellenállást tanúsítottak, a románok viszont szerfölött erőset. Ez utóbbi egyébként igen eredményes is volt a románok szempontjából. A szerb politikusok — eltérően a románoktól, akik a Habsburgok iránti lojalitás szellemében tiltakoztak a törvények ellen — össze tudták kapcsolni jogos, a magyarokkal szembeni követeléseiket a Habsburg-ellenességgel. A magyar úri politika azonban „ezt az egyetlen barátot" is elriasztotta. A nemzetiségek a magyar politikai erők közül egyedül a szociáldemokratákat érezhették magukhoz közel. Végül a szerző megvizsgálja a törvények bevezetésének hatását, a nemzetiségi tanítók ellen hozott intézkedéseket stb. Megállapítja, hogy a törvények lényegében véve nem érték el céljukat, mert a nemzetiségi ellenállás és más tényezők miatt nem tudta felszámolni a nemzetiségi iskolák törzsállományát. A soviniszta iskolapolitikai akció vereséget szenvedett.

A XIV. századi falvak lélekszámának csökkenése általános európai jelenség volt. E nagyméretű demográfiai változás okait igyekszik konkrét példán — egy 1343-ban a Puger-Theniersi baillage területén végrehajtott összeíráson — bemutatni *Sz. Jónás Ilona.* (A középkori falvak elnéptelenedésének kérdéséhez egy provencei baillage 1343. évi összeírása alapján.) Az összeírás közvetlenül megelőzte a nagy pestis-járványt, tehát az, hogy 1323—43 között 23 község lélekszáma 35%-kal csökkent, mindenképpen belső okokra vezethető vissza. Ezek: a termőterület részbeni kimerülése, az állattenyésztés „elszegényedése". Az elszegényedettek aránya: 35,5%. Ha emellé azt is számításba vesszük, hogy a vizsgált húsz év alatt a birtokok 16%-a gazdát cserélt, akkor világosan láthatóvá válik az erős társadalmi differenciálódás folyamata.

A Közlemények rovatban olvashatjuk *Niederhauser Emil* összefoglalóját, amelyben beszámol azokról az újabb adatokról, amiket a szovjet történészek az utóbbi években a felszínre hoztak a 49-es orosz cári seregben meglevő magyar-szimpátiáról. A hadtörténeti szempontból is érdekes írás erénye, hogy a rokonszenv-megnyilvánulások eddigi ismert tényei után más típusú, a hétköznapi élethez sokkal közelebb álló tényanyagot tár fel, s ezzel a magyar történetírásban hol mostohán kezelt, hol eltúlzott gondolatot hiteles anyagokkal támasztja alá.

Ságvári Ágnes a bécsi levéltárakból előkerült iratokat közöl Kun Béla Szovjetunióba szökésével kapcsolatban. Az osztrák kormánynak kényelmetlen volt Kun Béláék ausztriai tartózkodása, és ezért a magyar forradalmárokat igen szívesen segítette volna abban, hogy a Szovjetunióba kerüljenek. Az akció lebonyolításának legfontosabb iratanyaga a bécsi levéltár „Kun-dossziéjában" megmaradt, s a szerző e most közölt dokumentumok, részben pedig a kérdéshez kapcsolódó irodalom alapján bevezetőjében felvázolja az akkori nemzetközi és osztrák belpolitikai helyzetet.

Szinte teljesen tisztázatlan a magyar értelmiség kialakulásának története. *Szabolcs Ottó* készülő nagyobb monográfiájának egy fejezetét közli most e tárgykörben, amely bő statisztikai és irodalmi anyagra támaszkodva adja a kiegyezés utáni értelmiségi-tisztviselői réteg számszerű alakulását és az értelmiség feltöltődésének fő forrásait.

Gulyás József a századforduló magyarosításának tényeit sokoldalú — nyelvészeti, etnográfiai, történeti — vizsgálatnak veti alá.

A Vita rovatban *Kristó Gyula* vitatkozik néhány ponton Csóka Lajos 1967-ben megjelent monográfiájával, miközben elismeri és méltatja a tudós szerző könyvének érdemeit. (Megjegyzések középkori historiográfiánkhoz). *Vámos Ferenc:* Az újabbkori magyar építészet peridizációjáról címmel Zádor Annának a *Századok* 1967. évi 3—4. számában megjelent írásával polemizál. *Csurdi Sándor* és *Szász Zoltán* pedig a 6 kötetes Magyar Irodalomtörténet vitájáról készítettek összefoglaló beszámolót.

A néhány évvel ezelőtt a társadalomtudományi viták központjában álló népi demokratikus átalakulás kérdéseiről *Vályi Nagy József* ír. Összefoglalja azokat az álláspontokat, amelyek a szovjet történeti, filozófiai, jogi irodalomban keletkeztek az 50-es évek eleje óta az európai népi demokratikus országok 1945 utáni fejlődésére vonatkozóan. A forradalom jellegéről, a népi demokratikus fejlődésről ír elsősorban, illetve e két kérdéscsoport köré vonja össze a különböző szerzők mondandóját.

A Történelmi Társulat és a *Századok* múltjából rovatban *Fr. Bokes,* a nemrég elhunyt kiváló szlovák publicista és történész tollából jelent meg tanulmány: Szlovák témák és szlovák munkatársak jelentkezése a Századok hasábjain (1867—1918) címmel. A szerző a magyarországi szlovák családokból származó történetírókat is a szlovák történetírás múltjába számítva igyekszik számba venni minden olyan írót, aki a jelzett időszakban írt valamint a *Századokba.* Munkája elsősorban a szlovák nemzeti kultúra múltjának, annak méltatásának van szentelve.

Igen érdekes *Eperjessy Géza* összefoglalója a francia történelemtanításról, amely a szerző személyes ismereti anyagán és a francia történelemtankönyveken alapszik. Vázolja a különböző fokú oktatási intézmények történelemoktatását, majd összefoglalja: hogyan írnak a francia tankönyvek Magyarország történetéről.

A tanulmányokat, közleményeket a Történeti irodalom, a Folyóiratszemle és krónika követi. Itt nekrológot olvashatunk az 1967-ben elhunyt Vaso Bogdanovról, beszámolót a helytörténeti folyóiratok munkájáról tartott ankétról, valamint összefoglalókat a jugoszláviai Omladina-konferencia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem ünnepi ülésszakáról, majd H. Balázs Éva és Káldy-Nagy Gyula kandiátusi disszertációjának vitájáról. A számot az 1966. július 1—december 31 közötti időszak történeti bibliográfiája zárja.

Glatz Ferenc

HÍREINK

SZOVJET ÚJSÁGÍRÓ KÜLDÖTTSÉG TARTÓZKODOTT HAZÁNKBAN a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökségének meghívására március 1. és 10. között. A delegáció megismerkedett a hadsereg személyi állományának a Tanácsköztársaság 50. évfordulójára történő felkészülésével. Itt-tartózkodásuk alatt felkeresték a Hadtörténelmi Intézetet és Múzeumot is. Vendégeinket Otta István vezérőrnagy elvtárs tájékoztatta az intézet és múzeum tevékenységéről az évfordulóval kapcsolatban. A tájékoztató után a küldöttség megtekintette a Tanácsköztársaság történetét bemutató kiállítást, s elismeréssel nyilatkoztak a látottakról.

DR. LIPTAI ERVIN EZREDES elvtárs, a Hadtörténelmi Intézet parancsnoka március 10. és 14. között részt vett a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulója tiszteletére Moszkvában rendezett tudományos ülésen, ahol „A magyar és a szovjet Vörös Hadseregek együttműködésének kérdéseihez" címmel korreferátumot tartott.

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 50. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL a Tudományos Akadémián (március 17—18-án) rendezett tudományos konferencián a baráti országok hadtörténelmi intézetei részéről részt vettek: dr. Paul Fischer ezredes, a Német Demokratikus Köztársaságból, Vaclav Ryzewski ezredes, a Lengyel Népköztársaságból, P. A. Derevjanko ezredes, a Szovjetunióból és dr. Jaroslav Solc ezredes, a Csehszlovák Szocialista Köztársaságból.

NAGY ÉRDEKLŐDÉS KÍSÉRI az Országos Hadtörténeti Múzeum előadássorozatát is a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének harcairól. A látogatók száma eddig meghaladta a 2100 főt.

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM TUDOMÁNYOS MUNKATÁRSAI a hadsereg alakulatainál és a különböző polgári szerveknél az elmúlt hónapokban közel 100 előadást tartottak a magyar Vörös Hadsereg hősi harcainak történetéről.

AZ I. HADTUDOMÁNYI VÁNDORGYŰLÉST f. év április 11-én rendezte meg Kecskeméten a Magyar Néphadsereg Haditechnikai Intézete, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Hadtudományi Választmánya és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Bács-Kiskun megyei Hadtudományi Szakosztálya. A vándorgyűlésen a haditechnika tárgyköréből hangzottak el referátumok, illetve korreferátumok. A referátumokat Dr. Eckter Tibor orvosezredes, Érdi-Krausz György mérnök, Horváth Kálmán mérnökalezredes és Nagy István György gépészmérnök tartották.

A TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT HADTUDOMÁNYI VÁLASZTMÁNYA ugyancsak Kecskeméten tartotta meg az ez évi küldöttgyűlését április 12-én. A küldöttgyűlésen megvitatták a Hadtudományi Választmány vezetőségének beszámolóját az 1968/69. évi hadtudományi ismeretterjesztő munkáról. A beszámoló feletti vitában a hadtudományi ismeretterjesztést elősegítő sok javaslat hangzott el.

A HONVÉDELMI MINISZTÉRIUM, AZ MSZMP BORSOD—ABAUJ—ZEMPLÉN MEGYEI BIZOTTSÁGA május 20—21-én Miskolcon tudományos ülésszakot rendezett a magyar Vörös Hadsereg emlékére. Az ülésszakot, amelyen részt vett Kovács Pál vezérőrnagy, az MN Politikai Főcsoportfőnöke, miniszterhelyettes is, Deme László, az

MSZMP Borsod—Abauj—Zemplén megyei Bizottságának titkára nyitotta meg. Referátumot Liptai Ervin ezredes, a Hadtörténelmi Intézet parancsnoka tartotta. „A Magyar Tanácsköztársaság katonai politikája" címmel. A tanácskozáson tíz korreferátum hangzott el a magyar Vörös Hadsereg és a miskolci csata történetének főbb kérdéseiről. Az ülésszak Kovács Pál vezérőrnagy elvtárs zárszavával fejeződött be.

A ZRÍNYI MIKLÓS KATONAI AKADÉMIA parancsnoksága és az MSZMP ZMKA Bizottsága a Magyar Tanácsköztársaság 50. éves jubileuma alkalmából ünnepi tudományos ülést rendezett. A referátumokat dr. Liptai Ervin és Dr. Zágoni Ernő ezredesek a történelemtudományok kandidátusai tartották. Hozzászóltak: Szabó László őrnagy, Peport József és Pataki István alezredesek.

Sigt Gézáné

BIBLIOGRÁFIA

HAZÁNK FELSZABADULÁSA

1944. SZEPTEMBER—1945. ÁPRILIS 4.

(AZ 1968. DECEMBER 31-IG MEGJELENT HADTÖRTÉNELMI IRODALOM VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA.)

I. RÉSZ*

A bibliográfia beosztása

Bibliográfiák, historiográfiák, kronológiák
Dokumentumok, tárgyi emlékek
Összefoglaló munkák
Katonai-politikai helyzet
Ellenállási mozgalom, partizánharcok általános művei
Magyar katonák átállásai
Magyarország felszabadításának katonai története
A Szovjet Hadsereg magyarországi hadműveleteinek megindulása, a Tiszántúl felszabadítása
Csondrád és Békés megye
Makó
Szeged
Hajdúsági, nyírségi harcok
Debrecen
Nyíregyháza
Budapest bekerítése
A 2. Ukrán Hadsereg harcai az Alföldön és Észak-Magyarországon
Kecskemét
Szolnok
Hatvan
Eger
Nógrád megye
Borsod-Abaúj-Zemplén megye
Miskolc
Sárospatak
Ellenállási mozgalom és partizánharcok Észak-Magyarországon
Kárpátukrajna

* A bibliográfia II. részét folyóiratunk 1969. évi 3. számában közöljük. — Szerk.

Szlovákia
Nógrádi partizánok
MOKAN-Komité
Bükki partizánok
Dél-dunántúli hadműveletek
Ellenállási mozgalom és partizánharcok a Dunántúlon
Magyarok a jugoszláv partizánharcokban
Sárisáp
Budapest körülzárásának befejezése
A parlamenterek meggyilkolása
A budapesti fasiszta erőcsoport felszámolása — Budapest felszabadítása
A budapesti német csoportosítás felmentésének meghiúsítása
A Budai Önkéntes Ezred harcai
Budapesti partizánharcok
Hazánk felszabadításának befejezése
Fejér megye
A balatoni védelmi hadművelet
Hazánk felszabadításának befejező hadműveletei
Román csapatok részvétele hazánk felszabadításában
Bolgár csapatok részvétele hazánk felszabadításában
A Magyar Néphadsereg megalakulása
Emlékezések

A FOLYÓIRATOK RÖVIDÍTÉSEINEK JEGYZÉKE

BSz	Borsodi Szemle
HK	Hadtörténemi Közlemények
Ho	Honvédelem
HSz	Honvédségi Szemle
ISz	Igaz Szó
N	Néphadsereg
PK	Párttörténeti Közlemények
Sz	Századok
TSz	Történelmi Szemle

BIBLIOGRÁFIÁK, HISTORIOGRÁFIÁK, KRONOLÓGIÁK

Hazánk felszabadulása. 1944—1945. Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény. Szerk. Tiszay Andor. [Kiad. a] Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Bp. Egyetemi ny. 1955. 316 p.

A Szovjet Hadsereg magyarországi felszabadító hadműveleteinek magyar nyelvű bibliográfiája. (Lezárva 1955. március 31-én.) — HK, 1955. 1. sz. 195—206. p.

Hazánk felszabadulása. 1944—1945. Bibliográfia. [Kiad. a] Magyar—Szovjet Társ. [Bp.] Kossuth K. 1959. 42 p.

Szalai Klára: Ajánló irodalmi jegyzék hazánk felszabadulásának 15. évfordulójára. — HSz, 1960. 1. sz. 122—124 p.

Szabó Imre: Szeged felszabadulásának bibliográfiája. Szeged, Városi Somogyi Könyvtár, 1964. 84, XLV p.

(Fenyvessiné Góhér Anna): Megyénk [Bács-Kiskun megye] felszabadulása, 1944. Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény. [Kiad. a] Katona József Megyei Könyvtár. Kecskemét, Bács-Kiskunm. ny. 1965. 79 p.

Mátéka Béla: Budapest 1944—45. évi ostromára és felszabadulására vonatkozó újságcikkek jegyzéke. [Kézirat.] Bp. FSzEK, 1949. 10 p. 1 t.

Felszabadultunk. Bibliográfia. Fejér megye felszabadulásának 20. évfordulójára. Ösz-

szeáll. a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár Székesfehérvár, MSZMP Fejér m. Biz. 1964. 31 p.

Mitru Ibolya: Hősi harcok emlékei. Ajánló bibliográfia a magyar munkásmozgalom történetéhez. Összeáll.: — — Bp. Főv. Szabó Ervin Könyvtár házi soksz. 1962. 144 p.

A magyar antifasiszta ellenállási mozgalom válogatott bibliográfiája. (Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből. 1941—1945. Bp. Zrínyi K. 1966.) 821—859. p.

Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott irodalmának bibliográfiája. Összeáll. és szerk. Harsányi János, Tiszay Andor, Vágó Ernő. Bp. Tankönyvk. 1968. 53 p.

A Magyar Néphadsereg történetének válogatott bibliográfiája 1945—1960. Összeáll.: Kovalcsik József — Viniczai István — Windisch Aladárné. — HK, 1960. 1. sz. 309—326. p.

Ajánló bibliográfia a Magyar Néphadsereg történetéhez. Összeáll. Tóth Ernő. — Hadtudományi Közlöny, 1968. 2. sz. 201—224. p.

(Heiling József): Válogatott irodalomjegyzék a fasizmus felett aratott győzelem 20. évfordulója alkalmából. Pécs, Pécsi Szikra ny. 1965. 15 p.
(A Baranya Megyei Tanács Megyei Könyvtárának kiadványai 4.)

Tóth Sándor: Áttekintés a magyarországi felszabadító hadműveletek hadtörténeti irodalmáról. — HK, 1965. 4. sz. 664—679. p.

Borus József: Az 1944—45. évi magyarországi harcok a nyugatnémet irodalomban. — Világtörténet, 7—8. sz. 1965. 65—86. p.

Pintér István: A magyarországi csata — náci szemmel. — Népszabadság, 1962. 78. sz. 6. p.

Borus J[ózsef]: Voproszü isztoriografii oszvoboditel'noj bor'bü v Vengrii. [A magyarországi felszabadító harcok historiográfiájának kérdései.] (Vtoraja mirovaja vojna. Kn. 1. Obscsie problemü. Moszkva, „Nauka", 1966.) 194—197. p.

Ránki György: Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről. [Kiad.] (a MTA Történettudományi Intézet.) Bp. Kossuth K. 1964. 302 p.

Komoróczy György: A felszabadulás helytörténeti kutatása. — Jászkunság, 1960. 1. sz. 10—14. p.

Kormos László: Az országos szintű és a helytörténeti kutató munka összefüggése. — HK, 1964. 3. sz. 470—475. p.

Magyarország felszabadításának eseménynaptára. (Tóth Sándor: A Szovjet Hadsereg felszabadító hadműveletei hazánkban. Bp. Szikra, 1955.) 182—194. p.

Időrendi áttekintés. (Felszabadulás. 1944. szeptember 26. — 1945. április 4. Bp. Szikra, 1955.) 481—488. p.

Időrendi áttekintés. (Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Bp. Szikra, 1955.) 249—256. p.

Magyarország felszabadításának eseménynaptára. (1944. október—1945. április.) — Politikai Értesítő, 1955. 10. sz. 605—608., 12. sz. 705—706. p.

Hazánk felszabadulásának krónikája, 1944. szeptember 24. — 1945. április 4. Kiad. a Magyar—Szovjet Baráti Társaság. Bp. Egyet. ny. 1960. 47 p.

[*Godó* Ágnes]: Adatok és tények vallomásai. Magyarország felszabadulásának időrendi áttekintése. (20 éve szabad hazánk. Kiad. a MNKK Módszertani Oszt. Bp. 1965.) 23—28. p.

Budapest felszabadulásának kronológiája kerületenként. (1944. december 24. — 1945. február 13.) Budapest bekerítésétől — teljes felszabadulásáig. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 3. sz. Módszertani levelének 1. melléklete. Bp. 1954. 3 p.

Budapest felszabadulásának kronológiája. A hadműveletek előrehaladása szerint, bibliográfiai utalásokkal. (1944. december 8. — 1945. február 16.) (Összeáll. Fancsali Petronella.) [Bp.] Házi soksz. [1955.] 4 p.

Időrendi táblázat. (Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből 1941—1945. Bp. Zrínyi K. 1966.) 789—817. p.

DOKUMENTUMOK, TÁRGYI EMLÉKEK

Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. (Szerk. Zsigmond László. Az iratokat összegyűjtötte és a bev. tanulmányokat írta Ádám Magda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos.) 3. kiad. Bp. Kossuth K. 1966. 512 p. 7 t.

Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. V. köt. 1939 szeptemberétől — 1945 áprilisáig. Bp. Szikra, 1955. 287 p.

Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938—1945.) (Összeáll. Csima János.) Bp. HM Központi Irattár, 1961. 423 p. 23 t. 13 mell.

A horthysta diplomácia előzetes fegyverszüneti tárgyalásai Bernben, 1944 augusztusának végén és szeptember havában. (Hadtörténelmi okmánytár.) (Közli: Csima János.) — HK, 1965. 4. sz. 730—735. p.

1941—1945. Mibe került nekünk ez a háború? Dokumentumok. 1—4. r. — Népszabadság, 1966. 151—153. sz. 6., 154. sz. 4. p.

Dokumentumok az ellenforradalmi rendszer utolsó napjainak történetéhez, 1944. november — 1945. február. Összeáll.: Morva Tamásné. — HK, 1960. 1. sz. 291—308. p.

Gazsi József: Adatok és dokumentumok a Szálasi-hadsereg történetéhez. — HK, 1960. 2. sz. 226—282. p.

Gazsi József: A Honvédelmi Minisztérium a nyilas puccs után. — Levéltári Szemle, 1964. 4. sz. 119—153. p.

N[ógrádi] S[ándor]: Dokumentumok a magyar partizánharcok történetéhez. — HK, 1956. 3—4. sz. 357—359. p.

Dokumentumok a magyar antifasiszta és partizánharcok történetéhez hazánk felszabadulásának éveiből (1944—1945.) (Közlik: Gazsi József és Harsányi János.) — HK, 1960. 1. sz. 245—290. p.

Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből. 1941—1945. Szerk. (és a bev. tanulmányt írta:) Harsányi János. (A szerkesztő munkatársa: Gazsi József.) [Kiad. a] Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Bp. Zrínyi K. 1966. 906 p. 8 t.

Vágó Ernő: Az antifasiszta ellenállás emlékei Budapesten és vidéken. — Történelem, 4. sz. 1965. 131—151. p.

Felszabadulás, 1944. szeptember 26. — 1945. április 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből. (Összeáll. Dér László, Mayer Mária, Szabó Éva.) [Kiad. a] Magyar Munkásmozgalmi Int., a MTA Történettudományi Int. Bp. Szikra, 1955. VIII, 512 p. 14 t. 2 térk.

Karsai Elek:: Dokumentumok Magyarország felszabadulásának történetéhez. — Levéltári Közlemények, 1965. 1. sz. 139—170. p.

20 évvel ezelőtt történt. Dokumentumok és visszaemlékezések az új Magyarország megszületéséről. [MOKAN Komité röpirata, részletek szovjet hadműveleti naplóból, Debrecen és környéke felszabadításáról stb.] Közli: Rácz Béla és Strassenreiter Erzsébet. — Társadalmi Szemle, 1965. 1. sz. 44—49. p.

20 évvel ezelőtt történt. Dokumentumok és visszaemlékezések az új Magyarország megszületéséről. (A Budai Önkéntes Ezred egyik rajparancsnokának visszaemlékezése egységének harci tevékenységéről stb.) Közli: Strassenreiter Erzsébet és Rácz Béla. — Társadalmi Szemle, 1965. 2. sz. 61—64. p.

Okmányok a felszabadulás történetéhez Pest megyében. Szerk. Krizsán László. Bp. MSZMP Pest megyei Biz. 1960. 158 p.

Dokumentumok Fejér megye felszabadulásának történetéből (1944—1945.) Összeáll.: Farkas Gábor. Székesfehérvár, 1965. 235 p. (A Magyar Történelmi Társulat kelet-dunántúli csoportjának kiadványai. 8.)

Vajda Péter: A felszabadító harcok dokumentumait adták át Moszkvában a Magyar Néphadseregnek. — Népszabadság, 1963. 77. sz. 3. p.

Fontos történelmi okmányokat adtak át Moszkvában a Magyar Néphadseregnek. [Hadműveleti jelentések, okmányok, egyenruhák, fegyverek átvétele, részben a Hadtörténelmi Múzeum részére.] — Magyar Nemzet, 1963. 77. sz. 3. p.

Árokay Lajos: Felszabadulásunk a Szovjet Hadsereg röpcéduláinak tükrében. — HK, 1955. 2. sz. 101—125. p.

Gazsi József: „Meghalni az elnyomókért? — Ostobaság!" (A felszabadító Szovjet Hadsereg 1944—1945-ben a magyarország hadműveletek alatt kiadott röplapjai.) — Honvédségi Pártmunkás, 1958. 7. sz. 567—570. p.

Felszabadulásunk — a hadtörténelem tükrében. [A Hadtörténelmi Múzeum dokumentumai.] — Szabadságharcos, 1955. 5. sz.

Öt év... [Képes album Magyarország felszabadulásáról.] Bp. Athenaeum, 1950. [242] p.

[A felszabadulás sajtóanyaga.] (A százéves szabad sajtó. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége és az Országos Széchényi Könyvtár kiállításának ismertetője. [Összeáll.: Tiszay Andor.] Bp. Nemzeti Múzeum 1948.) 30—32. p.

ÖSSZEFOGLALÓ MUNKÁK

A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. (Isztorija Velikoj Otecsesztvennoj vojnü Szovetszkogo Szojuza 1941—1945.) 4. köt. Az ellenség kiűzése a Szovjetunió területéről és az európai népek felszabadításának kezdete a fasiszta iga alól. (Szerk. biz. P. N. Poszpelov, V. A. Andrejev stb. Ford. Nyírő József, Auer Kálmán.) Bp. Zrínyi K. 1966. 648 p. 44 t. 25 térk.

A magyarországi felszabadító hadműveletek 1944—1945. Szemelvények a Nagy Honvédő Háború története 1941—1945 című műből. (Isztorija Velikoj Otecsesztvennoj vójnü Szovetszkogo Szojuza 1941—1945.) (Ford. Auer Kálmán, Székely Béla.) Bp. Zrínyi K. 1964. 140 p.

Fejezetek hazánk felszabadulásának történetéből. (T. Ribin, Ogarijev stb. [írásaiból vál.] Szücs Miklós. Ford. Szentesi Ede, Bojcsuk Vladimir stb.) Bp. Zrínyi K. 1960. 306 p. 23 térk.

[*Artemev*] Artyemjev, N.: Magyarország felszabadítása. (A 9. csapás) (Razgrom nemecko-fasisztkih vojszk v Vengrii.) — A Szovjetunió és a szovjet hadsereg gazdasági segítsége Magyarországnak. Bp. Honvéd Levéltár és Múzeum, 1950. 101 p. 10 t. 6 mell.
(A Honvéd Levéltár és Múzeum hadtörténeti kiadványsorozata 2.)

Ippolitov, F.: A Magyarország felszabadításáért vívott harcok. — Új Szó, 1947. 78. sz.

(Minaszjan, M. M.): A német fasiszta seregek szétverése Magyarországon. 9. sztálini csapás. (Razgrom nemecko-fasisztszkih vojszk v Vengrii. Devjatüj sztalinszkij

udar. Ford. Damó Elemér.) Bp. Honv. Min. 1953. 23 p.

A Szovjet Hadsereg magyarországi felszabadító hadműveletei (1944—1945). Bp. Szikra, 1955. 34 p. 4 t.

A szovjet hadvezetés fölénye a német hadvezetés felett hazánk felszabadítása során. — N, 1955. 50. sz. 2. p.

A tízhónapos tragédia 1944. március 19 — január 20. 1—4. r. Bp. Müller — Gábor Áron K. [1945.]

Czebe Jenő — *Pethő* Tibor: Magyarország és a második világháború. A háborús évek katonai története. Bp. Antiqua ny. 1946. 95 p.

Csima János: Magyarország katonai részvétele a második világháborúban. — HK, 1966. 3. sz. 635—665. p.

Dezsényi Miklós: Hősök és árulók. A magyar összeomlás katonai története. Bp. Magyar Téka, 1945. 192 p.

Felszabadult hazánk. Bp. Katonai K. 1955. 293 p.

Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. — Magyarország fejlődése a felszabadulás után. [Kiad.] az MSZMP KB Párttörténeti Intézete. (2. jav. kiad.) Bp. Kossuth K. 1960. 330 p.

Galántai József: A szovjet hadsereg segítsége a magyar népnek a felszabadulás idején. (Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem évkönyve. 1955. Bp. Tankönyvk. 1956.)

Zsombor János: Így történt. Bp. Ifj. K. 1955. 127 p. 20 t.

Amitrov, A.: A német fasiszta hadsereg déli szárnyának szétzúzása 1944 őszén és 1944/45 telén. — HK, 1955. 1. sz. 11—29. p.

Malahov, M.: A szovjet csapatok hadműveletei Magyarország felszabadításáért. — HK, 1964. 4. sz. 563—597. p.

Kazarinov, D. L.: A német-fasiszta csapatok szétzúzása Magyarországon, (Kilencedik csapás.) — HK, 1955. 1. sz. 133—137. p.

Zaharov, M. V.: A szovjet hadművészet a magyarországi felszabadító hadműveletekben. (A 2. Ukrán Front tapasztalatai alapján.) — HK, 1965. 2. sz. 320—332. p.

Zaharov, M. V.: Magyarország szabadsága harcokban született. — Ho, 1965. 3. sz. 5—8. p

Zaharov, M. V.: Hogyan szabadította fel Magyarországot a szovjet hadsereg. — Magyar Nemzet, 1965. 80. sz. 9. p.

Slemin, I.: Magyarország felszabadítása. — HSz, 1965. 3. sz. 43—47. p. (Voennüj Vesztnik 1964. 12. sz-ból.)

Magyarország felszabadítása. — HK, 1955. 1. sz. 3—10. p.

Szücs Miklós: A Szovjet Hadsereg hadműveletei Magyarországon. — Honvéd, 1950. 4. sz. 35—47. p.

Szücs Miklós: A 9. sztálini csapás — Magyarország felszabadítása. — Katonai Figyelő, 1953. 2. sz. 63—79. p. 5 térk.

Zsilinszky Sándor: Magyarország felszabadítása. A fegyvernemek szerepe, jelentősége és együttműködése. — Katonai Figyelő, 1951. 2. sz. 69—80. p.

Zentai Gyula: A szovjet hadsereg hadműveletei Magyarország felszabadításáért. — HK, 1954. 1. sz. 15—34. p.

Szentesi Ede: A szovjet légierők magyarországi harcai. — N, 1954. 79. sz. 2. p.

Csémi Károly: A szovjet páncélos és gépesített csapatok szerepe a Magyarországot felszabadító hadműveletekben. — HK, 1955. 3—4. sz. 5—23. p.

Csémi Károly: A szovjet páncélos és gépesített csapatok harcai Magyarország felszabadításáért. — N. 1955. 213. sz. 4—5. p.

Tóth Sándor: Magyarország felszabadítása. Bp. TTIT, 1954. 64 p.

Tóth Sándor: Hogyan szabadította fel a Szovjet Hadsereg Magyarországot? — Új Március, 1954. 8—9. sz. 8—22. p.

Tóth Sándor: Hogyan szabadította fel hazánkat a szovjet hadsereg. — Honvédségi Pártmunkás, 1958. 3. sz. 228—233. p.

Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító hadműveletei hazánkban. (Előszó: Szíklai Sándor.) [Kiad. a] Hadtörténelmi Intézet. Bp. Szikra, 1955. 195 p. 4 t.

Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító hadműveletei Magyarországon, (Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Bp. Akad. K. 1955.) 89—120. p.

Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító hadműveletei Magyarországon. (Felszabadult hazánk. Bp. Katonai K. 1955.) 17—50. p.

Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. Bp. Zrínyi K. 1965. 393 p.

Ölvedi Ignác: Kritikai megjegyzések Tóth Sándor „A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon" c. művéhez. — Sz, 1967. 3—4. sz. 621—635. p.

Tóth Sándor: Válasz Ölvedi Ignác bíráló megjegyzéseire. — Sz, 1967. 3—4. sz. 636—638. p.

Tóth Sándor: A szovjet hadsereg oldalán. Román, bolgár és jugoszláv csapatok részvétele hazánk felszabadításában. — Magyar Nemzet, 1965. 74. sz. 5. p.

Váradi György: Folyóátkelések a magyarországi hadműveletekben. — Ho, 1964. 11. sz. 73—81. p.

Borus József: A magyarországi hadműveletek jelentősége a második világháború történetében. — HK, 1964. 3. sz. 422—448. p.

Godó Ágnes: Az 1944—45. évi magyarországi hadműveletek. (Hazánk felszabadulásának katonai története.) — Pártélet, 1965. 4. sz. 20—29. p.

Csatári Dániel: Erdély felszabadítása és a magyarországi hadműveletek. (— —: Forgószélben. (Magyar—román viszony 1940—1945.) Bp. Akad. K. 1968.) 418—429. p.

Ölvedi Ignác: A fasiszta csapatok szétverése Arad—Budapest—Bécs irányában; Magyarország felszabadítása. (1944. október 6. — 1945. április 4.) — Hadtudományi Közlöny, 1966. 1. sz. 47—74. p.

Ujvári Imre László: Kozákok, apró lovakon. [A 2. Ukrán Front gépesített lovascsoportjának hadtestei a magyarországi harcokban.] — N, 1965. 7. sz. 7. p.

Újvári Imre László: Kurkin apó meg a többiek [A 2. Ukrán Front gépesített lovascsoportjának 5. hadteste a magyarországi harcokban.] — N, 1965. 8. sz. 7. p.

Mészöly Gábor: A magyarországi felszabadító hadműveletek. — N, 1965. 13. sz. 4—5. p.

Az utolsó felvonás. Írták: Horváth József, Nemes János stb. (2. kiad.) Bp. Zrínyi K. 1959. 526 p.

Így kezdődött. Battonyától Szentgotthárdig a 18. szovjet harckocsi hadtest nyomában. [Írták:] (Horváth József, Kékesdi Gyula stb.) — Népszabadság, 1960. 74. sz. 8., 75—80. sz. 6—7., 81. sz. 10—11., 82—85. sz. 6—7., 86. sz. 10—11., 87—91. sz. 6—7., 92. sz. 8—9., 93—94. sz. 6—7., 95. sz. 2—3., 96. sz. 6—7., 97. sz. 8—9., 98—99. sz. 6—7. p.

Gonda Attila: 194 nap történelem. Makótól Nemesmedvesig. — A Hazáért, 1967. 13. sz. 8—9. p.

Felfelé a Dunán. A Dunai Vörös Hajóhad harcai (Gerjen, Dunapentele, Budapest, Vác és Esztergom környékén.) — Új Szó, 1946. 36. sz.

Dezsényi Miklós: A szovjetorosz dunai hajóraj harcai Magyarország felszabadításáért. Bp. Athenaeum ny. 1946. 34 p. 2 térk.

Dezsényi Miklós: A szovjet dunai hajóraj részvétele hazánk felszabadításában. — Ho, 1960. 4. sz. 77—89. p. 2 t.

Keserű István: Szovjet tengerészek a Dunán. [Az 1944. december 4. — 1945. március 20. közötti harcokról.] — Új Világ, 1955. 29. sz.

Hernády Ferenc: Szovjet hajók a magyar Dunán. — Lobogó, 1961. 30. sz. 4. p.

Andrjuscsenko, Sz(ergej) A(lekszandrovics): A Duna hullámai. (— —visszaemlékezései a 23. Bratislavai hadtest magyarországi és csehszlovákiai harcaira.) — HK, 1965. 4. sz. 702—721., 1966. 1. sz. 133—150. p.

Csernouszko, L.: Tengerészek az első vonalban. [Szovjet naszádok szerepe a felszabadító harcokban Magyarországon.] — N, 1967. 13. sz. 6—7. p.

KATONAI-POLITIKAI HELYZET

Puskás, A. I.: Adatok Horthy-Magyarország külpolitikájához a második világháború éveiben. — Sz, 1961. 1. sz. 83—117. p.

Karsai Elek: A budai Vártól a Gyepüig. 1941—1945. Bp. Táncsics K. 1965. 759 p. 64 t.

Ránki György: 1944. március 19. (Magyarország német megszállása.) [Közread.] A MTA Történettudományi Intézete. Bp. Kossuth K. 1968. 231 p. 4 t. [Bibliogr. 229—232. p.]

Ránki [György], D.: K voproszu ob okkupacii Vengrii fasisztszkoj Germaniej. (Magyarország német fasiszta megszállásának kérdéséhez.) (Vtoraja mirovaja vojna. Kn. 1. Obscsie problemü. Moszkva, „Nauka", 1966.) 404—409. p.

Komlós János: Elárult ország. Bp. Gondolat, 1961. 286 p. 12 t.

Gellért Gábor: Lázas nyár, 1944. március 19. — 1944. október 15. Történelmi riportok. Bp. Zrínyi K. 1967. 149 p. 32 t.

Ránki György: A német—magyar viszony az utolsó háborús évben és az európai biztonság. Megjegyzések Andreas Hillgruber tanulmányához. — TSz, 1961. 3. sz. 373—377. p.

Pintér István: Magyarország az utolsó csatlós szerepében. — HK, 1964. 3. sz. 463—469. p.

Ölvedi Ignác: A honvéd vezérkar 1944. szeptember 4-i memorandumának vitájához. — HK, 1965. 4. sz. 680—697. p.

Ölvedi Ignác: A iasi—kisinyovi hadművelet hatása Magyarország katona-politikai helyzetére. — HK, 1964. 3. sz. 449—462. p.

Csatári Dániel: A romániai fordulat és magyarországi hatása. (— — :Forgószélben. (Magyar—román viszony 1940—1945.) Bp. Akad. K. 1968.) 397—417. p.

Csima János: Adalékok a horthysta vezérkarnak az ellenforradalmi rendszer háborús politikájában betöltött szerepéről. — HK, 1968. 3. sz. 486—512. p.

Tóth Sándor: A horthysta klikk 1944. október 15-i kiugrási kísérletéről. — HK, 1965. 3. sz. 401—424. p.

Csatári Dániel: A magyar kiugrási kísérlet és következményei. (— — : Forgószélben. (Magyar-román viszony 1940—1945.) Bp. Akad. K. 1968.) 333—359. p.

Pethő Tibor: A „Páncélököl" és a kiugrási kísérlet. A hadtörténelem válaszai kétévtizedes kérdésekre. — Magyar Nemzet, 1965. 203. sz. 7. p.

Pintér István: A Maus-akció — Hőttl kézjegyével. 1. Berani küldetése. 2. A „partizánok" küldötte. 3. Az akció befejeződik. — Népszabadság, 1965. 135. sz. 6., 136. sz. 6., 137. sz. 10. p.

D[ömötör] L[ászló]: Koporsók a Várban. A testőrség fegyveres ellenállásának hiteles története. [Dezsényi Miklós hadtörténész tájékoztatása alapján.] — Hétfői Hírek, 1963. 43. sz. 2. p.

Rozsnyói Ágnes: A Szálasi-puccs. Bp. Kossuth K. 1962. 107 p. 4 t.

Szikossy Ferenc: A Nemzeti Szövetség és az Országgyűlés két házának tevékenysége Sopronban. 1944 november — 1945 március. (Legújabbkori Történeti Múzeum évkönyve 5—6. köt. 1963—64.) 293—321. p.

Münnich Ferenc: A moszkvai rádió hírmagyarázója Magyarország politikai és katonai helyzetéről 1944—1945-ben. — HK, 1964. 4. sz. 551—562. p.

Nógrádi Sándor: A Kossuth rádió a Szovjetunióban. (A Szovjetunió magyar szemmel. Szerk. Mihályfi Ernő. Bp. Kossuth K. 1967.) 109—111. p.

Paál Jób — *Radó* Antal: A debreceni feltámadás. Krónikás könyv a demokratikus Új Magyarország megszületéséről, a moszkvai tárgyalásokról, a debreceni nemzetgyűlés és az első független nemzeti kormány megalakulásáról, a magyar nemzet történetének sorsdöntő hőskoráról. Debrecen, 1947. 384 p.

Megkezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások Magyarország és a Szovjetunió között. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadat üzent a fasiszta Németországnak. — Szabad Magyarország (Miskolc), 1945. 1. sz.

Az első lépés. 1945. január 20. Magyarország fegyverszüneti szerződése. — Magyar Nemzet, 1955. 16. sz.

Herczeg Géza: A moszkvai fegyverszüneti egyezmény megkötésének jelentősége. — Állam és Igazgatás, 1965. 2. sz. 97—101. p.

Karsai Elek: „Országgyarapítás" — országvesztés. A nürnbergi per és Magyarország. Bp. Kossuth K. 1961.

A Bárdossy per. 1. A vád. 2. A tárgyalás és az ítélet. Szerk. Ábrahám Ferenc — Kussinszky Endre, Bp. Híradó Kvt. 1945.

Az Imrédy per. A vád, a vallomások és az ítélet. Szerk. Ábrahám Ferenc — Kussinszky Endre. Bp. Híradó Kvt. 1945. 127 p.

A Szálasi per. A vád, a vallomások és az ítélet. Szerk. Ábrahám Ferenc — Kussinszky Endre. Bp. Híradó Kvt. 1945. 191 p.

ELLENÁLLÁSI MOZGALOM, PARTIZÁNHARCOK ÁLTALÁNOS MŰVEI

Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1936—1945. 5. átd. kiad. Bp. Kossuth K. 1965. 330 p. 10 t.

Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció 1936—1948. Bp. Kossuth K. 1967. 308 p.

A magyarországi munkásmozgalom, 1939—1945. [Kiad.] a MSZMP KB Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth K. 1959. 383 p.

Hősi harcok emlékei. A magyar munkásmozgalom múltjából. (Összeáll. és szerk. Lányi Ernőné.) Bp. Szikra, 1955. 214 p.

„Előre, harcra ifjúmunkás", 1919—1945. Összeáll. Svéd László. Bp. M. M. I.-Ifj. K. 1954. 813 p. 16 t.
(Válogatott írások a magyar ifjúmunkásmozgalom harcos múltjából. 2. köt.)

Boldizsár Iván: A másik Magyarország. A magyar ellenállási mozgalom története. 2. kiad. Bp. 1946. 94 p.

Pintér István: Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért. 1941. június —1944. március. [Közread.] (A MSZMP KB Párttörténeti Intézete.) Bp. Kossuth K. 1968. 325 p.

Mucs Sándor: A magyar fegyveres ellenállási mozgalom megszervezése és szerepe Magyarország felszabadításában. (1941—1945.) — HK, 1957. 1—2. sz. 32—54. p.

Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. A népi demokratikus átalakulás feltételeinek létrejötte. 1943—1945. [Kiad.] az MSZMP KB Párttörténeti Intézete. Bp. Kossuth K. 1961. 266 p.

A Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt 1944. október 10-i határozata a fasizmus elleni közös harcról és a munkásosztály egységének megteremtéséről. (Közli: Korom Mihály.) — PK, 1958. 3. sz. 108—113. p.

Fehér Lajos: Magyar szabadsághősök. Bp. Szikra, 1948. 20 p.

Dános Miklós: Kommunisták a fegyveres felkelés élén. — Népszabadság, 1958. 199. sz. 5. p.

Pethő Tibor — *Szilágyi* István: Szabadságharc 1944-ben. Az ellenállási mozgalom katonai története. Bp. Honv. Min. 1946. 43 p.

Kovács István — *Flórián* János: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Adatok a magyar partizánmozgalom történetéhez. Bp. Athenaeum, 1946. 62 p.

Harsányi János: Ucsasztie vengerszkogo naroda v dvizsenii szoprotivlenija. [A magyar nép részvétele az ellenállási mozgalomban.] (Vtoraja mirovaja vojna. Kn. 3. Dvizsenie szoprotivlenija v Evrope. Moszkva, „Nauka", 1966.) 169—176. p.

Harsányi János: A partizánmozgalomról. — Katonai Szemle, 1956. 4. sz. 119—127. p.

Kovács István — *Harsányi* János: Partizánharcok Magyarország felszabadításáért. — HK, 1955. 1. sz. 115—132. p.

Kovács István — *Harsányi* János: Partizánharcok Magyarország felszabadításáért. (Felszabadult hazánk. Bp. Katonai K. 1955.) 91—103. p.

Puskás, A. I.: Adatok a magyar haladó erők szerepéhez az ország felszabadításában. (1944 október — 1945 április.) — Sz, 1966. 4—5. sz. 763—786. p.

Vida István: A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja. — Pártélet, 1965. 4. sz. 78—82. p.

Pintér István: Adatok a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának történetéhez. — HK, 1961. 2. sz. 431—456. p.

Gárdos Miklós: Azon az őszön . . . Krónika a magyarországi partizánharcokról. Bp. Ifj. K. 1956. 183 p. 2 térk.

Magyar partizánok. Emlékek a felszabadítás magyar partizánjainak harcaiból. (Dékán

István, Körösi Andor stb.) Bp. Vörös Csillag ny. 1954. 124 p.
(Szabad Hazánkért kiskönyvtára 12.)

Magyar partizánok a fasizmus ellen. (Előadások.) Szerk. Bassa Endre, Dér László stb. Bp. TIT, 1965. 151 p.
(Klny. Történelem c. folyóirat 4. sz.-ból.)

Gazsi József: Magyar antifasiszták és partizánok segítsége hazánk felszabadításához. — Ho, 1965. 3. sz. 39—46. p.

Gazsi József: Rövid áttekintés a magyar antifasiszta ellenállásról 1944—45-ben. — BSz, 1966. 4. sz. 42—50. p.

Mucs Sándor: Magyar partizán és katonai egységek harca a hitleri fasizmus ellen a szabadságért. — N, 1958. 74. sz. 2. p.

Fegyverrel a fasizmus ellen. Tanulmányok a magyar ellenállás és a partizánharcok történetéből. (Szerk. Gazsi József, Pintér István.) [Közread.] (Az MSZMP KB Párttörténeti Intézete, Hadtörténelmi Intézet és Múzeum.) Bp. Zrínyi K. 1968. 312 p.

Adatok a vidéki antifasiszta ellenállásról. Összeáll.: Vágó Ernő. — Történelemtanítás, 1965. 2. sz. 13—15. p.

Pintér István: A bányászok harca a fasizmus és a háború ellen, a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtéséért. — Történelem, 4. sz. 1965. 35—46. p.

Gyevi Károly: Az embertelen hatalom mindig elbukik. Adatok és okmányok a bányamunkásság ellenállási kísérleteiről. — Jelenkor, 1967. 11. sz. 1044—1052. p.

Kerekes Zoltán: A katonai eskü történetéből. Partizánok esküje. — N, 1956. 11. sz. 2—3.p.

Magyar katonák átállásai

„Fordítsátok fegyvereiteket az elnyomó németek ellen!" Debrecen város lakosságának felhívása Budapest és a Dunántúl népéhez, valamint a m. kir. honvédséghez. — Néplap, Debrecen, 1944. 8. sz. december 2.

A magyar csapatok már harcolnak a németek ellen. — Szegedi Népakarat, 1944. október 18.

Déri György: Magyar hadifoglyok — a magyar szabadságért. [Az 1. magyar honvéd hadsereg átállása a Vörös Hadsereg oldalára magyar hadifogoly tisztek 1944. szeptember 24-i kezdeményezésére.] — Magyar Újság, 1945. 8. sz. január 21.

Kárpáti Aurél, ifj.: Mi történt a Kárpátokban 1944 októberében? [Dálnoki Miklós Béla átállásának története.] — Szabadság, 1945. 221. sz. október 14.

Vitéz lófő Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, a Magyar Fegyveres Erők főparancsnokának parancsa. Az 1. honvéd hadsereg tisztjeihez és katonáihoz! A Magyar Fegyveres Erő minden tagjához! — Magyar Újság, 1944. 30. sz. november 1.

László Miklós: Az elmulasztott alkalom. — Miért nem sikerült a „kiugrás"? Hitler mindent tud. Milyen ember volt Dálnoki Miklós Béla? A televízió történelmi eseményfilmje, a *Honfoglalás* kulisszatitkai. — Esti Hírlap, 1963. 252. sz. 5. p.

Karsai Elek: Dálnoki Miklós Béla és az 1. magyar hadsereg. Megjegyzések a Honfoglalás c. tv-film történelmi problematikájához. — Népszabadság, 1963. 252. sz. 10—11. p.

Kállai Gyula: Az igazi honfoglalás. [Illés Béla Honfoglalás c. filmjéről. Dálnoki Miklós Béla átállásának politikai jelentősége.] — Népszabadság, 1963. 258. sz. 3. p.

Gazsi József: Akiknek még idejében kinyílt a szemük. [Magyar katonák átállása a Vörös Hadsereg oldalára. 1944.] — N, 1959. 78. sz. 5. p.

Tóth Sándor: Magyar katonák a hitleri fasizmus ellen. — HK, 1957. 1—2. sz. 94—119. p.

Tóth Sándor: A Szovjet Hadsereg magyarországi felszabadító hadműveleteinek hatása a magyar hadsereg katonáira. — HSz, 1960. 4. sz. 81—86. p.

Gazsi József: Magyar katonák átállásai a Vörös Hadseregnek hazánk felszabadítása során. — HK, 1964. 4. sz. 670—689. p.

Gazsi József: Magyar repülők a fasizmus ellen. — Repülés, 1965. 3. sz. 4—5. p.

Fekete Rezső: Egy repülővállalkozás története. (Feljegyezte Sárosi Gyula. Kiegészítés Gazsi József: Magyar repülők a fasizmus ellen c. cikkéhez.) — Repülés, 1965. 8. sz. 16. p.

Fekete Rezső: Egy repülővállalkozás története. (1944. november 7.) — HK, 1966. 1. sz. 160—170. p.

A 24. magyar hadosztály átállt az orosz csapatokhoz, legénységével, tisztikarával, felszerelésével együtt. — Kőszegi Szabad Nép, 1945. 1. sz.

MAGYARORSZÁG FELSZABADÍTÁSÁNAK KATONAI TÖRTÉNETE

A SZOVJET HADSEREG MAGYARORSZÁGI HADMŰVELETEINEK MEGINDULÁSA, A TISZÁNTÚL FELSZABADÍTÁSA

Gurov, Sz.: Ahonnan Magyarország felszabadulása elindult. A Szovjet Hadsereg 1944 augusztus végi hadműveletei. — Új Szó, 1947. 194. sz.

Gonda Vladimir: A Vörös Hadsereg 3000 kilométeres fronton támad. [A Vörös Hadseregnek, a magyar Alföldre való benyomulását közvetlenül megelőző hadműve-

letei.] — Magyar Újság, 1944. 21. sz. szeptember 26.

Gonda Vladimir: A Vörös Hadsereg megállás nélkül folytatja előnyomulását. — Magyar Újság, 1944. 22. sz. október 1.

Gonda Vladimir: A Vörös Hadsereg átütő győzelmei. [Előnyomulása a Nagy-Alföldön.] — Magyar Újság, 1944. 26. sz. október 11.

Gonda Vladimir: A Vörös Hadsereg folytatja előnyomulását. [A Vörös Hadsereg alföldi és északmagyarországi harcairól.] — Magyar Újság, 1944. 28. sz. október 16.

A magyar nép többsége szembefordult Horthy és Szálasi fasizmusával. A felszabadító Vörös Hadsereg ellenállhatatlanul nyomul előre. — Szegedi Népakarat, 1944. október 18.

Gonda Vladimir: Budapest felé tör a Vörös Hadsereg. [A Vörös Hadsereg nagyalföldi hadműveleteiről.] — Magyar Újság, 1944. 29. sz. október 21.

Polgár Endre: Súlyos harcok északon és délen a döntő roham megindítása előtt. [A szovjet hadsereg tiszántúli előnyomulásáról.] — Igaz Szó, 1944. 42. sz. október 23.

Ölvedi Ignác: A Tiszántúl felszabadulása. — Pártélet, 1964. 10. sz. 111—119. p.

Ölvedi Ignác: Tiszántúl felszabadítása. Bp. TMB Hadtudományi Szakbizottsága, 1965. 30 p.

A Szovjet Hadsereg csapása a Duna—Tisza közén, Magyarország körzetében. [Hadműveleti leírás 1944. szeptember — 1945. január 12-ig.] (Golikov, Sz.: A Szovjet Hadsereg világraszóló győzelmei a Nagy Honvédő Háborúban. Bp. Szikra, 1953.) 177—186. p.

Polgár Endre: A Tisza vonalán. — Igaz Szó, 1944. 41. sz.

A Vörös Hadsereg élcsapatai gyors ütemben törnek Budapest felé. Közel harminc várost szabadított fel a Vörös Hadsereg. [A Vörös Hadsereg előnyomulása a Tiszántúlon és a Duna—Tisza közén.] — Szegedi Népakarat, 1944. október 23.

Csongrád és Békés megye

Tíz éve léptek át a felszabadító szovjet csapatok Csongrád megye határát. — Délmagyarország, Szeged, 1954. 227. sz.

Berecz Árpád: Csongrád megye felszabadítása. Szeged, Csongrád megyei ny. 1955. 28 p. (Csongrád megyei füzetek. 9. sz.)

Berecz Árpád: A felszabadító hadműveletek Csongrád megyében. — Viharsarok, 1955. 79. sz.

Vajda Péter: Az első felszabadító. Poltavai találkozás Filipp Kivával, a Szovjetunió hősével. (Battonya felszabadítása 1944. szeptember 23-án.) — Népszabadság, 1966. 16. sz. 7. p.

10 éve felszabadulás. Csanádpalota. —Új Világ, 1954. 38. sz.

[Lantos László]: Csanádpalotától Ágfalváig. 1. r. „Vörös jelek a Hadak Útján". Az ék iránya: Csanádpalota, Makó. — Munkásőr, 1964. 9. sz. 6. p.

Az első nap magyar földön. — N, 1953. 73. sz.

Gál Zoltán: Húsz éve történt ... Az első szabad magyar falu. — Ország Világ, 1964. 39. sz. 3. p.

Makó

Makó — az első felszabadult magyar város. — Társadalmi Szemle, 1954. 12. sz. 107—108. p.

László Gyula: Tíz esztendeje. [Személyes élmény Makó felszabadulásakor 1944. szeptembre 26-án.] — Esti Budapest, 1954. 227. sz.

Polányi Imre: Adatok Makó felszabadulásának történetéhez. (A Szegedi Pedagógiai Főiskola évkönyve 1958. 1. r. Szeged, 1958. 354 p. 1 térk.)

A felszabadító harcokban részt vett szovjet tiszt ajándéka Makó városának. — Népszabadság, 1968. 236. sz. 5. p.

Nemes Dezső: A felszabadult Magyarország első napjaiból. [Makó, Szeged, Debrecen, felszabadításáról.] — Élet és Tudomány, 1955. 14. sz. 419—421. p.

Patakfalvi István: Orosháza felszabadul. — Művelt Nép, 1954. 31. sz.

Emlékkönyv hazánk felszabadulásának és az orosházi Szántó Kovács Múzeum fennállásának 10 éves évfordulójára. (Összeáll.: Nagy Gyula.) Orosháza, Szántó Kovács Múzeum Baráti Köre, 1955. [1956.] Soksz. 278 p. 1 t.

A Szovjet Tájékoztató Iroda hadijelentése a Vörös Hadsereg felszabadító harcairól a Tiszántúl déli részén. [Október 7.: Körösladány, Gyoma, Békéscsaba, Sarkad, Békés, Mezőberény, Szeghalom és Tótkomlós — október 9.: Mezőtúr, Szentes, Hódmezővásárhely felszabadítása.] (Felszabadulás, Bp. Szikra, 1955.) 9—10. p.

Szobek András: Békéscsaba háborús napjai. — Délmagyarország, 1944. 7. sz.

Mátyás Ferenc: Honfoglalás a kubikosok hazájában. [Szentes és Hódmezővásárhely felszabadulása.] — Új Világ, 1954. 40. sz.

Történelmi napok. [Hódmezővásárhely felszabadulása.] — Viharsarok, 1954. 236—237. sz.

Marik Dénes: Város a front mögött. Gyula város felszabadulásának története. Gyula, Békés m. ny. 1957. 69 p. (Gyulai füzetek 1.)

Szeged

Polgár Endre: A Magyar Alföld szegélyén. — Igaz Szó, 1944. 39. sz. [október 19.]

Hogyan szabadította fel a Vörös Hadsereg Szegedet? Ahogy a szemtanú látta ... — Szegedi Népakarat, 1944. október 21.

Szeged a felszabadulás napjaiban. — Szegedi Népakarat, 1944. október 21.

A szabad magyar területen. [A németek alföldi visszavonulása, Szeged felszabadulása.] — Igaz Szó, 1944. 50. sz. december 12.

Krizsán László: Sikeres vállalkozás Szeged felszabadítására. — N, 1955. 106. sz. 2. p.

Gaál Endre: Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez, 1944—1945. (Történelem. 1—2. Szerk. Mérei Gyula. Szeged, 1957.)

Gál Zoltán: Húsz éve történt... Felszabadult Szeged. — Ország Világ, 1964. 42. sz. 6—7. p.

Baróti Géza: A huszadik esztendőben. A szegedi őrség. — Magyar Nemzet, 1964. 239. sz. 5. p.

Molnár István: Egy város élni akar. [Szeged felszabadulása.] — N, 1964. 41. sz. 4. p.

Hajdúsági, nyírségi harcok

Paál Jób — *Radó* Antal: A debreceni feltámadás. Debrecen, Tiszántúli ny. 1947. 357—366. p.
[Nádudvar október 8., Hajdúszoboszló október 9., Hajdúszovát október 9., Püspökladány október 8., Földes október 13., Hajdúsámson október 12., Mikepércs október 18., Kaba október 18., Hajdúhadház október 20., Józsa október 22., Hajdúböszörmény október 18., Balmazújváros október 22., Hajdúdorog október 31., Hajdúnánás október 30. felszabadításáról és az élet megindulásáról.]

Emlékezzünk! [Mezőtúr felszabadítása.] — Mezőtúri Néplap, 1946. 14. sz. október 18.

Polgár Endre: A Hajdúság után a Nyírség. [A Vörös Hadsereg Debrecen és Nyíregyháza környéki győzelmeiről és további előnyomulásáról a Hajdúság, a Nyírség és a Duna—Tisza köze területén.] — Igaz Szó, 1944. 43. sz. október 24.

Szatmárnémeti, Jánoshalma, Huszt, Kiskunfélegyháza és több mint húsz város felszabadulását jelentik egy nap alatt. Szálasiék minden fegyveres alakulatot a nyilasok védelmére rendeltek ki. — Szegedi Népakarat, 1944. október 25.

Németi Éva: Győz az élet. Tíz éve szabad Kaba. — Néplap, Debrecen, 1954. 249. sz.

A tűz parancsnoka. (Jevgenyij Ljutikov gárdahadnagy hősi halála Püspökladány mellett 1944. október 8-án.) — N, 1965. 12. sz. 7. p.

Debrecen

A Vörös Hadsereg benyomult Debrecenbe. — Szegedi Népakarat, 1944. október 21.

A Szovjet Sajtóiroda hadijelentései. Október 20-i és 21-i jelentés. [Debrecen, Bácsalmás elfoglalásáról.] — Híradó, 1944. 3. sz. október 23.

Reményi József: A senki földje. — Így szabadult fel Debrecen. (Paál—Radó: A debreceni feltámadás. Debrecen, Tiszántúli ny. 1947.) 49—58. p.

Tíz éve szabad Debrecen. — Szabadságharcos, 1954. 10. sz.

Várkonyi Ágnes: Debrecen újjászületése. — Népszava, 1954. 248. sz.

Radó István: Debreceni harangszó. — Magyar Nemzet, 1954. 247. sz.

Gera György: Debreceni krónika. — Új Világ, 1954. 42. sz.

Tíz éve. [A debreceni harcok rövid leírása. Részletek a Szovjet Hadsereg 1944 októberi hadijelentéseiből.] — Szabad Hazánkért, 1954. 9. sz.

Taar Ferenc: Nagy idők tanúi. (Debrecen felszabadulásának és az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásának 20. évfordulójára.) — Alföld, 1964. 12. sz. 1081—1095. p. 2 t.

Ságvári Ágnes: Debrecen nagy napjai... — Munka, 1964. 10. sz. 32. p.

Lantos László: Csanádpalotától Ágfalváig. 2. r. A debreceni hadművelet. — Munkásőr, 1964. 10. sz. 6. p.

Ölvedi Ignác: A lovas-gépesített csoport a debreceni hadművelet első szakaszában. (1944. október 6—12-ig.) — Ho, 1964. 10. sz. 91—103. p.

Ölvedi Ignác: Harcok Debrecen előterében. (Részlet a szerző „Tiszántúl felszabadítása" c. kandidátusi értekezéséből.) — Alföld, 1965. 4. sz. 47—56. p.

Ölvedi Ignác: Harccselekmények a debreceni hadművelet második szakaszában, 1944. október 13—20. (Részlet a szerző „Tiszántúl felszabadítása" c. kandidátusi értekezéséből.) — HK, 1965. 1. sz. 12—36. p.

Ölvedi Ignác: Harccselekmények Debrecen felszabadítása után. (Részlet a szerző „Tiszántúl felszabadítása" c. kandidátusi értekezéséből.) — HK, 1965. 2. sz. 219—238. p.

Nyíregyháza

A Vörös Hadsereg előnyomulása során felszabadította Hajdúböszörményt, Nagykállót, Nyíregyházát, Zimonyt és több más magyar helységet. — Szegedi Népakarat, 1944. október 23.

Pintér István: Hogyan szabadult fel Nyíregyháza. — Néplap, Nyíregyháza, 1954. 257. sz.

Vihar Béla: Felszállott a páva... Nyíregyháza nagy napjai. — Új Világ, 1954. 43. sz.

Pintér András: Megindul az élet. [Nyíregyháza felszabadulása.] PK, 1960. 1—2. sz. 247—252. p.

Socol, I.: Mátészalka, 1944. [Egy szovjet hadosztály harcai Mátészalka körzetében.] — N, 1963, 11. sz. 3. p.

Észak felé tör előre az orosz hadsereg... Orosz csapatok elfoglalták Tokajt és Tarcalt. — Délmagyarország, Szeged, 1944. 7. sz. november 26.

Zempléni János: Szovjet előretörés Budapest—Tokaj—Csap—Ungvár vonalán. Támadásba lendült a 4. Ukrán Front. — Magyar Újság, 1944. 37. sz. november 26.

BUDAPEST BEKERÍTÉSE

A 2. Ukrán Hadsereg harcai az Alföldön és Észak-Magyarországon

Zempléni János: Minden irányból Budapest felé. — Magyar Újság, 1944. 30. sz. november 1.

Polgár Endre: Folyik Magyarország felszabadítása! [A Budapest bekerítését és ostromát megelőző duna—tisza-közi és tiszajobbparti harcokról.] — Igaz Szó, 1944. 46. sz. november 12.

Sólyom László: Budapest felszabadításához vezető hadműveletek és az ostrom. — Honvéd, 1947. 2. sz.

Varga Tibor: Hadműveletek Budapest körülzárásáig. — Katonai Figyelő, 1950. 1. sz. 8—12. p.

Balogh Lajos: Harcok az ellenség budapesti erőcsoportjának bekerítéséért. — Katonai Szemle, 1955. 1—2. sz. 191—201. p.

Kecskemét

A Szovjet Sajtóiroda hadijelentései. Október 30-i jelentés. (Többek között Kecskemét elfoglalásáról.] — Hírek, 1944. 8. sz. november 5.

A Szovjet Tájékoztató Iroda jelentései: A Vörös Hadsereg a Duna—Tisza közén előretörve délről megközelíti Budapestet. [1944. november 1. jelentés a kecskeméti, lajosmizsei, keceli; november 4.: szolnoki, abonyi, ceglédi; november 14.: solti harcokról.] — Felszabadulás, Bp. Szikra 1955. 53—55. p.

Lantos László: Csanádpalotától Ágfalváig. 3. r. A budapesti hadművelet kezdete. A „hírös város" sorsfordulója. — Munkásőr, 1964. 11. sz. 6. p.

Welther Dániel: A felszabadulás előestéje Kecskeméten. Kecskemét, MHS. 1965. 27 p.

Szolnok

Zempléni János: Új szovjet előretörés Budapest irányában. Szolnok, Cegléd és Abony a szovjet csapatok kezén. — Magyar Újság, 1944. 32. sz. november 6.

Nagy páncélos csata Budapest előterében. — Magyar Újság, 1944. 33. sz. november 8.

Szolnok. — Hírek, 1944. 10. sz. november 8.

Szabó Lajos: Szolnok felszabadítása. — Jászkúnság, 1960. 1. sz. 5—9. p.

Évforduló. [Emlékezés Jászberény 1944. november 15-i felszabadulására és a fasiszta rombolásra.] — Jászkürt, Jászberény, 1946. 6. sz.

Kablay Lajos: Emlékezzünk! [Cikk Szolnok megye felszabadulásáról.] — Szolnokmegyei Néplap, 1954. 234. sz.

Gerskovics, Alekszandr: Tizenöt év múltán... Ford. Szurmay Ernő. — Jászkunság, 1960. 1. sz. 1—4. p.

Borus József: Az 1944-es Szolnok megyei harcok — volt hitlerista tábornokok munkáiban. — Jászkunság, 1961. 3—4. sz. 163—173. p.

Kormos László: Adatok az 1944-es Szolnok megyei harci eseményekhez. — Jászkunság 1962. 4. sz. 160—167., 1963. 1. sz. 5—12. p.

Pataki Ferenc: Front a város körül. (A Ceglédi járás és Cegléd város felszabadulásának története.) Cegléd, Kossuth Múzeum, 1965. 89 p. 3 t.
(Ceglédi füzetek 14.)

Polgár Endre: Budapest kapui előtt. [A Budapest megközelítéséért folyó Duna-Tisza közi harcokról.] — Igaz Szó, 1944. 45. sz. november 5.

Balczer Elemér: Születésnap. [Üllő felszabadulása 1944. november 5-én két szemtanú elbeszélése alapján.] — Esti Budapest, 1954. 262. sz.

Márkus László: Az emlékezés ünnepe Poroszlón. [Poroszló felszabadulásának (1944. november 7.) 10. évfordulója alkalmából.] — Népújság, Eger, 1954. 89. sz.

Emlékezés a Duna partján. [Cikk Dunavecse felszabadításáról, emlékezés 1944 novemberére.] — Bács-Kiskunmegyei Népújság, Kecskemét, 1954. 264. sz.

Váli Gábor: Levél Szadanov kapitánynak a Szovjetunióba. [A felszabadulás és az újjáépítés kezdete Szalkszentmártonban 1944 novemberében.] — Esti Budapest, 1955. 19. sz.

Budapest felé. Nagy magyar veszteségek a Duna—Tisza közén. — Magyar Újság, 1944. 34. sz. november 12.

Polgár Dénes: Ócsai István útja. [Ócsai István országgyűlési képviselő személyes élménye 1944. november 11-én Mezőkövesd felszabadulásakor.] — Esti Budapest, 1954. 268. sz.

Fábián Sándor. Így történt tíz évvel ezelőtt. [Tiszacsege község felszabadulásának története.] — Néplap, Debrecen, 1954. 258. sz.

Zempléni János: Nagy szovjet előretörés Eger és Miskolc felé. — Magyar Újság, 1944. 34. sz. november 12.

Megindult a harc Budapestért és Miskolcért. — Néplap, Debrecen, 1944. 1. sz. november 15.

130 kilométer széles fronton nyomul előre az orosz hadsereg Budapest felé. — Néplap, Debrecen, 1944. 3. sz. november 17.

Zempléni János: Nagy szovjet győzelmek a heves—borsodi síkságon és a Jászságban. Budapest és Miskolc felé tör előre a 2. Ukrán Front jobbszárnya. — Magyar Újság, 1944. 35. sz. november 17.

A Szovjet Sajtó Iroda hadijelentései. November 17-i jelentés. [Füzesabony környéke és más községek felszabadítása.] — Hírek, 1944. 14. sz. november 20.

A diadalmas Vörös Hadsereg 8 km-re közelítette meg Miskolcot és súlyos nyomással nehezedik Budapest védőire. — Néplap, Debrecen, 1944. 4. sz. november 18.

Az orosz hadsereg elfoglalta Gyöngyöst, Monort és Jászárokszállást. — Délmagyarország, Szeged. 1944. 1. sz. november 19.

A Budapest felé vivő úton . . .[Jászárokszállás felszabadítása és egy fogságba esett magyar honvéd nyilatkozata.] — Hírek, 1944. 14. sz. november 20.

Polgár Endre: A téli offenzíva előtt. [A Budapesttől délkeletre és keletre folyó harcokról.] — Igaz Szó, 1944. 47. sz. november 21.

A szovjet erők tovább űzik az ellenséget a Mátra és Bükk irányában. Eger városa a teljes bekerítés előtt. — Magyar Újság Híradója, 1944. november 22.

A Szovjet Sajtó Iroda hadijelentése. November 19-i és 20-i jelentés. [Többek között Gyöngyös felszabadításáról.] — Hírek, 1944. 15. sz. november 22.

Hatvan, Eger és Miskolc a szovjet támadások célpontjában. Általános előretörés a Budapest—Tokaj közötti arcvonalon. — Magyar Újság Híradója, 1944. november 20.

Hatvan

Hatvan bekerítése küszöbön áll. A vörös hadsereg folytatja előnyomulását az egész alföldi fronton. A tegnapi nap folyamán elfoglalta Füzesabony fontos vasúti csomópontot, Tiszalucot, valamint Maklár, Karácsond, Adács, Gyöngyöshalász, Csány, Jászfényszaru és Zsámbok községeket. — Néplap, Debrecen, 1944. 5. sz. november 19.

Az oroszok kiszélesítették hídfőállásaikat a Duna nyugati partján. Miskolc és Hatvan közt van az északi támadás súlypontja. — Délmagyarország, Szeged, 1944. 8. sz. november 28.

Hatvan bevételének története. — Hírek 1944. 17. sz. november 28.

Homonna és Nagymihály az orosz előrenyomulás újabb állomása. [Többek között Hatvan elfoglalásáról.] — Délmagyarország, Szeged, 1944. 9. sz. november 29.

Zempléni János: Hatvant elfoglalták. Kassa felé és a Bodrogközben előretörtek a szovjet csapatok. — Magyar Újság, 1944. 38. sz. november 30.

Tíz esztendeje zúzták szét a német fasisztákat Hatvan térségében. [A hadműveletek és a felszabadulás (1944. nov. 26.) leírása.] — Népújság, Eger, 1954. 93. sz. november 25.

Polgár Endre: Az új háborús tél küszöbén. [A Vörös Hadsereg észak-magyarországi és Budapest bekerítését célzó hadműveleteiről.] — Igaz Szó, 1944. 48. sz. november 28.

Eger

Eger bevételének részletei. — Hírek, 1944. 19. sz. december 3.

Tovább tart a szövetséges csapatok előnyomulása Pécstől nyugatra. Eger és Szikszó elfoglalása elszigeteléssel fenyegeti a miskolckörnyéki csapatokat. — Néplap, Debrecen, 1944. 8. sz. december 2.

Eger 10 éve szabad. [Riportok a hadműveletekről és a felszabadulásról.] — Népújság. Eger, 1954. 94. sz.

Nagy József: Heves megye felszabadulása. Eger, Borsodm. ny. 1965. 291—309. p. (Klny. Az Egri Tanárképző Főiskola évkönyve 3.)

Jakab Emil: A legnagyobb évfordulóra. [Heves megye felszabadulása 1944 végén.] — Polgári Védelem, 1965. 12. sz. 19. p.

Nógrád megye

Loza, (Dmitrij Fedorovics) Dimitrij Fjodorovics: A szovjet csapatok felszabadító harcai Nógrád megyében. 1944 december. — HK, 1967. 4. sz. 587—637. p. 2 térk.

Budapesttől északra végrehajtott hatalmas áttörés folytán Balassagyarmat, Nógrád, Vác, Aszód a Vörös Hadsereg kezére került. További szovjet előnyomulás a Balaton és a Velencei-tó között. [A szovjet távirati iroda december 9-i hadijelentése.] — Szabad Magyarország, Miskolc, 1944. 3. sz. december 13.

Baktai Ferenc: Fények a váci Dunaparton. [Megemlékezés a váci harcok napjairól és a város felszabadulásáról a 10. évfordulón.] — Népszava, 1954. 291. sz.

Molnár: Így kezdődött . . . [Nemti község 1944. december 23-i felszabadulásáról.] — Szabad Nógrád, Salgótarján, 1954. 100. sz.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

Borus József: Felszabadító hadműveletek Borsod—Abauj—Zemplénben (1944. november 6. — december 24.) Miskolc, Borsodm. ny. 1965 185—196. p.

(Klny. a Történelmi Évkönyv 1965. évi számából.)

Jánosi Ferenc: Borsi és Monok. [Figyelmeztetés Rákóczi és Kossuth nagy példájára két község felszabadítása alkalmából.] — Magyar Újság, 1944. 38. sz. december 3.

László Gyula: Nagyszerű emlékmű. [Kazincbarcika felszabadulása 1944. december 12-én.] — Esti Budapest, 1954. 298. sz. december 17.

Miskolc

Tóth Sándor: A szovjet hadsereg hadmozdulatai Miskolc és megyénk felszabadítása idején. — Borsodi Szemle, 1960. 1—2. sz. 5—10. p.

Felszabadult... Miskolc és Sátoraljaújhely. — Délmagyarország, Szeged, 1944. 19. sz. december 5.

Malinovszkij hadserege rohammal elfoglalta Miskolcot. Elesett Sátoraljaújhely, Dunaföldvár, Tamási és Baranyaszentlőrinc. Összeomlott a német védelem Budapesttől délnyugatra. — Néplap, Debrecen, 1944. 10. sz. december 5.

Miskolctól északra és északkeletre a Vörös Hadsereg elfoglalta Szerencset és Edelényt. Számos nagyobb község és vasútállomás került a szovjet csapatok birtokába. — Szabad Magyarország, Miskolc, 1944. 5. sz. december 15.

A felszabadult Újdiósgyőr. [1944. december 18.] — Szabad Magyarország, Miskolc, 1944. 6. sz. december 18.

Boda István: Gondolatok felszabadulásunk ünnepén. [Személyes élmények Diósgyőr felszabadulásával kapcsolatban, 1944 december.] — Kohó, 1954. 4. sz.

Sárospatak

Sárospatak, Abaújszántó és Szászfa felszabadítása. — Délmagyarország, Szeged, 1944. 25. sz. december 19.

Elesett Sárospatak, Putnok és Pásztó. — Néplap, Debrecen, 1944. 21. sz. december 19.

Radnóti Edit: Tíz éve szabadult fel az ősi Sárospatak. [Emlékezés 1944. december 16-ra, a város felszabadulásának napjára.] — Népszava, 1954. 297. sz.

V[ázsonyi] I[stván]: 200 km-es fronton bontakozik ki az észak-magyarországi szovjet offenzíva. — Néplap, Debrecen, 1944. 21. sz. december 19.

Fót elfoglalásával szorosabbra zárult a gyűrű Budapest körül. Orosz előnyomulás a Sajó völgyében és a Mátrában. — Délmagyarország, Szeged, 1944. 26. sz. december 20.

A Vörös Hadsereg Miskolctól északra elfoglalta Göncöt, Hidasnémetit, Bánrévét és mélyen behatolt csehszlovák területre. — Szabad Magyarország, Miskolc, 1944. 7. sz. december 21.

Ellenállási mozgalom és partizánharcok Észak-Magyarországon

Kárpátukrajna

G[erőné] Fazekas Erzsébet: A Rákóczi partizánegység. — N, 1954. 184. sz.

Harcostársak emlékeznek. (Szerk. Dékán István.) [Kiad. a] Magyar Partizán Szövetség. Bp. Zrínyi K. 1960. 240 p.

Á[rkus] J[ózsef]: Harcban a fasizmussal. Ungvár elsötétedik. [A Lencsés csoportról.] — ISz, 1963. 17. sz. 52—57. p.

Az ellenség hátában. [Lencsés János ejtőernyős partizán a Kárpátalján vívott harcokról.] — Vasas, 1965. április.

Búzás Endre: Partizánösvényen. Bp. Zrínyi K. 1962. 122 p.
[A második világháború alatt Ungvár környékén tevékenykedő Buljanov—Lencsés partizáncsoporeról.]

Molnár István: Fények a fennsíkon 1—11. r. [Az Uszta-csoport tevékenysége.] — N. 1966. 18—28. sz. 10. p.

Vadász Ferenc: Partizánutakon a Kárpátok vidékén. [Az Uszta—Priscsepa partizán-osztagok harcairól.] — Népszabadság, 1964. 233. sz. 12—13. p.

Uszta Gyula: Partizánutakon. [Visszaemlékezés.] — Lobogó, 1965. május 5.

Á[rkus] J[ózsef]: Harcban a fasizmussal. A partizán „ezred". [Az Uszta-csoport.] — ISz, 1963. 14. sz. 51—57. p.

Kendi Mária: Akik szabadságunkért harcoltak. Az Uszta-partizáncsoport. — Magyar Nemzet, 1955. 17. sz. 3. p.

Szlovákia

Pintér István: Magyar antifasiszták részvétele a szlovákiai partizánharcokban. — PK, 1959. 3—4. sz. 88—134. p.

Pintér István: Magyar antifasiszták részvétele a szlovákiai partizánharcokban. — Történelem, 4. sz. 1965. 65—78. p.

Pintér István: A szlovák nemzeti felkelés és a magyar ellenállási mozgalom. — HK, 1966. 1. sz. 3—18. p.

Pintér István: A magyar antifasiszták a csehszlovákiai partizánharcokban. (Fegyverrel a fasizmus ellen. Bp. 1968.) 224—251. p.

Tilkovszky Lóránt: Adalékok az 1944. évi délszlovákiai partizántevékenység történetéhez. — Történelem, 5. sz. 1966. 75—83. p.

Gazsi József: Csehszlovák—magyar fegyveres együttműködés, közös partizánharcok a második világháborúban. — Hadtudományi Közlöny, 1967. 3. sz. 150—168., 1968. 1. sz. 132—153. p.

Gazsi József: Szagyilenko, Simkó, Veszprémi, Marx és a többiek... „Mellékesnek tartottuk, hogy az ember hol harcol a fasizmus ellen". [A. M. Szagyilenko, egy szovjet partizánegység volt parancsnokának látogatása a Partizánszövetségben és visszaemlékezése a szlovákiai harcokra.] — Munkásőr, 1965. 4. sz. 18. p.

[Szadilenko] Szagyilenko, A. M.: A mi magyar barátaink. [Visszaemlékezés.] — HK, 1965. 3. sz. 560—565. p.

Barkovits István: Partizánutakon. [Akciók Szlovákia területén.] — N, 1966. 34. sz. 10—11., 35. sz. 4—5., 36. sz. 4—5., 37. sz. 4., 38. sz. 10—11., 39. sz. 4., 40. sz. 10—11. p.

Sztankay József: A hegyek harcosai. [Partizánharcok a szlovákiai hegyekben.] — N, 1965. 16. sz. 2—3. p.

Baktai Ferenc: Az égből hulltak. Bp. Kossuth K. 1959. 255 p.

Fábry József: Szovjet, csehszlovák és magyar partizánok a magyar szabadságért. — Egy partizánparancsnok élményeiből. — N, 1959. 79. sz. 7. p.

Fábry József: Partizán-emlékeimből. [A „Petőfi Sándor" partizánegység harcai Szlovákiában 1944-ben.] — N, 1962. 34. sz. 12. p.

Fábry József: Rajtaütés. [Partizánharcok Szlovákiában 1944-ben.] — N, 1966. 52. sz. 10—11. p.

Fábry József: Együtt a szabadságért a fasizmus ellen. (Visszaemlékezés.) — HK, 1967. 1. sz. 114—120. p.

Ivanics István: Fegyverrel a hazáért. (A Petőfi Sándor partizánegység és parancsnoka, Fábry József.) — N, 1958. 77. sz. 2. p.

Kacsó Lajos: Váraljai komisszár. [Fábry József ezredes harcos életútja.] — N, 1962. 52. sz. 2. p.

Kiss Vaszil: Partizántalálkozás húsz év után. [Kiss Vaszil tartalékos őrnagynak, a Jan Kozina volt ejtőernyős partizáncsapat parancsnokának visszaemlékezése a partizánharcokra és volt bajtársára, Fábry József ezredesre.] — Magyar Nemzet, 1964. 302. sz. 18. p.

Nógrádi partizánok

Magyar partizánok a salgótarjáni szénmedencében. Bp. Szikra, 1945. 48 p.

Nógrádi Sándor: Tíz évvel ezelőtt. Magyar partizánok Salgótarján vidékén. — HK, 1954. 3—4. sz. 3—11. p.

Nógrádi Sándor: Emlékeimből. Bp. Kossuth K. 1961. 295 p.

Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött. [Visszaemlékezések.] Bp. Kossuth K. 1966. 241 p.

Szilvási Lajos: Harcban találkoztak. Lapok egy partizáncsoport történetéből. [A Nógrádi-partizánegységről.] — Szabad Nép, 1954. 350. sz.

Nagy Kálmán: A magyar szabadságért. [Az Abroncs-puszta — Monoszahegyi partizánharc.] — Szabadság, 1956. 14. sz. 5. p.

Á[rkus] J[ózsef]: Harcban a fasizmussal. Huszonegy partizánsír. [A Nógrádi csoportról.] — ISz, 1963. 15. sz. 50—56. p.

Balogh Endre: Karancsi legenda. — Lobogó, 1960. 1. sz. 3. p.

Kocsis Tamás: Ellenállás a Karancsban. Harcol a bánya. — Magyar Nemzet, 1964. 276. sz. 5. p.

Szomszéd Imre: A hegyekben hősök jártak. [A Nógrádi partizánegységek élethalálharca.] — A Hazáért, 1964. 19. sz. 13. p.

Szomszéd Imre: Fellángol a partizánharc. Nógrádi Sándor partizáncsoportja a magyar földön. A karancsberényi harcállásponton. Útközet egy SS-zászlóaljjal. — Nógrád, 1964. december 17., 18., 19., 20.

Szomszéd Imre: Nógrádi partizánok. Balassagyarmat, Nógrád m. Múz. Ig. 1964. 77 p. 2 térk.

Szomszéd Imre: Emléktábla az Ipoly partján. [A „Nógrádi" partizáncsoport 1944. évi ipolyi átkeléséről.] Balassagyarmat. Nógrádmegyei ny. 1964. 8 p.

Partizán-emlékművet avatnak Ipolytarnócon. [A Nógrádi-csoport harcairól.] — Magyar Nemzet, 1964. 251. sz. 5. p.

Prieszol József: Partizánharcok hazánk felszabadításáért. [A Nógrádi-csoport, a Szőnyi Márton-csoport és a MOKAN-komité tevékenységéről.] — Északmagyarország, 1961. március 17.

MOKAN-Komité

Beránné Nemes Éva: Ellenállási mozgalom és partizánharc Borsodban. (Fegyverrel a fasizmus ellen. Bp. 1968.) 139—169. p.

Kirschner Béla — *Rácz* Béla: Az Ózdi Vasmű története a felszabadulás időszakában. — Sz, 1963. 3. sz. 647—665., 4. sz. 810—830. p.

Miskolc felszabadulás előtti napjai. A miskolci „Mokan Comité" egy tagjának beszámolója. — Néplap, Debrecen, 1944. 14. sz. december 10.

A miskolci ellenállási mozgalom hősi epizódjai. — Szabad Magyarország, Miskolc, 1947. január 5., 26.

Antal Ferenc: Harc a fasiszta megszállók ellen. (Egy miskolci partizán emlékeiből.) — A Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítője, 1955. 1. sz. 34—44. p.

Dokumentumok a MOKAN-komité működéséről. — BSz, 1960. 1—2. sz. 11—23. p.

Komáromy József: A miskolci MOKAN-komité dokumentumai. (A Miskolci Herman Ottó Múzeum évkönyve. Miskolc, Borsodm. ny. 1963. 208 p. 8 t.)

Á[rkus] J[ózsef]: Harcban a fasizmussal. A MOKAN-komité. — ISz, 1963. 16. sz. 46—52. p.

Kocsis Tamás: Miskolci partizánok. — Magyar Nemzet, 1964. 251—253. sz. 5. p.

Csorba Barna: A MOKAN. A miskolci ellenállási mozgalom harcairól. Miskolc, MHS Borsod m. Elnökség, 1964. 125 p.

Fekete Mihály: Partizánok az Avas alján. Egy diósgyőri munkás visszaemlékezései. Bp. Szikra, 1955. 123 p.

Pogonyi Antal: Diósgyőri partizánok. — Magyar Rendőr, 1955. 3. sz. 3. p.

Bükki partizánok

Jancsenkov, [Nikolaj]: A magyar—szovjet nemzetközi partizánmozgalom úttörői. (A Herman Ottó Múzeum évkönyve. Miskolc, Borsodm. ny. 1966. 407 p. 2 térk.)

Szovjet hadtörténész (Nikolaj Jancsenkov) a magyar partizánmozgalom történetét kutatja. Ki ismerte Szőnyi Mártont és Ősz Szabó Jánost? — Magyar Nemzet, 1964. 114. sz. 14. p.

Kocsis Tamás: Felkutattuk a bükki partizánok hiteles történetét. A Magyar Nemzet válasza Jancsenkov szovjet hadtörténész kérdéseire. — Magyar Nemzet, 1964. 120. sz. 7., 123. sz. 5., 125. sz. 5., 126. sz. 7. p.

Jancsenkov, Nikolaj: Csodálatos menekülés. A bükki partizánok története. — Magyar Nemzet, 1964. 180. sz. 7. p.

Jancsenkov, Nikolaj: A bükki partizánok története. Él a robbantó is. — Magyar Nemzet, 1965. 101. sz. 5. p.

Major Lajos: Emlékezés három magyar partizán hősre. [1944 őszén a Bükkben hősi halált halt három magyar partizán: Szőnyi Márton, Ősz Szabó János és Csizmadia Gyula. Részlet: „A magyar szabadságért" c. könyvből.] — Szabad Föld, 1955. 4. sz.

Szilvási Lajos: Szőnyi Márton (1918—1944.) — N, 1956. 212. sz. 2. p.

Juhász Róbert: A sikátorosi partizánsír. Jeltelen sírban is nyughat jeles halott... (Ősz Szabó János.) — Lobogó, 1959. 20. sz. 15. p.

Szőnyi Márton. (A szabadság vértanúi. Az életrajzokat írta: T. Szerémi Borbála. Bp. Kossuth K. 1960.) 234—237. p.

Szilvási Lajos: Az utolsó töltényig. (Szőnyi Márton.) — Lobogó, 1959. 26. sz. 4. p.

Bükki gerillák. — BSz, 1960. I—2. sz. 53—55. p.

Csorba Barna: A Szőnyi-csoport. Egy partizáncsoport emlékére. Miskolc, MHS, 1964. 47 p.

Egy ejtőernyős partizán emlékére. Húsz éve halt hősi halált Szőnyi Márton. — Népszabadság, 1964, 209. sz. 4. p.

Felavatták a bükki partizánok hősi emlékművét. — Népszava, 1964. 187. sz. 2. p.

Kocsis Tamás: A bükki partizánok története. Gyilkosság a Macskástanyán. [Szőnyi Márton halálának körülményei.] — Magyar Nemzet, 1965. május 31.

Harsányi János: Szőnyi Márton. 1918—1944. (Forradalmárok, katonák. Bp. 1968.) 187—200. p.

Bokros Erzsi: „Amit tudtam megtettem, ez volt a kötelességem..." Egy volt partizán visszaemlékezései. [Fábián József borsodnádasdi munkás a Bükk-hegységben harcolt 1944-ben.] — Vasakarat, 1965. április 3.

Dél-dunántúli hadműveletek

Hogyan kerítette hatalmába a szovjet dunai hajóraj Baját? [1944. október 21.] — Világ, 1946. 365. sz.

Szanikov: Átkelés a Dunán. — Magyar Újság, 1944. 29. sz. november 2.

Ujvári Imre László: Kjanzsin (Pantelej Kuzmics) főhadnagy gárdazászlóalja. [Átkelés a Dunán 1944. november 8-án.] — N, 1961. 13. sz. 16. p.

Sarohin, [M.] — *Petruhin,* [V.]: Az 57. hadsereg csapatainak erőszakos átkelése a Dunán és hadműveleti hídfő foglalása Batina körzetében. Rövidített ford. — CKKF, 1961. 1. sz. 15 p.
(Voenno Isztoricseszkij Zsurnal, 1961. 2. sz.-ból.) Koll. 15.

Dunapentele. 1944. december 6. — Sztálinváros, 1954. 96. sz.

A 2. ukrajnai hadsereg [2. Ukrán Front] átkelt a Dunán és Budapesttől délre elfoglalta Ercsit. Tolbuhin hadserege széles szakaszon elfoglalta a Balaton partját. — Néplap, Debrecen, 1944. 12. sz. december 7.

Gáspár László: Budapest megmentője. A folyami átkelés hőse. [A Budapestért vívott harcok ismertetése: a közvetlen ostromot megelőző hadműveletek áttekintésével. Átkelés a Dunán Apatin térségében. A két ukrán hadsereg egyesülése Ercsiben, 1944. december 9-én.] — Élet és Tudomány, 1949. 45. sz.

Pécs, Baranya 1944—1945. (Szerk. a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat Baranyamegyei Szervezete.) [Pécs], Hazafias Népfront Megyei Tanács, [1955.] 32 p.

Az 1944—1945. évi baranyai felszabadító harcok. (Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez. 1944—1960. Szerk. Babics András, Kopasz Gábor. Pécs, Városi Tanács, 1961.) 7—73. p.

Sződy Szilárd: Pécs—Baranya felszabadulása a korabeli napilapok tükrében, 1944 december — 1945 szeptember. Pécs, Révai ny. 1965. 30 p.
(Dunántúli dolgozatok. A pécsi Janus Pannonius Múzeum kiadványai 2.)

Boros István: Tizennégy nap. Pécs, 1944. november 23 — december 5. — Jelenkor, 1965. 2. sz. 135—138. p.

Pécset elfoglalta a szovjet haderő. — Néplap, Debrecen, 1944. 6. sz. november 30.

Szabadság és új rend született. [Baranya megyei községek felszabadulásának, fejlődésének története.] — Művelődési Tájékoztató, 1965. március, 83—94. p.

150 km széles arcvonalon nyomul előre a Vörös Hadsereg a Dunántúlon. Küszöbön áll Budapest délnyugati irányú bekerítése is. — Néplap, Debrecen, 1944. 7. sz. december. 1.

Uray Miklós: Somogy a felszabadulás előestéjén. — Somogyi Írás, 1963. 49—54. p.

Kanyar József: Adatok Somogy megye felszabadulásának történetéhez. — Legújabbkori Múzeumi Közlemények, 1964. [1. sz.] 43—57. p.

(*Andrássy* Antal): Somogy megye 1944. márciusától 1945 áprilisáig, a német megszállástól a megye teljes felszabadulásáig. (Somogy 20 éve, 1945—1965. Kaposvár, Somogy m. ny. 1965.) 5—10. p.

Villámháború a Dunántúlon. [A mohácsi, kaposvári, dombóvári harcokról.] — Magyar Nemzet, 1949. 28. sz.

1944. december 2. [Kaposvár felszabadulásának leírása.] — Somogyi Hírlap, 1949. 280. sz.

Kaposvár, Szekszárd és Dombóvár a Vörös Hadsereg birtokába került. — Néplap, Debrecen, 1944. 9. sz. december 3.

Zempléni János: Átütő szovjet győzelmek Magyarországon... [A Dunántúl déli részén folyó harcokról.] — Magyar Újság, 1944. 39. sz. december 4.

Felszabadult Dombóvár, Kaposvár, Szekszárd, Paks, Miskolc és Sátoraljaújhely. — Délmagyarország, Szeged, 1944. 14. sz. december 5.

50 kilométerre közelítette meg Budapestet a Dunántúl támadó orosz hadsereg. — Délmagyarország, Szeged, 1944. 16. sz. december 7.

Major Lajos: A nagybajomi csata [1944/45 fordulóján.] — Népszabadság, 1967. 79. sz. 10. p.

Vázsonyi István: Teljes erővel tart Tolbuhin hadseregének háromirányú előnyomulása a Dunántúlon. Szovjet kézben a Balaton déli partja. — Néplap, Debrecen, 1944. 13. sz. december 8.

Az orosz csapatok elérték a Balatont. [Szigetvár és Balatonboglár felszabadítása.] — Délmagyarország, Szeged, 1944. 17. sz. december 8.

Sarohin, M.: Az 57. Hadsereg a Magyarország felszabadításáért vívott harcokban. (Visszaemlékezés.) — HK, 1965. 1. sz. 161—168. p.

Rózsa László — *Újvári* Béla: A Dunától az Alpokig. Az 57. szovjet hadsereg magyarországi harcaiból. — Magyar Nemzet, 1960. 74—80. sz. 5. p.

Újvári Imre László: A hadak útjáról — a dunántúli harcok hősével. (M. Sarohin vezérezredes visszaemlékezése.) — N, 1961. 51. sz. 10. p.

Soha el nem halványuló dicsőség. Írta és összeáll.: Hegedűs Ferenc, Lakatos Ernő, Újvári Imre László. [A 3. Ukrán Front 57. Hadseregének harca Magyarország felszabadításáért.] — N, 1961. 13. sz. 4—5. p.

Baktai Ferenc: Ballada a katonákról. I. Légy hozzájuk jó, anyaföld! [Névtelen orosz katonasírok Somogyban.] — Népszava, 1965. 62. sz. 3. p.

Baktai Ferenc: Ballada a katonákról. II. A Tenkes oroszlánjai. [Harkányiak emlékeznek a felszabadító szovjet katonákra.] — Népszava, 1965. 65. sz. 3. p.

Baktai Ferenc: Ballada a katonákról. [III.] Csata Mátyás vára körül. [Várpalotaiak emlékeznek a felszabadító harcokra.] — Népszava, 1965. 69. sz. 3. p.

Ellenállási mozgalom és partizánharcok a Dunántúlon

Magyarok a jugoszláv partizánharcokban

Godó Ágnes: A nemzetiségi és külföldi alakulatok létrejötte a Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregben és partizánosztagokban. — HK, 1967. 1. sz. 3—34. p.

Godó Ágnes: Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban. (Fegyverrel a fasizmus ellen. Bp. 1968.) 252—284. p.

Godó Ágnes: A „Petőfi Sándor" zászlóalj magyar harcosai. Ismeretlen dokumentumok egy bátor alegység történetéből. — N, 1968. 33. sz. 6—7. p.

Aki a Szerémségbe ment harcolni. [Nagy Ica partizán hőstetteiről és hősi haláláról.] — Új Várpalota, 1958. január 11.

Nagy Ica (Klein Ilona). (A szabadság vértanúi. Az életrajzokat írta: T. Szerémi Borbála. Bp. Kossuth K. 1960.) 184—187. p.

A Vajdaság fegyvert ragad. (Odgovor ravne Vojvodine. [Írták:] S. Mrksic, Sima Rajic stb. Ford. Zalai Ervin.) Bp. Kossuth K. 1956. 215 p.

Mészáros Ferenc: A Petőfi-partizánbrigád. — Élet és Tudomány, 1961. 11. sz. 323—327. p.

Baki Ferenc — *Vebel* Lajos: A Petőfi-brigád. Novi Sad, Forum, 1968. 199 p.

Háború volt. [Partizántevékenység húsz évvel ezelőtt a jugoszláv határon.] — N, 1964. 48. sz. 5. p.

Árkus József: Harcban a fasizmussal. A barcsi híd.. [A jugoszláviai Petőfi brigádról.] — ISz, 1963. 21. sz. 46—52. p.

Gazdag István: A híd alatt. (Fábián Béla partizán.) — ISz, 1960. 12. sz. 83—87. p.

Földessy Dénes: Fábián Béla emléke. [A Petőfi-brigád partizánja, a Dráva-híd felrobbantásakor hősi halált halt.] — Dunántúli Napló, 1964. november 7.

Takács József: Emlékezés Fábián Bélára, a pécsi partizánfiúra. — Baranya Ifjúsága, 1965. április.

Lakatos Ernő: 180 napig dörgött az ágyú. Hatan a tűz körül. [A Petőfi partizánbrigád harcairól.] — ISz, 1965. 1. sz. 63—70. p.

A Petőfi-brigádra emlékeztek Sellyén és Imsovacon. — Magyar Nemzet, 1968. 195. sz. 2. p.

Nagy Sándorné: A baranyai partizánharcok és ezek társadalmi feltételei. (Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez. 1944—

1960. Szerk. Babics András, Kopasz Gábor. Pécs, Városi Tanács, 1961.) 75—103. p.

Méhészné Ivanovna Anna: Egy partizán visszaemlékezése. (Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez. 1944—1960. Szerk. Babics András, Kopasz Gábor. Pécs, Városi Tanács, 1961.) 105—124. p.

Sárisáp

Kovács Béla: Fejezetek a sárisápi partizánok történetéből. — Új Világ, 1955. 3. sz. 6. p.

Baktai Ferenc: A sárisápi példa. — Népszava, 1955. 18. sz.

Harcban a fasizmussal. Hajnal a tárnák fölött [Sárisápi partizánok.] — ISz, 1963. 20. sz. 57—63. p.

Pásztor János: A tárnák katonái. Bp. Zrínyi K. 1964. 161 p.

Pásztor János: Sárisápi partizánok. — N, 1965. 1. sz. 16. p.

„Nem harcoltunk hiába..." Emlékeznek a sárisápi partizánok. — Lobogó, 1965. 11. sz. 4. p.

Kovács Klára: Tatabánya szabadságáért. — Komárom megyei Dolgozók Lapja, Tatabánya, 1955. 1., 3., 5. 18—22. sz.

Összeállították:

Molnár Éva,
Windisch Aladárné,
Viniczai István

TARTALOM

TANULMÁNYOK

RÉTI LÁSZLÓ — A Magyar Tanácsköztársaság hadügyi szervezete és pecsétjei II. rész — — — — — — — — 191

VADÁSZ SÁNDOR — Vix és Károlyi — — — — — — — — — 239

SZŐCS FERENC — Adalékok az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság határőrizetének történetéhez — — 266

CSIMA JÁNOS — Olaszország szerepe a Horthy-hadsereg fegyverkezésében (1920—1941) — — — — — — — 289

HETÉS TIBOR — Gondolatok a magyar hadtörténet-felfogás alakulásáról — — — — — — — — — — — 314

KÖZLEMÉNYEK

NYIKOLÁJ I. SZIRKO — A Pataki Ferenc partizáncsoport harctevékenysége — — — — — — — — — — — — 338

V. CSIZMARIK IRÉN — A Magyar Tanácsköztársaság légiereje — — 350

TÓTH IMRE — Orosz források Báthory István 1581. évi hadjáratáról — — — — — — — — — — — — 388

SZEMLE

GAZSI JÓZSEF — A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban II. köt. — — — — — — — — — — — 392

BALÁZS JÓZSEF — *Liptai Ervin:* Vöröskatonák előre — — — — 395

MOLNÁR PÁL — *Árokay Lajos:* Jöjjetek ezrével — — — — 398

GYÖRKEI JENŐ — *Jász Dezső:* Tanácsmagyarországtól a Pireneusokig — — — — — — — — — — — — 403

KISS SÁNDOR — *Pintér István:* Ki volt Horthy Miklós? — — 405

GLATZ FERENC — A Századok 1968. évi 3—4. számából — — — 408

HÍREINK

SIFT GÉZÁNÉ — Az elmúlt negyedév eseményeiből — — — — 411

BIBLIOGRÁFIA

MOLNÁR ÉVA
VINICZAI ISTVÁN
WINDISCH ALADÁRNÉ — Hazánk felszabadulása 1944. szeptember—1945. április 4. I. rész — — — — — — — — 413

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

ЛАСЛО РЕТИ — Военная организация и печати Венгерской Советской Республики. Часть II — — — — — — 191

ШАНДОР ВАДАС — Викс и Каройи — — — — — — — — 239

ФЕРЕНЦ СЕЧ — Данные к истории пограничной охраны времён буржуазно-демократической революции и Венгерской Советской Республики — — — — — — — 266

ЯНОШ ЧИМА — Роль Италии в вооружении хортистской армии (1920—1941 гг.) — — — — — — — — 289

ТИБОР ХЕТЕШ — Мысли о развитии понимании венгерской военной истории — — — — — — — — — — 314

СООБЩЕНИЯ

И. НИКОЛАЙ СИРКО — Военная деятельность партизанского отряда Ференца Патаки — — — — — — — — — 338

ИРЕНА В. ЧИЗМАРИК — Военная воздушная сила Венгерской Советской Республики — — — — — — — — — 350

ИМРЕ ТОТ — Русские источники о походе Иштвана Батори в 1581 г. — — — — — — — — — — 388

ОБЗОР

ЙОЖЕФ ГАЖИ — Венгерские интернационалисты в Великой Октябрьской Социалистической Революции и гражданской войне в СССР. II том — — — — — 392

ЙОЖЕФ БАЛАЖ — *Эрвин Липтаи:* Красноармейцы вперёд! — — — 395

ПАЛ МОЛЬНАР — *Лайош Арокаи:* Сплотим ряды — — — — — 398

ЕНЕ ДЕРКЕИ — *Дежё Яс:* От Венгрии Советов до Пиренейских гор 403

ШАНДОР КИШ — *Иштван Пинтер:* Кем был Миклош Хорти? — — 405

ФЕРЕНЦ ГЛАТЦ — О 3 и 4 номерах журнала «Századok» за 1968 г. 408

НОВОСТИ

ШИФТ МАРИЯ — Из события прошедшего квартала года — — — 411

БИБЛИОГРАФИЯ

ЕВА МОЛЬНАР
ИШТВАН ВИНИЦАИ
ВИНДИШ ЭЛЕОНОРА — Освобождение нашей Родины Сентябрь 1944 г.—4 апреля 1945 г. I часть — — 413

INHALT

STUDIEN

LÁSZLÓ RÉTI — Die Kriegsorganisation und die militärischen Stempeln der ungarischen Räterepublik II. Teil — 191

SÁNDOR VADÁSZ — Vix und Károlyi — — — — — — — — — 239

FERENC SZŐCS — Beiträge zur Geschichte der „Herbstrosigen" Revolution und zur Bewachung der Landesgrenze der Räterepublik — — — — — — — — — 266

JÁNOS CSIMA — Die Rolle Italiens bei der Ausrüstung der Horthy-Armee (1920—1941) — — — — — — — — 289

TIBOR HETES — Gedanken zur Gestaltung der ungarischen kriegsgeschichtlichen Auffassung — — — — 314

MITTEILUNGEN

NYIKOLAJ I. SZIRKO — Die Kampftätigkeit der Partisanengruppe „Ferenc Pataki" — — — — — — — — — — 338

IRÉN CSIZMARIK — Die Luftsteitkräfte der ungarischen Räterepublik 350

IMRE TÓTH — Russische Quellen des Feldzuges István Báthory's aus dem Jahr 1581 — — — — — — 388

RUNDSCHAU

JÓZSEF GAZSI — Die ungarischen Internationalisten in der grossen Sozialistischen Oktober Revolution und im Bürgerkrieg II. Band — — — — — — — — — 392

JÓZSEF BALÁZS — *Ervin Liptai:* Rote Soldaten vorwärts! — — — 395

PÁL MOLNÁR — *Lajos Árokay:* Kommt zu Tausenden — — — 398

JENŐ GYÖRKEI — *Dezső Jász:* Von Räteungarn bis zu den Pyrenäen 403

SÁNDOR KISS — *István Pintér:* Wer war Miklós Horthy? — — 405

FERENC GLATZ — Über „Századok" 1968. 3—4. Hefte. — — — 408

NACHRICHTEN

MARIA SIFT — Aus den Ereignissen des vergangenen Jahrviertels — — — — — — — — — — — 411

BIBLIOGRAPHIE

ÉVA MOLNÁR
ISTVÁN VINICZAI
ELEONORA WINDISCH — Die Befreiung unseres Vaterlandes September 1944 bis 4. Április 1945. I. Teil — — — — — 413

Magyar partizánok oktatása a kievi partiziániskolán — 1944

A Dékán- és a Rékai-partizáncsoport találkozása a 2. Ukrán Front katonáival Erdélyben — 1944

Ára: 8,— Ft

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

1969. évi 3. számának tartalmából

ÖLVEDI IGNÁC:

Adalékok a német—magyar katonai viszony alakulásához és a „debreceni" hadművelet előkészítéséhez

GODÓ ÁGNES:

A XV. Petőfi Sándor rohamdandár harctevékenységének története 1945. január 1 — március 31.

ÁCS TIBOR:

Az algériai háború történetéhez 1954 — 1962